

Supka Géza

1848

A márciusi forradalom előzményei, lefolyása,
társadalmi jelentősége

— Azt mondom, miszerint nem azért nem volt sikere a forradalmaknak, mert alapjukat nem tartották, hanem azért, mert magoknak kellő alapot szerezni nem tudtak. Csupán a politikai formáknak változtatása az emberiség haladását s az örök igazságot ki nem elégíti; segíteni kell a népnek lelki és anyagi bajain is . . .

(Bezerédj István, a magyar nemzetgyűlés 1848 december 1-i ülésén).

*Copyright by Cserépfalvi
A fedőlapot tervezte: Nemes Gy.*

Pápai Ernő műintézete, Budapest

Az előszó

a könyvek igen nagy hányadánál vagy a kor írójának, vagy az író korának valamely gyengeségére mutat. Mert hiszen olyan dolgokat akar rendszerint magyaráztatni, amelyeknek voltaképpen magából a könyvből kellene kiderülniök. Amikre tehát Omár kalifának a Koránról és az alexandriai könyvtárról mondott hírhedt, de éppoly kitalált axiómája vonatkoznék: „Vagy az van benne, ami. . .”

S ha most e könyv elé annak szerzője mégis előszót kerít, ám vegye az olvasó mindkét fajta gyöngeség jelének: az író önmagáról is úgy érzi, hogy könyvét indokolnia kell, de meg az író kora is olyan, hogy — egy forradalomról szóló könyv manapság bizony indokolásra szorul.

A szerző ugyan könnyen megúszhatja ezt a kötelezettségét egy igen ünnepélyesen hangzó rámutatással: 1938-ban van a 48-as forradalom kilencvenedik évfordulója s ez a három emberöltő talán időszerűvé teszi az események bíráló revízióját, távol úgy az egyoldalú dicsőítéstől, mint az egyoldalú lekicsinyléstől. 1848 ugyanis nálunk eddig úgyszólván kizáróan csak ilyen egyoldalú megítélésben részesült, mert a napi politika országújtára vonszolták. Jókaiéknak, Graczáéknak többé-kevésbbé romantikus meseköde a tömjénfüst édes illatába borí-

totta a valódi eseményeket, de ezzel együtt bizonyos klisé-átlaggá szürkítette a sokkal drámaibb valóságot. Másrésről nem hiányoztak az elmúlt kilenc évtized során olyan törekvések sem, amelyek polemikus éllel iparkodtak a 48-as forradalom szereplőit, cselekményeit lekicsinyelni. Ne is gondoljunk itt a forradalom után közvetlenül beütött abszolútizmus próbálkozásaira, amelyek Kossuthot és híveit közönséges bűnösökké akarták bélyegezni. S felejtjük el Kemény Zsigmond báró szigorú megrovásait a forradalom után, avagy Arany János swifti példázata a „nagyidat cigányokról”. Ne térjünk rá Zimándy Ignácnak és társainak negyven év előtti szomorú emlékü forradalom-ellenes pamfletjeire sem. De gondoljunk csak arra, hogy alig pár éve a főváros közgyűlésén, jogászember szájából hangozhatott el a 48-as forradalom kárhóztatása. Vagy jusson eszünkbe az 1936 márciusában Győrött lefolytatott per, amelynek vádlottja az egész márciusi ifjúságot, élükön Kossuth Lajossal, szájhősöknek, hiú törtetőknék, haszonlesőknek, felelőtlen elemeknek nevezte.

Mind e kétfajta véglet csak arra vall, hogy 1848 aktái csakugyan nincsenek a nemzet lelkiismerete számára végképp lezárva. A tanulságokat — távol a napi politika „exigenciáitól” — még nem vontuk le. Amit különben az is bizonyít, hogy 1848 és 1918 között egész sor olyan párhuzam jelentkezik, olyan — részben az egész magyarság sorsát elvileg determináló, részben azonban csupán anekdotikus értékű — analógia mutatkozik, amelyek aligha merülhetek volna föl, ha a 48-as forradalom és szabadságharc értelmét mélységesebben megismertük és népi létünk alapjává tettük volna.

MEGHÖKKENTŐ PARHUZAMOK

Ilyen végzetserű párhuzamok — vagy igazabban okszerű következmény- és előzményjátékok — a népnek „az alkotmány sáncaiból” való kimaradása (1918-cal szólva: a választójogi kérdés elintézetlensége), valamint a földjáradék helytelen el-

oszlása a magyarság különböző rétegei között. Ilyen másik nagy sorskérdés, amely 1918-ban még éppoly elintézetlen volt, mint hetven évvel korábban: az idegenajkú magyar állampolgárok jogélete, az ú. n. nemzetiségi kérdés.

Egészen bizonyos az, ha a 48-as leckét jobban megtanultuk volna, éppen e kérdés körül sem adódhattak volna olyan megdöbbentő „párhuzamok” mint aminő például Kossuth 48-iki fenyegető beszéde a szerb küldöttséghez és Tisza István tragikus beszéde a délszlávokhoz. Talán elkerülhettük volna azt a másik tragikus „analógiát” is, hogy 48-ban is, 18-ban is megkésve iparkodtunk idegen ajkú népeinkkel egyezkedni. S végül szemet szúr az a párhuzam is, hogy 48-ban is, 18-ban is a „cseh légiók” voltak azok, amelyek északon az elszakadást kiérszakolták.

De már maga a világháború is egész sor „párhuzammal” szolgál a szabadságharchoz, párhuzamokkal, amelyeket esetleg elkerülhettünk volna, ha a 48-as tanulságokat nem a pusztá dicsőítés torzító-lencséjén keresztül vontuk volna le.

48-ban éppúgy találkozunk lengyel légiókkal, inflációval, hadi gazdagokkal, pénztezaurálással, dum-dum-lövegekkel, kávéházi Conrádokkal, a defaitizmus egyes jelenségeivel, budai sáncásással, „zeleni káderekkel”, mint akár a világháború folyamán. 48-ban a sajtó cenzurás kezelése éppoly rövidlátó volt, mint hetven évvel később: egyrészt az ellenséget lebecsülni, lekicsinyelni, másrészt pedig a valóságot mindaddig elhallgatni, amíg végül a többé el nem palástolható tények kirobbanása általános pánikot idéz az ország nyakára.

A szabadságharcnak is ugyanúgy végzetévé lett a fővezér, aki — minden emberi szép vonása és hadvezéri genialitása ellenére — mégis csak politizált, ahelyett, hogy kizáróan a maga katonai feladatának szentelte volna magát, mint ahogy a világháború atkává is Ludendorff politizálása lett. A 49-es béketárgyalásoknak is ugyanolyan taktikai elvétése volt a Buturlin orosz tábornokkal szemben való hiszékenységünk, mint ahogy 1918-ban a Badoglióval való tárgyalásaink jóhiszeműsége néhány százezer hadifoglyunkba került. 48-ban az osztrák hadvezetőség

éppúgy nem engedte haza — a magyar kormány követelése ellenére sem — az olasz fronton lévő magyar katonákat, mint ahogy 1918-ban nem hallgatta meg a Wekerle-kormány ilyen irányú követelését. 48-ban éppúgy a Dunán kellett az osztrák hadvezetőség szállítmányait elfognunk, mint ahogy 1918-ban az AOK dunai szállítmányait kellett a forradalomnak zárolnia.

S van még ezeken kívül is egész sor meglepő, bár kisebb jelentőségű, inkább anekdotikus „párhuzam”. Így pl. mindjárt a 48-as forradalom kezdetén is jelentkezik egy Tisza-gyilkosság (akkor persze csak rémhír formájában), 48-ban is nyomban a forradalom kiütésekor felbukkan az álhír, hogy Szentendre felől a rácok rátörnek a fővárosra (1918-ban az esztergomi orosz fogolytábor lakóiról kerekedett ez az álhír). 48-ban is a katonai csákórozsa kicserélése adta meg a forradalom szimbolikus keretét. 48-ban is programba vették elégedetlen katolikus alsópapok a papi stallumok megreformálását és a papi nőtlenség eltörlését. 48-ban is minduntalan felbukkannak rémhírek állítólagos „ellenforradalmi mozgolódásokról”. 48-ban is vígan folyik a fémemü-rekvirálás. 49-ben is Kossuthot vádolja meg a hatalom, hogy ő ölette meg Lamberget. 48-ban Móga tábornokot kell a nép dühe elől az „Angol királynő”-szállóból megmenteni, mint 1918-ban Lukachichot az Asztóriából. 49 után is éppúgy megtagadják 48-nak forradalom-voltát, mint ahogy 1919 után 1918-at tagadták meg.

S végül itt van a legmegdöbbentőbb két analógia: a két vizionárius költő, Petőfi és Ady, akiknek mindegyike idegrázó tisztánlátással látja a közelgő istenítéletet s mindegyike a forradalom muspillijében — valóságos tűzvarázsban — tér meg a nemzet halhatatlanjai közé.

ELVETÉSEK KILENCVEN EV ELŐTT

Amde mindé — néha megdöbbentően, néha szinte már komikusan — visszatérő párhuzamok és analógiák ellenére is teljesen igazat adunk azoknak a historikusoknak, akik szerint igazi

„ismétlődés” nincs a történelemben. Adódhatnak bizonyos hasonlóságok, némi felületes egyezések, némely közös okoknak megközelítően ugyanolyan következményei. De a história nem ismétli önmagát. Azt mindig újra meg újra kell a népeknek és az egyéneknek tanulniok. De tanulniok viszont jeltétlenül kell, ha nem akarnak ugyanolyan hibákba esni, mint aminőkön az elődeik már elbotlottak vagy elbuktak.

így a 48-as forradalomból és a 49-es szabadságharcból is — mert e kettő között elvi okokból végre szigorúan különbséget kell már tennünk — igen fontos lett volna bizonyos tanulságokat levonnunk a 48 utáni hét évtized s az azóta letelt újabb két évtized során. Olyan tanulságokat, amelyek sorsszerűen végzetesek a nemzet további jövődjére nézve. A 48-ban és 49-ben elkövetett hibáinkból kellett volna tanulnunk.

A 48-as forradalomnak ilyen elvi jelentőségű, tragikus elvéteése többek között abban állott, hogy egyrészt még mindig pusztán külpolitikai (első sorban a francia mozgalmak által felidézett) kérdésnek tekintette a népjogok kiterjesztésének szükségességét, holott az már régóta belpolitikai érdek lett volna; másrészt viszont a nemzetiségi kérdést még mindig csak belpolitikai ügynek nézte, holott az már régóta külpolitikai jelentőségű problémává érett meg. Csak jóval a világháború befejezése után jelentkezik ez a felismerés Apponyi Albert emlékirataiban, mint késői szánom-bánom, holott ha 67 után nyomban kiérlelődik bennünk ez a tudat (helyesebben, ha az Eötvösnél és Deáknál tisztán élő tudatot nem nyomja el Tisza Kálmán „örszem”-politikája), akkor a világháborúba is egészen más esélyekkel indulhattunk volna.

Elvi jelentőségű hibája volt 48-nak az is, hogy a nép jogok kiterjesztése terén megmaradt a félüton s olyan jobbtörvényt hozott, amely a szerződéses jobbágyokat nem szabadította fel, s ezenfelül a regálékát sem szüntette meg. Ezzel olyan tövist hagyott az alsóbb néposztályok lelkében, amely keservesen bosszulta meg magát akkor, amikor a forradalom a szabadságharc véres próbatételébe lendült át.

Ugyancsak elvi jelentőségű tévedése volt 48-nak, amikor az

Ausztriával és a dinasztival való viszony további folytatását a tiszta perszonális unión gondolta el, vagyis amikor mereven ragaszkodott a külön külügyi, pénzügyi és hadügyi tárcákhoz. Most nem akarunk a 67-es korrektúrára hivatkozni, amikor is nyugodtan elfogadtuk — delegációs alapon — e három tárca közös voltát (úgy, hogy az ember szinte elkeseredve teszi fel magában a régi parasztkérdést: hogy hát akkor voltaképpen minek is nyeltük le 48/49-ben a békát?!) Csak a brit Commonwealth példáját kell felmutatnunk, ahol tudvalevőleg eddig a legtisztább formák között valósították meg a perszonális unió követelését (hogy t. i. csupán az angol király személye kapcsolja össze a Birodalomhoz tartozó királyságok, köztársaságok, autokráciák és katonai uralmak egész szövevényes rendszerét), ám ennek ellenére is közös a pénzügyük, közös a flottájuk és közös a külügyeik irányítása. Minél fogva 48-ban is tiszta helyzetet kellett volna ebben a kérdésben is teremteni: ha Kossuthék csakugyan meg akarták a közös uralkodót tartani (mint ahogy ezt annyiszor hirdették) és ha csakugyan sorsközösségben akartak maradni Ausztriával, akkor ennek a szándéknak logikai következéseit is le kellett volna vonják: a három közös tárcát is el kellett volna fogadniok (s csupán azok kezelésére nézve kellett volna bizonyos biztosítékokat kikötniök). Ebben a kérdésben feltétlenül a kamarilla képviselte a logikusabb álláspontot, — ahogy ezt aztán a 67-iki szintézis is beigazolta.

És az olasz intervenció ügyében sem lehet a 48-as kormányt az illogikus cselekvés vádja alól felmentenünk, mégpedig sem az elvi állásfoglalás, sem pedig a politikai gyakorlatiasság szempontjából. Elvi szempontból: ha a 48-as magyar kormány valóban őszintén demokratikus volt, akkor nem nyújthatott segédkezet ahhoz, hogy a bécsi hatalom egy másik, népi jogainak kiteljesedéseért küzdő nép, az olasz ellen felhasználhassa a magyar csapatokat. (Kossuth évek múltán, künn az emigrációban is került egy ízben ilyen erkölcsi dilemmába, amikor választania kellett Amerikában a rabszolgatartó déli és a felszabadító északi államok szimpátiája közötti) Gyakorlati szempontból pedig mégjobban elvétette a kormány ez ügyben való állás-

foglalását: mert hiszen eleve nyilvánvaló volt, hogy az osztrák hatalom abban a percben, amikor a magyar katonák segítségével lehengerelte az olasz forradalmat, nyomban teljes erejével a magyar mozgalom letörésének fog nekilátni. Holott ha a magyar kormány — kis látszatengedmények és papirosígéretek fejében — nem segít az olasz forradalom letörésében, akkor a dinasztia a demokrácia kettős harapófogója közé kerül, s e kettős nyomás következtében kénytelen e mozgalmakkal lojális megegyezést keresni.

A 48-AS KORMÁNY ERÉLYTELENSÉGE

Azt a meggyőződésünket sem hallgathatjuk el, hogy a 48-as kormány — amely erélyes volt befelé — olyannyira gyengének, határozatlannak mutatkozott külső vonatkozásaiban. 48 szeptembere közepén ezt már Kossuth maga is felpanaszolja, de a historikusnak tárgyilagosan meg kell állapítania, hogy ez a gyengeség katasztrofális végzetet idézett a magyarság feje fölé. Így pl. a kormány mindjárt eleinte elmulasztotta azt, hogy úgy a polgári, mint főleg a katonai szolgálatban a saját embereivel töltsen be a felelős állásokat. Mindenütt meghagyta — főként a katonai parancsnokságokban — a régi „osztrák garnitúrát”, amely aztán inkább engedelmeskedett a bécsi „mellékkormány-nak”, semmint a magyar miniszterek ellenjegyzésével megjelent királyi parancsoknak.

Gyengének bizonyult a magyar kormány a fellachich-csal való tárgyalások során is. Ennek az osztrák tábornoknak alkotmányellenes, lázadó szerepe az első pillanattól fogva tisztán állott: hiszen magyar miniszteri ellenjegyzés nélkül jelent meg báni kinevezése is s ezt az alkotmányjogi hiányt a bán később sem iparkodott kipótoltatni. Ennek ellenére azonban a kormány április 24-ike táján bizalmasan felszólította, jöjjön fel Restre, tetszés szerint bármikor május 10-ig s hogy ha a márciusi vívmányokban az ő nemzetére nézve sérelmeket lát, azokat egyenlítsék ki békés tárgyalások útján. A bán persze füttyült erre a barátságos

felszólításra, hiszen azután, hogy őt nyilvánvaló lázadónak deklarálta a király és a kormány, az utóbbinak nem is lett volna szabad Jellachich-csal tárgyalásokba bocsátkoznia. Ennek ellenére is még június 2-ig folyton abban reménykedett a kormány, hogy a bánnal sikerül a színpalak mögött megegyeznie. Jellachich ebből foggal következtethetett a magyar kormány gyengeségére s így fölöslegesnek találta a békés tárgyalásokat.

A kormány gyengeségének újabb jele volt aztán az az ingatag és télen politika, amelyet — éppen a Jellachich-csal remélt békés megegyezés feltevésében — a délvidéki mozgalmakkal szemben tanúsított. Batthyány semmiképpen sem akart a dinasztiaival való egyezkedés útjába bármiféle akadályt gördíteni s ezért elmulasztotta a délvidéki mozgalmaknak néhány egyszerűközigazgatási intézkedéssel való letörését akkor, amikor még csirájában fojthatta volna el ezt a veszedelmet.

Hihetetlenül gyengének mutatkozott a magyar kormány akkor is, amikor — már augusztus végén, amidőn tehát már tisztában lehetett Bécs igazi intencióival — a dinasztia székhelyére küldötte a miniszterelnököt és az igazságügyminisztert, éspedig a következő, igazán naivul festő utasításokkal: kérjék meg a királyt, hogy 1. parancsolja meg a katonai parancsnokoknak, hogy engedelmeskedjenek a magyar kormánynak, 2. tiltsa meg Jellachichnak, hogy Magyarországot megtámadja! A politikai Önérzetnek a túlzott lojalitás által végképp megzavart alsó határán mozog ez a naiv próbálkozás, amibe öntudatos államférfiú soha, de soha nem mehetett volna bele. (Kossuth csakugyan egy hét múlva a parlament nyílt színe előtt megtagadja Bécsben tartózkodó két minisztertársával a szolidaritást s a nemzetgyűlést olyan határozatok kimondására készíti, amelyek virtuálisan lehetetlenné tették Batthyánnak és Deáknak a dinasztiaival való további alkudozásait.)

A kormány erélytelenségének csupán egyik folyománya volt az is, hogy a magyar közvélemény előtt néha egészen érthetetlen módon titkolódzott: sem a parlamentet, sem a sajtót nem informálta néha a legfontosabb tényekről sem. Így pl. mindvégig nem tette közzé az osztrák államadósságokról szóló királyi

kéziratot, amelyről Pesten csak az osztrák lapokból szereztek tudomást. Ugyancsak elhallgatta a kormány az uralkodóval az olasz intervenció kérdésében folytatott alkudozásait, jól érezvén, hogy a közvélemény felháborodása alighanem derékba törné ezeket a tárgyalásokat. A legsúlyosabb elhallgatása azonban az volt a kormánynak, hogy a Jellachich ellen kiadott királyi kéziratot — abban a reményben, hogy az egyidejűleg János főherceg közvetítésével megkezdett tárgyalások eredményesek lesznek — nem tette közzé, hanem levéltárba helyezte. A délszláv közvéleményt ez a mulasztás teljesen hamis vágyányra tejelte, olyanra, ahonnan aztán utóbb már nem volt visszatérés.

TÉVEDÉSEK HÍNARABAN

A forradalmi kormánynak — itt újra ismételnünk kellj hogy ez a könyv csakis a 48 szeptemberéig terjedő forradalmi eseményekkel foglalkozik: az utána következő szabadságharc feldolgozása kívül esik e kötet célkitűzésein — egész elvi magatartásából folyt az az elvétése is, amellyel az újonnan felépült állam háztartását nem az egyenes, hanem a — fogyasztást sújtó — közvetett-adókra építette fel. Erészben az volt az elve, hogy „egyenes adó csak annyiban vettessék ki, amennyiben az okszerűleg helyeselhető közvetett adónemek a szükségletek fedezésére nem elegendők”. A régi, nemesi ország gondolatvilágát kímélte ez a rendszabály, amely azonban a forradalom további sikerére nézve végzetessé válhatott, mert hiszen ennek folytán megmaradt egész sor régi fogyasztási adó, mint pl. a gyűlöletes sóadó is — az az adófajta, amely tudvalevőleg a nagy francia forradalom kirobbanásában vitte a főszerepet.

Súlyos hiba volt a kormány részéről az is, hogy az eleinte inkább pusztán szociális jellegű, de nemzetiségi vidékeken kitört jobbagymozgalmak ellen magyar katonaságot rendelt ki. Így pl. Mihálcfalván az urasági rétet elfoglaló rumének ellen székely katonákat mozgósított. Ez aztán kedvező ürügyül szolgált az idegenajkiak között működő agitátorok számára, hogy

az egyszerű államrendészeti kormányténykedést, mint nemzeti-ségelynyomó rendszabályt állítsák be tömegeik előtt. Fokozta aztán ezt az elvetést Kossuthnak az az indítványa, hogy a délvidéki mozgalmak ellensúlyozására sürgősen székelvényeket telepítsen a kormányzat a délvidékre. Ez a telepítési javaslat — amelyeket sajtóságon Tánacsics is, Bem is magáévé tett — végképp elmérgesítette a helyzetet a magyarok és délszlávok között, akiket ezentúl a saját kis vagyonkájuk védelmének örök-emberi érzése fűtött a magyarok elleni harcukban.

Szeptember közepén (Batthyánynek népfelkelést kiáltványa) előtt — ismételjük — nem lehet szabadságharcról szólnunk, bár persze a kormány már korábban is tett egy pár elszigetelt, inkább közrendészeti jellegű katonai intézkedést a délvidéken. Azonban ezekkel kapcsolatban is néhány súlyos hibaforrásra kell rámutatnunk.

A kormány tudvalevőleg — bármennyire ellene is volt egyébként a pesti márciusi mozgalmaknak és az ott dekretált „vivmányoknak” — elfogadta a nemzetőrség gondolatát, vagyis az önkéntes milícia eszméjét. Amikor a helyzet komolyabbra fordult, akkor belement abba is, hogy ennek a nemzetőrségnek tagjai napidíjat, zsoldot kapjanak. A helyi hatóságok aztán, hogy az emberekbe kedvet öntsenek a nemzetőrségben való részvételre, a rendes sorkatonaságnál nagyobb zsoldot ígértek a nemzetőröknek arra az esetre, ha nem csupán egy-két hétre szóló szolgálatot vállalnak, hanem arra kötelezik magukat, hogy a fegyveres szolgálat végéig fegyver alatt maradnak. Az osztrák vezetés alatt álló sorkatonákra ez az intézkedés igen rossz hatással volt, mert hiszen a sorkatonák joggal kérdezhették feljebbvalóiktól, hogy ők ugyan miért kapnak kisebb lénungot, mint az „irreguláris” nemzetőrök. A kormány ebben a kérdésben is kétértelmű döntést hozott. Leírt ugyanis a törvényhatóságokhoz, hogy ott, ahol a törvényhatóságok 8 krajcárnál nagyobb zsoldot ígértek a nemzetőröknek, a többlet majd csak a fegyveres szolgálat végével, a leszerelés után fizethető ki az illetőknek. Ezzel a kétféle intézkedéssel sem a sorkatonákat nem nyugtatta meg

a kormány, sem pedig a nemzetőrök harci lelkesedését nem fokozta.

Katonai intézkedéseivel is nagy kihatású hibákat követett el a kormány 48 nyarán. A délvídeken ekkor a szerbek három tábornokot alkottak. A magyar kormánynak — ha el is tekintünk azoktól a csapatoktól, amelyeket a pesti rendfenntartás kedvéért elvont a tulajdonképpeni veszedelem színhelyéről — oda-lenni mégis 6000 főnyi sorkatonaság állott a rendelkezésére. Ha ezt a hatezer embert összpontosítva mozgósítja a három szerb tábor ellen, akkor rövid napok alatt csírájában fojtja el az amúgy is idegen állam területéről, tehát nehézkösen szított mozgalmat. Ehelyett a magyar kormány a 6000 embert — még mindig abban reménykedve, hogy sikerül a Jellachich-féle mozgalmat békésen leszerelnie — tisztán defenzív célokra használta fel: szétszította az egyes falvak és községek védelmére s ennek folytán a felmorzsolódásnak tette ki a magyar erőket.

Majd elkövetkezett a forradalmi harc első fegyverténye, a karlovici ütközet. Ezt Hrabovszky altábornagy olyan erélytelenül vezette s a melléje rendelt magyar kormánybiztosok ütközet ő közben annyi határozatlanságot és erélytelenséget árultak el, hogy ez a karlovici „kirándulás” egyrészt csak fölös bosszúvágyat váltott ki a délvídeki idegenajkú lakosság között, másrészt viszont valami, egyébként nem éppen indokolt fölényes bátorság önérzetét ébresztette fel bennök. Ettől fogva a délvídeki mozgalom sokkal öntudatosabban és a győzelemben való nagyobb hittel folytatta szervezkedését. Karlovicnál a magyar fegyver végső eredményben diadalt aratott; de ennek a győzelemnek morális erejét teljesen lerontotta Hrabovszkynak az az elhatározása, amellyel a karlovici főbizottságnak tíznapos fegyverszünetet engedélyezett. Indoka erre az volt, hogy bevárják, amíg Jellachich Innsbruckból visszaérkezik. Ez a tíznapos fegyverszünet mentette meg a szerb mozgalmat az összeomlástól. S mögötte ismét csak a magyar kormánynak azt az erélytelenségét kell keresnünk, amellyel mindvégig abban bizakodott, hogy sikerül a dinasztáival s annak paladinjával, Jellachichcsal békés úton megegyeznie.

A TÖRTÉNELMI KRITIKA HATARAI

Lehetetlen a 48-as kormánzatnak ilyen hibái és elvetései előtt szemet hunynunk. Amiben természetesen a szerzőt egyáltalán nem a bűnbakkeresés olcsó dicsősége vezeti, sem pedig a „propheta ex post” könnyen röppenő diadalmaskodása. Politikájukért halálukkal, börtönnel vagy száműzetéssel súlyosan megbűnhődött emberekkel szemben már a legegyszerűbb fair-play sem engedhetne meg ilyen beállítást. De még csak szemrehányást sem tehetünk ezeknek az államférfiaknak olyan formában, hogy az ő helyükben más talán másként cselekedett volna. A komoly történetírás csak a megtörtént tényekkel számolhat s nem mehet bele a „ha. .. akkor” mindig kalandos föltevésének méricskélésébe.

Amit 48 eponim hőseivel szemben a józan történelmi bíráló megengedhet magának, az nem lehet több, mint, hogy a 48-as kormánynak azt a belső elvi konfliktusát ismeri fel, hogy ezek az egyébként ragyogó tehetségű, becsületes szándékú, hazafias lelkületű emberek elvállalták egy olyan forradalom politikájának vezetését, amelynek célkitűzései nagyrészt idegenek voltak az ő lelkiségüktől, s amelynek sikerében kezdettől fogva nem bíztak meg. Ha aztán még egy vád érheti őket, az az, hogy ha már elvállalták ennek az egész lényüktől idegen forradalomnak a vezetését — helyesebben levezetését —, nem gondolták végig logikusan annak követelményeit és eszközeit, hanem bizonytalanul engedték magukat a kamarilla fondorlatai, a feltámadt népi követelések, az úri rend természetes retardációs törekvései és a körülöttünk ébredő nemzeti államok önállósági törekvései között hanyattatni.

S ebben a felismerésben azután csakugyan rejlik históriai tanulság az utókor számára is! Ezt a tanulságot persze — ezt a szerző beismeri — néha erőteljesebben kellett volna kiemelnie, néhol másként, pregnánsabban kellett volna megszövegeznie. Aki azonban jóindulattal és megértéssel olvassa ezt a könyvet, könnyen rá fog jönni, hogy az érthető nemzeti kegyelet, de meg egyéb szempontok is parancsolóan diktáltak a szerzőre bizonyos

tartózkodást, valamint azt az álláspontját, hogy a könyv folyamán lehetőleg ne mondjon el semmit sem a saját szavaival, hanem úgyszólván minden mondatában csak egykorú forrásokat vagy más szavahihető kortanúkat szólaltasson meg.

A FORRASOK

A könyvnek ez a kényszerű megírási technikája hozta aztán .azt is magával, hogy a könyv kerüli az idézetek kiemelését. A szerző őszintén megvallja, hogy ha idézni akart volna, akkor a szedés javarésztét macskakörmök tennék ki, mert e könyv során alig akad mondat vagy gondolat, amelyet a szerző ne tudna az eredeti forrásokból kimutatni és igazolni. Hogy melyek ezek a források? A szerző csak nagy általánosságban, de annál hálásabb szívvel mutat rá azokra a forrásgyűjteményekre, amelyek a szóbanforgó kort ölelik fel. Mindenekelőtt a Fővárosi Könyvtár kitűnő bibliográfiai apparátusát említem itt (Buda és Pest a szabadságharc idején, Budapest, 1928), azután Bartoniek Emma alapvető munkálatainak (Magyar történeti forráskiadványok. Budapest, 1929) idevágó fejezeteit. Fontos gyűjteményt nyújt Szüry Dénes ismert bibliográfiája (Száz év, Budapest, 1907), valamint Kacziány Gézának eredeti kutatásain alapuló áttekintése (A magyar mémoire-irodalom 1848-tól 1914-ig, Budapest, 1917). A szerző nyugodt lélekkel vallja, hogy az ezekben a bibliográfiákban foglalt kori irodalomnak tetemes részét átdolgozta s munkálataiban értékestette.

Ezeken felül azonban volt néhány olyan, inkább kronológiai természetű munka is, amelyeket külön fel kell a szerzőnek említenie, annyira hozzátartoznak e könyv alapszövegéhez. Ezek a következők: Szeremlei Samu: Magyarország krónikája az 1848. és 1849. évi forradalom idejéről (Pest, 1868), Kéry Gyula: A magyar szabadságharc története napi-krónikában, 1848 (Budapest, 1899), Pap Dénes: Okmánytár Magyarország függetlenségi harcának történetéhez (Pest, 1868), Oláh György: Békésvármegye 1848-1849 (Gyulán, 1890), Madarász József: Emlék-

irataim, 1831-1881 (Budapest, 1883). Továbbá három oknyozó történelmi munka, amelyek úgy adataik bősége, mint szempontjaik mellőzhetetlensége következtében voltak a szerzőre döntő bej olyással: Friedjung, Heinrich: Österreich von 1848 bis 1860 (Stuttgart, 1908), Szabó Ervin: Társadalmi és pártharcok a 48/49-es magyar forradalomban (Bécs, 1921) és Szekfü Gyula: Magyar történet a tizenkilencedik és huszadik században (a „Hóman—Szekfü” hetedik kötete).

A szerző még azt is kénytelen bevallani, hogy nem egy helyütt közel állott hozzá a kísértés, hogy terjedősebben, szélesebb keretekben jellemezze a kort és az embereket. Ennek különösbőlben olyankor érezte volna a szükségét, amikor a szereplő egyéniségek jobb megértéséhez azoknak forradalom előtti és utáni magatartását is be kellett volna az előadásba vonnia. A könyvnek eleve megállapított terjedelme azonban meggátolta úgy ebben, mint más előző munkákkal szemben való kritikai állásfoglalásaiban, — ki tudja, talán a könyvnek éppen előnyére?

Ide kívánczik még az a megjegyzés is, hogy a szerző az egykorú idézeteket szellemüknek pontosan megfelelően, de itt-ott annyi szövegváltoztatással hozza, amennyit a modern fül a közérthetőség okából éppen megkíván.

*Lehet, hogy ennek a könyvnek egy-két új meglátása meghök-
kenti az olvasót, aki a márciusi ünnepélyek tirádás szemhatára-
ból ismerte eddig a 48-as forradalmat. Ezek számára örök intő-
jelül szolgáljon e könyv tulajdonképpen hősnének szívbe mar-
koló kiáltása:*

*Egy szálig elveszünk-e mi?
Vagy fog maradni valaki,
Leírni e
Vad fekete
Időket a világnak?
S ha lesz ember, ki megmarad,
El tudja e gyászolgokat
Beszélni, mint valának?*

*S ha elbeszéli úgy, amint
Megértük ezeket mi mind:
Akad-e majd,
Ki ennyi bajt
Higyen, hogy ez történet?
Es e beszédet nem veszi
Egy örült, rémülésteli,
Zavart ész meséjének? ...*

Csend a vihar előtt

*Rabok voltunk mostanáig,
Kárhozottak ősapáink,
Kik szabadon éltek, haltak,
Szolgaföldben nem nyughatnak.*

(Petőfi: Nemzeti dal.)

Ájult csend az országiban. Tikkaszt és fojtogat, mint vihar előtt a fülledt fön. Amaz évek lelki klímájának legérzékenyebb barométere, a csupaideg Arany János, 1848 februárius 25-én levelet írt Petőfinek. Panaszkodik, hogy szörnyű fejszaggatásban szenved.

— Feleségem azt az átkozott fezt okozza, amelyet odahaza mindig a fejemen viselek. De sem attól, sem a pipámtól nem bírok szabadulni...

Gyilkosszavú szimbólum: a kispolgári boldogság főalkotó-elemeiben — a hálósipkában, amely a csöndes megelégedettséget jelképezi és a pipában, amely még az esetleges föllengző álmokat is békés szusszanássá narkotizálja — nincs hiány. Es mégis az az átkozott fejszaggatás. Tán az örökös hálósipka okozza, tán a csöndes nikocinmérgezés, vagy — ki tudja — tán a levegőben van valami?!

Pedig van valami. Budán, a királyi helytartóság épületében ugyan még nagyokat serceg Havas József vagy Kondé János cenzor uraimék kezében a piros plajbász. De azért — az idők jele — valamelyik pesti lapban mégis kicsúszik egy kis udvari pletyka, holmi bécsi főhercegről s annak furcsa szerelmi történeteiről. Metternich herceg persze pulykaméregbe lendül, amikor megtudja, hogy a profán tömeg ilyen szentségtörő mulatsághoz jutott. De azért nagyjából

még uralkodik a háromszorszent Tekintély s az Életképek — igaz, nem minden irónia nélkül — megírja, hogy Pesten tapsolni sem mernek a színházban, ha magasabbrangú személyek vannak jelen.

*

A NEMESSÉG

Az ősiségen felépült magyar társadalom szerkezete, úgy szemre, tartósnak és viharállónak mutatkozik. A szentszövetségi reakció atyamestere, Metternich, 1843-ban valószínűs védőiratot készít a magyar alkotmány mellett: szó sem lehet e tiszteletreméltó intézmény megváltoztatásáról, hiszen az átkos liberalizmus ellen keresve sem lelhetnének ennél kitűnőbb fegyvert.

Az arisztokrácia — bölcs vezéreinek, Apponyi György gróf magyarországi és Jósika Samu báró erdélyi kancellárnak vezetésével — keményen kitart a dinasztia mellett. Ahogy Grünwald Béla lerajzolja: „A magyar mágnást mindenkéltől az jellemzi, hogy nem magyar”. Itt-ott mutatkoznak ugyan egészen apró repedezések ezen a gyönyörű zománcon is. Van egy-két botor ellenzéki mágnás is. Például ez a „vörös Stefi”, Széchenyi István gróf. Még szerencse, hogy az egészségesebbik magyar közvélemény nem hajt a szavára, sőt nyíltan lepocskondiázza, „parasztlázító”, „tulajdonrablónak” nevezi s a megyék még a könyveit is elégetik, ha nagyon is furcsákat ajánlgat népének. Jó dinasztikus érzésük mellett különben már az is bizonyosság, hogy még az ilyen rebellis grófok sem igen tudnak a népük nyelvén: Széchenyinek sok éven keresztül súlyos küzdelmei vannak a magyar nyelvvel, Batthyány Lajos még miniszter korában sem tud jól magyarul s a debreceni országgyűléshez intézett lemondólevelét németül írja meg, mert nincs mellette titkár, aki lefordítsa.

Az „egy és ugyanazon nemesség” másik része, a köznemesség is szilárd támasza a meglévő dolgoknak, tehát a

maga ősi kiváltságainak. Hatvan évvel ezelőtt, II. József ugyan már egy ízben megpróbálkozott azzal, hogy valamelyes rést üssön ezeken a kiváltságokon. Nagyon szerényen kezdte a dolgot: népszámlálást rendelt el 1781-ben, hogy legalább tájékozódjék egy esetleges adóreform lehetőségeiről. De bizony a nemesség nyomban észbe kapott s minden útonmódon megakadályozta a tényleges lélekszám megállapítását, mivel tudta, hogy a megyéknek e lélekszám szerint kell majd a hadiadót fizetniök. Már pedig inkább „életünket és vérünket, de zabot nem”, ahogy az 1741-iki, nem minden rosszindulat híján keletkezett anekdota mondotta. Persze, azért az „életünkkel és vérünkkel” is baj támadt az 1809-iki napóleoni inszurrekció alkalmával. Mert bizony a köznemesek ekkor lobogó gatyában és nyergeletlen gebéken jelentek meg a hazát és a dinasztiaát védeni. A főnemesek csúfolódva el is nevezték őket „rongyos nemeseknek” s ez a csúfolódás alapos kis rianást szakított az „egy és ugyanazon nemesség” összetartásán (nem szólván arról, hogy Kisfaludy Sándornak két esztendeig való hiába-munkát szerzett, amikor a nádor-főherceg megbízásából ennek az inszurrekciónak megírta az „őszinte” történetét, de úgy, hogy öfensége nyomban elzárta azt a fiókjába s máig sem lehetett kiadni!)

Ettől fogva, mondtuk, az alsó nemesség útjai alaposan különváltak a főnemességétől, s amikor a harmincas években néhány kavargóagyú politikus fejében holmi reformeszmék támadtak, Metternich nem tudott okosabb megoldást, mint hogy megszervezte ezt a szegény-nemességet, az úgynevezett bunkókráciát, még pedig az adókötelezettség fenyegető veszélyének rémképével ijesztgetve azt. Így aztán el is érte Metternich, hogy a nemesi megyék egy része visszahívta az országgyűlésről a liberális követeket, p. o. Kölchey Ferencet is. A nemesség az adó miatt támadt a felvilágosult követekre, Metternich viszont a másfajta szabadelvű követeléseik megtorpanása miatt örült a bunkókrácia győzelmének.

De minő szerepet töltött hát be ez a nemesség a március

előtti magyar társadalom mérlegében? Fényes Elek, a magyar statisztikai hivatal 1848-iki megszervezője, igen beszédes táblázatot állított fel már 1841-ben a monarchiabeli nemeségről. E táblázat szerint

Csehországban minden	828-ik em	ber	volt
Felsőausztriában minden	353-ik		
Alsóausztriában minden	152-ik		
Galíciában minden	68-ik		
Erdélyben minden	23-ik		
s Magyarországon	20-ik		

S hogy ez a nemesség földtulajdonban mit jelentett, azt Széchenyi mutatta be a „Hitel”-ben igen beszédes számokkal:

— Vannak köztünk — írta —, akik Magyarországnak 500-ik, de olyanok is, kik hazánk 100-ad részét bírják, *sot* még oly dúsak is, kik az egész földkerék 17.000-ik, Európa 1100-ik, az ausztriai birodalom 80-ik és szegény jó anyaföldünk 30-ik részének urai.

Ludevít Stur országgyűlési követ — aki tudvalevőleg a cseh-szlovák nyelv helyett az autonóm szlovák nyelv jogai mellett kardoskodott — 1847-ben ezt a mérleget állította fel az egyik decemberi beszédjében: Magyarországon 617.000 nemesnek 32.000.000 hold földje és

12.000.000 nemnemesnek 13.240.974 hold földje van.

Vagyis, amíg húsz ember közül egynek a létminimumot 160%-kal is meghaladó földje van, addig tizenkilencnek a létminimum 5.5%-a jut a földből, amely arányszám tiszta agrárországban, aminő a negyvenes években Magyarország volt, legalább is egészségtelennek mondható.

De talán még valahogy tűrhető lett volna ez az aránytalanság is, ha a nemesi földbirtokkal egyéb kiváltságok, elsősorban az adómentesség is nem járt volna együtt. Hiszen az országgyűlés 1844-ben elvileg ugyan elfogadta a nemesek adózását, a gyakorlatban azonban 1848-ig semmiféle adót nem fizetett s ezért az adó, amely minden országban tetemesen hozzájárult a középkori hűbéri jogviszonyok lebontásához, nálunk nem fejthette ki ezt az egyenlősítő

hatását. Az adómentesség jogi és erkölcsi indokolására a nemesség szüntelenül a maga ezeréves dicső és nemzetvédő múltját emlegette, s maga Kossuth Lajos is a nemesség „ezeréves garanciáiról” szónokolt. Erre azonban a „magyar Gironde”-nak, a múlt század legnemesebb magyar gondolkodóinak és államférfiainak, részéről alapos kitanítást kapott. Eötvös József báró az 1846-ban megjelent „Reform”-ban röviden így fejezte ki véleményét:

— A nemesség adómentességét én nem jognak, hanem csak egy óriási visszaélésnek tartom.

Szalay László, a nagynevű jogtörténész, aki 1843-ban Korpona város követe volt a pozsonyi országgyűlésen, a városi kérdés tárgyalásánál meg sem emlékezett a „nemesség ezeréves dicsőségéről”, ellenben nyíltan hadat üzen a vármegyének, az azáltal képviselt történeti jogokat elévülteknek tartja. Kemény Zsigmond báró pedig gúnnyal kezdi ki a „nemzeti génusz” ködös elméletét, amelyet most az elavult megyerendszer bátyájaként állított oda a maradiság.

Mind ennek ellenére, amikor 1847 decemberében az országgyűlés a hadiadót tárgyalta, amelyet nemeseknek is kellett volna személy szerint fizetniök, Vécsey Miklós szatmári főispán az országgyűlésen egyenesen kívánta a nemesek nemadózási elvének teljes épségben tartását. Kossuth is csak ezt az érvet tudta a nemesek hadiadója mellett felhozni (Pesti Hírlap, 1847 február 2):

— Amit most tennénk, az az engedmények látszatát keltetné s ezért az egész világ nagylelkűségnek minősíthetné.

Fontos ezt a „nagylelkűséget” észben tartanunk, mert utóbb még egész doktrína épült fel rajta! Általában Kossuthnak egész lelki világa ekkor még a régi nemesi állam elképzelésében élte ki magát, s a bécsi forradalom már lejátszódott, amikor 1848 március 14-én még ezt hirdeti a régi, nemesi országgyűlésen:

— Nekünk most azon roppant feladás, azon nagyszerű szerep jutott, hogy a mozgalmakat bölcsen vezessük s azon kell lennünk, hogy a gyeplő kezeink között maradjon...

Ha már feliratunk korábban nem juthatott a trónhoz, legalább kívánatos, hogy elébb jusson fel, mint az események híre az országban elterjed. Aki most egyes kifejezések fölött akarna vitázni, nem pedig egész erővel azon munkálkodni, hogy a mozgalom vezetése kezeinkben maradjon, e haza sorsával játszanék ...

A POLGÁRSÁG

Vagyis Kossuthnak ezekben a végzetes percekben is az jár az agyában: az eddigi nemesség számára tovább is megtartani a gyepelét, a vezetést, mielőtt még a bécsi forradalom híre lángba borítaná az országot. S ezt az álláspontját talán nem is lehet egészen rossznéven venni, ha meggondoljuk, hogy az a polgári elem, amely a 18. századvégi európai forradalmakat megvívta s 1848-ban a hűbériség *végső* torlaszait elsöpörte maga elől, az Magyarországon úgyszólván teljesen hiányzott. Hiszen a negyvenes években Angliában a népesség fele, Franciaországban annak egyharmada volt városi lakos, nálunk csak minden kilencedik ember lakott városban. S az 1843/44-iki országgyűlés ugyan elvből elhatározta a nem-nemesek (az ú. n. honoráciorok) birtok- és hivatalképességét, a gyakorlatban azonban ez a határozat úgyszólván semmit *sem jelentett*: hiszen nemesi birtok volt az egész ország s ezt az ősiség miatt nem-nemes úgyszólván vehette meg; s megyei hivatalnok (ilyen volt a tisztviselők túlnyomó nagy része) sem lehetett, mert hiszen a megyei választásoknál csak a nemességnek volt szavazó-joga, már pedig igen kevés olyan nemes ember akadt, aki a voksát a saját fajtáján kívülállóra adta volna.

Nos, és a városok politikai képviselője, a követek? — vethetné valaki ellen. Hát erről bizony jobb nem beszélni. Még pedig nemcsak azért nem, mert az országgyűlésen minden egyes külön nemesi és főnemesi vokssal (összesen 2790 szavazattal) szemben az összes városi szavazatok együttevége egy voksnak vétettek, de ezt is csak akkor, ha az összes

városok egyformán szavaztak valamely kérdésben, ami pedig soha elő nem fordult; ha csak egy városi követ is más véleményen volt, mint a városi kúria többi szavazói, akkor ezzel már az összes városi szavazatokat lerombolta, úgyhogy a többi sokszáz szavazattal szemben még ez az egy közös városi szavazat sem érvényesülhetett. Az országgyűlés azzal indokolta a városok politikai jogainak ezt a mostoha kezelését, hogy a városi követeket nem a polgárság, hanem a tanácsok választják s így nem képviselik igazában a polgárságot. Majd ha a városok koordinálva (rendezve) lesznek, majd akkor ők is kapnak több szavazatot.

Ám nem is a szavazathiány volt a városi népesség politikai jogainak hiánya körül a legsúlyosabb baj, hanem maguknak a városi követeknek lelkeségé. Hiszen 1847-ben megesett, hogy amikor Tóth Lőrinc breznóbányai követ, aki az előző évtizedben több külföldi utat tett s közben megismerkedett az angol Bowringgel, aki elvitte a választókerületébe s megismertette őt az angol politikai viszonyokkal s az ottani parlamenti étellel, az országgyűlésen a városokat a demokrácia leghivatottabb szóvivőinek nevezte, nyomban utána felállott több városi követ-kollégája s a legünnepélyesebb formák között tiltakoztak követtársuknak e bántó feltevése ellen! Ellenben annál szívósabban védték a maguk külön városi privilégiumait.

A VÁLASZTÓI JOG

Hogy az általános szavazati jogért nemcsak a kormányt támogatók, de maguk a szabadelvű ellenzékiek sem túlságosan lelkesedtek, annak egyik jelentős oka az volt, hogy bizony ezek a városok nem igen bizonyultak a demokratikus és szabadelvű haladás bátyáinak. Hiszen például 1843—1844-ben maguk a városi követek tiltakoztak a legvehemensebbül a községi választói jog kiterjesztése ellen, ugyanakkor, amikor viszont a megyei követek ugyancsak erőlesen szállottak síkra e követelés mellett. A megyéknek ekkor 52 szavazatuk volt

az országgyűlésen; a kormány a városoknak 16 szavazatot szánt, az ellenzék 48-at *akart* volna adni. A dolog vége az lett, hogy egészen 1848-ig megmaradt az összesen egy szavazat.

Kossuth maga — Beksics bizonyága szerint — ebben a kérdésben soha sem foglalt határozott állást. Például a Pesti Hírlap-ban közzétett 1844-iki híres búcsúcikkében is csak így fogalmazta meg ezirányú követelését: „Magyar formába öltöztetett igazi népképviselőt”, de ezen ő inkább csak olyan nemesi demokráciát értett; hiszen még a pestmegyei utasításokban is beírta azzal, hogy a nem-nemeseknek megnyissák a megyegyűléseket.

Madarász László és József, a két radikális testvér ugyan már 1846 októberében szóba hozta az ellenzék programbizottságában az általános választói jogot, de a bizottság túlnyomó többsége hallani sem akart ilyen radikális reformról. A két testvér erre ki is lépett a bizottságból s mire az 1847 november 7-ére egybehívott országgyűlés követeinek választására került a sor s az ellenzék a választások előtt kiadta 1847 június 5-én a maga választási programját, abban aztán igazán egyetlen szó sem esett nem hogy a parasztok országgyűlési képviselétéről, de még csak a szabad királyi vagy általán a vidéki városok képviselétéről sem. Talán még a Szalay—Eötvös-féle doktrinerek mentek legtovább, akik bizonyos műveltségi cenzus mellett megadták volna az általános, de csak közvetett választói jogot, amely szerint végül is 191 község — egyenként két követtel — képviselte volna az országgyűlésen a népet. S ezt a követelésüket azzal a megnyugtatóssal iparkodtak elfogadhatóvá tenni, hogy az így beküldendő 382 választott követ úgysem tudná a 2790 nemesi szavazatot majorizálni.

Nem kell külön hangsúlyoznunk, hogy a doktrinereknek még ez az igen szerény követelése sem lelt a rendi parlamentnél kegyelemre s így az 1847 novemberében összegyűlt országgyűlésen a városoknak összesen és együttvéve, mint mondtuk, egy szavazatuk volt. Ekkor a városi követek már

sarkukra állottak és Pest város egyik követe — a Pesti Hírlap tanúsága szerint— így fakadt ki:

— Az alkotmányos nemzeteknél nincs példa rá, hogy egy kiegészítő rész törvényhozási jogától ekként megfosztassék. A polgári rend sokáig tűrt, de türelmének is van határa...

Egyben követelte a városi követekek régi jogának, a fejenkénti, illetve városenkénti szavazójognak helyreállítását. Miután ezt nem kapták meg, többé a kerületi üléseken nem vettek részt: a pusztá tanácskozási jog — szavazójog nélkül — természetesen derogált nekik.

A doktrinerek cenzusos választói jogának még a sajtó egy része is ellene volt, még pedig igen furcsa indokolással. A Jelenkor ugyanis azt indítványozta, hogy az íróknak és a magánnevelőknek is adják meg a szavazójogot. Ezt a Nemzeti Újság — világosan Petőfíre való utalással — a következő szavakkal ellenezte meg:

— Könnyen megeshetnék, hogy ilyenformán éppen a legérdemesebbek maradnának ki. Például, ha az írók kiválogatását a Magyar Tudós Társaságra bízónk, tapasztalni fognánk: hogy ez egyikét országosan elismert és becsült, legnépszerűbb költőinknek erősen őrizkednék kegyeibe fölvenni, ellenben beültetné az irodalmat olly — különben teljes tiszteletre iméltó — egyéniségekkel, kik tán egy vagy más akadémiai taggal rokonságban vagy barátságban állanak, de kiknek — ez érdemükön kívül — egyéb az irodalom terén tett foglalásaik ezideig terra incognita...

1848 februáriusában Stájerországban — mint erről mindjárt szólunk — olyan események mentek végbe, amelyek a magyar országgyűlés meggondoltabb tagjaiban is a reformok sürgősségének érzését s persze elsősorban a választójogi reform halaszthatatlanságának tudatát ébresztették fel. Akadt két nemesi követ — Bónis Sámuel és Asztalos Pál —, akik most már nyíltan az általános választójogot követelték. Csodálatosképpen ezúttal akadt még néhány követőjük, akik azonban inkább a „pénzarisztokrácia” túlsúlyrajutásától való

féltükben állottak az indítványtevők mellé. Még ennél is csodálatosabb azonban, hogy Szemere Bertalan, majdan az 1849-es országgyűlés egyik legradikálisabb kormányfője, most határozottan az általános választói jog ellen fordul!

A választói jog fölött való vita a pro- és kontra-nézetek ilyen hullámváza közepette csendesen folydogált tovább. Közben lejátszódott már a párisi és a bécsi forradalom is, a magyar rendek azonban még mindig nem tudták a kérdést dűlőre vinni, egyszerűen azért, mert a főrendi tábla megszabottálta az alsó tábla munkáját s — nem tartott üléseket!

A nemesi rendek nem érezték föl az Idő intó szavát!

S még ennél is nagyobb baj volt az, hogy a városi polgárság már önmagában is igen kis százalékát tette az ország népességének, s ez is — ha a túltengő ügyvédségtől eltekintünk — igen keskeny réteget mutathatott fel olyat, amely politikai vezetésre, avagy akár csak politikai eszmélésre is alkalmas lett volna. Az ország legnagyobb városa természetesen Pest, amelynek 1848 februáriusában körülbelül 110.000 főnyi lakossága él 5100 házban. A lakosok foglalkozási arányszámára jellemző, hogy itt 604 ügyvéd él, s velük szemben csak 222 a keresztyén és zsidó nagykereskedők, 10 a könyvtárosok és 3 a könyvnyomtatók száma. 1846-ban az egész országban együttvéve mindössze 33.008 értelmiségi foglalkozású ember élt s közülök 4123 ügyvéd! Magán Pesten több volt az ügyvédek száma, mint Cseh-, Morva-, Stájerországban, Galíciában és Dalmáciában együttvéve! Az Opus Tripartitumban fölnevelkedett ez a jogásznemzedék talán inkább gátja, semmint előmozdítója volt a demokratikus államfejlődésnek, s így igazat kell Beksics Gusztávnak adnunk, aki a „magyar doktrinerekről” írott művében azt állítja, hogy az egész reformmozgalomban ezek a doktrinerek — Eötvös báró, Szalay László és társaik, akiket mi tragikus politikai sorsuk miatt inkább „magyar Gironde”-nak nevezünk — voltak az egyedüliek, akik szakítottak a régi magyar nemesi ideológiával és programjukat arra a demokratikus államfilozófiára építették fel, amelyet voltaképpen a feltörekvő polgárság

eszmevilágának nevezhetünk — annak európai analógiái szerint. Külön tragikumuk aztán, hogy doktrínájuk légtérben mozgott, miután az a polgárosztály, amelyre építeni akartak, nálunk nem létezett, viszont az a parasztság, amelyre csakugyan építhettek volna, még az ő számukra is ismeretlen fogalom maradt.

A MUNKÁSSÁG

A valóban meglévő kisszámú városi elem politikai kis-korúságát — sajnos — maga az 1848 előtti országgyűlés is iparkodott fenntartani. Ne felejtjük el, hogy Kossuth Lajos Iparegyesületének hivatalos lapja, a Hetilap, 1845-ben két ízben is és 1846-ban egy ízben a legesélyesebb állást foglalta a céhek fenntartása mellett, amelyek pedig az ipar terén ugyanazt a szerepet töltötték be, mint a nemesi privilégiumok a politikai életben. S amellett hihetetlenül kicsi is volt a számuk. 1840-ben például az iparosság az ország egész népességének csupán Vgg-ét tette ki. 1847-ben Pesten 109.961 lakos mellett mindössze 40 olyan nagyobb üzem volt, amely kis jóakarattal gyárnak lett volna nevezhető. Häuf1er 1854-iki összeállítására szerint Pesten élt

2774 keresztény mester,

249 keresztény kontár,
6033 keresztény legény és inas,

340 zsidó mester,

239 zsidó kontár,

881 zsidó legény és inas, vagyis összesen

11.266 iparral foglalkozó egyén, továbbá

876 gyárimunkás, tehát együttvéve

12.142 iparosfajta ember, a város egész népességének mintegy 10%-a. Ilyen körülmények között elgondolható, hogy a szociális doktrínák nem sok követőre akadtak az országban s a „kommunista” bélyegzővel nem annyira a szocialistákat pecsételték meg, mint inkább a reformereket s általában mindenkit, aki a demokratikus mozgalmakhoz

szított. (Ne felejtjük el, hogy „kommunistának” szidták nálunk Széchenyit, Deákot, Petőfit s egyik legjellemzőbb ilyen politikai írásmű 1848-ban jelent meg Kiss Antal tollából: „Néhány szó a néphez” címen.)

Nálunk általában a zsidóságot szokták forradalmi erjesztő elemnek nevezni. Nos, 1848 előtt ennek is igen kevés, vagy inkább semmi szava nem jutott a magyar politikai életben. Hiszen még 1848 januáriusában is csak arról volt szó, hogy a Jelenkor politikai egyenjogúságot kívánt számukra, amire aztán Kossuth Lajos februáriusban csakugyan azt indítványozta, hogy ám jó, lehessenek ők is választók, de csak akkor, ha a képviselőtestület által erre méltóknak ítéltetnek. Nem lehet állítani, hogy Kossuth ezzel a liberalizmusnak valamely radikális formájába tévedt volna...

A NÉP

A társadalmi piramis alapzatát természetesen, mint mindenütt, nálunk is a nép széles rétegei tették ki. Egészségesnek, életképesnek csak az a társadalom mondható, amelynek alsónépe — vagy agrárállamban: parasztsága és kisparasztsága — megelégedett, vagy legalább emberi sorsban, politikailag pedig a nemzet közösségében él. Nemzeti építőmunkát csak ebben az esetben lehet tőle várni. Megmondotta ezt már 1846-ban egy „Antiúrbér-váltás” című névtelen, a cenzúra miatt Lipcsében megjelent röpirat, amely az alsónépnek a nemzetközösséggel való anyagi érdekeit így írta körül:

— Ellenséges megtámadás esetében ne legyen a népnek saját vagyona, ki védelmezze hát az országot? A nép? Mit védelmezzon a nép, ha semmi oltalmazni valója nincs?!

S ezt a gondolatmenetet Teleki László gróf, a magyar reformmozgalmak egyik legtisztább lelkű, legönzettelenebb és egyben legtudatosabb harcosa, így fejtette ki tovább:

— Amíg a meglévő viszonyok megmaradnak, addig

általánosan a néptől haza iránti szeretet, alkotmány iránti buzgást kívánni lehetetlen!

Már pedig nálunk a forradalmat közvetlenül megelőző években a nép helyzete minden volt inkább, semmint ki-elégítő. Ne is szóljunk a politikai jogfosztottságról, vagy éppen a földbirtokviszonyokról. Az egyszerű mindennapi betevő-falat kenyérről volt szó. Hiszen a Hetilap 1847 januárius 19-iki száma kétségbeesetten állapítja meg, hogy a nép hangulata az 1846-ik évi rossz termés következtében bekövetkezett nagy nyomor miatt igen ingerült. S 1847-ben már Pesten is meg kellett kezdeni a kenyérsztást az éhező nép számára!

A parasztnak az állam gazdaságpolitikai szervezetében való elhelyezkedését az ú. n. jobbágyság intézménye írta körül. A jobbágy, e szó fejlődéstörténetének egyik szakában, nemes patricius urat jelentett; aztán – mint ahogy minden társadalmi kategória az idők folyamán süllyedni szokott – mind lejjebb és lejjebb szállott a jobbágy a társadalmi ranglétrán s végül „alattvalót”, „falusi parasztot”, „adózót” jelentett. Jogi helyzete, személyi jogai a századok folyamán változtak; egy pontban azonban mindenkor egyforma maradt a sorsa: saját földje nem volt, hanem mindig a más földjét művelte s annak hozadékáért több-kevesebb, kisebb-nagyobb ellenszolgáltatással tartozott a föld birtokosának. Szent István király és az Anjouk korában még csak tűrhető volt a jobbágy helyzete, de már a 14. században alaposan megromlott, amikor a jobbágyok egy része elveszítette a szabad költözködési *jogát* s a másik része is csak akkor költözhetett el a tűrhetetlenné vált viszonyai közül, ha minden tartozását letudta (ami persze rendszerint a földbirtokos nemes-úr jóindulatától függött).

A Dózsa-féle parasztlázadás leverése után a nemesi országgyűlés azzal a fikcióval, hogy a parasztság ezzel a lázadással mindörökre eljátszotta eddigi jogait, végkép megvonta a jobbágyoktól azok szabad költözködési jogát s őket testestül-lelkestül a földesúr hatalmába adta. A jobbágy — az egykori

gallus-kelta „eubagio”, vagyis jós-pap — most végkép szolgál-sorba süllyedt.

A jobbágy a föld használata fejében a földesúrnak tartozott egyrészt robottal (munkaszolgálattal, amely részben saját testi munkájából, részint vontató-állatai munkájából állott), másrészt adóval, amely lehetett természetbeli (például a dézsma, vagyis a termény tizedrésze), vagy pedig készpénzbeli (cenzus). E közvetlen szolgáltatásokon kívül aztán közvetett terheket jelentett számára az, hogy a földesúrnak egész sor úri joga volt (az úgynevezett kisebb haszonvételek, például italmérési, mészárszéki, téglaegetési, halászati joga, a rév-, vám-, piacjog, stb.), amelyek burkolt formában mind-mind a jobbágy életének újabb, meg újabb megterhelését jelentették. A jobbágyoknak az egyes földesurakkal szemben fennálló szolgáltatási kötelezettségek megállapító okiratokat urbarium-nak, magukat a szolgáltatásokat pedig úrbér-nek hívták.

A mai ember jogérzékére nézve a legmegdöbbentőbb intézmény volt aztán mind e jogf oszottság mellett a földesúr bíráskodási joga a jobbágya fölött. (Ne felejtjük el: Eötvös József báró éppen most, 1848 februáriusában fejezte be irtóztatós feszítő erejű korregényét, a „Magyarország 1514-ben”-t, amely a Dózsa-féle lázadás korának leple alatt lángoló vádirat volt a még mindig uralkodó jobbágyrendszer szörnyűségei ellen.) A földesúr szabad tetszése szerint büntethette, verethette jobbágyát, sőt ha megvolt a pallosjoga, halálra is ítéltette a szerencsétlent. S formailag ugyan föllebbezhetett az elítélt a megyei törvényszékhez, de mit várhatott annak pártatlanságától, amikor ott ismét csak a földesura kenyeres társai ültek fölötté törvényt s ennél fogva a „kéz kezét mos”-elve irányította ennek a „föllebbezési fórumnak” a ténykedéseit is!

II. József az 1785 augusztus 25-iki rendeletével ugyan eltörölte már az örökös jobbágyságot, személyére nézve mindenkit szabaddá tett és megadta a szabad költözködés, a végrendelkezés és pályaválasztás jogát, de jól tudjuk, hogy

a „kalapos király” halálával a nemesi reakció újra nyeregbe lendült s maradt minden a régiben. Amikor II. József halála után 17 évvel felsőbüki Nagy Pál az országgyűlésen szóba hozta, hogy a jobbágyok millióinak sorsán javítani kellene, a követek indignálódva intették le:

— Ne bolondozzék az úr!

S még az úgynevezett „liberális” ellenzéknek 1847 június 5-én kelt programja sem merészkedett tovább, mint hogy a jobbágyság intézményének eltörlése érdekében „előkészítő lépéseket” követelt. Pedig ekkor — a nemzetiségi kérdésnek mind erősebb fellángolása idején — már tisztán megállapíthatták azt is, hogy — minden humanitárius vagy államgazdasági szemponton túl — a jobbágykérdés adott helyzete magának a magyarságnak fennmaradása tekintetéből is a leg súlyosabb veszedelmeket rejtette. Jól mutat erre Grünwald Béla, amikor megállapítja, hogy a magyar földesúr nem szerette az öntudatosabb, nyakasabb magyar jobbágyot s ezért ennek helyébe a sokkal alázatosabb és türelmesebb szláv és román jobbágyot telepítette a magyar földre. „Így irtják ki — írja Grünwald — a magyarságot Sáros-, Zemplén-, Abauj-, Bereg-, Ung-, Ugocsa-, Pozsony- és Nyitramegyéből, valamint Gömör egy részéből”.

A francia forradalomnak lassan-lassan Európa keleté felé is elterjedő eszméi, főként azonban az 1831-iki nagy paraszt-lázadás, amely az azévi kolerajárvány nyomán ütött ki Magyarországon is, apránként mégis csak odaérlelték a jobbágyosság kérdésében a helyzetet, hogy a nemesség gondolkodni kezdett azon, hogy legalább a legkirívóbb igazságtalanságokat le kell nyesegetni. E meggondolásaiban — ezt el kell ismernünk — hatalmas ösztöke volt azonban az is, hogy most már maguk a királyi propozíciók is sürgetni kezdték a jobbágykérdés rendezését, és félős volt, hogy ha nem maga a nemesség intézkedik hamarosan ebben a dologban, akkor a nép a maga sorsa enyhülését kizáróan az uralkodónak fogja betudni s akkor egykönnyen létesülhet paktum a korona és a parasztok között — a nemesség hátrányára.

AZ ÖRÖKVÁLTSÁG

Ezt megelőzendő, az országgyűlés már 1839-ben elfogadott egy úgynevezett örökváltsági törvényt (1840:VII. t.-cikk), amely persze a földtulajdont továbbra is csorbíthatatlanul megőrizte a nemesség számára, de a jobbágy az úrbéri szolgálmányok egyes részei (főként a dézsma) alól az urasággal való szabad egyezkedés útján megválthatta magát, — ha mind a két egyezkedő fél meg tudott egymással egyezni. Bizony ez a semminél nem sokkal volt több.

Ekkor sajtáságosképpen éppen konzervatív részről kapott a dolog újabb lökést. A két kancellár — Apponyi és Jósika — belátta, hogy ha a nép sorsán nem lendítenek alaposabban, akkor feltétlenül forradalomra kerül a sor. Ezért az 1847 őszére egybehívott országgyűlésen felolvasott királyi prepozíciók most már határozottan azt követelik, hogy az országgyűlés hozzon törvényt a jobbágyi szolgálatok és a nemesi adómentesség eltörléséről.

A Rendek csak nagyon kelletlenül láttak neki a kérdés tárgyalásának. Kossuth, aki most már ellentmondás nélkül az ellenzék vezére volt (bár az ellenzék egyes tagjai — mint majd látni fogjuk — nem szívesen vetették magukat az ő vezérése alá, sőt titokban a kormánnyal is konspiráltak ellene), taktikai okokból kénytelen volt igen szerény javaslatot terjeszteni a kerületi ülés elé. E javaslat természetesen adottságnak fogadta el az 1840-iki örökváltság-törvényt, vagyis hogy a jobbágy megválthatja magát. De Kossuth javaslata szerint a megváltás tárgya nem lehet a jobbágy által megművelt föld (telek), hanem csakis az úrbéri szolgáltatások. (A nemesi földbirtok tehát Kossuth szerint is továbbra is érinthetetlen tabu.) A megváltás alapjául szolgáló beclésnél ne azt nézzék, mennyibe kerül ez az úrbéri szolgáltatás a jobbágyinak, hanem azt, hogy mennyi haszna van belőle a földesúrnak. E két pontban tehát Kossuth feltétlenül a nemesség oldalára állott. Viszont ezzel szemben azt követelte, hogy a hazátlan zsellér minden váltság nélkül legyen

szabaddá, továbbá hogy a földesúr bíraskodása, az úriszék, feltétlenül megszüntetessék.

Kossuth e négyes javaslata nyilvánvalóan egyezkedés eredménye. Ahol reális gazdasági előnyökről van szó, ott határozottan a nemesség pártján áll, viszont ahol inkább presztízs-engedményekről van szó, ott bátran az elnyomottak pártjára kél. Nemesi követtársainál azonban még e szerény követeléssel sem volt sok szerencséje. Igaz, hogy a Galíciából és Felsőmagyarországból érkező, nyugtalanságokról szóló hírek arra bírták az országgyűlés plénumát, hogy elfogadja az örökváltságot — bár többen „tulajdonrablás”-t emlegettek —, de hozzáfűzték, hogy teljes, tökéletes és egész váltásgot követelnek eddigi jogaik fejében. Tóth Lőrinc, akiről fönnebb már megemlékeztünk, méltatlankodva tiltakozott ez ellen a „teljes” megváltás ellen:

— Én ezen tökéletes, teljes és egész kármentesítés ideáját — mondotta — roppant igazságtalanságnak tartom. A teljes kárpótlás annyi, mint a mostani terhek megörökítése.

A „teljes” szó helyett a „méltányos” szót kívánná a javaslatba vétetni. A Rendek azonban ragaszkodtak az eredeti szöveghez s így fogadták el 37 szavazattal 12 ellenében, miután Tóth módosítása mellett mindössze egyetlenegy városi követtársa szavazott. Kossuth bizonyára érezhette, hogy ha ez a törvényjavaslat ilyen formában kerül a nyilvánosság elé, akkor annak katasztrófális hatása lehet a nincstelen tömegeknél, azért helyesebbnek tartotta, ha ilyen körülmények között nem döntenek a Rendek végérvényesen. Ezért maga is a halasztás mellett szólalt fel, mondván, hogy „örömet megalkuszik a körülményekkel és szívesen rááll ezúttal csak olyan előleges lépésekre, amelyek a jövő törvényhozást képessé tegyék a tárgy egészbeni bevégzésére”. Talán azt remélhette Kossuth, hogy az Idő is mellette dolgozik majd s a jövő országgyűlés radikálisabb összetételű lesz...

De a magyar országgyűlés határozata még istenes volt, ha az erdélyiével hasonlítjuk össze, amely a parasztbirtok jó részét — néhol négyötödét — minden kárpótlás nélkül egy-

szerűen a földesúrnak ítélte oda. Erről a határozatról írta Kemény Zsigmond báró a lesújtó szavakat:

— Szépen kirabolva van a nép!

Bárhogy szólott volna is azonban az alsótábla határozata, hátra volt még a gátfutás súlyosabbik része: a felsőtábla beleegyezése. Három hónapig tartott, amíg végre februárus elején a főrendek is hozzászóltak a kérdéshez.

Az alsótáblának immár végérvényesen megszövegezett javaslata így szólt:

„Valamint egyrészlől a földesúrnak tökéletes kármentesítés biztosíttassék, úgy másrészlől az úrbéri tartozásoktól és szolgálatoktóló megváltás a földesúr beleegyezésétől függesztve tovább ne maradjon.”

Tehát valamilyen csekélyke, nagyon csekélyke haladás az 1840-iki törvénnyel szemben, mert hiszen ott a megváltás a földesúr beleegyezésétől függött. A főrendek két napig vitáztak a javaslat fölött s a vége az a határozat volt, hogy „e kényszerítő törvény hozásának kérdésébe egyáltalán ereszkedni nem fognak”. A felsőtábla tehát még abba a kis engedménybe sem volt hajlandó belenyugodni, amit az alsótábla javaslata nyújthatott volna. S ezzel — a dolog úgy festett — az egész jobbágykérdés boldogabb időkre napolódott el. Ez 1848 februárus 3-án és 4-én játszódott le. (A következőkben most már figyelemmel kell a naptárt is kísérnünk, mert a vajúdo idők kalendáriuma szédítő gyorsasággal kezdett az idők rokkáján peregni.)

Februárus 18-án egyszerre híre kelt, hogy Stájerországban harc ütött ki a jobbágyok és a földesurak között: a parasztek megtagadják a dézsmafizetést. A kormányzat katonaságot küldött ki a lázadóok ellen: egész sor összeütközés keletkezett a parasztek és a katonaság között, sok a halott. (Ennek az osztrák parasztlázadásnak historikusa, Karl Grünberg bécsi egy. tanár, találóan állapította meg az osztrák jobbágyokról, hogy

— a parasztnak csak egy vágya volt: a földtehermentesítés

és a jobbágyság megszüntetése. Hogy ezt a vágyát ki teljesítette, az neki teljesen mindegy volt.

Ez a megállapítás sok részében a magyar jobbágy-mozgalomra is vonatkozik, miként majd erre még rá kell mutatnunk.)

Kossuth intuitív meglátására jellemző, hogy nyomban tisztában volt vele, hogy a szomszédban égő ház minő veszedelmet rejthet a magyar nemességre is. Ezért a decemberi halasztó indítványától eltérően most már azt indítványozza március 6-án, hogy az alsótábla vegye nyomban újabb, sürgős tárgyalás alá az örökváltság kérdését. Indítványait nyomban meg is formulázza, s bár lényegileg azok nem mentek tovább, mint az alsó tábla decemberi javaslata, a végrehajtás terén mégis több konkrétumot nyújtott a népnek. Indítványai ismét kompromisszumot tartalmaznak a nemesi és a népi érdekek között. Első pontja szerint az örökváltság szabad egyezkedés tárgya a földesúr és a jobbágy között; tehát a megváltás nem kötelező (ezzel a főrendek felé tett Kossuth engedményt.) Második pontja azt tartalmazta, hogy a jobbágy nemcsak pénzzel válthatja meg szolgálkányait, hanem a jobbágyok által birtokolt közös legelőből is (ezzel a nemesség földéhségét iparkodott kibékíteni). A harmadik pont kizárja azt, hogy az örökváltság terén az állam siessen a jobbágyok *segítségére* (mert hiszen akkor a közvetett adók révén a nemességnek kellene saját magát kifizetnie). Ha van a jobbágnak elegendő készpénze, akkor a földesúr tartozik a váltságdíjat egészben elfogadni; ha azonban nincs a jobbágnak elegendő pénze, akkor tartozása fejében évbért fizethessen a földesúrnak. (Ez a pont igen fontos, mert Kossuth egyik legzseniálisabb ötletét tartalmazza: miután azt látta, hogy a rendeknél a jobbágykérdés egyben politikai presztízs kérdése is s ezt aligha sikerül meggyőzéssel le-birkóznia, azért az egész problémát a politikai térről áttolta a gazdasági térre: az úrbéri, tehát alapjában politikai viszonyt adóssági, tehát gazdasági viszonyná kívánta átváltoztatni. Ez

feltétlenül a jobbágyság javát szolgálta.) Viszont a Kossuth-féle javaslat negyedik pontja ismét a nemeseknek kívánt szolgálni: az eddigi úrbéri szolgálmányok becslését nem bíróságokra, hanem megyei választmányokra kívánta bízni, ahol persze ismét ugyanolyan körülmények adódhattak, mint az úriszék kérdésében.

Kossuthnak e négyes indítványa úgy szólt, hogy az alsótábla most már a főrendek minden további megkérdése és minden fölösleges üzenetváltogatás nélkül, 48 órán belül készítse el a törvényjavaslatot s azt közvetlenül a királyhoz menesztendő küldöttség által terjessze a felség jóváhagyása alá. Kossuth ezzel az indítványával, valljuk be, voltaképpen már forradalmi útra lépett, mert hiszen a törvényes útnak, a főrendek hozzájárulásának bevárása nélkül kívánt intézkedést. Nyilvánvaló a törekvése, hogy az ország sorsának az irányítását kivegye az eddigi vezető osztály kezéből és ezzel proklamálja az új hatalmasságnak, a középnemességnek uralmát.

Mérleget kell már most vonnunk a jobbágykérdésnek, mint az 1848-as forradalom sorsdöntő kérdésének, állásáról március 15-ike előtt.

Az ember azt remélné, hogy — tekintettel az idők teljére — a nemesség, ha már nem akar földbirtokának legalább egy részéről a földnélküliek javára lemondani s ha már a személyes jobbágyi szolgálmányok fejében is „teljes és egész” kárpótlást kívánt, legalább ezt a meglehetősen korlátozott engedményt, az örökváltság lehetőségét, kiterjeszti az egész jobbágyságra. Nos, nem így történt. Ehhez még tudnunk keli, hogy a jobbágyoknak két fajtája volt: az egyik az úrbéres, a másik pedig a szerződéses jobbágy (kontraktalista). Az úrbéres jobbágy helyzete, ha szörnyű viszonyok közepette is, de nagyjából biztosítva volt, mert szolgálatai fejében ő maga s az utódjai is örökölhették a megművelt földet: hiszen a földesúrnak is az volt az érdeke, hogy olyan emberek műveljék a birtokát, akik annak sajátosságait esetleg már

hosszú nemzedékek óta ismerték. Nem így azonban a kontraktualisták helyzete, akiknek földállományuk és szolgál-mányaik terhe esetről-esetre szabad egyezkedés tárgya volt s így sohasem tudhatták, vajjon a következő esztendőben, vagy szerződésük lejárta után övék marad-e még a bérelt föld. Ezért nem is igen investálhattak abba semmi értéket s ezért reményük sem lehetett arra, hogy valaha is abba a helyzetbe juthassanak, hogy örökváltságon kivásárolhassák magukat jobbágyi sorsukból. Már pedig a jobbágyok túlnyomó nagy része ilyen kontraktualista volt.

A nemesség pedig ezekre nem óhajtotta a jobbágy-felszabadítás érvényét kiterjeszteni (majd látni fogjuk, hogy már nyomban március 15-ike után határozottan tiltakozik az örökváltságnak rájuk való érvényesítése ellen). Ezenfelül pedig a nemesség továbbra is meg akarta tartani a maga számára az úgynevezett kisebb haszonvételeket, tehát a közvetett adózásnak azokat a formáit, amelyeket az ital- és húsmérés, az őrlés, a halászat, a téglá- és mészégetés s a kővágás joga jelentett számára.

Ez a „szépséghiba”, mint majd látni fogjuk, végzetes hatással volt a szabadságharc lefolyására.

De talán még a mondott csekély engedményekre sem került volna a sor, ha időközben bele nem szól a magyar sorsba a külföld: a párisi februáriusi és a bécsi márciusi forradalom. Kossuth, a vérbeli politikus intuíció jávai, újra nyomban felismeri a kor követelményeit s szinte pillanatok alatt dobja a rendek elé az új jelszót: meg kell csinálni a törvényes forradalmat, mielőtt „a bécsi események híre az országban elterjed!”

Kossuth e napokban nem merész újitónak, nem mindenáron forradalmárnak mutatkozik, hanem olyan lángésznek, aki — ha talán egy lépéssel az események mögött is —, de nyomban felismeri azok horderejét és politikai cselekedeteit azokhoz szabja. Hogy is mondotta ő? „A politika az exigenciák tudománya”!

AZ ÁLLAMGAZDASÁG

Az előzőkben Magyarország társadalompolitikai képét kívántuk megrajzolni a forradalmat közvetlenül megelőző időben. (Hiszen láttuk, hogy még a jobbágykérdés is dandárjában mint ilyen szerepelt a nemesség tudatában s Kossuthnak külön fogást kellett alkalmaznia, hogy azt a politikai térről eltolja a tisztán gazdasági térre, amikor a jobbágyi szolgálmányoknak adóssággá való átformálását célozta egyik javaslatával.)

Megkíséreljük most néhány szóval az államgazdaság képét megrajzolni a forradalom előestéjén. Illetőleg, ami ezzel egyértelmű: a magyar adópolitika állását. Itt mindenekelőtt elvileg újra meg újra tudatunkba kell vésnünk a tényt, hogy Magyarországon 1848-ig a nemes ember adómentes volt. Annyira az volt, hogy még út- és hídvámost sem fizetett és közismert az a régi anekdota a nemes emberről, aki inkább sok-sok kilométert kocsikázott körül az országban, semhogy hajlandó lett volna az újonnan épült Lánchídon vámost fizetni. Ámde az államnak mégis vannak szükségletei s duplán vannak, ha államközi szervezete révén egy nagyhatalomnak, a habsburgi monarchiának tagja s így hozzá kell járulnia annak közös költségeihez: a civillista, a közös külképviselet és a közös honvédelem kiadásaihoz.

AZ ADÓ

A magyar nemesség adómentességéhez még Mária Terézia sem mert hozzájárulni, mivel azonban pénzre mégis szüksége volt, alatta létesült a hírhedt „Handelssystem”, amely ugyan megalkudott a nemesség adómentességével, viszont ezzel szemben Magyarország és a monarchia többi része között olyan vámrendszert léptetett életbe, amely hazánkat valósággal osztrák gyarmati állammá süllyesztette. Az örökös tarto-

mányok Magyarország felé rendkívül alacsony vámokkal terhelt cikkeiket szállíthattak, viszont a magyar kivitel igen súlyos prohibítív vámok sújtották. Ez volt többek között egyik főoka Magyarország ipari elmaradottságának is. Ilyen körülmények között érthető, ha Magyarország mérlege Ausztriával szemben állandóan passzív maradt és hovatovább mind nagyobb adósságokba keveredtünk a testvérállammal szemben. Hogy csak egy évi mérleget mutassunk be:

Ausztria importált Magyarországra és Erdélybe 61,387.687 pft. ára árut s ugyanakkor a magyar kivitel értéke Ausztriába 58,704.124 pft. Vagyis a behozatal 2,677.554 pft.-tal több, mint a kivitelünk értéke egy év alatt.

Volt ugyan egyfajta adó, a megyei háziadó, amely az ország belső igazgatási költségeinek fedezésére szolgált; ámde ezt az adót is csak a nép fizette s amikor Deák Ferenc 1843-ban e méltánytalanság ellen felszólalt, akkor a Nemzeti Újság-ban Deák saját pátriájából, Zalából a következő levél jelenhetett meg:

— Ha a parasztoknak nehezükre esik az adó, akkor ám menjenek a török szélekre s szerezzenek maguknak, ha tudnak, külön országot. Deák Ferenc, Horváth János uraknak, a hazaárulóknak, meg kell halni...

S hogy ez a fenyegetés mennyire komoly volt, azt jól tudjuk az 1843-iki véres zalai választás történetéből, amely miatt Deák az 1843—44-iki országgyűlésen nem is vett részt. Amellett ennek a háziadónak kivetése és behajtása már önmagában is vérforraló volt. Hiszen a már idézett Fényes Elek panaszkodik „Statisztikájában” arról, hogy az adókvótát a megyékben a megyehivatalnokok vetik ki a községekre, a községeken belül pedig az egyes lakosokra maguk a birtokos urak. „Le sem lehet írni, minő önkényesen jártak el ebben”. A háziadó hova fordítása meg pláne igen problematikus valami volt és szociálisnak a legkevésbé volt nevezhető. Ismét csak Fényes összeállítását idézzük 1845-ből:

	Pft.
Ebben az évben az összes megyék háziadója volt	3,069.415
Ebből a tisztviselők és szolgák fizetésére ment.	1,108.463
Napidíjakra.....	650.000
Hivatalnokok úti átalányaira.....	297.673
A megyei szolgák uniformisaira.....	168.368
Utak és hidak karbantartására.....	204.135
özvegyek és árvák segélyezésére.....	6.124

S amellet ezt az adót, ismételjük, kizáróan a jobbágyságnak kellett fizetnie. Az ellenzék már az 1845-iki országgyűlésen felvetette az indítványt, hogy az adót nyilvánítsák köztehernek s ezt viselje nemes és nem-nemes egyformán. A konzervatívok egy része nyílt kérdésnek hagyta a közteherviselés problémáját, a nagyobbik része azonban egyenesen a közadózás elve ellen volt. 1847 novemberében aztán Szemere Bertalan formális indítványt terjesztett be az alsótáblához, amely szerint „a nemesség, amely eddig tehermentes vala, a törvényhatósági háziadó viselésére törvény által köteleztessék”. A főrendek részéről 1848 januáriusában maga az elnöklő István főherceg-nádor is „a közös teherviselést a haza egyik életkérdésének tartja”, de mellette csak Nádasdy Lipót komáromi főispán, Wenckheim Béla báró és Vay Alajos báró szólaltak fel olyan értelemben, hogy a nemesség eztán mindennemű adót a néppel együtt fizessen. Erre aztán megszületett egy elvi deklaráció a közös teherviselés mellett, de ezt is elodázták azzal, hogy a módozatokat majd egy jövőendő országgyűlésen fogják megállapítani.

Érdekes itt ismét Kossuth magatartását figyelünk, aki „Az adó” című 1848 januáriusában megjelent terjedelmes tanulmányát (a Bajza József szerkesztette „Ellenőr” című politikai zsebkönyvben) ismét arra használja fel, hogy a nemesség honmentő szerepéről elmélkedjék:

— Én a nemességről ekként gondolkozom: A nemességet közel egy ezredév históriája e nemzet lételének talapzatává szentelte fel...

— Megtanultam a históriából, hogy a forradalmak napjaira gyakran a szolgaság hosszú éjjele következik...

— A nemesség ezen tehetős befolyását saját magának, úgy mint az országnak összes javára fenntarthatja ...

Ezek a sorok ismét csak azt bizonyítják, minő óvatossággal haladt Kossuth kitűzött célja felé: hogy a nemességet a nép közösségéhez hozzáédesgesse. Kerül minden forradalmi hangot, tiltakozik is a forradalom ellen, viszont nem győzi a nemesség históriai múltját kiemelni, hogy ezzel felébressze annak felelősségérzetét a jelennel szemben. Annyk csakugyan el is ért Kossuth, hogy a háziadónak közteherviselés útján való előteremtését elvileg elfogadta az országgyűlés, igaz, hogy a kolostorokat és a lelkészi lakokat kivonta a közteherviselés alól.

Csoda-e, ha ilyen körülmények között az állam legfontosabb szükségleteire nem akadt fedezet? Az állam úgyszólván teljes pénziánnyal küzködött (hogy a forradalom kitörésének percében minő, szinte komikus zseblázban szenvedett az államkincstár, arra még majd rá kell térnünk). S ide vezetendő vissza Kossuthnak az az indítványa is a jobbágykérdésben, hogy ne az állam vállalja a nemesség pénzkárpótlását, hanem maguk a jobbágyok; s miután készpénz aligha akad elegendő erre a célra, azért a jobbágyközösségek földátengedés fejében is követelhessék a megváltást. Eötvös József ekkor a leghatározottabban tiltakozott a parasztbirtoknak bármilyen címen való megrövidítése ellen. Kossuth aztán el is ejtette ezt az indítványát, de csak „barátaira való tekintettel”.

Az ország anyagi előhaladásának legelemibb eszközeire nem jutott ilyenformán közkölség. Kossuth Lajos 1848 februáriusában kap a bajor kereskedelmi minisztertől — a münchen—salzburgi 142 kilométeres távírvonal megnyitása alkalmával — egy baráti hangú, de azért gúnyos levelet:

— Ilyen ördögi drótszerkezet, úgy-e, elkelve a magyaroknak is?!

Hogy mennyire igaza volt ezzel az ironikus megjegyzésével a bajor miniszternek, azt aztán még ugyanazon 1848-as év vége felé be kellett Kossuthnak látnia, amikor hadseregünk harci készsége szenvedte meg a távíró hiányát!

Am például a Lánchíd-vállalatnál is feltűnt a hazai tőkék teljes hiánya, hiszen felépítéséhez tudvalevőleg görög és zsidó ember adta a pénzt. Meg is jegyzi az Életképek 1848 március 3-án, amikor a híd vasalkatrészeit már pirosra festették: vájjon miért piros a Lánchíd? „Pirul, mert nem magyar pénzen bírt elkészülni!”

Az ország kétségbeejtő gazdasági helyzetére azonban a legjellemzőbb közvetlenül a forradalom előestéjén, március 13-án a Pesti Divatlap híradása:

— Papírpénzt felváltani még a boltokban sem lehet. Az uzorások az ezüsttel a legállokabb nyereszkdést üzik. Holott devalvációra még gondolni is valódi képtelenség...

A KÁROK ÉS RENDEK

Közhelyet ismételnénk, ha azt erősítgetnők, hogy közelgő földrengéseknek a pénzpiac a legérzékenyebb előrejelzője. Viszont az is ellenkeznék az igazsággal, ha azt állítanók, hogy az ország politikai képviselete, a rendi országgyűlés nem érezte az idők teljét. Hiszen már Kölcsey feljegyezte 1832-iki naplójában, hogy az előző évi rettenetes felsőmagyarországi parasztlázadás a nemességben felébresztette a megismerést, hogy a haza regenerálásának művét szükségképpen a parasztkérdés rendezésével kell megkezdeni. Ez a „kolerálázadás” a tulajdonképpeni pragmatikus hátere Széchenyi kezdődő agitációjának. Az 1840-es évektől kezdve pedig mind világosabban érezték a nemesség belátóbb elemei, hogy egykönnyen harapófogóba kerülhetnek az udvar és a nép között, ha maguk a nemesi rendek nem veszik kezükbe a nép ügyét. Már 1845-ben az volt az általános nézet, hogy „valami ki fog ütni”. Wesselényi, Kemény báró és mások

állandóan a vészharangot kongatják. Az 1846-iki galíciai parasztlázadás után pedig úrrá lett rendeinken a félelem, hogy „az udvar az úrbérrendezést a magyar országgyűlés nélkül fogja végrehajtani”.

A kormányzat azonban kezdettől fogva tisztában volt azzal, hogy a régi magyar megye soha nem lesz arra kapható, hogy a kor-követelte szociális reformmunkát végrehajtó utasításokat adjon országgyűlési követeinek. Ennélfogva olyan expedienshez nyúlt, amely csakugyan igen kevésbé volt az ősi magyar megyei alkotmánnyal összeegyeztethető, amely azonban mentségét abban lelheti, hogy az idők haladása sürgetett s a habsburgi monarchiának minél előbb meg kell alkudnia a kor szociális követeléseivel, ha csak nem akar egy szörnyű — a francia nagy-forradalomra emlékeztető — káoszban elmerülni. Ez az expediens pedig az ú. n. adminisztrátorok kiküldése volt a megyék élére. Apponyi György gróf alkancellár gondolata volt ez a rendszer, amely a királynak 1844 november 10-én aláírt rendeletével lépett életbe s alapjában azt célozta, hogy a kormány eljárásával kevésbé szimpatizáló főispánok mellé vagy helyébe olyan egyéneket nevezzen ki a kormány, akik egyszerűen adminisztratív végrehajtói a kormány szándékainak. Tehát egyszerűen állami tisztviselők, míg az eddigi főispánok inkább a világi és egyházi főrendek kiváltságos képviselői voltak. A kormány az adminisztrátorokat természetesen továbbra is a nemesség sorai közül válogatta ki, s itt feltűnt, mennyi eddigi „ellenzéki” politikus vállalkozott a kitűnő fizetés fejében erre a gyűlöletes szerepre, amelyet azonban az államhatalom minden rendelkezésére álló eszközzel támogatott. Főfeladatuk természetesen abban állott, hogy apránként az egész vonalon felőröljék a megyei autonómia védelmezőit, hogy így aztán a régóta bevált bocskoros „bunkókrácia” segítségével a megyék olyan követeket küldjenek a pozsonyi diétára, akik készséges eszközei a kormányzat terveinek (amelyek persze nemcsak a paraszti nép szociális helyzetének javítására,

hanem egyéb, talán kevésbé tiszteletreméltó célokra is irányultak).

Ennek az évtizednek országgyűlései hangosak az adminisztrátori rendszert panaszló „gravámenektől” s még öt héttel a márciusi forradalom előtt nagy szavazás folyik a diétán akörül, hogy az országgyűlés a felséghez intézendő feliratában felhánytorgassa-e ezt az adminisztrátori kérdést. A diéta egy szavazattal — a Horvátországgal — úgy döntött, hogy ezúttal nem kíván a kérdéssel foglalkozni. Erre Kossuth a gyűlés hihetetlen izgalma közepette felugrott és így szólt:

— E szavazat következtében az országgyűlésen béke többé nem lehet. *Legyen hát harc, és lesz harc az utolsó percig...*

Az alsótábla e határozat következtében most hosszú ideig nem tart ülést és el van mindenre, még a feloszlásra is készülve.

Közben pedig künn az országban dübörög a föld: a nép az ilyen finomabb állampolitikai nüanszokkal nem törődik. Hogy is mondja Grünberg? „A parasztnak csak egy vágya volt: a jobbágyság megszüntetése. Hogy ezt a vágyát ki teljesítette, az neki teljesen mindegy volt...”

A VEZETŐK: SZÉCHENYI

Széchenyi hihetetlen finom érzékkel tudatosította magában ezt a helyzetet. Tudjuk, hogy már a „Stádiumában is népi reformokat sürgetett, persze igen mérsékelteket (hiszen a jobbágyság felszabadításáról még szó sem esik bennök), ennek ellenére is a felháborodásnak vihara zúdult ellene. Saját mágnástársa, Dessewffy József gróf jelenti ki vele szemben, hogy az az állítása, hogy a földesúr kizsákmányolja a parasztjait, „puszta rágalom”. Röpiratózón kél Széchenyi ellen, akit most „parasztlázítónak”, meg „tulajdonrablónak” diffamái a nemesi közvélemény. Széchenyi tisztán a saját érzéseit követte népies állásfoglalásában, hiszen most, a negyvenes évek vége felé sem tartozott egyetlen párthoz sem.

De attól félt, hogy az elnyomott adózó nép (misera plebs contribuens) egyszerre csak elveszíti a türelmét, erőszakosan fellázad s via facti kényszeríti majd a nemességet százados előjogainak elejtésére.

A párisi februáriusi forradalom első, még bizonytalan hírére máris tanácskozásra hívja Széchenyi az ellenzék vezér« férfiai a lakására. Kossuthban még mindig a közjogi gravamen eszméje él; néki egyelőre mindennél fontosabb az, hogy Apponyi alkancellárt hogyan tehesse el az útból. Erre most — a forradalmi hírekre — egyetlen eszköz látszik alkalmasnak: az Ausztriától független magyar minisztérium /megalkotása, mert hiszen ezzei eo ipso fölöslegessé válik az egész kancellária. Széchenyi igen veszedelmesnek tartja Kossuth tervét a hazára nézve s határozottan szembeszáll vele. De nemcsak Pozsonyban küzd Kossuth terve ellen, hanem Bécsben is, ahová hat nap múltán, március 8-án a nádor, István főherceg, főrendi értekezletet hívott egybe. Itt Széchenyi feltárja nyíltan a helyzet veszedelmeit s azt indítványozza, hogy „amíg hitele az országban egészen le nem jár”, őt küldjék ki mint teljhatalmú királyi biztost a rendekkel való alkudozásra. Az értekezlet Széchenyinek ezt az önfeláldozással határos indítványát természetesen nem fogadta el. Széchenyi a most következő héten passzive nézi az események érlelődését. Bécsben már kiütött a forradalom, de Széchenyi még mindig nem tud magában dönteni, melyik oldalra álljon:

— Még magam sem tudom, az örvendezőkhöz, vagy az aggódókhöz csatlakozzam-e — mondja március 14-én, egy nappal a pesti forradalom előtt. — Lehetséges, hogy Magyarország a végórájához közelít — folytatja borongását —, a dinasztíához való ragaszkodás legyen az alapja minden alkotmányos fejlődésnek. Én magam különben az ellenzék céljaival mindig egyetértettem, — ebben a dodonai kijelentésben csendül ki a „legnagyobb magyar” lelki dilemmája a forradalom előestéjén.

DEÁK

Sajnos, a haza másik bölcse vezére, Deák Ferenc sem mutatott több határozottságot és elszántságot a nemzet sorskérdésében. Az ellenzéknek ő volt tagadhatatlanul a legnagyobb tekintélyű tagja, aki alapjában radikálisabban gondolkozott, mint Kossuth, de azért ő sem gondolta végig a szükségessé és halaszthatatlanná vált társadalmi reform egész felépítését. Valósággal megdöbbenő az a lelkeszettség, amely rajta már 1845 óta úrrá lett. Az ellenzéki program megszerkesztésével őt bízták meg, de riadtan írja Kossuthnak 1845-ben:

— Tudod-e, hogy régen remény nélkül állok én veletek és közöttetek a csatatéren. Én oly programot, amely elvrokonainkat a cselekvés mezején egyesítse, lehetőnek nem tartok...

Sokáig húzódozott is a program megszerkesztésétől, annak ellenére, hogy a közelgő választásokra való tekintettel pártja 1847 tavaszán határozottan felkérte őt erre. Végül mégis engedett Kossuth rábeszélésének s ekkor abban állapodtak meg, ahogy Deák ajánlotta, hogy ez a program „minél általánosabb legyen, nehogy szakadás következék be”! A program végre 1847 június 5-ikére el is készült, persze az adott körülmények között minden volt inkább, csak nem radikális. Követelte ugyan a felelős kormányformát, a sajtószabadságot (utóbb majd meglátjuk, hogy a gyakorlatban mivé lett az), az Erdéllyel való uniót, a közteherviselést, a polgári jogegyenlőséget, az ösiség megszüntetését; de ott, ahol komoly konfliktusba keveredhetett volna a saját híveivel, az úrbéri szolgáltatások kérdésében, ott bizony igen csínyján és csak nagy általánosságban kívánta e szolgáltatásoknak kármentesítéssel való megváltását. (Deák itt szelet vetett: a forradalmi országgyűlés további során még majd látni fogjuk, minő rettenetes szégyenkező érzést váltott ki éppen Deákból ennek a kártérítési kérdésnek a képviselők által való untalan bolygatása!)

KOSSUTH

Az 1847—48-iki országgyűlésnek legmarkásabb alakja kétségtelenül Kossuth Lajos volt. Férfiereje teljében, 46-ik életévében állott, fején a mártíromság koszorújával, kezében tollának abszolút biztos fegyverével, ajkán az extatikus szavaik lángvetőjével, lelkében azonban a csökkentértékűségnek határozottan megállapítható, nyomasztó tudatával, amely őt főként a főrendek s elsősorban Széchenyi leplezetlen kicsinylése következtében eltöltötte. Éppen az országgyűlési választások előestéjén jelent meg Széchenyinek ellene szóló gyilkos röpirata, a „Politikai programtöredékek”, amelyben Kossuth nagy ellenfele váteszi erővel jósolta meg a forradalom elkövetkezését s abban Kossuthnak szerepét.

Széchenyi röpiratának olyan hatása volt, hogy Kossuth az 1847-iki választáson, amelyen Pest város egyik követi mandátumára pályázott, alighanem alulmaradt volna, ha nem állanak melléje a Batthyány grófok, elsősorban a majdani 1849-es külügyminiszter, Batthyány Kázmér gróf, akinek nem kevesebb, mint 16.000 forintjába került Kossuth megválasztása. Jellemző tünet, hogy Kossuthot első intrádára megválasztották, viszont Széchenyinek kétszer kellett a választói elé állania, amíg mandátumát megkapta. De még ennél is jellemzőbb a főrendeknek Kossuthtal szemben tanúsított magatartására az az álláspont, amelyről az őt támogató Battyhányak indokolták azt, hogy a „népvezér” mellé állottak. Amikor például Széchenyi kérdőre vonta Batthyányi, ez így felelt:

— Ez barátom, egy szükséges rossz, és Kossuth csak így járhatja le magát...

Podmaniczky Frigyes pedig ezt jegyzi fel naplójában az esetről:

— Batthyány szükségesnek tartotta Kossuth megválasztását már csak azért is, nehogy Magyarország legnagyobb agitátora néptribun képében Pesten állíttassék olyan mozgalom élére,

amely megzavarhatná s gyengíthetné a Pozsonyban lefolyó főakciót.

A legbeszédesebb képet azonban Kossuthnak a főnemes-séghez való viszonyáról az ismert Széchenyi-féle anekdota szolgáltatja, amely szerint Széchenyi 1848 március 14-én, amikor már bizonyosnak látszott, hogy csakugyan felelős minisztériumot követel az ellenzék s a minisztériumnak elnöke Batthyány Lajos, minisztere pedig Kossuth Lajos lesz, így kiáltott fel egy francia bonmot-val:

— Nous avons vendu le pays pour deux Louis!

(Lefordíthatlan szójáték, miután a franciában a „Louis”

szó nemcsak Lajos-t, hanem Lajos-aranyat is jelent.) De talán még a főrendek kicsinylésénél is jobban bánthatta Kossuthot, hogy a saját soraiból, az ellenzék tagjai között is akadtak bőven, akik Kossuth háta mögött intrigáltak a kormánnyal; sőt akadt megyei nagyság is, amely nyíltan Kossuth ellen fordult. Így például, amikor három nappal a pesti forradalom előtt a komáromi kaszinóban valaki kifüggesztette Kossuth arcképét, az egyik úr gúnyolódva kiáltotta el magát:

— Én meg majd Műfajt Ferkót függesztetem melléje! (Műfajt volt tudniillik ama kor egyik legismertebb nevű rabló-zsiványa.) S a még ennél a közbekiáltásnál is leverőbb tény az volt, hogy másnapra csakugyan eltűnt a teremből Kossuth arcképe! Am Kossuth öntudatára nézve a legbántóbb az lehetett, hogy ezekben a hónapokban magán az országgyűlésen kezdett a tekintélye leromlani. Fennebb már láttuk, hogy az általa centrális fontosságúnak tartott adminisztrátori kérdésben az országgyűlés leszavazta őt. Azután februárius folyamán indítványt adott be a vukovár-fiumei vasúti vonal létesítése dolgában. Ezt az indítványát Széchenyi támadta meg keményen (Széchenyi éppen pár nappal elébb adott be egész törvényjavaslatot az egész magyar közlekedésügy szerves megalkotásáról), többek között azzal is érvelvén, hogy a vasút költségvetése hamis adatokat tartalmaz. Az országgyűlés többsége ebben az ügyben is nyíltan Széchenyi mellé állott Kossuthal szemben.

Elgondolható, hogy ezek az apró tüszúrások minő sebhelyeket hagytak Kossuth érzékeny lelkében. Hiszen ő igazán jót akart, igazán nem volt ex asse forradalmár és helyesen írták róla 1849 után egyes magyar publicisták, hogy Kossuth távolról sem volt az erőszakos felforgatás híve. Somssich Pál például így érvelt mellette:

— Ön Kossuth is az 1847—48-iki országgyűlés kezdetén, még januárius és februárius hónapokban is tanácskozásokkal foglalkozott, melyek határozottan bizonyították, hogy még akkor forradalmat nem kívánt, vagy pedig abban legalább hite nem volt...

Kemény Zsigmond pedig így „védi” Kossuthot a forradalom után:

— Kossuth terveiből elég destrukció folyt, de semmi tiltakozás a társadalom alapjai ellen, semmi pozitív vágy a forradalom előidézésére akár szociális irányban, akár szabadsági háború alakjában ...

Csakugyan, Kossuth ezekben a lázas napokban, a forradalom előestéjén valósággal „gubernementális” államférfiúnak bizonyult, aki még a saját leghívebb híveivel, az országgyűlési ifjúsággal is szembe mert szállni, amikor például március 3-án, amikor az ifjúság petíciót adott be az országgyűléshez a sajtószabadság érdekében, azt indítványozta, hogy a diéta ezt a petíciót tegye át a kérvényi bizottsághoz. Ami a petíció első osztályú temetését jelentette. S ugyanezen az ülésen felirati javaslatot ad be Kossuth, amelyben fennen hangoztatja a magyarságnak „a dinasztia iránti hűségét” s külön is kiemeli, hogy „Ferencz József a dinasztia nagyreményű örököse”, — holott ekkor még volt az országnak törvényes királya s volt törvényes örököse, aki azonban nem Ferencz József, hanem annak édesatyja volt! Talán az egyetlen forradalmibb értékű lépése az volt Kossuthnak ezekben a napokban, hogy váratlanul azt az indítványt terjesztette be a diétához, hogy az uralkodó adjon az örökös tartományoknak is alkotmányt s elégítse ki a zavargó olaszok kívánatait. Meglepődni azonban igazában akkor lepődünk meg, amikor

ezután Szemere Bertalan — Kossuth majdani miniszterelnöke — állott fel s azt jelentette ki, hogy ezzel az indítvánnyal az országgyűlés csak nevetségessé tenné magát: hiszen még a saját alkotmányának sem bír érvényt szerezni s az olasz fronton álló 60.000 magyar katonát sem tudja visszahívni. Mire Kossuth indítványát mellőzték. Újabb tűszűrés Kossuth ellen, nem is annyira azért, hogy leszavazták, mint inkább azért, mert Szemerével szemben valósággal aulikusnak tűnhetett fel — Szemere beállítása után — a tömegek szemében.

Valósággal bámulnunk kell azon, hogy ilyen körtámadások közepette, amelyek minden oldalról, még a saját pártja felől is érték, s annyi balsiker ellenére — vagy ki tudja: talán éppen ezért — népszerűsége ezekben a napokban mégis óráról-órára növekszik. Az országgyűlési ifjúság, amelynek petícióját pedig olyan csúnya elbánásban részesítette, pontosan egy hét múlva már fáklýszenét ad neki s eközben, Kossuth politikai programját egy szóba leegyszerűsítve, így kiáltoznak: „Le Apponyival!”

Március 12-én a Kő vár-vidéki rendek ezüst koszorút nyújtanak át Kossuthnak, s őt „mint a görnyedő pór nép várvavárt szabadítóját” ünneplik. Furcsán hangzik ez az üdvözlés azzal a férfival szemben, aki tizedfél hónappal ezelőtt hosszú levelet írt Wesselényi Miklósnak s ebben meglehetősen furcsán nyilatkozott a népről, mondván:

— A nép itt is azzá leszen a kormány kezében a nemesség ellenében, amivé (egy évvel előbb) Galíciában lett... A nemesség kaszára kerül... A magyar arisztokrácia inkább veszni fog, hogysesem az úrbéri jogokat kárpótlás nélkül feladja. Tehát kármentesíteni kell a földesurakat...

Vagyis Kossuth látja ugyan a fenyegető forradalmat és politikája csakugyan népies reformokra vezetett a gyakorlatban, de alapjában Kossuth ekkor nem volt kimondottan népi politikus, reformtörekvései igazában megállottak a nemesi rend jogainak védelménél. Népszerűsége ennek ellenére is percről-percre öregbedett s március 14-én Emich

Gusztáv kiadó a lapokban hirdeti, hogy Kossuth arcképe kapható „kínai papíron 1.20 forintért, kis alakban 40 krajcárért”. S a követek most már nem Széchenyi, hanem Kossuth pozsonyi lakásán jönnek össze magánértekezletekre.

IDEGESSÉG A DIÉTÁN

A pozsonyi diétának a forradalmat megelőző utolsó hetekben való magatartását határozottan a „valami kiút” félelme szabja meg. Már a januárius 11-iki ülésben szóba került a felsőmagyarországi éhínség. De az ország egyéb részeiben is, főként a városokban, komoly 'veszedelmet jelentenek az odamenekülő munkanélküliek s a lapok mind sűrűbben közlik a közigazgatás rendelkezéseit e szerencsétlenek eltoloncolásáról. Békés megye népe, amely a szociális nyugtalankodásnak mindig is erős fészke volt, gyűléseket tart, ahol „a közszabadság ügyének” gyorsabb tempóját követelik. Hírek érkeznek onnan, hogy a nép egyszerűen megtagadja az úrbéri szolgálmányok teljesítését. Lónyay Menyhért naplója leírja, hogy édesatyja mennyire félt ezekben a napokban egy kiütendő parasztlázadástól; azt tervezte, hogy családjával együtt Bécsbe költözik át. A nyugtalanságok másik fészke Bereg. Az idősebbik Lónyay azt kéri Apponyi alkancellártól, rendeljen ki oda sorkatonaságot. A pesti mozgalmakról is rémhírek terjedtek el a pozsonyi diétán: úgy hírlett, hogy — miként egykor Dózsa idejében — most is százezernyi tömegek gyűltek össze a Rákoson, ahol a múlt lengyel forradalom tisztjei tanítják a népet a kaszaforgatás harci mesterségére.

Az idegesség berobajlik magának a diétának üléseire is, ahol Zichy Ödön gróf elkeseredetten tiltakozik a karzat (az országgyűlési ifjúság) szereplése ellen: „Oly hallatlan botrányok történnek itt e teremben...”, kiáltja tiltakozva, de főrendi kollegája, Teleki László gróf nyomban az ifjúság pártjára kél. A főrendek jobbnak látják, ha ebben a hangulatban nem folytatják tárgyalásaikat: egyre-másra elhalasztják

mindenféle ürügy alatt üléseiket, s Kossuth már arra kényszerül, hogy az örökváltsági ügy tárgyalását indítványozza az alsótáblán, „nehogy a főrendeknél tárgy hiánya adja elő magát”, — így akarja a főrendeket arra kényszeríteni, hogy együtt maradjanak és ne szabottálják meg az országgyűlés munkáját. Ez azonban nem sokat használ, a főrendek végül is testületileg elutaznak Bécsbe s ott magánkonventikulumban folytatják működésüket, úgyhogy aztán Kossuth egyenesen azzal az indítvánnyal áll elő, hogy az alsótábla a főrendek megkerülésével, közvetlenül forduljon a felséghez.

A FEBRUÁRIUSI FORRADALOM

A párisi februáriusi forradalom híre a februárus 29-ről március 1-ére virradó éjjelen futott be Pozsonyba. Kossuth máris nyeregbe lendül s a március 3-iki ülésen — Wesselényi Miklós utóbb a forradalom kezdetét nem a pesti március idusától, hanem a pozsonyi március 3-ikától számítja s a forradalom hívei között pártárnyalatot jelent majd, hogy ki melyik dátumtól keltezi a magyar forradalmat — nagy beszédet mond. Ugrópontnak a francia forradalom állítólagos pénzzavarait használja fel s ezen a jogcímen követeli, hogy az Osztrák Bank ezentúl közölje kimutatásait a magyar országgyűléssel is. De aztán nyomban rátér a magyar diéta köteletségeire a kor-adta nagy változásokkal szemben. Itt, a kis vidéki városban, Pozsonyban, tisztán érzi, hogy a párisi forradalom az egész szentszövetségi rendszer bukását és felszámolását jelenti; érzi, hogy Parisban nemcsak a Bourbonok és Orleánsok sorsa dőlt el, hanem a Metternich-féle rendszeré is. Felszólítja a rendeket, „emeljék fel politikájukat a körülmények színvonalára”, „a nagy körülményekhez illő nagyszerű határozottságra”. Persze, a rendek között eluralkodott pánikhangulat alól ő sem tudja magát kivonni. Az országgyűlés cselekvéseinek rugójául ő sem a spontán nagylelkűséget keresi, hanem a tömeghangulat diktandóját követi:

— Ha mi az országgyűlésről — kiáltja — szétesztanánk anélkül, hogy megvinnénk a népnek, mit a törvényhozástól annyi joggal és méltán vár, ki merné magára vállalni a felelősséget azokért, amik következhetnek? ...

A főrendi tábla azonban még mindig néma — majd csak a bécsi forradalom lezajlása után, március 14-én gyűl egybe ülésre — s Kossuth most már kétségbeesetten fenyegetődzik a főrendek mutizmusa ellen, 8-án tartott beszédjében odáig megy, hogy az alsótábla a törvényes formák félretolásával közvetlenül érintkezésbe lép a koronával. Kossuth magatartásának rugója nyilvánvaló: félti a magafajtáját s nem akarja, hogy a főrendek passzív rezisztenciája miatt a parasztság maga vegye kezébe sorsának intézését; mert ha egyszer erre kerül a sor, akkor már nem lehet szó sem „teljes és tökéletes”, de még csak „méltányos” válságról, sem pedig kártérítésről, hanem egyszerűen csak arról, hogy a nép erőszakkal beszünteti az úrbéri szolgáltatásokat (ez még a jobbik eset), vagy éppenséggel birtokába veszi az eddigi nemesi földbirtokokat. És nem egészen bizonyos, vajjon a korona nem áll-e oda ebben a kényszerhelyzetben az erősebbik fél, a nép mellé s a nemesség háta mögött megegyezik vele a társadalmi erőmérleg új formáiban...

A NEMZETISÉGEK

Kossuthnak főként ez az utóbbi aggodalma nem volt — miként azt a későbbi események bizonyították — egészen alaptalan. A bécsi hatalomban csakugyan meg volt a hajlandóság arra, hogy — amennyiben a magyar nemesi rendek nem akarnának a dinasztia összmonarchiás jellegű politikájába beleilleszkedni — akkor a magyar országgyűlés megerősítésével fog a néphez s elsősorban a magyarországi nem-magyar nyelvű, úgynevezett nemzetiségi tömegekhez fordulni. (A következőkben az egyszerűség kedvéért használjuk a nem-magyar nyelvű magyarországi lakosokra a „nemzetiségek” szót,

amely államjogilag természetesen éppúgy vonatkozik a magyarnyelvű népre is, de a szóhasználat nálunk 1867 után a másnyelvű néprészek megjelölésére határozta el annak értelmezését.)

A nyelv, mint elválasztó nemzetiségi tényező — s erre rendszerint kevés figyelmet szoktak fordítani — nálunk voltaképpen már Mária Terézia idején kezd szerepet játszani. Az ő, mosoly alá rejtett, de annál erélyesebb centralizáló, tehát germanizáló törekvései váltották ki Magyarországon első ízben a hazai nyelv veszélyeztetettségének tudatát. Annál érdekesebb viszont az, hogy II. József, akit rendszerint mint tüzzel-vassal németesítőt szokott a köztudat beállítani, mindjárt uralkodása kezdetén meghagyta a helytartótanácsnak, hogy ügykezési nyelve a magyar legyen. A nemzetiségi elvet azonban, mint a politikai propaganda fegyverét, tulajdonképpen csak Napóleon plántálta el a habsburgi monarchia népei között, amikor egyrészt a magyarokhoz intézett kiáltványt, hogy alapítsanak önálló királyságot, másrészt pedig önálló állammá kiáltotta ki az Adria északi és északkeleti partján elterülő Illíriát. Ferenc császár Napoleon bukása után elismerte ennek az államalakulatnak önálló királyság-voltát s ezzel jogalapot teremtett a Ljudevit Gáj által propagált illirizmusnak, amelynek végcélja az összes délszlávok egyesítése volt. E mozgalom aztán kihatással volt a Gáj barátja, Jan Kollár által kezdeményezett nacionalista szlovák mozgalomra is.

Magyarországon az 1848-at megelőző években inkább az illirizmus jelentett komolyabb elszakadási törekvéseket s Bécs — mint ez utóbb a kamarilla cselvetéseiből kiderült — jól tudta, hogy elsősorban itt számíthat magyarelles mozgalmakra. Hiszen itt történhetett meg az a példátlan eset, hogy például a zimonyi cenzor (aki egyben ottani prépost is volt) 10 éven keresztül fel sem bontotta a magyar helytartótanácsnak hozzáküldött rendeleteit azért, mert magyarul voltak címezve. Halála után, egy kupacban találták meg az egész iratcsomót. És Kossuthtal magával is megtörtént, hogy

amikor a fumei vasút ügyében Horvátországban utazott, magyar útlevelét senki nem értette meg s ezért mint gyanús embert letartóztatták és bekísérték Bellovára.

Viszont magyar részről is történtek olyan ballépések, amelyek fölöslegesen kiélezték a nemzetiségi ellentéteket. A magyar országgyűlés például 1843-ban — Szeremley bizonyosága szerint — olyan nyelvtörvényeket hozott, amelyeket a horvát érzékenység némi joggal tarthatott a saját nyelve elleni támadásnak. Az is megesett, hogy magán az országgyűlésen az ifjúság meggátolta a horvát képviselők latinnyelvű beszédeit, ami méltánytalanság volt, mert hiszen a horvát képviselőknek törvény adta joguk volt, hogy 1850-ig a latin nyelvet használhassák a magyar országgyűlésen. 1847 őszén, az országgyűlés kezdetén, Kossuth maga igen vehemensen beszélt a nemzetiségek ellen s ez a magatartása még csak élesebbé vált az országgyűlés folyamán, főként januárius végétől fogva, amikor az ú. n. honosítási törvényt tárgyalták. E javaslat tárgyalása közben Vidos Imre vasmegyei követ azt az indítványt terjesztette elő, hogy „a honosítás elengedhetetlen feltételül a magyar nyelven való tudást igtassák be a törvénybe”. A horvátok magukra nézve sérelmesnek találták ezt az indítványt s élesen tiltakoztak annak elfogadása ellen. Egyik képviselőjüknek, Bunyiknak beszéde után Kossuthot kihozta türelméből s — különös tekintettel az adott helyzetre, mint ahogy ez rövidesen kiderült — meglehetősen apolitikus beszédet mondott, többek között így szólván:

— Igen szeretem, hogy a Karok és Rendek gyakran hallanak oly felszólalásokat, mint éppen most, mert ezek majd csak ki fogják meríteni a nemzet türelmét a jogtalanságok, bitorlások és önkény ellenében!

Providens államférfiúnak az adott helyzetben — ezt meg kell vallanunk — inkább kellett volna az ellentétek elsímítésán iparkodnia, semhogy még elmélyítse a szakadékot a fl^agyarság és a nemzetiségek között. Kossuth a maga fajszerezetétől félrevezetve rövidesen még súlyosabb hibát is

elkövet majd a nemzetiségi kérdés terén. Érdekes, hogy ugyanekkor a majdani márciusi eseményeknek két másik főszereplője mennyivel diplomatikusabban viselkedik. Az egyik egy közület, Pestmegye gyűlése, amely januárius elején elhatározza, hogy az örökös tartományokkal latin nyelven fog levelezni. A másik pedig Petőfi Sándor, akiről március elején a lapok megírják, hogy a Pilvaxban pompás tót nyelven beszélget egy tót tilinkóssal. (Bezzeg három hónap múlva már ebből faragnak ellene súlyos vádat a Kiskunságban, ahol azzal agítálnak majd az ő követjelöltsége ellen, hogy tót királyt akar a magyar népre hozni!) Hiába, a költő — s ezt még majd számos más esetben is meg kell lesz állapítanunk — ösztönösen is helyesebb, észszerűbb eszméket képvisel, és idejekorán, mintsem a hivatásos politikus, akinek magatartását túlságosan befolyásolják az „exigenciák”.

A nemzetiségekkel szemben való elővigyázatos, az érzékenységeket kímélő politika ezekben a napokban annál is kívánatosabb lett volna, mert Bécs magatartása mind sötétebb árnyékokat vetett előre a magyarságra nézve. Hiszen Apponyi György már februárius közepén el volt rá szánva, hogy az ellenzéki követeket és főrendeket akár el is fogatja s ezzel a terrorral iparkodik őket megfélemlíteni. De maga a bécsi forradalmi mozgalom is egyelőre meglehetősen magyarelles volt. Alexander Bach dr., akinek házában a párisi forradalom óta naponta vannak titkos megbeszélések, március 7-én már nyíltan hirdeti, hogy többé nem folyamodásokkal, hanem követelésekkel fordulnak az osztrák kormányhoz s követeléseik az erőteljesen centralizált, bár demokratikus Ausztriára irányulnak (amely „Ausztria” az ő elgondolásuk s az akkori szóhasználat szerint természetesen Magyarországot is magában foglalja). Tehát — mondták ők — óvakodni kell úgy a német nemzeti, mint főként a magyar követelések teljesítésétől. Kossuth persze látja, hogy Bécsben reng a talaj, de ebből egyelőre még mindig csak a maga ki-sebb politikai célkitűzéseire nézve következtet:

— Ha Bécsben kitör a forradalom — mondja március 11-én egy, a saját lakásán tartott magántanácskozáson —, akkor ez a vihar nálunk elsöpri Apponyit...

A DINASZTIA

Hogy ennek a viharak sokkal messzibbmenő következései is lehetnek Magyarországra nézve, azt most még csak azért sem látja, mert egyelőre kitéphetetlenül él lekében a dinasztia iránt való hűség. Hiszen februárius 14-én az ellenzék tagjainak küldött magánlevelében, tehát nem is a nyilvánosságnak szánt megnyilatkozásban, azt a követelést állítja fel, hogy Ferdinánd király jöjjön Magyarországra. „A magyar királyhű”, — hangoztatja e levelében. Nagyhatású március 3-iki beszédében (amelytől Wesselényi keltezni akarta a magyar forradalmat!) Kossuth ismételten és ismételten hangsúlyozza, hogy „a dinasztia iránt való hűség érzetéből merítsünk erőt” (itt mintha Széchenyi szavai visszhangoznának ajkairól). Majd kiemeli a saját és a nemzet örök ragaszkodását a dinasztiahoz. Ennek jövője persze attól függ, hogy „a néppel egy szívben-lélekben egyesüljön”. S beszéde végén újra rátér: „A Rendek méltányolni fogják javaslata indító okait, amelyet a dinasztia iránti hű ragaszkodás, hazánk s a nép iránti tartozás s felelősség érzetében” tesz. Lojalitásában Kossuth odáig megy, hogy éppen március 15-én, amikor Pesten a forradalom lejátszódik, ő Pozsonyban felkínálja, hogy ha öfelsége külön értesítéseket kívánna a magyar állapotokról, ő készséggel hajlandó, mint az alsóház képviselője, a királyhoz sietni ...

Aminő könnyű, annyira értéktelen is a propheta ex post szerepe, s így mi sem lenne könnyebb — de egyben fölöslegesebb is —, mint ma rámutatni, hogy a 49 április 14-ének Oñajdani hőse, mennyire félreismerte március idusa előtt a Hofburg-beli helyzetet, mennyire nem ismerte az ottani igazi erőviszonyokat. Egyben könnyű lenne arra is ismételten rá-

mutatni, hogy Petőfi, a lekicsinyelt poéta, ebben a kérdésben is mennyivel világosabban, szinte jósszerűen látott. A baj azonban ott van, hogy Kossuthnak a bécsi udvar erőmérlegéről való ez a téves felfogása a forradalom kitörése után is jóidőig kormányprogram maradt magyar részen, ahol még mindig a legális király törvényes és alkotmányos fikciójára építettek, amikor a Hofburgban már régóta egészen más erők irányították az eseményeket. Ezeket az illegális, de annál hatalmasabb erőket pedig nagy vonásokban meg kell ismerjük, ha a 48-as események forgatagát helyesen akarjuk értelmezni. A 67 utáni történetírásnak éppen abban rejlett a főnehézsége, hogy az uralkodó személyére s az ekkor divatosná vált elvre való tekintettel, hogy „vessünk fátyolt a multakra”, az udvarnak a 48-as események körüli szerepét nem lehetett tisztázni s ezzel a félreértéseknek olyan tömege burjánzott fel, amely az egész 67 utáni politikánkra — mind a világháború végéig — igen hátrányosan hatott ki.

ZSÓFIA FŐHERCEGNÉ

Amikor II. Ferenc császár 1835 márciusában halálára készült, tisztában volt vele, hogy elsőszülött fia, az immár öt esztendő óta magyar királlyá koronázott V. Ferdinánd, semmiképpen sem alkalmas az uralkodói teendők ellátására. Ezért halála előtt úgy rendelkezett, hogy fia mellett kormányzótanács működjék, amelynek elnöke öccse, Lajos főherceg legyen s amelynek további tagjai kisebbik fia: Ferenc Károly főherceg, továbbá Metternich és Kolowrat. Ezt a titkos államtanácsot nevezte el a köztudat — spanyol minta után — kamarillának. A márciusi bécsi forradalomig ez a testület irányította a monarchia politikáját. Zsófia főhercegné nem tartozott bele, ami eléggé bántotta is ezt az ambíciózus, hatalomra vágyó asszonyt, úgyhogy nem egyszer olyan sakkhúzásokat is tett, amelyek látszatra éppen a kamarilla irányzatát keresztezték. Például március 12-én az ő közben-

járására fogadta V. Ferdinánd a bécsi egyetem küldöttségét, ami miatt Metternich súlyos szemrehányásokat is tett neki. (Az esetről a magyar lapok is megemlékeztek.) Ilyenformán március előtt Zsófia abba a hírbe keveredett, hogy ő is liberális és szimpatizál a demokratikus törekvésekkel. Hogy a köztudat itt minő tévedésbe esett, az már csak március után derült ki, amikor a régi kamarilla — Metternich menekülése után — feloszlott, de helyébe újabb illegitim kormányzat lépett, amelynek tagjai Zsófia, Lajos főherceg, Windischgrätz, Jellachich és Jósika Samu báró voltak. E második kamarilla körül sokfajta verzió keringett. Az akkori köztudat tulajdonképpen azonosította az elsővel, csak éppen Metternich távollétét vette tudomásul. Mások viszont utóbb egyenesen tagadták e második kamarilla létét.

Tagadhatatlan, hogy az események kiérlelésében Zsófia főhercegnének már az első kamarilla idején is — bár sok esetben annak ellenére — nagy befolyása volt. Zsófia bajor királylány volt s amikor Ferenc Károly főherceg nejeként Bécsbe került, igen komplikált családi viszonyok közé keveredett. Hiszen legidősebb nővére — Ferenc császár neje — egyben Zsófia anyósává is lett, s így Zsófia tulajdonképpen a férjének nemcsak felesége, hanem — nagynénje is volt! Egyébként hatan voltak nővérek, akik persze nagyrészt politikai házasságot kötöttek s együttvéve meglehetősen sok zavart okoztak Európa politikájában. Treitschke el is nevezte őket „a hat baljóslatú nővérnek” (die sechs Unglücksschwesteren). (Zsófia családi viszonyai később még jobban összezavarodtak, amikor fia, Ferencz József, elvette Zsófia legkisebb húgának leányát, Erzsébetet. Ezzel Zsófia a saját unokahúgának anyósává lett!)

Zsófia a maga politikai ambíciói legerősebb gátjának Metternichet érezte. Gyűlölte a herceget, mert abban a tudatban élt, hogy a herceg szántsándékkal koronáztatta meg a gyöngelméjű Ferdinándot magyar királlyá s erőszakolta ki aztán Ferdinánd császárságát, hogy ezzel elüsse Zsófia fiát a trónustól, hogy aztán maga uralkodhassék a császár nevé-

ben. Ami annál is könnyebb feladat lehetett Mettemichre nézve, mert hiszen a titkos tanács elnöke, Lajos főherceg sem dicsekedhetett különösebb szellemi tehetségekkel. Zsófiának tehát mindenáron arra kellett törekednie, hogy úgy Metternichet, mint sógorát, Lajost, eltakarítsa az útból. Metternichék jól érezték, hogy Zsófia halálos ellenségük. Metternichénak csak mostanában napvilágra került titkos naplójából derül ki, minő késhegyig menő harc folyt közöttük. Metternichné Zsófia főhercegnét egyszerűen „diese dummen Menschen” fogalomnévvel tiszteli meg, máskor „romantikus”, „szentimentális” vagy „kaotikus fantasztának” titulálja; sőt akadt olyan eset is, hogy a két asszonyság négy szemközt irgalmatlanul hajbakapott egymással.

Zsófia, hogy egy csapással két legyet üssön, a forradalom előtt azokkal az elemekkel szövetkezett, akiről tudta, hogy közös ellenségei Ferdinándnak is, Metternichnek is; elsősorban a cseh nacionalistákkal. Oly erélyesen csinálta a maga politikáját, hogy egy egykori szász követi jelentés Bécsből ezt írta Drezdába: „A bécsi udvarnál egyetlen egy férfi van és az is — Zsófia főhercegné”. Hallatlanul szenvedélyes, a bigottságig vallásos és példátlanul gyűlölködő nő volt, akinek kormányzati elve, amelyet fiába is beleoltott, az volt, hogy „a kitűnő egyéniségek a politikában teljesen mellékesek, sőt károsak”. Metternichénak egyízben bevallotta: „A politikában senki sem pótolhatatlan, mindenkit bátran ki lehet bárkivel cserélni anélkül, hogy ez a legkisebb változást is okozná a világ rendjében”.

őszinte és benső vallásosságában meg volt arról győződve, hogy az uralkodók csakugyan Isten kiváló kegyelméből birtokolják a hatalmat népeik fölött s hogy ennél fogva a népeknek semmiféle beleszólásuk az uralkodásba nem lehet. Elgondolható, hogy a szabadságszerető magyar nép ilyenformán állandó tövis volt a szemében s a magyar aspirációkat az abszolút-monarchikus elv veszedelmének érezte. Innen eredt gyűlölete a magyarok ellen, amely gyűlölet a magyarokra nemcsak mint nemzetre, hanem az egyes magyarokra, mint embe-

rekre is végzetes következményekkel járt. (Miként ez majd Batthyány Lajos tragédiájánál kiderül.) Az Isten kegyelméből való abszolút uralkodás eszméje és az önálló magyar alkotmányosság gondolata egyszerűen nem fért meg egymással s főként nem fért meg az osztrák centralizmusnak azzal a fogalmazásával, amelyet Zsófia mint az autokratikus császári hatalom létalapjául ismert.

A gyöngelméjű, de egyébként vajszívű V. Ferdinánd uralkodása — ez tagadhatatlan — határozottan előnyére vált a magyar aspirációknak. Hiszen V. Ferdinánd sohasem tudta azt elfelejteni, hogy az udvarnál addig betöltött másodlagos, (mondjuk ki) elnyomott helyzetéből őt 1830-ban a magyar királlyá koronázatása emelte ki. Zsófia tehát tisztában volt azzal, hogy Ferdinándnak 1848-ban, Ferencz József nagykorúsága percében, el kell a színtérről tűnnie, nehogy a magyarok további előnyökhöz jussanak a „jóságos” király gyengeségéből. Ebben a felfogásában Zsófiát megerősítették titkos tanácsadói is: mindenekelőtt az egyszerű íglói szabó fiából báróvá és a Szent István-rend nagymesterévé előlépett osztrák udvari és kamarai elnök, Kübeck Károly Frigyes báró, aztán lovag Rauscher József Othmar püspök, Ferencz József nevelője. Ezek tisztán látták, hogy a magyar alkotmányjogi követelésekkel karöltve járó szabadelvű áramlatban a legnagyobb veszedelme rejlik úgy az osztrák centralizmusnak, mint az Isten-kegyelméből való uralkodásnak, mint pedig a római Egyház főhatósága középkori eszméjének. Ezért minden eszközzel ellene fordultak a magyar alkotmányos törekvéseknek. Tervük valóban pokoli volt. Előbb ki kell robbantani a forradalmat (amely elsöpörje az útból a bécsi, Zsófia-ellenes kamarillát) s aztán katonai terrortal elnyomni még az eddigi, V. Ferdinánd alatt szerzett mérsékelt vívmányokat is.

Zsófia ragyogó diplomáciai készséggel állott ennek a tervnek a szolgálatába, ő, aki annyira gyűlölte a forradalmat, hogy — kijelentése szerint — inkább elviselte volna gyermekei halálát, semhogy a forradalom diadalmaskodjék, megtette azt, hogy Metternich legnagyobb (persze titkos) ellen-

felével, az osztrák belügyeket vezető Kolowrat gróffal megegyezett abban, hogy a Metternich-ellenes utcai tüntetéseket nemcsak nem fogják megakadályozni, hanem a hatóságok passzív magatartásával még elő is fogják mozdítani. Sőt arra is kapható volt, hogy a kormányzótanács elnökénél, Lajos főhercegnél jelenetet játszott meg, amelyet akkoriban a lapok nagy aplombbal kürtöltek világgá. Zsófia ugyanis a kövér főherceg lábához borult s úgy kérte őt, tegyen a nép követeléseinek engedményeket. Persze a játszmahoz az is hozzátartozott, hogy a lapok nyomban a főherceg válaszát is leadták: „Ugyan mit ért egy asszony az ilyen dologhoz?” — Amiből megtudhatta a nép, hogy itt a reakciónak egy fellegrája van: a kamarilla élén álló főherceg, s viszont a demokráciának egy igaz előharcosa van, s ez Zsófia!

Mégegyszer összesítve a 48 márciusi helyzetet, amennyiben az az udvari politikával volt kapcsolatos: Zsófiának és pártjának elő kellett segítenie, ki kellett érlelnie és robbantania a forradalmat, hogy ezzel elsöpörje az addigi kamarillát, amely — a saját uralmának lehető meghosszabbítása érdekében — V. Ferdinánd császár-királyságát támogatta. Ha ezek aztán már eltűntek V. Ferdinánd mellől, akkor könnyű helyzete lesz a Zsófia-pártnak. Hiszen Marianne-nak, V. Ferdinánd nejének, akit az udvarnál (Napoleonra való emlékezéssel) Madame Mère-nek címezgettek (mire a rossznyelvű Metternich egy ízben meg is kérdezte: „Mère, — mais de quoi?”), nem volt forróbb vágya, mint hogy urával együtt visszavonulhasson a zajos élettől s csupán vallásos gyakorlatainak élhessen. Az „anyacsászárnét” tehát könnyen rá lehet lesz bíni, hogy Ferencz József nagykorúsága percében hasson rá az urára, hogy az mondjon le a trónusról fiatal unokaöccse javára. S akkor következik a feladvány második része: az új uralkodó nevében, aki természetesen semmiféle koronázási és alkotmányos esküt nem tesz le, nehogy úgy kötve legyen a keze, mint ahogy V. Ferdinándé kötve volt, a forradalmat megint vissza fogják szorítani, katonai erővel le fogják törni. S akkor Ferencz József, Zsófia fia, elérte édes-

anyja politikai álmát: újra felállította a középkori abszolút fejedelmi uralmat. S fia háta mögül Zsófia fogja Európa sorát irányítani...

Zsófia főhercegné számításába csak egy ponton csúszott hiba — igaz, hogy ez csak rövid, párhónapos zavart okozott a program tervszerű végrehajtásában — s ez az időközben kitört párisi, februáriusi forradalom volt, amely kissé hamarabb robbantotta ki a monarchiában is a nyugtalanságokat, semmint ezt Ferencz József közelgő nagykorúsága megkívánta volna. Azt ugyanis be kell ismernünk, hogy — a jobbágyok és földnélküliek szervezetlen, itt-ott felbukkanó forrongásain kívül — a magyar társadalomban igen kevés forradalmi hajlandóság volt s ha előzetesen nem üt ki a párisi reformbanket nyomán a februáriusi forradalom, s ha Zsófia főhercegné közben jötté vei nem tör ki előzetesen Bécsben a „nagy Kladderatsch” (ahogy a bécsiek utóbb némi enyhe öngúnnyal, berlini példára, a saját forradalmukat elnevezték), akkor bizony valószínűleg sem Pest-Budán, sem pedig éppenséggel Pozsonyban, a diétán, nem robban ki a forradalom, legalább is 48 tavaszán nem.

PEST, 1848 MÁRCIUS ELEJÉN

Igen vékonyka kis réteg volt az, amely nálunk csak valamennyire is tudatosította magában a gondolatot, hogy a bécsi „Greisenregiment” — a vének uralma — által megsontosodott „Rendszer” szépszerével aligha fog felszámolni. Pár poéta, újdondász, gyöngén kereső fiskális s más szellemi proletár, akiket Dessewffy Aurél gróf könnyedén „a magyar radikalizmus commis-voyageurs-jei” (vigécei) címmel intézett el: ezek lettek volna a készülő mozgalom vezérkara, amely még csak a parlamenti ellenzékre sem igen támaszkodhatott. Mert igaz például, hogy Deák Ferencnek 47 június 5-iki ellenzéki programja követelte „a célszerű sajtótörvényekkel körülírt sajtószabadságot” s hirdette azt is, hogy

„sürgetni fogjuk a törvényen kívül behozott, minden tekintetben annyira káros könyvvizsgálat eltörlését”, — amikor azonban aztán az országgyűlési ifjúság 48 március 3-án beadott az alsótáblához egy előterjesztést a sajtószabadság érdekében, akkor bizony maga Kossuth volt az, aki e beadvány tárgyalását megakadályozta.

Tulajdonképpen az egyetlen ember széles e hazában, aki valósággal viharadár módjára minden idegszálával előre érezte a bekövetkezendőket: Petőfi volt. Heves, fékezhetlen temperamentuma már 48 januáriusában pattanásig feszült volt s Lendvayéknál ebédelvén, a feketekávénál a vele vitatkozó Baumüller tanárt egyszerre csak császári talpnyalónak nevezte s ingerülten otthagya a társaságot. Kicsit talán az is előjelnek számítható, hogy a Nemzeti Színházban februárius 20-án egy „Ludas Matyi” c. darab került nagy siker mellett színre, bár a cenzúraviszonyokat ismerve, ez a darab aligha üthetett meg túlságosan forradalmi hangokat s nem igen pótolhatta Beaumarchais „Figaro”-jának szerepét a nagy francia forradalom előjátékában.

Ekkor, március 1-én megérkezett Pozsonyba a francia köztársaság kikiáltásának híre. A sajtó ugyan, a cenzúra intézkedése folytán, csak március 5-énradhatott holmi száraz közlést a februárius 22—24 között lejátszódott párisi mozgalomról; de a pozsonyi országgyűlésen a hír leírhatatlan hatást keltett. Kossuth rögtön megkérte barátait, hogy másnap gyűljenek össze az ő szállásán magántanácskozásra.

A hír Pesten, a „radikalizmus vigéceinél”, természetesen még elemibb hatást váltott ki. Petőfivel már alig lehetett bírni. Amikor március 6-án tudomására jutott, hogy Metternich Kossuthot Hundskerl-nek nevezte, Petőfi a nyílt ucca során magából kikelve kezdett kiáltozni:

— Agyon fogjuk ütni a gazembert! Paprikást főzünk belőle!

Barátai csak váltig csitígtatták, hogy csendesebben beszéljen, még meghallhatja valamilyen rendőrspion, mire Petőfi csak azért is még hangosabban vágta nekik oda:

— Nem félek én semmiféle spióntól. Ha kell, még az Úristennek is szemébe vágom, hogy Metternich egy alávaló talpnyaló!

Petőfiék feszült aggodalommal figyelték a Pozsonyból érkező híreket. Nap mint nap ott álltak a bécsi hajó kikötőjénél s várták a diéta tárgyalásairól szóló üzeneteket. Amikor aztán híre jött, hogy a főrendek a kormány engedélye nélkül nem merik az alsótábla felirati javaslatát tárgyalás alá venni, Petőfi még ott, a nyílt Dunaparton hangosan kifakadt:

— Gázság, komizság!

A felsőtábla ugyanis azzal az ürüggyel, hogy a főhercegnádor nincs Pozsonyban, egyszerűen nem ülésezett, nehogy állást kelljen a nemzeti követelések dolgában foglalnia. Madarász László, akit még csak három héttel elébb választottak meg Kaposvárott követté, szűzbeszédjében azt követelte, hogy „a gyorsan fejlődő európai eseményekre való tekintettel” az alsótábla tekintsen el attól, vájjon a felsőtábla ülésezik-e vagy sem, hanem sürgősen folytassa munkáját. Amire már most Kossuth is megtette indítványát, hogy az alsótábla a főrendek mellőzésével terjessze a kormány élé a maga határozatait. Pozsonyban csakugyan tarthatatlanná vált a helyzet. Az országgyűlésnek minden számottevő tényezője — a nádor, az országbíró, a tárnokmester s a főurak tetemes része — az udvarhoz sietett a további direktívák beszerzése kedvéért. Kossuth már elkeseredetten így kiáltott fel:

— Az országgyűlés inkább Bécsben van, mint Pozsonyban!

A FORRADALOM ELŐESTJÉN

Az országgyűlés dignitáriusainak és főrendéinek magatartása miatt napokon keresztül nem lehetett üléseket tartani. A pestiek, Petőfiék, érezték, hogy itt az utolsó perc a cselekvésre, ha csak nem akarják az országot egy anarchikusán «robbanó forrongásnak átengedni. Az országgyűlési ellen-

zéknek pesti gyűlőhelye, az Ellenzéki Kör, nagy bankettet tartott március 10-én. Az érkező vendégeket már eleve hangulatba hozta a zene, amely szüntelenül a Rákóczi-indulót és a Marseillaise-t játszotta. A banket során Irinyi József hírlapíró beszédet mondott, amelyben a Kör rokonszenvét fejezte ki a párisi események irányában. A napok hangulatára jellemző, hogy még Vörösmarty Mihály is, aki pedig azelőtt — ha néha-napján el is nézett a Körbe — soha politikai nyilatkozatot nem tett, most mindenki hallatára a legszabadabb szellemű kijelentéseket tette.

A pesti radikális ifjúság nem elégedett meg az Ellenzéki Körnek ezzel a zártkörű estélyével; elhatározta, hogy a párisi reformbankettek mintájára a Rákoson fog nagy lakomát rendezni a tömegek számára. Az Ellenzéki Kör csatlakozott az ifjúságnak ehhez a határozatához, amelynek kimondott célja az volt, hogy ezen az úton „a háborgó közvélemény erejévé) gyakoroljanak nyomást a tétovázó országgyűlésre”.

Petőfi pár napig vidéken volt: szüleit látogatta meg Vácott, ahol lakást vett fel nekik s utána még Veszprémbe látogatott el az öccséhez. A párisi hírekre azonban rögtön Pesten termett s a Pilvax-kávéházban, a Közvélemény-asztalánál ugyancsak segítette a hangulatot tüzelni. Rajta kívül még Jókai Mór, az „Életképek” fiatal szerkesztője és Vasvári Pál, a Teleki Blanka által alapított leánynevelő-intézet irodalomtanára voltak a hangadóbbak az asztalnál. Március 11-én itt indítványozta Irinyi József, hogy úgy, ahogy ezt Bécsben Bach dr. is cselekedte, ők is foglalják jól körvonalozott pontokba „a magyar nép kívánságait”. Irinyi indítványára Fényes Eleket, a közigazdászt, Perczel Mór, volt szélsőliberális követet és Vörösmarty Mihályt, a magyar stílus örök mesterét kérték fel a pontozatok megszövegezésére. A pontozatok huszonnégy óra alatt el is készültek s azokat — ideiglenes szövegükben — másnapra Irinyi már be is mutatta az Ellenzéki Körben.

Petőfi idegei már tarantellát jártak. Vemhes volt lelke a forradalom dalával.

— Olyan dalt írok — jelentette ki 12-én —, hogy meg fog tőle mozdulni az egész ország, még ezek a komisz pesti németek is!

A cenzúra szemelláthatóan idegesen bizonytalan volt, nem tudta már magát mihez tartani. Így jelenhettek meg 13-án a Pesti Divatlapban olyan hírek, hogy „Lajos Fülöp főlégetett trónja romjain köztársaság épül”, vagy, hogy „a pozsonyi országgyűlés feszült helyzetéről láng hírek” érkeznek. Egész Pest városa készült a 14-ére hirdetett népgyűlésre, s hogy a polgárság ettől a népgyűléstől nem sok jót várt, annak bizonyága, hogy a papír-banknóták hitele egyszerűen megrendült, mindenki ércpénzt gyűjtött, s papírt felváltani még a boltokban sem lehetett.

Március 14-én délután két órakor csakugyan megtartották a tervezett népgyűlést, évszázadok óta az első nyilvános népgyűlést. A pozsonyi diéta már napok óta gyanakodva figyelte a pesti eseményeket s az ellenzék Kossuth indítványára azt határozta, hogy az itteni dolgok „megfigyelésére”, ill. szükség esetén megfelelő közbelépésre is, kiküldi egyik legtehetségesebb tagját, Klauzál Gábor követet, aki Deák Ferenc hívei közé tartozott. A népgyűlésen most Klauzál Gábor is megjelent. Rövidesen alkalma is nyílt, hogy a diéta vezető szerepének védelmében közbelépjen. Miután ugyanis Irinyi felolvasta a magyar népnek tizenkét pontba foglalt kívánatait, Vasvári Pál állott fel s tüzeshangú beszédben azt követelte, hogy az országgyűlés mellőzésével nyomban induljon deputáció Bécsbe s vigye magával a követeléseket közvetlenül a királyhoz. A népgyűlés szemellátható tetszéssel fogadta az indítványt. Klauzál bajt sejtett s ezért nyomban Vasvári után szórt kért s bár a tizenkét pontot a maga részéről is kivétel nélkül helyeselte, mégis indokoltabbnak vélné, ha a népgyűlés e pontokat előbb Batthyány Lajos grófhhoz, az Ellenzéki Kör országos elnökéhez küldené fel, mégpedig azzal, hogy ő terjessze azokat mint kérvényt előbb az országgyűlési ellenzék értekezlete elé. Ha az aztán elfogadta, akkor majd körözzék a pontokat petíció formájában az egész ország-

ban, gyűjtsenek rá aláírásokat s aztán így felszerelve, a száz-
ezrek aláírásával súlyosbítottan nyújtsák be kérvényként az
országgyűléshez. Hát ez bizony igen körmönfont indítvány
volt s tekintettel arra, hogy az ifjúság már pár nappal elébb
is pórul járt a sajtószabadság ügyében az országgyűléshez be-
adott petíciójával, most nem nagy hajlandóságot mutatott
rá, hogy ezt a kérvényét (helyesebben követelését) is az ad-
minisztratív eljárások Prokruszesz-ágyára juttassa. A nép-
gyűlés többsége ugyan elfogadta Klauzál halasztó jellegű
indítványát, az ifjúság azonban elégedetlenül és dühösen
hagyta el a gyűlés színhelyét s esti félhétre a Pilvaxban tor-
lódott össze.

A BÉCSI FORRADALOM

Alig érkeztek oda, amikor egyszerre csak egy fiatalember
feltornázta magát az egyik asztalra s az izgalomtól elfúló
hangon kiáltotta bele a terembe:

— Most jöttem Pozsonyból a hajóval! A pozsonyi ifjúság
kiküldöttje vagyok! Nagy hírt hozok. Bécsben tegnap kiütött
a forradalom. Metternich megbukott. A nép barikádokat
emel és fegyverkezik!

Mint a villámcsapás, úgy hatott ez a hír a jurátusokra.
Mindenre számítottak, csak arra nem, hogy még Bécs is, a
lojális császári főváros, megelőzheti szabadságtörekvésekben
a magyarokat. Vad kavargásban tárgyalják meg a fontos hír-
adást, rekedt hangok rikácsolnak fel innen is, onnan is.
Egyszerre csak egy érces hang túlkiáltja a pokoli zajgást.
Mindenki odanéz, ahonnan a hang jött. Egy asztal tetején
ott áll Petőfi, fekete diákruhában, mellén összefont karral.
„Olyan volt, mint a közelgő forradalom démona”, — jegyzi
meg az egyik szemtanú.

— Íme, a forradalom fürgetege már itt zúg a közeli szom-
szédban, — riad fel Petőfi hangja a csendben. — És mi még
tétovázunk? Nem, és ezerszer nem! Cselekedni fogunk!

— Igaza van! Nagyon helyes! Cselekedni fogunk! — visszhangozza az egész kávéház, amely időközben roppanásig telt meg az Uri-ucca járókelőivel, akik szintén híret vették már a bécsi eseményeknek. Petőfi után tüstént Irinyi állott fel az asztalra:

— Polgártársak! Petőfinek igaza van. Nem érünk már rá holmi kérvényeztetésre. Semmi bankettezés, semmi petidonálás többé. Mondjuk ki itt nyomban, hogy követeljük a tizenkét pontnak, mint a nemzet kívánságainak azonnali életbe léptetését.

Klauzál, aki balsejtelemmel nézte, amikor a jurátusok testületileg hagyták el a népgyűlést, utánuk sietett a Pilvaxba, hogy mérséklő befolyását itt is érvényre juttassa. Csakugyan fel is szólalt azzal, hogy nem lenne ildomos, ha most az ifjúság a népgyűlésnek mindössze egy órával ezelőtt hozott határozatát egyoldalúan felborítaná. Alig ért mondókájával eddig, amikor egy másik asztal tetejéről egyszerre csak egy hebegve beszélő, de élesen felcsattanó hang szakítja a szavait félbe:

— K ... k ... kklauzál p ... p ... polgártárs n ... n ... nagyon szépen é ... és o ... o ... okosan beszél, de m — most o ... olyan időket é ... é... élünk, hogy n ... n... nem kell az o... o... kos emberek tanácsára ha... ha... hallgatni!

A dadogó Sükei Károly e szavaira dörgő kacaj volt a válasz. Klauzál belátta, hogy itt nem igen terem számára babér s ezért sietve elhagyta a kávéházat. A közönség még egy ideig izgatottan beszélgetett az éppen lefolyt jelenetről, meg a közeljövő várható eseményeiről s aztán lassanként kezdtek elpárologni. Erre Vajda János, a fiatal poéta odaugrik a kávéház ajtajához, becsukja azt, s a kijáratot testével fedezve elkiáltja magát:

— Innen pedig az urak el nem mennek addig, amíg nem határoznak!

A TIZENKÉT PONT

A jurátusok hirtelen magukra eszmélnek. Elhatározzák, hogy a tizenkét pontot, most már az országgyűlés hozzájárulásának bevárása nélkül, amennyire rajtuk áll, azonnal életbe léptetik s ettől az elhatározásuktól semmiféle befolyás nyomása alatt nem tágítanak, ha kell, akár a szuronyokkal is szembeszállnak. A tizenkét pont e percig így hangzott:

Mit kíván a magyar nemzet?

Kívánjuk a cenzúra eltörlését.

Felelős minisztériumot.

Évenkénti országgyűlést.

Törvény előtti egyenlőséget polgári és vallási tekintetben.

J. Nemzeti őrsereget.

6. Közös teherviselést.

7. Az úrbéri terhek megszüntetését.

8. Esküdszékei.

9- Képviselertet egyenlőség alapján.

10. A katonaság esküdjék meg az alkotmányra.

11. Magyar katonáinkat ne vigyék külföldre, a külföldieket vigyék el tőlünk.

12. Az uniót Erdéllyel.

A rögtönzött értekezlet újjólag elővette most a tizenkét pontot, hogy esetleg az adott új helyzetnek megfelelően átszövegezzék. Közben Vachot Imrének eszébe jut, hogy az államfogyokról teljesen megfeledkeztek. így hát most a katonaságra vonatkozó 10. és 11. pontot összevonják s 11. pontnak az államfogyok szabadonbocsátására vonatkozó követelést iktatják be.

Későre jár már. Még elhatározzák, hogy holnap már kora reggel itt gyülekeznek a Pilvaxban s még a holnapi nap folyamán, népgyűlés formájában fogadtatják el Pest népével követeléseiket. Azután szétoszolnak s halkan beszélgetve térnek szállásaik felé.

Petőfi nem messzi lakik. Egyik barátja, Szikra Ferenc jurátus kíséri el.

— Barátom — mondja Petőfi —, holnapra nekem is van meglepetésem.

S ezzel kihúz zsebéből egy papírlapot s meglobogtatja a kávéház ablakán kicsorduló fényben. Szikra szeme odavillan a kezdősorra:

— Rajta magyar, most vagy soha!

Petőfi soha nem szerette, ha barátai belekorrigáltak a dolgaiba. De azért most mégis türelmesen végighallgatta, amikor Szikra nagyfélénken előadta kifogását:

— Barátom, előbb talpra kell állítani a magyart, csak aztán: rajta!

Petőfi egy pillanatig meredten nézett a merész kritikus szeme közé, de aztán máris mosolyogva hagyta helybe:

— Igazad van. Még ma éjjel kikorrigálom a verset...

S még azon éjjel megszületett végleges formájában a „Talpra magyar!” ...

A pozsonyi országgyűlés pedig ugyanezen a március 14-én — miután végre sikerült a főrendiházat is ülés tartására bírni — hódoló hangú feliratot fogadott el, amelyben — miután Kossuth röviden vázolta a bécsi eseményeket, Metternich és Apponyi bukását, s miután Széchenyi is felszólalt és közölte, hogy ő az ellenzék céljaival mindig egyetértett s csak a módozatokra nézve volt különvéleménye — nagy általánosságokban kívánják a népnevelés javítását, a vallási jogok kiterjesztését, esküdszékek bevezetését, a képviseleti rendszer kiépítését, az országgyűlésnek Pestre való áthelyezését s végül az Erdéllyel való uniót.

Ámde a közös teherviselésről, az úrbériség és ösiség megszüntetéséről, a jobbágyság végleges eltörléséről (Tisza Kálmán még majd 1872-ben kénytelen indítványt beadni, amelynek indokolása ezt mondja: „ha majd az úrbériséggel rokon természetű birtokviszonyok megszüntetése s a hűbériség maradványának eltörlése céljából szükséges törvények is megalkotva lesznek...”), szóval a földbirtokviszonyok rendezéséről egyetlen szó ebben a feliratban nem esik ...

Tombol a viheder

... *Míg az országgyűlés ott fenn,
Mint szokása régóta,
Csak beszélt nagy sikeretlen:
Itt megkondult az óra!...*

*Ott áll majd a krónikákban
Neved, pesti ifjúság,
A hon a halál órában
Benned lelte orvosát.*

(Petőfi; 15-ik március 1848.)

Degré Alajos jurátus úr, hivatalos címe szerint kir. táblai jegyző, korahajnalban érkezett a gőzössel Pestre. Egész éjjel le sem hunyta a szemét s most dögfáradtan tért a szállására. Lefeküdt, de álom nem jött a szemére. Csak hánykolódott az ágyában s hallgatta az óra érverését. Végre is a koratavaszi reggel kihajtotta az ágyból. Éhes. Igen, lesiet reggelizni, újságot is akar látni, mert három nap óta nem látott lapot, nem tud semmit a világról.

Amint az uccára ér, mintha gyűrűzne a nép. Kisebb-nagyobb csoportok meg-megállanak, a szokástól eltérően imitt-amott hangosabb szó is hallszik.

Az első ismerőse, aki belevágódik, Jean Delleter mester, a fodrász. Közös francia származásuk — szüleik emigráns- emlékei — hozta a két embert egymáshoz közelebb. S az utolsó párisi hírek bennök is kicsinyég magasabbra lobbantották a bujkáló francia vért.

— Mondja kérem, Jean, mi van itt tulajdonképpen?

— Hát nem tudja?

— Nem én. Vidékről érkeztem az éjjel, három nap óta lapot sem láttam s pesti barátaimmal még nem találkoztam.

— Hát Bécsben forradalom van.

— No ne mondja. És itt?

— Itt... (Ajktát biggyeszi) ... Itt csak lárma van, meg nyugtalanság. Mi is lenne itt? Hát ki ellen lehetne itt fordulni? Ki ellen lehet itt forradalmat csinálni? ...

— Adieu. — S Degré már siet a Pilvax felé, ahol közismerten kitűnő haboskávét várakozik reá ...

MÁRCIUS ÍDUSA

Jean Delleter pesti fodrázmester ezúttal úgylátszik kicsit tévedett. A Pilvaxba nem lehet bejutni. Előtte nagyobb tömeg ifjúság. Minduntalan felrikolt egy rekedt hang:

— Éljen a szabadság!

Végre sikerül Degrének, aki a törzsvendégek közé tartozik, az udvar felőli hátsó ajtón besettenkednie. Persze belül is izzik valami, hevesen gesztikuláló csoportok zűrzavaros vitakozása sűríti a pipafüstös levegőt. Degré keresi a kerekasztalt, ahol barátai — a „közvélemény” ifjúsága — szoktak rendszerint elevenek és holtak fölött ítélni az idők kerekét lendítgetni. Senki sincs itt. Se baj, legalább zavartalanul élvezheti Privorszky uram kávéját s átböngészheti az „Életképeket” meg a „Pesti Hírlapot”.

Egyszerre csak dörgő éljen zúg végig a Pilvax oszlopos boltívei alatt. Az udvari ajtó kitarul s a keretben megjelenik Petőfi, Jókai, Irinyi Jóska, Irányi Dániel s még egy csomó „közvélemény”. Az éjjelezéstől kialvatlan, karikás a szemük, de valami fojtott láng minduntalan fel-f ellobban benne. Rövid kézszerítés, s Petőfi meg Irinyi máris siet az uccára nyíló ajtó felé. Künn permetez a tavaszi eső, sok a paruplé, de azért a tömeg rendületlenül kitart a várakozásban. A pesti uccának különös érzéke van az iránt, hogy ha valami lóg a levegőben. Amikor Petőfit meglátják, szünni nem akaró éljen harsan végig az ucca hosszán.

Petőfi is, Irinyi is papírlapot lobogtat a kezében, szólnának is valamit, de a zajban szavukat sem érteni. Végre elindulnak a Hatvani-ucca felé, s mögöttük lelkendezve, rajongva a sokaság, amely — mint ilyen pillanatokban mindig és minde-

nütt, amióta ember él a föld hátán — öntudatlanul robog a vezetők nyomában. Sejtelmük sincs, hogy az óra, amelynek most nekiindulnak, egy nagy vajúdás végső felvonása: most fog megszületni a magyar sajtó, nem, a magyar gondolat szabadsága.

Alig ér a tolongó menet a Hatvani-uccába, mingyárt a franciskánusok klastroma melletti háznál megtorpan a tömeg. Petőfi meg Irinyi bemegy abba a helyiségbe, amelynek homlokzatán „Landerer és Heckenast” büszke cégére díszlik. Tudják ugyan mindkét tulajdonosról — amit Deák is, Kossuth is, Pulszky is tud róluk —, hogy a titkos rendőrség besúgóí, Sedlnitzky osztrák rendőrminiszter hűséges poroszlói a gondolat szabad vadászterületén. De sebj, illetőleg antul jobb! A merénylet, amelyre a fiatalság most készül, csak hadd hozza hírbe a két jómadarat bécsi barátai előtt!

Heckenast uram nyomban el is iszkolt, mihelyt azt látta, hogy nyomdája felé irányzódik a veszedelmes felvonulás. Egyik szedője, Hruszka János, oda is súgta a betóduló ifjakkak tanácsképpen, hogy „az öreget macskazenével kellene megtisztelni” (amiért is Heckenast nyomban a szabadságharc lezajlása után elsőül el is bocsátotta nyomdájából az óvatlan Hruszkát!). Landerer azonban itt maradt (őt jó összeköttetések fűzték már évek óta az Iparegyesületen keresztül az ellenzéki vezérekhez, Batthyány Lajos grófhoz és Kossuth Lajoshoz), az ember sohse tudhassa, hátha ebből a ribillióból is kinéz egy kis üzlet. Látszatra persze meg kell őrizni a gutgesinnt-ség külszínét, s ezért, amikor az ifjúság vezérei azt követelik tőle, hogy a náluk lévő két nyomtatványt rögtön szedesse ki, első kérdése az, hogy hol van a kéziratokon a cenzori stampilia. Mivel pedig ilyen engedélyük nem volt, szárazon és jó hangosan kijelentette Landerer — hogy a munkások is hallhassák, ha netán majd a rendőrség vizsgálatot talál indítani —, hogy nagyon sajnálja, de engedély nélküli írást nem szabad kinyomatnia. Hanem aztán nyomban odahajlik Irinyi füléhez és súgva adja neki a jótanácsot:

— Foglaljanak le egy gépet!

Irinyi Jóska szeme cinkosán rávillan az agyafúrt spiclire, s aztán ünnepélyes gesztussal ráteszi kezét az egyik sajtóra és stentori hangon elkiáltja magát:

— E sajtót a nép nevében lefoglaljuk.

Az „erőszaknak” most már Landerer is kénytelen engedni, a szedők máris kikapják Petőfi és Irinyi kezéből a papírlapokat s egy óra múltán röppenve szálldogálnak szét a nyomda ajtajából ki a tavaszi szélbe a sajtószabadság elsőszülöttjei: Irinyi „tizenkét pont”-ja és Petőfi „Nemzeti dal”-a... Szónoklatok dübörögnek fel, éljenek harsognak minduntalan, as ifjúság zúgva visszhangozza a „Talpra magyar” esküjét! S a szálldogáló papírlapok ázottan, csapzottan, koravénezen hullanak vissza a derék pestbudai burgerek domború parupléira...

Ez ebéd előtt volt. Délután háromra újra összeverődött a tömeg s az ifjak vezérlete alatt a Nemzeti Múzeum elé vonult. Olyan népgyűlésforma. Persze elnökségről s másfajta hivatalos formaságról szó sem volt. Egyszerűen kiállott Irinyi a főlépcső balpárkányára s felolvasta a tizenkét pontot, amelyek mindegyikére zúgó éljen adta a nép beleegyezését. Utána tombolva követelték, akik már délelőtt is hallották, Petőfi Nemzeti dal-át. A költő *kiállott* a párkányra s az izgalom őszinte hevétől felfűtött hangon kiáltotta be a tömegbe riadóját. A refrént a tömeg már vele együtt zúgta.

Ezek a fiúk, akik ettől kezdve „márciusi ifjak”-nak nevezték magukat, fenemód tisztában voltak cselekvéseik jelentőségével. A „Talpra magyar” Petőfije másfél év múlva, a „Tizenkét pont” Irinyije tizenegy év múlva nincs már az élők között. De tudva tudják, hogy azok a papírlapok, amelyeket kezük most idegesen gyúr-gyömöszöl ott a lépcső tetején, a magyar történelemnek olyan dokumentumai, amelyek fölréneken sok száz másfajta királyi, országgyűlési vagy hadvezéri írással, mert maradandóbbak, mert időn túliak, mert évszázadokkal túlélnek alkotóikat. Ezért hát nyomban a népgyűlés után azzal a kéréssel fordulnak a Nemzeti Múzeum igazgatójához, helyezze ezt a két kis papírlapot a nemzet

levéltárába, örök emlékezet okából. Tudták, hogy kilencszáz év jobbagy-gazdasága után most egy új Magyarország születt meg. Illő hát, hogy az újszülött születési bizonylata hiteles helyre kerüljön ...

A népgyűlés után a városházára vonult a tömeg, élén az „ifjakkal”. A városi tanács — valljuk be — nagy gondban volt. Minő állást foglaljon a mozgalmakkal szemben? Fél-szemmel természetesen a császárváros felé pislantott: ott vájjon hogyan viselkednek a hatóságok? S mivel Bécsben e percben még a forradalom maradt felül, nálunk is megvolt a hajlandóság, hogy kiegyezzenek a zenebonázó elemekkel. Maga a polgármester, Szepessy Ferenc, semlegesen viselkedett. Rottenbiller, az alpolgármester, határozottan szimpatizált az ifjúsággal, viszont az egyik tanácsnok, Holovics, a fennálló törvényes rend védelmében meglehetősen ridegen állott szemközt a mozgalommal. Annyit azonban az ifjúság nyomban elért, hogy képviselőit beengedték a tanácsterembe, sőt le is ülhetek a tanács zöld asztala mellé.

Már jó ideje folyt a vitatkozás arról, vájjon a tanács a maga részéről is aláírja-e a tizenkét pontot s ezzel szentesítse a „nép” követeléseit, amikor egyszerre Irányi Dániel megunta a sok huzavonát: felugrott az asztal tetejére s kalamárisokat, aktacsomókat lábával félrerugdosva, odadöng a polgármester elé s onnan fentről, az asztal tetejéről kiált rá a váratlan jelenet folytán megszeppent polgármesterre:

— Hát kérem, mi nem érünk rá, hogy addig várakozzunk, amíg a tisztelt tanácsurak egymás között tisztába jönnek. Mi a tizenkét pont rögtöni aláírását követeljük. Ezért küldött ide bennünket a nép!

És szinte Irányi erélyes szavainak visszhangjakép odalent is megzúdult a tízezernyi tömeg. A helyzet — ha a tanács még továbbat is megbicsakolja magát — egykönnyen válságosra fordulhat. Dictum-factum: Szepessy polgármester úr nagyhirtelen alája kanyarintja a tizenkét pontnak a saját nevéét, sőt még a város pecsétjével is megtetétzte azt.

Irányi az aláírt dokumentummal azon nyomban odalép az

ablakhoz és stentori hangon közli a néppel az örvendetes tényt. A forradalom első nagy diadala. S miközben most a nép kívánságára mások is beszédeket mondanak a városháza ablakából, azalatt odabenn a tanácssteremben nagykihatású további határozatokat hoznak. Mindenekelőtt megállapodnak abban, hogy a tizenkét pontot egy a városi tanács tagjai és a nép közül választandó közös küldöttség viszi el Pozsonyba az országgyűlésre s ott, mint a főváros petícióját fogják átnyújtani. Ugyanez a küldöttség aztán mingyárt egyben felkeresi a királyt is, akitől azt kéri, hogy a mostani országgyűlést minél előbb oszlassa fel, s aztán új, népképvisélet alapján egybehívandó országgyűlést tartasson Pesten. Második jelentős határozata ennek a vétlen összeült „konvent”-nek az volt, hogy a saját kebeléből a közrend biztosítására tüstént „közcsendí bizottmányt” alakított, amelynek tizennégy tagja között Rottenbiller alpolgármesteren meg a főjegyzőn s egy tanácsnokon kívül ott voltak többek között Nyáry Pál, Pestmegye hírneves másodalispánja, akinek a a magyarság nagy köszönettel tartozott a Nemzeti Színház megalkotása körül tett fáradozásaiért; ott volt Klauzál Gábor, az országgyűlés által Pestre küldött „Beschwichigungshofrat” is; de aztán ott voltak az ifjak képviselői is: Petőfi, Irinyi, Vasvári Pál, Irányi Dániel és mások. Elnökké Rottenbillert, jegyzővé Irányit választotta a bizottmány.

Még ennél a határozatnál is szinte messzibb kihatású volt a gyűlésnek az a döntése, hogy a közbiztonság fenntartására az önként jelentkező polgárok sorából nemzetőrséget fognak szervezni. Most tehát már fegyveres ereje is volt a forradalomnak, persze, csak papíron...

Félőtre ilyenformán megszerveződött a forradalom s most már csak az volt hátra, hogy az eddigi hatalomnak Pestbudán székelő expoziturájával, a budai helytartótanáccsal is elfogadtassák a követeléseket. Ezért hát küldöttséget választottak, amely felmenjen Budavárába s ott a nagyméltóságú tanácsnál előterjessze a tizenkét pont közül azokat, amelyek a tanács hatáskörébe tartoznak. A küldöttséget ismét rengeteg

nép kísérte át a Várba, ahol a katonai hatóság a pesti hírekre készenléletet rendelt el, úgyhogy az ágyúk mellett a tüzérek mindenütt égő kanóccal a kezükben fogadták a menetet. Összeütközésre azonban nem került a sor. A tömeg valóság- gal elárasztotta a helytartósági épületet, miközben a küldöttség bevonult, bemutatta a „pontokat” s azok értelmében a következő három óhajtását terjesztette elő: a tanács

1. nyomban szüntesse meg a cenzúrárt,

1. intézkedjék az iránt, hogy a katonaság ne szegüljön annak ellene, ha az eddigi városi polgári őrsereg 1500 emberrel szaporítva most már mint nemzetőrség fog szerepelni (nemzeti díszben) s átveszi a katonaságtól a polgári jellegű épületek előtt az őrséget;

2. bocsássa szabadon a tanács a politikai írásai miatt elítélt Stancsics Mihály államfogyot.

A helytartótanács tagjai, egy szemtanú vallomása szerint, meglehetősen ijedten kerülöztek szembe a küldöttséggel s még az eddigi nagyhatalmú cenzor, Nyéky is bájosolyt tűzött ki ez alkalomra. A helytartótanács ideiglenes elnöke, Zichy Ferenc gróf aztán nem is sokat ellenkezett, hanem együltő helyében megfogalmazta a három követelést teljesítő rendeleteket. Stancsicsot mingyárt ki is hozták börtönéből s — miután közben már besötétedett — fáklyafényekkel *kivilágított* diadalmenetben vitték le Pestre.

A forradalom az egész vonalon diadalmaskodott! S nem úgy, mint Parisban, avagy Bécsben: itt bizony egyetlen csöppnyi vérbe sem került a győzelem. Aminő korhadt volt az eddigi cenrális uralom Magyarországon, úgy omlott össze szinte magamagától. Fel is jegyezte Degré a naplójába némi szarkazmussal:

— Istenem! pedig a helytartótanácsnak csak a kaput kellett volna bezáratnia, hát el van fogva az egész forradalom, minden vezetőivel és kezdeményezőivel együtt...

Csakhogy a forradalmak sikere rendszerint nem a forradalmi erők erején, hanem a velők szemközt álló erők gyön- geségén múlik!

No most hamar plakátot nyomatni (cenzúra nélkül!), amelyen közlik a főváros népével a mai nap eseményeit; Landerer és Heckenast uraimék bezzeg most már trikolorokkal díszítették fel a nyomdájukat s maguk is nagyhirtelen magyar gúnyát öltöttek, úgy fogadták a Budáról diadalmasan visszaérkező küldöttséget.

A nagy diadal hire már megelőzte magát a küldöttséget, úgyhogy mire leértek Pestre az ujjongó tömeggel, a házak ablakai már sorra ki voltak ünnepiesen világítva s nem egy helyen ékes transzparens is fogadta a menetet. A Landerer-nyomdával szemközt például Kossuth kivilágított arképe látszott s amikor a nyomda szónoka üdvözlő beszéddel fogadta a menetet, beszédje közben oda is mutatott Kossuth képére:

— Amott van a magyar sajtónak egyik nevezetes bajnoka ...

A Nemzeti Színházban az ünnepi alkalomra Bánkbán-előadás volt kitűzve. A publikum egy darabig csak hallgatta-hallgatta, de aztán kitört belőle a naphosszat elfojtott idegesség: Katona tragédiájának fenségesen tovagördülő tirádáit nem bírta el az emberek tombolva doboló érverése. Egressy Gábort kívánta a hallgatóság: szavalja el a „Talpra magyar-t, nem is egyszer. Aztán Himnusz, Szózat, meg az Erkel-féle „Hunyadi László”-operából az udvari intrigák bukása fölött diadalmaskodó induló: „Meghalt a cselszövő és vége a viszály...”. Közben pedig nagyhirtelen elkészült a „Talpra magyar”-nak kétfajta zenei partitúrája is, ezeket is elő kellett adni. Aztán persze a Rákóczi, meg a Marseillaise. S az egésznek koronáját az adta meg, hogy a ifjúság szónoka még ott az est folyamán bejelentette a tömeg frenetikus tapsai közepette, hogy Metternich és Apponyi a nap folyamán beadta lemondását.

Most már őriöngésbe révült át a tömeg mámora, csapattal özönlöttek ki a színházból s lelkes vivátozás közepette verték fel az uccák éjjeli csendjét.

Így folyt le ama nevezetes „március idusa”. Illetőleg volt

még egy kis grotteszk utójátéka. Két nap múltán ugyanis a közvélemény asztalánál egyszerre csak eszébe jutott valakinek, hogy a budai helytartótanács maga ugyan beadta a derekát a „forradalomnak”, de maga a testvérváros, Buda, mindezideig nem nyilatkozott az események dolgában. Nosza nagyhirtelen lóhátra ültették a nyurga Irányit, kezébe nagy nemzeti lobogót nyomtak s ilyen kissé donkihóteszerű kiállításban vonult át kisebb menet kíséretében Buda várába, hogy híret vigye az átalakulásnak a budai burgereknek is. Itt aztán azt a megnyugtató felvilágosítást kapta, hogy a budai városi tanács már 16-án önként csatlakozott a forradalomhoz. Ugyanilyen megnyugtató volt a Nemzeti Színház magatartása is, ahol elvül mondták ki, hogy „a színház népét képviselő kardaloknak lenni többé nem szégyen”. A demokrácia ezzel betört a színház festett világába is. Csak a tudósok körül akadt némely rezisztencia: a Magyar Tudományos Társaság — vagyis az Akadémia —, amely pedig egyébként minden lojális kivilágításon szorgalmasan részt szokott venni, most, március idusán, nem rakott ki transzparenst: őt az ilyen mulandó események, aminő a pesti forradalom, nem zavarhatták ki fenséges, olimpuszi nyugalmból...

A MÁRCIUSI IFJÚSÁG

A nyugalom fenntartása volt különben is minden megdöntött embernek az első, alapvető gondolata, s így nincs rajta mit csodálnunk, ha a rendfenntartó bizottmány első hirdetése is azt hangsúlyozza, hogy „ami más országokban polgárvérbe került — a reformot —, Budapesten 24 óra alatt békés és törvényes úton kivívta a törvényes egyetértés”. Ügylátszik, éppen a dolgok „törvényes” volta dolgában nem lehetett egészen jó lelkiismerete a bizottmánynak, ha kétszer egymásután is hangsúlyozottan emeli ki a lefolyt események „törvényes” voltát (mint ahogy rövidesen az országgyűlés vezető embere majd ki is tanítja a pестieket eljárásuknak

nem egészen törvényes voltáról!). A plakát aláírói között mindenesetre volt egy valaki, aki a maga részéről bizony alig helyeselte a hirdetésménynek ezt a mindenáron csitítgató, csöndre intő tónusát, s ez az ember Petőfi volt. Az, aki szegényes krajcárjaiból már régóta vásárolgatta Jókaiival közösen bírt szállásuk feldíszítésére a nagy francia forradalom vezéralakjainak metszeteit, s aki most a következő éjjelen ezt írja Naplójába:

— Reggeli és esti imádságom, mindennapi kenyерem a francia forradalmak története, a világnak ez az új evangéliuma, amelyben az emberiség második megváltója, a szabadság hirdeti igéit...

(Hogy aztán a haza bölcsének, Deáknak minő véleménye volt erről a francia-forradalomimádatról, az majd hamarosan szintén ki fog derülni!) Mert, hogy a törekvés csakugyan megvolt, hogy március tizenötödikének forradalom jellegét letagadják s azt mint a törvényesség egyik kisjelentőségű aktusát állítsák be a köztudatba, az nemcsak Petőfi Naplójából derül ki, hanem még inkább az Arany Jánoshoz március 21-én írott leveléből, amelyben a költő felháborodottan tiltakozik azok ellen, akik a márciusi napok forradalmi jellegét egyszerűen le akarnák most utólag tagadni. A márciusi napok lekicsinylése persze elsősorban azoktól indult ki, akiket bántott az, hogy Petőfi ezekben a napokban páratlan hírnévhez jutott, olyanhoz, amely messzi túlragyogta a pozsonyi diéta leghíresebb neveit is. Hiszen a *tiémet* „Magazin der Litteratur des Auslandes” ezekben az időkben hozott nagy tanulmányt Petőfiről, amelyben — igaz, kissé furcsán — megállapította, hogy „Petőfi koponyája igazi avar koponya”, meg hogy „egész lényén a keleti faj ruganyossága észlelhető”. Mármost Petőfi csakugyan a magyarság legragyogóbb kiteljesedése volt, de tekintettel arra, hogy apja részéről mégiscsak déli s anyja révén északi szláv volt a faji eredete, kissé bajos dolog vele szemben ilyen fajelméleti ténymegállapításokat igazolni. S híre már a francia földön is terjedni kezd:

alig pár héttel március után a párisi Le Journal fordításban közli a Nemzeti Dal-t!

Csakugyan Pest volt ekkor —és maradt még néhány héten keresztül — a forradalom nagydobja, amelyen dobosa, Petőfi verte a lázongás idegzaklató ritmusát. Amikor Pest észreveszi, hogy Pozsony nem nagyon kapcsolódik bele az új ütembe, 87 tagú küldöttséget menesztenek Hajnik Pál pesti ifjú fiskálisnak, majdan pesti rendőrfőnöknek, vezérlete alatt az országgyűléshez, hogy nyomatékosan közöljék a pozsonyi urakkal „a nemzet kívánságait”. Pozsonyban meglehetősen kegytelenül fogadják a pesti küldöttséget — erre még majd vissza kell térnünk —, de amikor észreveszik, hogy a pestiek erőteljesebb vérlüktetését fel lehet használni az országgyűlés követeléseinek, első sorban a független minisztériumnak, Béccsel szemben való kierőszakolására, akkor tüstént megváltozik a pestiekkel szemben a hangulat: szívesen látják, ha Pest nevében Vörösmarty kiáltványt fogalmaz meg, amelyben a nép tiltakozik az ellen, hogy Bécs nem akar önálló magyar had-, pénz- és külügyminisztériumról tudni, örömmel olvassák a nagy magyar költőfejedelemnek, Vörösmartynak (aki, valljuk be, politikához nem sokat értett) fejtegetését, amely szerint a *pragmatica sanctio* kétoldalú kötés; s a nemzet, amely vérét áldozta a szerződés egyik részeért — a dinasztia nagyhatalmi állásának védelméért —, ugyanazt fogja tenni, ha kell, a másikért is. (Deák ezzel az elmélettel szemben később ugyancsak nehéz érv-ágyúkat vontatott fel!)

S amikor március 28-án megérkezik a király elutasító válasza, amely tehát a három legfontosabb tárca fölött az intézkedés jogát továbbra is a bécsi központi hatalomnak akarja fenntartani, akkor a pozsonyi urak belső meglegegedéssel olvassák, hogy Pesten a nép roppant tömegben gyülekezik a városháza elé s fenyegető kitöréssel kiáltozza: „Fegyverbe!” S ha a pozsonyi diétának nincs is benne talán közvetlen része, mindenesetre élvezettel veszi tudomásul, ha a pestiek által felzaklatott pozsonyi országgyűlési ifjúság, a „felelőtlen elemek”, ünnepélyesen elégeti a pozsonyi sétatéren a kedvezőt-

len királyi leiratot. És Pest tovább is feszült figyelemmel kíséri az eseményeket, szüntelenül abból a szemszögből, vájjon Pozsony és Bécs magatartása mennyiben szolgálja vagy hátráltatja a féltékenyen védett pesti „vívmányokat”. Március 30-án Pesten forrponjtjára hág a pestiek izgalma, amikor immár végérvényesen kiderül, hogy Ferdinánd király, aki a forradalom első ijedtében megígérte a független magyar minisztérium megalakítását, utólag, amikor azt látta, hogy talán nem is olyan veszedelmes ez a forradalom, vissza akarja legalább részben csinálni a dolgot s a három fontos tárcát nem adja ki a kezéből, szóval megszegi az ígérteét. (Ekkor nyilván Zsófia már felülkerekedett a bécsi udvaron!) A pestiek izalmát aztán a végsőkig lázítja a hír, hogy a király — még a független minisztérium kinevezése előtt (tehát kimondottan azért, hogy ezt a döntését már meg ne lehessen a minisztériumnak másítani) — horvát bánná nevezi ki Jellachichot, a magyar törekvéseknek közismert ellenségét. Pesttel ezen a napon már nem lehet bírni, az emberek rohanni akarnak a templomokba, hogy félreverjék a harangokat s így kergessék a népet a rögtöni levée-en-masse-ba. Nem lehet a pestiekkel bírni, illetőleg van egy ember, aki egész forradalmi beállítottsága ellenére sem veszi el a fejét, s ez Petőfi. A költő csodálatos intuíciójával érzi minden idegrostján keresztül, mit jelentene az, ha a forradalom most, minden előkészület nélkül kerülne szembe az osztrák uralomnak még mindig itt rezideáló fegyveres erejével. Félrevert harangok aligha tudnának szuronyokkal és ágyukkal szemben sikert kivívni; amíg a népnek nincs fegyver a kezében, addig nincs *mks* hátra, mint bevárnia a dolgokat. Petőfi tehát most proklamációt olvas fel a 31-iki népgyűlésen s valósággal megrendítő szavakkal könyörög, várja be a közönség nyugodtan az eseményeket!

Mindig és mindig csak Petőfi! Ha tolattyú kell, amely a kissé kényelmeskedő, táblabírós diétát gyorsabb tevékenységre zaklassa a nemzet érdekében, Petőfi szava mozgatja meg a tömeget. Ha fék kell az esztelenül túláradó szenved-

délyek ellen, megint csak Petőfi az, akinek csodatévő szavára lehiggad a tenger vésze. Petőfi ád eszmét és lendületet, ő ád meggondoltságot és tiszta látást. Amíg az ő álomlátó kezében van az események irányítása, addig jól haladnak a dolgok. Csak amikor aztán már a hivatásos politikusok ragadják újra magukhoz a vezetést, amikor egyszerre felocsúdnak az első dermedtségből, amelybe a váratlan események őket belezuhintották, akkor egyszeriben megjön a hangjuk, egyszeriben kezdik lebecsülni Petőfit, az ifjúságot, Pestet. Háttérbe szorítják, elnémítják a „márciusi ifjakat”, akiknek szívéből aztán joggal fakad fel Petőfi keserű szemrehányása:

*Kik nem voltak a csatán, a
Diadalhoz jöttének,
S elszedek a koszorúkat,
Mert a szóhoz értenek.*

*E sereg, mely, míg a harc folyt,
El volt bújva vagy aludt,
Így zúgott a diadalnál:
Mi viseltünk háborút! ...*

Pedig egyelőre még szükség, nagy szükség volt a pestiek forradalmi lendületére. Az országgyűlés meg jó ideig csak bukdácsolva követte az Idő gyorsult menetét, kellett olyan erő, amely folyton folyvást a követ urak fülébe verje a forradalom indulóját. Pest tisztában volt ezzel a feladatával. Az Ellenzéki Kör, amely régebben az országgyűlési ellenzéknek Pesten időző tagjait ölelte magába s így a kormánypártnál ugyan jóval elevebb, de azért még mindig teljesen a régi ideológiában fogant politikát képviselt, már április közepén nevet változtat. „Radikál'kör” eztán a neve s a névváltoztatás indokolása szószerint kimondja, hogy azért veszi fel a radikális nevet, mert az országgyűlésnek március 15. utáni törvényeit gyökeresen meg kell reformálni: azok semmiképpen sem fedik Pest, az ifjúság és a magyar nép forradalmi intencióit!

Pozsony maradi magatartásával szemben olyan nagy az elégedetlenség, hogy van egy pillanat, amikor a pesti közcsendi bizottmány már azon gondolkozik, hogy maga veszi kezébe az ország sorsának intézését. Március 31-én ugyanis elhatározza a bizottság, hogy ha a dolgok továbbra is ilyen légüres térben mozognak, akkor önmagát deklarálja parlamentté, mindössze néhány népszerűbb embert hív le Pozsonyból, azokkal kiegészíti magát, de egyidejűleg felszólítást intéz az ország minden törvényhatóságához is, hogy a nép által közvetlenül választandó két-két képviselőt küldjön Pestre, a bizottmány kebelébe s akkor ez az így kibővített testület alkotná az ország igazi törvényhozását. A bizottságban Perczel Mór így fogalmazza meg a pesti nép követelését: „Mittán az országgyűlés nem hű kifejezése a nemzetnek s nem is bír elég erővel, ezért hívjunk össze már holnap nemzeti konventet!” Nyáry Pál pedig azzal indokolja az országgyűléssel szemben való bizalmatlanságát, hogy az onnan ideküldött új törvényjavaslatok, amelyek az úrbéri kérdésnek olyanszerű rendezését tervezik, hogy a megszüntetett úrbéri terhekért való megváltást államadósságból fizessék ki a nemeseknek, ellenkeznek a márciusi forradalom alapelveivel s a régi országgyűlésnek nem is volt joga ahhoz, hogy a márciusi forradalommal újjászületett Magyarországra terheket rakjon, államadósság dolgában az új országgyűlésnek prejudikáljon! Pesten ezekben a hetekben egészen határozottan Pozsony-ellenes volt a hangulat. Ami abból is kitűnik, hogy az ugyancsak Pesten üléső pestmegyei választmány — éles célzással a pozsonyi országgyűlés rendi jellegére — elhatározza, hogy ezentúl minden címet megszüntet. „Semmi nagyságos, semmi méltóságos, tekintetes, nemes, nemzetes urak és asszonyok többé!”

Es a pesti bizottság majd csak akkor mond le minden további akcióról és mondja ki feloszlását, amikor végre sikerül a független, felelős minisztériumnak megalakulnia. Adig ő az események rugója, mozgatója, irányítója.

A márciusi ifjúságnak Pozsony-ellenes magatartása —

majd meglátjuk, minő okokból — bizonyos értelemben Kossuth ellen irányult. Nincs az jelentőség híjján, hogy Kossuth neve Petőfi forradalmi költeményeiben egyetlenegyszer sem fordul elő s ha prózai műveiben nagy ritkán meg is említi, olyankor is meglehetősen ellenérzéssel.

— Tudtam — írja Petőfi világos célzással Kossuthra —, hogy az ő fényes tetteik és fényes beszédek nem egyéb, mint homokra rajzolt kép, melyet a bekövetkezendő vihar első lehellete elsöpör; tudtam, hogy ők nem azon nagy színészek, kik a világ színpadán az újjászületés óriási drámáját eljátszák, hanem csak dekorátorok és statiszták.

Amikor Teleki Sándor gróf, Petőfi barátja, az Erdéllyel való unió örömére bankettet ad s az ugyancsak meghívott Wesselényi Miklós báró egy fiatalemberrel vitatkozni kezd s a márciusi ifjúságtól minden forradalmi érdemet megtagad, az illető fiatalember kereken kijelenti:

— Azzal a bizonyossággal, amellyel ön beszél, én is azt mondhatnám, hogy Kossuth a párisi, az olasz és a bécsi események nélkül meg sem mukkant volna ...

Hát ez már kicsit sok volt a még mindig temperamentumos, bár sokat szenvedett „árvízi hajósnak”, hirtelen felugrik s magából kikelve haragosan rárivall az ifjúra:

— Hogy hívják ezt az embert?! Én ezennel pisztolypár-bajra provokálom őt életre-halálra!

Holott tudni kell, hogy Wesselényi maga sok mindenben Kossuthtól eltérő nézeteket vallott, de ebben a pillanatban az öntudatlan osztályszolidaritás mégis csak túlsúlyra vergődött benne, szemközt a pesti „radikális vigéccel” — ahogy Dessewffy mondotta —, szemközt a fővárosi szellemi proletárral, ahogy ma mondanók. Ezt onnan következtetjük, mert viszont pár héttel előbb egy nyugodtabb percében maga Wesselényi volt az, aki a pesti ifjúság forradalmi impetusát elismerte. Április 7-ikén ugyanis levelet írt egyik barátjának s itt így nyilatkozott az ifjúságról:

— (Ha a király nem szentesíti a 48-as törvényeket), nem hiszem, hogy lehetséges lett volna a kitörést, kivált Pesten,

megakadályozni. Az örülségig nekibőszült és elkeseredett nép s ábrándos vezérei kikiáltották volna a nádort királynak, vagy a köztársaságot!

Ugyanekkor — amikor különben a megdondolt Kossuth még mindig erőteljesen hangsúlyozza a maga dinasztikus érzelmeit — az Österreichische Deutsche Zeitung így jellemzi a pesti ifjakat:

— A pesti fiatalság, ha tőle függne, már rég proklamálta volna a republikát. A fantasztikus ifjúság, élükön a két fiatal poéta, Petőfi és Vasvári, Parist szeretne játszani.

Az angol főkonzul pedig ezt a helyzetjelentést küldi Londonba:

— Pesten egy igen hatalmas párt szeretné eltörölni a királyságot, mint ahogy érdemben eltörölte a nemességet... A köztársasági szellem egyik jelének tekinthető az a megvetés is, amellyel a címekeket sújtják.

REPUBLIKÁNIZMUS!

Hát ezek a külföldi lapvélemények természetesen kissé túlozva látják a helyzetet. Tagadhatatlan, hogy Petőfi maga elvileg republikánus volt. Ez kiderül június 12-iki híres leveléből, amelyben képviselőválasztási kudarcra után iparkodik a maga politikai felfogását tisztázni. Március végén tudvalevőleg írt egy verset „A királyokhoz”, amelyről, az egykorú vélemény az volt, hogy az radikálisabb, mint a franciák. Kerületében ezzel a verssel agitáltak ellene. Most felteszi a kérdést:

— Mit vétettem? Egy verset írtam, melynek tartalma az, hogy nincsen többé szeretett király... Ami e verset illeti, mely népszerűtlenségem főoka, az a republikánizmus első nyilvános szava volt Magyarországon és határtalanul csalakoznak, akik azt hiszik, hogy az utolsó is egyszersmind. A monarchia Európában vége felé jár, a mindenható Isten sem mentheti meg többé. Ha valamely eszme világszerűvé lesz,

előbb lehet a világot magát megsemmisíteni, mint belőle azon eszmét kiirtani. És ilyen most a reszpublika eszméje. Azonban a monarkíának van még jövendője nálunk, sőt mostanában elkerülhetetlen szükség van reá, ezért nem kiáltottam ki a reszpublikát, nem lázítottam (mint reám fogjak), csak megpendíttem az eszmét, hogy szokjunk hozzá... Jaj nekünk, ha egyszerre berohan ajtóstul. Akkor nem lesz kenyérünk, mert a vérfolyamok elmosják vetéseinket...

Hogy Petőfi itt újra egyszer egészen valószerűtlen tisztánlátással jósolt bele a jövendőbe, azt mindenki igazolhatja, aki a 49 április 14 utáni eseményeket ismeri! Egyelőre azonban meglehetősen értetlenség fogadta az országban szerte a pesti republikánus ifjúság forradalmaskodását. A Budai Híradó meglehetősen megvetéssel írja május 13-án:

— A mi republikánusaink közül sokan csak ostoba ifjak, kik fontosakká akarják magukat tenni.

S a Március Tizenötödike c. radikális lap egy héttel utóbb így panaszkodik:

— Népünknel ügylátszik a rojalizmus valóságos vallás!

A pesti ifjúságot különben nemcsak az államforma kérdése választja el a pozsonyi országgyűléstől s az annak képeré és hasonlatosságára alakult minisztériumtól. Általában gyöngének és tehetetlennek tartja a kormányt. Jellemző erre Egressy Gábor levele Aranyhoz április 20-ról:

— Érdekes ember ez a Petőfi Sándor, aki a márciusi napok óta olyan, mint a kéneső. Szörnyen nyughatatlan, sehol sem találja helyét s mintha vihart érezne: folyton veszedelemről beszél, mely előbb-utóbb a hazára fog nehezedni. És ez a vad sejtés rajt van az ábrázatán is... Ma ebéd után is sokat politizáltunk és szapultuk a kormányt, mely ügylátszik gyöngé lesz az események ellenállására...

Petőfinek különben személyes oka is volt arra, hogy a kormányról ne tápláljon valamely túlhizelgő véleményt. Erről Tompa Mihálynak egy Arany Jánoshoz írott leveléből értesülünk:

— A Pilvaxban voltam ma — írja Tompa április 25-én — s ott hallgattam a politikai disputákat két órán át, de az igazat megvallva, szomorú híreket hallottam. Senkinek sem tetszenek az állapotok. Azt mondja Petőfi, hogy a minisztérium gyöngé és sokat mulaszt, s ha ez még egyideig így tart: az ünnepelt férfiak elvesztik régi tekintélyöket. Petőfi és Vasvári különben is neheztelnek Kossuthra, aki állítólag nem akarja őket komolyan venni és egy társaságban így nyilatkozott róluk, hogy: az ilyen szenvedélyes, pezsgő vérű, meg gondolatlan fiatal legények után nem szabad indulnia egy komoly politikusnak sem ...

(Majd aztán egy év fordultával látni fogjuk, hogy mégis majd minden lényeges kérdésben a „fiatal, meg gondolatlan legények” nyomában halad a kormány is, az országgyűlés is, meg az egész magyarság is!) Lehet, sőt valószínű, hogy a rendkívül érzékeny lelkű Petőfiben volt bizonyos személyes ressentiment a kormánnyal szemközt, amely őt, barátait s egész márciusi forradalmukat nyilvánvaló lekicsinyléssel kezelte; de az is bizonyos, hogy igen nyomós tárgyilagos okai is voltak arra, hogy a kormánnyal szemben bizalmatlankodjék. Már május elején, amikor a tömeg macskazenét adott Lederer Ignác hadtestparancsnok ablakai alatt s erre a katonaság fegyverhez nyúlt, mire számos sebesülés történt s a felingerelt tömeget csak Nyáry Pál tudta attól visszatartani, hogy meg ne rohanja a laktanyákat, — Petőfi már ekkor népgyűlést hívott egybe a Múzeumkertbe s itt meglehetősen éles hangon kelt ki a kormány ellen:

— Miután a mostani minisztérium, mint a tapasztalás szomorúan tanúsítja, oly gyöngé, miszerint nemhogy egy egész állam, de mégcsak egyetlen egyén törvényes biztoslétéről sem képes intézkedni: küldöttség által a népgyűlésből szólíttassék fel a minisztérium, hogy a nemzeti konventet legeslegrövidebb idő alatt összehívja. Egy másik küldöttség a katonai vérengzés tárgyában kinevezett választmányhoz neveztessek és követelje: 1-ször, hogy azon vérengzésben részt vett egyének, de kivált a magyar katonák a legpéldásabban büntet-

tessenek, hogy eszükbe ne jusson többé saját testvéreiket orgyilkolni. 2-szor az ítélő-bizottmányban az ifjúság is képviseltessék.

Petőfi aztán egyéb formában is — elébb már említett választás-utáni öngazoló levelében is — rátér a kormány iránt érzett bizalmatlanságának indokolására:

— Mit vétettem? Egy népgyűlésen kimondottam, hogy a minisztériumban nincs bizalmam. Akkortájtban úgy viselte magát a minisztérium, hogy igazán nem bízhatott benne az, aki féltette a hazát; ezt pedig csak az félti, aki szereti. Egyéb-iránt bármily nagy emberek minisztereink s én teljes elismeréssel vagyok lángelméik iránt, nem hagyhatom helyben, amit nagyon is túlbuzgó barátaik hirdetnek, hogy egyedül csak ők menthetik meg a hazát. Kimondhatatlan szomorú dolog volna, ha nyolc emberen állana egy nemzet élete vagy halála. Én azt vallom, amit vallott a nagy francia forradalom, hogy „vannak az államban hasznos emberek, de szükségsek nincsenek”.

A kortárs szemén keresztül nézve persze idegesíthető lehetett Petőfinek ez a veszedelmes odakötődése a francia forradalomhoz, amely szinte már rögeszme erejével uralkodott el rajta s amely miatt Deák majd alaposan meg is mossa a fiatalság fejét. Az igazsághoz híven azonban azt is meg kell mondanunk, hogy nemcsak a francia forradalom lidércfénytől elcsábult ifjúság állott a kormánnyal szemközt: saját pártfelei között is, nyilván igen átgondolt okokból, feltámadt az ellenézés. Legalább is erre vall az egyik április 15-i lapjelentés, amely szorgoskodva írja, hogy „a minisztérium iránt némely elégületlenek máris a bizalmatlanság konkolyát kezdi szőrogatni. S az a gyalázat, hogy nem annyira a volt pecsovicspártiak teszik ezt, mint inkább azok, akik magukat szabadelvű ellenzékieknek szerették tartogatni. A magyart elvégre is nem más, hanem önmaga fogja végképpen meggyilkolni”, — fűzi hozzá vészes prognózisát a kormány lapja.

PESTI HANGULATOK

Mint minden forrongásban, a márciusi forradalomban is erőteljesebb hangsúlyt nyertek — a tényleges mozgató erőn kívül — a hangulatok is, amelyek, mint a húr vagy az orgonasíp együttzengő intervallumai, bizonyos esetekben tökéletesen más hangértéket fejeznek ki, mint amit a megütött alaphang célzott. Nem gondolunk itt persze olyasfajta forradalmi közhelyekre, aminő pl. az volt, hogy Petőfi indítványára nyomban megváltoztatták a Pilvax nevét Szabadságszatnok-ra, a Hatvani-uccáét Szabadsajtó-uccára, az Egyetem-térét Március tizenötödikének terére s a Városház-térét Szabadság-térre, Az uccatáblák türelmesek s néha igen gyorsan változtatják nevüket. Az sem mond sokat hangulatváltozás dolgában, hogy már március 16-tól kezdve a cilinderek gyorsan eltűntek Pest uccáiról s helyökbe a magyaros pörgekalap lépett. Napjaink forradalmi krónikáiból tudjuk, hogy a forrongások elsősorban az emberek fejfedőire vetik magukat s azokat iparkodnak szimbólummá avatni. Persze a kalap vagy a sapka nem minden esetben fedi az alatta gomolygó eszméket is... Az sem mond sokat, hogy a háromszínű kokárdák hat nap alatt végkép kifogytak a pesti boltokból. A kokárda, sajnos, olyan jelvény, amelyet szükség szerint igen gyorsan meg lehet változtatni, sőt vannak állítólag olyan emberek is, akik egyszerre többféle kokárdát is hordanak a zsebükben... Jellemzőbb, hogy a kor egyes írói nevük végső ipszilonját i-re változtatták (Jókai, Gyulai), sőt Vachott Imre odáig ment, hogy nevét Vahot-ra magyarosította (amiben bátyja, Sándor, nem követte). Vahot Imre különben is ádáz harcot kezdett a nyelv magyarosításáért: a „miniszter” szó helyett mindenáron „valami becsületesebb” kifejezést keresett; nagy propagandát indított arra nézve, hogy az idegen szavakat írjuk úgy, ahogy azokat kiejtjük; s az nap, amikor Jellachich Zágrábban hivatalba lépett, a derék Vahotnak legnagyobb gondja az, hogy „tisztítsuk meg szép nyelvünket minden idegen szótól”!

A forradalmi névváltoztatások között különben a legjellemzőbb volt Pecsovics István úr névmagyarosítása. Pecsovics tudvalevőleg Festetics Rudolf grófnak volt a tisztartója, aki még a gazdájánál is nagyobb aulikus volt s akkor érezte magát boldognak, ha a kormánypárt korteseit láthatta magánál vendégül. Sokféle anekdota középpontjába került, úgyszólván a neve a talpnyaló osztrákpártiaknak lett a nom-de-guerre-jévé. Még most a forradalom kezdetén is bőviben járja a pecsovics-gúnynev. S amikor a magyar ifjak látogatóba felutaznak a forradalmi Bécsbe s ott minduntalan emlegetik a „pecsovics”-okat, a derék osztrákoknak persze fogalmuk sincs róla, ki legyen ez a sokat szidott szerencsétlen ember. Mire a Beobachter kuncogva jegyzi meg:

— No lám, milyen különös fajta ez a német. Forradalmat csinál s mégsem tudja, mi a pecsovics.

Az egyik forradalmi röpirat pedig így kezdi ki a szegény tisztartót:

— Miért viselnek a pecsovicsok nagyobb kokárdát, mint az ellenzékiek?

— Minél nagyobb bűnös valaki, annál nagyobb a penitenciája, — szól a válasz. Hát a szerencsétlen ipse végül is megunta a sok hercehurcát s a minisztériumtól névmagyarosítási engedélyt kért. A hivatalos Közlöny július 15-i számától fogva már „Tétényi” volt a neve.

A forradalmi hangulatra nézve az sem mond sokat, ha megtudjuk, hogy a frissensült minisztereknek Pestre érkezése napján ünneplésen kivilágították a várost, sőt ez az esemény még egyes költőket is megihletett. Így pl. az Ipar-egyesületnek — amelyben tudvalevőleg Batthyány és Kosuth már a forradalmat megelőző években nagy szerepet vitt, s amelyre nézve tehát most az ő elnökségének kormányra kerülése külön házi ünnepet is jelentett — házi költője ékes és estére kivilágított disztihonokban ünnepelte a nap jelentőségét. A versezet ilyenformán hangzott:

*Felviruland e hon, jel, szent csókodra, szabadság!
Nyűgeiből szabadon szárnyra kel end az ipar!
Hol Batthyány s Kossuth vezetők, ott csak haladás van,
E jelben hittünk, ez leve diadalunk!*

A versezet persze teljesen megfelejtkezett arról, hogy Kossuth maga még csak nemrég igen határozottan a céhek fenntartása mellett nyilatkozott, ami persze nehezen egyeztethető össze a „szabadon szárnyra kelendő iparral”.

Fontosabb jele volt azonban az időknek, hogy a pestvárosi tanács belátta, hogy a szónoklatoknak mind nagyobb és nagyobb szerepük jut a most születő demokráciában. Márpedig a városháza szűk ablakából szónokolni — mint ez máricus 15-én kiderült — igen bajos dolog: a gesztusok sutákká lapulnak, a hang beleszorul az ablak szűk torkába. Minélfogva a tanács elhatározta, hogy erkélyt épített a városháza első emelete elébe. Jelkép ez: bizonyosága annak a rövidesen mind erősebbé váló köztudatnak, hogy a hatóság többé nem az Isten kegyelméből való központi hatalomnak, hanem a népnek az exponense, s ezért a jövőben nagyobb súlyt kell a nép meggyőzésének eszközeire fektetnie ...

Igazán komoly és alapvető változás azonban a gyűlöletes osztrák finánckezelés terén történt: a magyar embert az bántotta leginkább, hogy nem szívhatott szűzdohányt, hanem trafikból kellett a pipába valót beszereznie. Hát itt most alapos rendet teremtett az „új szabadság”, — a trafikokat s velők együtt a lutrit rövid úton eltörölték, az állami dohányegyedáruság megszűnt s dohányt ezután bárki szabadon árusíthatott. Az igazi forradalmi jelenségek rendszerint éppen az ilyen kisebbsajta, de az ucca polgárát személyében érintő dolgokban játszódnak le. A nagy francia forradalom volta-képpen és igazában nem a Bastille 1789-i lerombolásával, hanem a gabelle-nek, a sóadónak 1790-i eltörlésével diadal-maskodott!

A forradalmi Pest hangulati képe persze még számtalan apró vonásból tevődik össze. A Nemzeti Színházról például,

amely 15-én este a maga hirtelenjében összetákoltt ünnepi műsorával eléggé ügyesen illeszkedett be a nap krónikájába, egy hét múltán komoly panaszok jelennek meg: műsora semmiképpen sem tud a nemzet mozgalmával együttthaladni. Ez azonban érthető: az írókat az évtizedeken át rájuk súlyosodó cenzúra úgy elszoktatta a lélek szabadabb szárnyalásától, hogy most egy hét alatt bizony nehezen tudtak az új, keményebb légjárásba beleilleszkedni.

FORRONGÁSOK A SZELLEMI ÉLETBEN

A Tudományos Akadémiával viszont csakugyan forradalmi változás történt egy rövid hét leforgása alatt. Mindenekelőtt elhatározta, hogy ő is kifüggeszti már a nemzeti színű lobogót s hogy a tudósok „lám, mindezt előre megmondtuk!”-jelszavához hű maradjon, a lobogóra ráfesteti a maga jelszavát: „Borúra derű!”, mint akik úgyis előre tudták, hogy a dolgoknak ilyen fordulatot kell venniök! Az Akadémia igazi forradalma azonban valójában magának az intézménynek kebelén belül játszódott le. Valóságos osztályharc ment ott végbe néhány órán belül: eddig ugyanis csak a rendes tagoknak volt választói és szavazó-joguk a Társaság belső életében. Most aztán kimondották, hogy ezentúl a levelezőtagok is választhatnak és szavazhatnak! S ezzel a forradalmi ténnyel aztán körülbelül ki is merült Akadémiánk minden revolucionárius ereje. Másfél hónap múlva már kroit hoz a Reform ezzel a felírással: „Az Akadémia a sajtószabadságot használja” s fölötte karikatúra látható, ahol hat parókás, copfos magyar tudós békésen alszik egy asztal körül...

Ha az Akadémián volt osztályharc a rendes és a levelezőtagok között, elgondolható, hogy még súlyosabb formákat öltött az osztályharc az egyetemen — az ifjúság és a tanárok osztálya között. Az egyetemi ifjúság mingyárt a forradalom másnapján kilenc kemény pontozatokban kidolgozta a maga forradalmi követeléseit s ezeket — nagyobb nyomaték ked-

véért — a pesti közcsendí bizottmány védelme alá és pártfogásába helyezte. A pontozatok között van olyan, amelyet természetesen mai szemmel nézve is bátran elfogadhatunk, mint pl. a 4-ik, amely „a tökéletes tanítási és tanulási szabadságot” követeli. Van azonban közöttük néhány furcsán ható követelés is, aminőre majd csak a 48-as forradalom után hetven évvel akadunk ismét. Ilyen pl. a hetedik, amely „a tudományban elmaradt vagy elaggott tanárok elmozdítását és nyugdíjaztatását”, vagy pedig a nyolcadik pont, amely az „évenkénti kollokviumok megszüntetését és nyilvános, díjnélküli vizsgálatok behozását” kívánja. Valljuk be, hogy ezek a követelések — hogy is mondjuk csak — kissé túlságosan radikális ízüek voltak. Annál csudálatosabb azonban s az egyetemen uralkodó terrorhangulatra igen jellemző, hogy a tanári kar „kész örömmel kijelenté, hogy hozzájárul e pontokhoz és megígért mindent, ámbátor van e kívánságok közt egy-két pont (ilyen különösen a nyugdíjaztatásra vonatkozó), amely a professzor urak közül bizony többnek éppenséggel nem tetszett”. A nyugtalanvérű ifjúság azonban nem elégedett meg ezeknek a követeléseknek plátói hangoztatásával, hanem amikor egy idő múltán azt látta, hogy a régi tanári kar még mindig a helyén maradt, közülük azoknak, „akiket utált és gyűlölt, iszonyatos maeskazenét” rendezett. Erre aztán Eötvös József, a kultuszminiszter, kénytelen volt valamelyes megnyugtató kijelentést tenni. Közhírré is tétette, hogy oly egyéneket fog tanárokká kinevezni, akikhez az ifjúság bizalommal lesz. Hát hogy ennek az ígéretnek teljesítését az ifjúság a miniszter számára megkönnyítse, a maga részéről nyomban ajánlott is egy embert, még pedig maga közül valót, a Közvélemény Asztalának egyik legnevesebb tagját, a március 15-iki események főszereplőjét, Vasvári Pált, ezidőszerint leányiskolái tanárt. Az ifjúság a történettudományi tanszékre való meghívását kívánta volna Eötvöstől. A miniszter azonban ezt a kívánságot mégis kissé túlzottnak vélte, lévén, hogy a tanár úr e percben alig töltötte be a 21-ik életévét s így egyetemi tanszékre csakugyan kissé

túlfiatal lett volna. Vasvárit aztán végül mégis sikerült állami állásban elhelyezni: Kossuth pénzügyminisztériumában titkárrá nevezték ki. Helyette aztán Eötvös egy másik jelentős kinevezést eszközölt az egyetemen: Garay János költő-szerkesztőt, Széchenyi politikai hívét hívta meg az egyetem magyar irodalmi tanszékére.

Az ifjúság osztályharca persze a középiskolákba is betört s Eötvös itt is kénytelen volt az idők forradalmi hangulatának némi engedményeket tenni. így például rendeletet adott ki, amely szerint, ha a tanárok az évi tananyagot korábban fejezik be, akkor az ifjúságot már a tanév vége előtt is hazaereszthetik. Vagy a másik, még ennél is forradalmibb újítás, amelynél fogva eltiltotta a tanárokat attól, hogy diákjaiknak kalkulusokat osztogassanak!

Mindezekből a hangulati képekből máris kiderül, hogy a forradalom első mámorában csakugyan erőt vett a dolgok intezőin bizonyos riadt hangulat, amely olyan intézkedésekre készítette őket, amelyekre nyugodtabb viszonyok között aligha szánták volna el magukat. Az Akadémia rendes tagjai aligha osztották volna meg jogaikat a levelezőkkel, az egyetem tanácsa aligha fogadta volna el az ifjúság selyemzsinórját, a miniszter aligha törölte volna el az osztályozó-rendszert, stb. S csakugyan, ez az ijedt hangulat — később még majd meglátjuk, minő mértékben — megvolt az ország egész vezetésében. Hiszen a deszignált miniszterelnöknek legeslegelső rendelete a törvényhatósági elnökökhöz szólt: az Istenért, mindenáron ügyeljenek a közcsend és a biztonság fenntartására. A pozsonyi diéta azon a, tudjuk, álhíren való rémületében, hogy a pesti ifjúság az ország kaszás népét akarja a Rákosra óriási méretű népgyűlésre egybehívni, elébb megfigyelőket, s ha kell, csitítókat, majd 19-én egy 22 tagból álló egész követi küldöttséget menesztett Pestre, hogy „személyes jelenlétükkel is hassanak közre a közrend és béke fenntartása végett”. A küldöttség tagjai közül Keglevich Gábor főtárnokmester be is számolt hamarosan a megriadt országgyűlésnek:

— A városban igen nagy élénkséget tapasztaltam s hogy mindekkoráig — 19-ikéig — a mozgalmak aggasztólag ki nem törtek, Klauzál, Rottenbiller és Nyáry Pál tevékenységének köszönhető.

A másik főcsitítónak, Klauzálnak működéséről Lónyay Menyhért naplója számol be:

— A főagitátorok: Jókai, Petőfi, Irinyi, Irányi, Vasvári, a diéta felosztatására izgatnak... Klauzál beszélt ez öt embernek veszedelmes agitáció járói, a város lázas állapotáról, az embereknek azon fenyegetődzéséről, hogy falura mennek agitálni, s azon versről, amelyet Petőfi a földesuraság ellen írt...

A pozsonyi diéta lelki nyugalmát aligha szolgálhatták azok a minduntalan jobbról is, balról is felröppenő rémhírek sem, aminők az ilyen forradalmas időknek rendes velejárói. Nyilván jobb felől származott például a forradalom elején légberőpített az a kacsa, hogy Tisza Lajost, Bihar megye volt császári adminisztrátorát (Tisza Kálmán édesapját) Nagyváradon a forrongó nép megölte. Ugyanakkor baloldali rémhír is kerekedett: a kormány állítólag díjat tűzött ki Petőfi és Vasvári fejére! Mire a Divatlap megjegyzi, hogy a kormány bizonyára azért akarja a két ifjú fejét díjazni, mert oly bölcs eszméket terjesztettek a fővárosi mozgalmakban ... Egyébként nemcsak rémhírek izgatták az országgyűlés urait: akadt minduntalan elég olyan tényleges esemény is, amely Pest túlfűtött hangulatát mutatta. Így például a folytonos macskazenék, aminőket az ifjúság és a nép a néki nem tetsző egyéniségeknek rendezett. Legjobban bánthatta a kormányt az, amikor Zichy Ferenc grófnak rendeztek ilyen tüntetést: ugyanannak a Zichynek, aki mint a helytartótanács alelnöke fogadta a március 15-iki küldöttséget s egy szó ellentmondás nélkül elfogadta az ifjúság követeléseit. A kormány tehát azt hihette, hogy az ő továbbalkalmazása nem fog kellemetlen feltűnést kelteni. Mégis az történt, hogy kisütötték a grófról, hogy „Metternichnek ő volt a leghívebb bajnoka”, mire aztán megkapta az obligát macskazenét...

Láttuk, hogy a pesti eseményeket elsősorban a pozsonyi diéta figyelte döbönt riadalommal. A rendi országgyűlés az első perctől fogva tisztában volt azzal, hogy a pesti forrongás legelőbb az ő nyakát fogja szegni: a „szabadság, egyenlőség és testvériség” jegyében fogant forradalom nem egyezhetett ki a régi, nemesi Magyarország képviselőivel. Persze nem hiányoztak kezdetől fogva olyan törekvések sem, amelyek ennek a régi országgyűlésnek az életét megmenteni vagy legalább is lehetőség szerint megnyújtani igyekeztek. A Pesti Hírlap például, amely ezidőszerint az elébb említett Zichy Ferenc gróf egykori írnokának, Csengery Antalnak szerkesztésében jelent meg, s amely a március 15-iki mozgalomról, szemmeláthatóan fanyalogva, egészen színtelen kis riportban számolt be, mint aki a mozgalomnak szántsándékkal nem akar semmiféle fontosságot tulajdonítani, sőt rákövetkező számaiban egyáltalán hallgatott a pesti eseményekről, ez a lap már 15-én, tehát a forradalom napján lelkendezve állapítja meg, minő szerencse, hogy a pozsonyi diéta együtt ül, nem kell most nyakra-főre összedobolni. A baj csak az, hogy osztracizmus nehezedik rá (ez ügyes szójáték, mert nemcsak a demagógiát, hanem az osztrák hatóságokat is jelenti!). Ezért mielőbb Pestre kell áttelepíteni, mert méltatlan dolog, hogy egy határszéli városba legyen a magyar országgyűlés relegálva.

A RENDI ORSZÁGGYŰLÉS

Nos hát, hogyan viselkedett ez a rendi országgyűlés a forradalom és a tagadhatlan rémület ezen első óráiban?

Tudjuk, hogy a pesti ifjúság tizenkét követelése közül a hatodik a közös teherviselés volt. Nos ugyanazon a március 15-én, amikor Pest népe az ifjúságnak ezt a követelését a magáévá tette, ugyanakkor az országgyűlésnek az az országos választmánya, amelynek feladata lett volna, hogy a közös teherviselés kérdésében — már csak a királyi propozíciók

6. pontja értelmében is — döntsön, „a teendők halmaza miatt” elhatározza, hogy — nem tart ülést. Másnap azonban legnagyobb meglepetésre — de nyilván a Pestről és másúnnen befutott hírek hatása alatt — a kerületi ülés (vagyis még nem maga az országgyűlés, hanem csupán az alsótáblának egy nem hivatalos szerve) elvileg elfogadja a közös teherviselést mindenféle adónemre, s mindjárt ezzel együtemben az örökváltságot is egyhangúlag elfogadja, még pedig állami kármentesítéssel! Ugyanekkor tárgyalja a kerületi ülés a városok követeinek rögtön adandó szavazati jogát is, az efölött való döntést azonban elhalasztják.

Két további nap múltán, 18-án még váratlanabb lépésre határozzák magukat a rendek. Egyszerűen saját elhatározásukból alkotmányozó gyűléssé deklarálják magukat és kimondják a permanenciát! A rendi országgyűlés nyilván maga is érezhette, mennyire gyöngye a jogalapja, amikor a rendiség megszűntével a maga létét mégis tovább akarta oktrojálni, s ezért legalább a népképviselőlet látszatát akarta kelteni. Persze nem új, népi választással, hanem — ahogy az egykorú beszámoló jelzi — „a népképviselőlet hiányának némi pótlásául a városok”, (amelyeknek szavazójogáról két nappal előbb még dönteni sem akartak a rendek!) „a kerületek és az egyházi rend követei szintoly szavazati joggal ruháztatnak fel, minővel a megyei követek bírtak”. S ha már benne vannak a törvényalkotásban, ugyanazon ülésen kimondják a „nemesi kiváltságok és a hűbéri viszonyok eltörlésének elvét” (hogy mennyire csak elv maradt ez a törvényhozási intézkedés, az majd még kiviláglik a továbbiakban!), és „törvényjavaslatokat alkottak a közteherviselésről, az úrbér és a papitized megszüntetéséről”.

Igaz, hogy itt csak elvekről és javaslatokról olvasunk, de még ezt a szerény lépést is nehéz megértenünk, ha nem ismerjük a hangulatot, amelynek közepette az országgyűlés ezekben a napokban ülésezett.

István főherceg, nádor, 19-én ezt a sürgönyt meneszti Bécsbe, a magyar udvari kancelláriához:

— Tegnap az első rémületben mindkét táblán keresztülment, hogy a robotot, a dézsmát és minden tizedet örök időkre megszüntessük.

Tehát maga a nádor állapítja meg, hogy az országgyűlés március 18-iki határozatait rémületben hozta meg. Ez a rémület érthető is, ha meggondoljuk, hogy a pánikhangulatot elsősorban maga a helytartótanács terjesztette, amely e napon a vidékről mindenfelől aggasztó híreket jelent, s ha tudjuk, hogy az országgyűlésen maguk a főrendek közül jelentik ki többen, hogy nincs mit csinálni: a jobbágyfelszabadítás sokhelyütt már *via facti* életbelépett, az országgyűlés legfeljebb jó képet csinálhat a szomorú tényhez, Pálffy József gróf az örökváltságról szóló törvényjavaslat tárgyalásánál őszintén bevallja:

— Ezen törvénycikk hozatalára leginkább az szolgáltatott okot, hogy a Karok és Rendek zavarok kiütésétől féltek.

Szécsen Antal gróf ezt vallja:

— Ezen törvény alapja leginkább a sürgető körülményekben keresendő.

Deák Ferenc nyomban igazságügyminiszteri kinevezése után így jellemezte a helyzetet egy beszédjében:

— Franciaországban megingott a trón, Németország általános mozgalomban van s mindez visszhangra és rokonszenvre talált Ausztriában s nálunk is. A törvényhozó test* tehát igen helyesen azt hitte, hogy itt minden halogatás veszélyes lehet, ily mozgalmak idején akár kormánynak, akár a törvényhozásnak egyéb feladata nem lehet, mint a mozgalmat vagy elnyomni, vagy annak élére állani: a rendek nem érezvén magukat elég erőseknek, hogy elnyomják, igen bölcsen tették, hogy élére állottak, mert ezáltal polgári háború kitörését gátolták meg.

Wesselényi Miklós pedig, aki még nemrég ellenezte a kötelező örökváltságot, most nyílt levelet ír erdélyi nemes honfitársaihoz, „kik a parasztságot megint csak pusztá kapacitálással, vagyis üres biztatással akarták kifizetni”. Figyel-

mezteti őket: „értsék meg a pillanat intését, melyet büntetlenül mellőzni nem lehet. Nincs arról többé kérdés, maradjanak-e meg a robot és a dézsma, vagy eltöröltessenek? Vége van annak örökre s menthetetlenül; nincs hatalom, mely annak létét fenntartani vagy visszavarázsolni képes lenne. Most csak akörül forog a kérdés: hát nálunk Erdélyben mi szabadítsuk-e fel a parasztot, vagy ő törje-e szét bilincset s rázza le görbesztő terhét nyakáról, avagy a kormány vegye le azt róla?”

Az országgyűlés hangulatáról a legőszintébb képet Lónyay Menyhért rajzolja meg:

— E javaslatok ily hamar teendő elvégzésére, meg egy proklamáció kibocsátására mindnyájunkat a pániknak egy bizonyos neme indított, melyet mindenünnen jövő, nagyobb-részt alaptalan hírek okoztak, sokaknál pedig a Petőfi valóban veszett verse.

Tehát ismét és újra csak Petőfi, a kicsapott diák, az elcsapott ripacs, a „radikalizmus utazó vigéce” az, aki az egész országgyűlés minden kitűnőségénél tisztábban látja a perc követelményét — a jóslatos költő megdöbbenően éles álomlátásával! Vájjon melyik lehetett ez a „valóban veszett verse”? Egyesek úgy gondolják, hogy „A királyokhoz” címzett költeménye, amely utóbb Petőfi képviselőválasztása alkalmával szerzett költőjének olyan súlyos kellemetlenségeket, volt a pánikot kiváltó írása. Ennél azonban valószínűbb, hogy az országgyűlésre nagyobb hatással volt — már csak időrendi okoknál fogva is — a „Föltámadott a tenger” című riadója, többek között a következő sorokkal:

<i>Látjátok</i>	<i>ezt</i>	<i>a</i>	<i>táncot?</i>
<i>Halljátok</i>		<i>e</i>	<i>zenét?</i>
<i>Akik</i>	<i>még</i>	<i>nem</i>	<i>tudtátok,</i>
<i>Most</i>			<i>megtanulhatjátok,</i>
<i>Hogyan mulat a nép . . .</i>			

*Tombold ki, te özönvíz,
Tombold ki magadat,
Mutasd mélységes medred,
S dobáld a jellegekre
Bőszült tajtékodat;*

*Jegyezd vele az égre
örök tanúságul:
Habár fölül a gálya,
S alul a víznek árja,
Azért a víz az úr!*

„Azért a víz az úr!” — ez az apokaliptikus fenyegetés csakugyan mély hatással lehetett a rendekre. Azonkívül attól is félték, hogy ha nem sietnek a maguk javaslataival, egykönnyen meglehet, hogy maga a király fogja az úrbériséget megszüntetni s akkor kettős harapófogó — az udvar és a köznép — szorításába kerülnek. Tény az, hogy a két tábla, amely november közepétől kezdve, tehát négy hónap óta ült együtt s ez idő alatt egyetlenegy paragrafus szövegében sem tudott egymás közt megegyezni, most rövid három hét alatt nem kevesebb, mint 31 törvényt hajszolt keresztül. A törvények, mint ezt az utókor igen sokszor megállapította, a dolog természetéből folyóan csak hevenyészettek, pontatlanok voltak, de arra mégis jók voltak, hogy rájuk hivatkozva a rendi Magyarország némi öntudattal hangoztathatta, hogy nem kényszerből, hanem önként, nagylelkűségből mondott le eddigi előjogairól.

Már feljebb is láttuk, hogy ez az „önkéntes” nagylelkűség nem vehető szó szerinti értelmében, mert bizony sok része volt abban a pánikhangulatnak. Később még bővebb bizonyosságokkal is kell ereszben szolgálnunk. Most csupán Petőfi-nek egy március 24-én írott szavára hivatkozunk, aki a nemesség „nagylelkűségéről” terjesztett mendemondát így akasztotta lejjebb:

— Az úrbért eltörölte az országgyűlés. Nagyon szép tőle,

de még szebb lett volna, ha ezt elébb teszi. Akkor viselhette volna a nemesség a nagylelkű nevet, de most, midőn azt végső szükségből tette és ijedségből, nem tarthat rá számot.

Hogy a nemesi rendek csakugyan nem egészen őszintén gondolták a jogaikról való lemondást, az abból is kiderül, hogy például március 23-án a rendek „érzelmeik heves kitörése miatt” félbeszakították az ösiségi törvény tárgyalását és határozat nélkül széteszlottak. Aztán meg azt sem szabad elfelejtenünk, hogy az úrbériség eltörléséről szóló törvény szövege csak nagy általánosságokat állapított meg: a törvény bővebb értelmezését az alsótábla fölöslegesnek találja”. Holott éppen a törvény végrehajtásának mikéntje volt a forradalom sikere szempontjából — miként majd még meglátjuk — döntő fontosságú!

A rendek számára — érthető okokból — ezek a joglemondó javaslatok, amelyek elvégre is egy 800 esztendő társadalomgazdasági rendszer gyökeres felszámolását jelentették s egyénileg épp olyan súlyos áldozatot kívántak a nemességtől, aminő áldozat például tizenhárom év múlva Amerikában a Dél és Észak véres polgárháborújára vezetett a rabszolgakérdés miatt, ezek a törvényjavaslatok emberi szempontból nagyon is igazolható ellenérzést váltottak ki a nemességből. (Erre is fogunk még bizonyítékokat felsorolni.) Most azonban még ennél is fontosabb gond töltötte el az országgyűlést: a király által beígért minisztérium megalakításának gondja. A Pesti Hírlap már március 20-án — a népjogokat biztosító javaslatok tárgyalásának legforróbb napjaiban — jelenti Pozsonyból: „Most minden ember miniszteri kombinációkat csinál. Hogy Deák egyik kombinációból sem maradt ki, az természetes...” S amikor utóbb kiderül, hogy a király, nyilván az új kamarilla befolyása alatt, részben vissza akarná csinálni a független minisztériumra vonatkozó ígérteit és három tárcával kevesebbet akar engedélyezni, akkor aztán tetőpontjára hágott a rendek között az izgalom. A Ház végzésben mondja ki 29-én, hogy »a március 17-én adott királyi szó minden elcsavarását a

királyi szék és a nemzet iránt vakmerő bűnös játéknak nyilatkoztatja”.

S fokozta az izgalmat, amikor köztudomásra jutott, hogy a király az országgyűlés berekesztését igen hamaros terminusra, 1848 április 10 vagy 11-ére határozta el. Ezzel az utolsó nemesi országgyűlés befejezte évszázadok múltán mindörökre a maga hivatását. Ki tudja mit hoz a jövő. Előttük van az a bizonyos „sötétbe ugrás”, mert hiszen — akkor még sokan félték tőle — a nép, ha egyszer a szavazóurnákhoz kerül, bizonyára új embereket, új államkormányzati elveket fog pajzsra emelni!

A közeli berekesztésről szállongó hírek ellenére is azonban még az utolsó napokban is új követek jelennek meg az országgyűlésen — közöttük a majdan nagy szerepet játszó Perczel Miklós is —, akiket a rendek, mint az utolsó nemesi követeket, nagy melegséggel üdvözölnek.

Akkor aztán híre érkezik, hogy a király végül mégis csak engedett — legalább látszólag — a három vitatott tárca (a hadi, pénzügyi és külügyi tárca) dolgában s erre rendkívüli megkönnyebbülés szállotta meg az országgyűlés tagjait.' Kossuth a pozsonyi Palugyai-szálló erkélyéről hirdette ki a nép örömrivalgása közepette az örvendetes újságot.

A pesti sajtó azonban nem egészen osztatlan lelkesedéssel fogadta a hírt, legalább is amennyiben annak a közhangulatra való kihatását figyelte. Március 31-én ugyanis a Pesti Divat-, lap a következő kommentárral közli az örömhírt:

— A királyi felségnek leirata a fővárosi forradalom hőseinek nagy része által örömríadásokkal fogadtatott, némelyek által csak azért is, mert most már egy csepp vért sem kell ontani a haza szabadságáért. És már most békesség lévén Hunniában, nagyszerű, de többször elkésett készületeinkkel legalább egy időre aludni mehetünk ...

Ez a szkeptikus, gúnyos visszhang valóban nem volt méltó a nemzet nagy vívmányához, a független felelős minisztérium megalakulásához!

HUZAVONA A MINISZTERIUM KINEVEZÉSE KÖRÜL

Akik Kossuth forradalmi érdemeit kicsinyelték, azoknak emlékezetébe kell idéznünk, amit fönnebb Wesselényi Miklóssal kapcsolatban megemlítettünk: hogy ez a derék hazafi a magyar átalakulási mozgalom kezdetét nem március 15-ikétől, hanem március 3-ikától számította, attól a naptól, amelyen Kossuth, persze a párisi forradalom hatása alatt, híres felirati beszédét mondotta. E beszéddel olyan feliratot javasolt a rendeknek, amely egy független, alkotmányos minisztérium óhajtásában csendült ki:

— Meg vagyunk győződve — ajánlotta a felirat szövegében Kossuth —, hogy alkotmányos életünk kifejtésére s nemzetünk szellemi és anyagi javára hozandó törvényeink csak azáltal nyerhetnek életet és valóságot, ha végrehajtásukkal minden más befolyástól független nemzeti kormány lesz megbízva, amely a többség alkotmányos elvének legyen felelős kifolyása; s ezért kollegiális kormányrendszerünknek magyar felelős minisztériummá átalakítását minden reformjaink alapföltételének és lényeges biztosítékának tekintjük...

Az alsótábla Kossuth felirati javaslatát óriási lelkesedései fogadja el, a felsőtábla azonban hosszú ideig nem óhajtott e felirati javaslattal foglalkozni. Ők csupán annyit láttak benne, hogy Kossuth régi ellenszenve Apponyi alkancellár irányában szól belőle, így akarja Apponyit „elfürészelni”.

A napok rökjája azonban hihetetlen gyorsasággal kezdett perdülni. Végre március 14-én maga a nádor belátta, hogy minden percnyi további halogatás csak kiszámíthatatlan veszedelmeket hozhat s ezért a főrendek délutáni ülésén maga indítványozta, hogy a főrendek ezt a feliratot elfogadni szíveskedjenek. A főrendek — a terem és a karzat hosszantartó éljenzése közben — a feliratot felállással elfogadják. Nem is igen tehettek már másként, mert hiszen

Kossuth tudvalevőleg beígérte, hogy ha a felsőtábla továbbra is megszabottálja az alsótábla munkáját, akkor a feliratot a főrendek megkerülésével, közvetlenül viszik fel a királyhoz. Most azonban, hogy végre megszületett a felsőtábla konszenzusa s ezt üzenet formájában nyomban közölték is a rendekkel, ezek most újólaj visszaüzentek a főrendeknek, hogy ők pedig most már ragaszkodnak ahhoz, hogy külön országos küldöttség útján juttassák el a feliratot a királyhoz; ők a maguk részéről 26 tagú küldöttséget választanak s ha úgy tetszik, a főrendek is válasszanak tagokat ebbe a küldöttségbe. A főrendek nyomban 11 tagot választottak s ez a küldöttség, amelynek tagjai időközben 72-re szaporodtak, március 15-ikén csakugyan hajóval felutazott Bécsbe.

Az országgyűlési küldöttség Bécsben — egyelőre legalább így látszott — teljes sikerrel járt. Az egykorú tudósítás elmondja, hogy „minden nagyítás nélkül mondhatom, hogy Kossuth Lajos a bécsi népnek bálványja s Bécsnek két napig ura volt”. (Kossuth utóbb öntudattal hivatkozott is erre a két napra, amidőn — szerinte — a dinasztia sorsa az ő ” kezében volt.)

A király kegyesen fogadta a nádor vezetése alatt megjelent küldöttséget s rövid válaszában ennyit közölt a feliratra:

— A magyar nemzet nemes nyilatkozatát köszönöm, kívánságát minél előbb lehetőleg sikeríteni óhajtom és, ahogy szeretett magyar nemzetem hűségében mindig bíztam, arra ezentúl is számot tartok.

Ez történt 16-án. Másnapra István nádor már írásban is megkapta a király válaszát:

— Semmit sem kések atyai szívem tiszta sugallatából kijelenteni: hogy mindazon kívánságoknak teljesítésére, melyektől kedvelt Magyarországom boldogsága és felvirágzása már most feltételezve van, szívesen fordítandom gondjaimat ... Én a hű karok és rendeknek egy, a fennálló honi törvények értelmében független felelős minisztérium alkotása iránti kívánatát elfogadni hajlandó vagyok; kedveltségedet

(a nádor-főherceget) egyszersmind felhatalmazom, hogy e végre nekem teljesen alkalmas egyéneket jelöljön ki, egyúttal pedig odamunkálkodjék, hogy ezeknek hatásköre iránt célszerű törvényjavaslatok a karok és rendek által is helyesen kedveltnek tartott ama legszorosabb kapocsnak kellő méltánylásával, mely a *pragmatica sanctio* által egyesült s atyai gondoskodásomra egyformán jogosított örökös tartományaim között létezik, a karok és rendek által terveztesse...

A nádor, akit a király egyidejűleg teljhatalommal ruházott fel Magyarországnak a király távollétében való kormányzására, március 19-én — „tekintve a körülmények sürgetős voltát” — Batthyány Lajos grófot a magyar felelős minisztérium megalakításával nyomban, levél útján megbízta.

A felelős minisztérium dolga tehát ezzel közmegegyezésre elintézettnak látszott. A Pesti Hírlap lelkesedve írja Pozsonyból, hogy „a szép szavak, az olcsó liberalizmus kora lejárt... Az Isten megadá Kossuthnak a fájdalom annyi nehéz napja után, hogy hazája szabadságának kivívásában egyik legfőbb tényező legyen... Nagy becsület nekünk, hogy az első magyar minisztérium, amely Budán benn fog ülni s Budáról kormányozza Magyarországot, az ekkor ellenzékinék nevezett párt kebeléből kelt ki”.

Egyidejűleg megjelenik a teljhatalmú nádor-főhercegnek Batthyányhoz intézett levele is teljes szövegében, amely szerint „Őfelsége engem felhatalmazni méltóztatott, hogy önt a törvények értelmében a független magyar minisztérium elnökévé kinevezvén, ön minisztertársait belátása szerint aikként és oly számban tegye legfelsőbb királyi megerősítés végett javaslatba, amint azt a minisztérium feladatához, a minisztertársai törvények által meghatározandó hatásköréhez és saját felelősségéhez képest szükségesnek ítéli”.

Szükségesnek tartottuk, hogy úgy a királynak a nádorhoz, mint a nádornak Batthyányhoz intézett iratát lényeges részeikben szószerint közöljük, mert hiszen a közeljövendő nagy válságai — amelyek tulajdonképpen majd csak a delegációkról szóló 1867. évi XII. törvénycikkkel nyernek

kissé körmönfont, de néhány évtizeden keresztül használható megoldást — itt, ebben a két kéziratban gyökereznek.

Eleinte fel sem tűnik a kettő közötti lényeges eltérés. A nádor, mint a király teljhatalmú megbízottja, külön felhatalmazás alapján is közli Batthyányval, hogy „belátása szerint akként és oly számban” javasoljon miniszteri ki nevezéseket a legfelsőbb jóváhagyásra, ahogy ő azt szükségesnek ítéli. Az ezt megelőző királyi kézirat viszont — tagadhatatlan reservatio mentalissal — a leendő miniszterek hatáskörét a *pragmatica sanctio* által Magyarországgal összekapcsolt örökös tartományok érdekeinek „méltánylásával” határolja körül. Az udvar e percben, a körülmények nyomása alatt, még nem mer nyíltan fellépni, s ezért csak ilyen burkolt szavakban él fenntartásokkal a leendő magyar „alkotmányos és független” minisztériummal szemben, fenntartásokkal, amelyek magyarán annyit jelentettek, hogy minden olyan ügyben, amely Magyarországot az osztrák örökös tartományokkal közösen érinti, a magyar minisztereknek „hallgass!” a nevük. Igaz, hogy a teljhatalmú nádor mást ígér a miniszterelnöknek; de ha majd rákerül a sor, akkor a nádort — ígéretével együtt — szépen elmerítik a süllyesztőben s akkor nincs többé senki, aki a könnyenhívő magyar 'miniszterekkel szemben kezele lehetne a megadott királyi szónak!

Az 1848-as forradalom egész sorsa — amennyiben az nem a belső mulasztások nyűgét hordta — ezen a két kétértelmű levélen fordult meg, mert a hamarosan új erőre kapott udvari párt, Zsófia irányításával, mindvégig nem volt arra kapható, hogy a monarchia had-, pénz- és külügyének közös irányítását kiadja a kezéből. Inkább elejtette István nádort, inkább lemondatta az alkotmányos esküjéhez kötött V. Ferdinándot, inkább megkockáztatta egy népellenes hadjárat kétélű fegyverét, inkább elfogadta egy külhatalomnak, az oroszoknak megalázó segítségét s inkább vérbe fojtott egy egész országot, — de a centrális hatalomnak erről a hármaskorolláriumáról nem mondott le, és nem mondott le róla akkor sem, amikor évtizedek múltán sorozatos külföldi

vereségei nyomán kénytelen volt a „kiegyezés” útjára lépni: az úgynevezett „közös minisztériumok” formájában akkor is fenntartotta ezt az igényét. Ezért volt nevetséges dolog nálunk personalis unióról beszélni, ahogy bizonyos lojális alkotmányjogi iskolák nálunk 1867 után ezt szívesen emlegették, *sőt* a tankönyveken keresztül az ifjúság tudatába is beleplántálták. Tiszta personalis unió még az annyira kifejlett jogrendszerű Nagybritanniában sincs, mert nem lehetséges; ott, ahol közös a valutastandard, ahol közös a fegyveres birodalmi védelem s ahol közös a külpolitika irányítása, ott tiszta personalis unióról beszélni nem lehet. Illetőleg csak beszélni lehet róla, fikcióját fenn lehet szavakban tartani, ezeket azonban a tények minden pillanatban megcáfolják. Hogy az 1848-as első független, alkotmányos minisztérium ezt a helyzetet nem ismerte fel nyomban tisztán és világosan, ez a hiba vezetett minden további komplikációra s egyenes úton a fegyveres leszámolásra is, amely aztán a magyar szabadságharc bukását idézte fel. Ha Batthyányék s első sorban Kossuth — mert hiszen mint deszignált pénzügyminiszternek, mindenekelőtt az ő tárcája sorsáról volt szó — ezt a gyakorlati lehetetlenséget már 1848-ban úgy felismeri, mint ahogy 19 keserves évvel utóbb az akkori magyarság vezetői felismerték, akkor talán sikerült volna a forradalom egyéb vívmányait békésen átmenteni a jövőbe s az országot a szabadságharc borzalmaitól s a 18 éven át tartó elnyomatástól megmenteni. Talán, mondjuk, mert hiszen azért nem egészen bizonyos, vajjon a bécsi udvar autokratikus törekvései nem kerestek volna-e más ürügyet arra, hogy fegyver élén állítsák vissza a forradalom által megzavart, Isten kiváló kegyelméből való régi rendet, az abszolút uralkodó jogait...

A BÉCSI UDVAR POLITIKÁJA

Hogy a bécsi udvarnál a két kézirat körül minő belső harcok folytak íe, arról egy egykorú *tudósítás* igen élénk képet fest.

A magyar országgyűlésnek a független minisztériumot kívánó felirata átnyújtása után nyomban összeült az új kamarilla, igen jellemzően Ferenc Károly főhercegnek, Zsófia férjének lakásán. Az értekezletet Jósika Samu báró erdélyi kancellár kívánságára hívták össze s többek között részt vett azon az előbbi kamarilla elnöke, Lajos főherceg is, mint elnök, továbbá Windisch-Graetz herceg (akinek majdan fontos szerepe jutott a magyar szabadságharc fegyveres elnyomásában) s más olyan osztrák főurak, akik mint a magyar kívánságok notórius ellenségei voltak ismeretesek. István nádor előzetesen már olyan királyi kézirat tervét mutatta be Szögyény alkancellárnak, amelyben a nemzeti kívánságok teljesítését javasolta. Ő e kézirat elfogadásához kötötte a maga állását (mindjárt meglátjuk, minő okokból), s azt is kijelentette, hogyha a király e kézirat aláírását megtagadja, akkor ő szívesen lemond nádori állásáról.

Az értekezleten Szögyény bemutatta István nádor kézirat-tervezetét, amely szörnyen meglepte az értekezlet tagjait. Ellene a leghevesebben nyomban Jósika kelt ki, aki azt vitatta, hogy az országgyűlésnek a független minisztériumra irányuló kívánsága összeférhetetlen a *pragmatica sanctio*val. (Ezt a tényt tehát Jósika egészen tisztán látta már akkor.) Az értekezlet aztán hosszas fontolgatások után eredménytelenül zárult le, de Lajos főherceg egyben azt is bejelentette, hogy még az est folyamán újabb értekezletre kell egybeülniök, addig pedig ki-ki iparkodjék a talajt szondírozni.

Az esti értekezleten Jósika már enyhébb húrokat pengetett, már nem a kézirat elvetését, hanem inkább csak módosítását kívánta. Az értekezleten ezúttal részt vett Vay Miklós báró is, akit az udvar tulajdonképpen szeretett volna Batthyány helyett miniszterelnökké kinevezni. Vay a maga részéről sem helyeselte a nádori kézirat-tervezetet, illetőleg a magyar kívánságok teljesítését, egyben azonban kijelentette, hogy azokat mégis el kell fogadni, mert az országbíró és a tárnokmester, akikkel csak az imént beszélt, egyhangúan attól tartanak, hogy tagadó válasz esetén a magyar országgyűlés

letérhetne a törvényesség útjáról. E szavak hatása alatt tehát a kamarilla azt a végzést hozta, hogy az országgyűlési kívánságok teljesítését ajánlják az uralkodónak. Csupán a kéziratot kell majd ügyesen megszövegezni. Mihelyt ez a szöveg elkészült, még a késő esti órákban, Szögyény elvitte azt Ferenc Károly főherceghez (értsd: Zsófiához) s ott kereken kijelentette, hogy tisztán csak István főhercegnek és a zászlósuraknak nyilatkozatai bírták rá a kancelláriát arra, hogy ilyen értelmű kéziratot hozzon a királynak javaslatba.

Lajos főherceg erre magához kérte István főhercegnádort, hogy vele mégegyszer közvetlenül tisztázza a magyar helyzetet. István főherceg ezúttal is kijelentette, hogy nem vállalhatja tovább a nádori állást, ha a királyi kézirat nem teljesíti az országgyűlés kívánságait. Lajos főherceg szemrehányásokat tett neki, amiért ilyen élire állította a helyzetet s szinte zsarolja őket a lemondásával való fenyegetéssel.

— Belátom — felelte István főherceg —, hogy talán hibáztam, kedves nagybátyám, és Őfelségétől bocsánatot kérek. Én különben, ha őfelsége vissza is utasítaná az én választervezetemet, akkor is egészen őfelsége rendelkezésére állok.

Lajos főherceg keserű szavakkal róttá meg továbbra is unokaöccse magatartását, aki, úgylátszik, inkább tart a lázadó országgyűléssel, mint a saját családjával.

— Neked fogjuk köszönni — ez volt a dorgatórium vége —, ha elveszítjük Magyarországot!...

Közben Ferenc Károly is ájtott, akit felesége nyilván alaposan instruált s ő is Lajos főherceg nézetét támogatta. István főherceg azonban, bárminő kellemetlen legyen is a tényekkel szembe nézni, a helyzet közvetlen ismeretében csak azt hangoztatta, hogy nincs már más megoldás: meg kell adni Magyarországnak a független minisztériumot. Erre aztán a késő éjjeli órákban végre úgy döntött a kamarilla, hogy „miután a körülmények veszélyessége az engedmények megtagadását nem tűri: a kívánt kézirat kiadását ugyan ajánlja a felségnek; utóbb azonban, ha a dolgok fejleményei

megengedik, minden alkalmat meg fognak ragadni arra, hogy az engedményeket egészben vagy legalább részben visszavehessek”.

A kamarilla döntésének ez az utóbbi passzusa okozta azt, hogy a király kéziratába belekerült a veszedelmes hivatkozás a *pragmatica sanctio* révén Magyarországgal egybekapcsolt örökös tartományokkal közös tekintetek méltánylására; viszont István főherceg-nádor a királyi teljhatalom birtokában szükségtelennek tartotta, hogy ilyen eszmei fenntartással éljen a maga kéziratában. (Ugyanilyen kétlakíság nyilvánult meg 1867-ben is, amikor a kiegyezési törvény magyar és német szövege között eltérést hagytak meg, amely miatt úgy az osztrák, mint a magyar parlament állandóan két malomban őrlött s igazi, őszinte „kiegyezésre” voltaképpen mindvégig nem kerülhetett sor!)

István nádor március 17-iki levelével Batthyányt miniszterelnökké deszignálta, de magának a minisztériumnak ki-nevezése még soká-soká húzódott, és pedig éppen, azért, mert a kamarilla a három vitás tárca dolgában egyre csak húzta a döntést: abban reménykedett, hogy hamarosan olyan változások adódnak, hogy ezt a keserű lapdacstot nem kell lenyelnie. Március 22-én ugyanis Ferenc Károly főherceg (és Zsófia) lakásán újabb értekezletre ült össze a kamarilla. Az elnök újra Lajos főherceg volt, s most is elsőül Jósika Samu báró erdélyi alkancellár emelkedett szólásra. Komor képet vázolt a monarchia helyzetéről, amely szerinte minden sarkában megrendült. Csak Erdélyben és Horvátországban van még egyelőre nyugalom. Erdélyről, mint annak alkancellárja, továbbra is felel, Horvátország élére azonban alkalmas, határozott jellemű vezető kell. Ilyen embernek mondják Jellachich József báró ezredest (akiről e sorok folyamán még majd bőven lesz szó), s azt ajánlja, hogy őfelsége Jellachichot nevezze ki sürgősen horvát bánná. A ban segítségével aztán mielőbb fel lehet a horvátokat fegyverezni s e csapatok szuronyainak élén kell majd mindazokat az

engedményeket visszacsinálni, amelyek az őfelségétől ki-terrorizált március 17-iki kéziratban foglaltattak.

Jósika előadására Szögyény alkancellár azt felelte, hogy ő Jellachichot nem ismeri ugyan, de veszedelmesnek tartja, ha horvát embert neveznek ki bánná, mert akkor az illír mozgalom igen könnyen úgy fellángolhat, hogy azt aztán majd nehéz lesz újra visszafojtani. Ő inkább Gyulay vagy Lamberg tábornokot ajánlaná erre az állásra. S különben sem szabad arról megfejeltkezni, hogy a horvát bán kinevezéséhez a magyar nádornak is van szava, nélküle ezt az ügyet önhatalmúlag nem igen lehet lebonyolítani. Erre azonban a kamarilla többi tagja ugyancsak letorkolta Szögyényt: nem olyanok az idők, hogy ilyen apró formai kérdésekkel lehessen bibelődni; most az a legfontosabb és a legsürgősebb, hogy a horvátokat minél gyorsabban megnyerjék az udvar tervei számára.

Pozsonyban időközben — nem a plénumban ugyan, hanem csak a kerületi (tehát nem-hivatalos) ülésben — Batthyány, akinek természetesen fogalma sem volt még akkor a Bécsben folyó aknamunkáról (csupán a Frankfurter Zeitung március 27-iki, hozzánk tehát 29-én érkezett száma robbantotta ki a szenzációt!), a nádor meghatalmazásának birtokában nyugodtan folytatta a minisztérium összeállítására vonatkozó munkáját s az említett ülésben elő is terjesztette leendő minisztereinek névsorát.

Bécs ellenben annál sietősebben szervezte meg, programja értelmében, az ellenállás útját. 24-ére már meg is jelent Jellachichnak bánná való kinevezése, s ugyanerre a napra felidézték Bécsbe István nádort is, aki ezúttal egyedül, a magyar urak kísérete nélkül, jelent ott meg. Igen könnyen befolyásolható ember léte ezúttal könnyen levették a lábáról s most minden fenntartás nélkül kínálta fel magát a magyar követelések meghiúsítására. (A főhercegnek e sajtóságos kettős lényéről majd az ő egyéni jellemének ecsetelése alkalomával kell beszélnünk.)

Másnapra azonban kicsit megtorpant a kamarilla munkája.

Újabb értekezletén — miután a Magyarországból érkezett hírek arra vallottak, hogy ott már igen türelmetlenül várják a minisztérium megalkotását — Lajos főherceg feltette az alapkérdést: áll-e a jelen percben elég pénz és katonaság a rendelkezésünkre, hogy a magyar kívánságokat akár fegyverrel a kézben is meg lehessen tagadni? A konferencia valamennyi tagjának egybehangzó véleménye lesújtó volt: ezidőszerint sem pénz, sem katona nincs elég ahhoz, hogy fegyveresen szállhassanak szembe a magyar követelésekkel. Mert azt már belátták Bécsben, hogy temporizálással sokáig tovább nem halasztható a megoldás: ezúttal a magyarság arra is kész, hogy fegyverrel a kezében vívja ki függetlenségét.

Ismét csak Petőfi az, aki hangot ad a tömegek érzéseinek:

*Tudhatják az ellenségink,
Mint viselünk háborút,
Ha pedig már elfeledték,
Jól van, majd eszökbe jut.*

*Úgy elütjük, verjük őket,
Ha türelmünk megszakad,
Hogy magunk is megsajnáljuk
Szegény nyomorultakat!*

Kossuth viszont még mindig a király belátásában bízik. Pozsonyban 27-én (az nap, amikor a Frankfurter Zeitung szenzációs tudósítása megjelent) rövid beszédet mond; tárgya kizárólag a minisztérium megerősítésének kérdése:

— Kötelességemnek ismerem, hogy a Bécsből most délután kapott hírt előterjesszem. Eszerint a dolgok a császárvárosban jól állanak, s a miniszterelnök — ha Isten úgy akarja — a holnap reggeli gőzhajón megérkezik, István főherceg pedig a holnapi esti hajóval jön körünkbe.

Kossuth aligha nyilatkozott volna a főherceggel szemben ilyen lojálisán, ha ismerte volna azt az alázatos előterjesztést, amelyet István főherceg három nappal előbb adott be a

királyhoz s amelyben a magyarságra nézve egyenesen végveszélyt jelentő tanácsokkal szolgált. Dehát Kossuth jóhiszemű ember volt, a realitások — tehát szemmel is látható tények — embere, — Petőfi viszont álmodozó poéta, csak éppen az álomlátók kifinomult érzékeivel megáldva vagy — sújtva!

Március 28-án még mindig semmi hír. Pesten tömegek várják a hajó érkezését: van-e már döntés a minisztérium s persze első sorban a három vitás tárca dolgában? A hajó megérkezik, de hír még mindig nincs. Erre a már újra lecsöndesült főváros ismét forrongásba jön, pláne, amikor kitudódik, hogy a nap folyamán Budafoknál szállítóhajót fogtak el, amely a katonai hatóságok rendelkezésére nagytömegű lőport vitt el Pestről, és pedig délvidéki rendeltetéssel. A dolgra egy mesterlegény jött rá, akinek feltűnt, hogy amikor a hajóra lépett, letették vele a pipáját. Elmesélte az esetet másoknak is, így jutott a hír az alpolgármester fülébe, aki nyomban intézkedett, hogy a hajót tartóztassák fel, szállítmányát foglalják le s vigyék el a városi lőportárba.

A HÁROM VITÁS TÁRCA

A helyzet percről-percre kiélesedett. S valósággal tombolással fokozódott, amikor 29-ére megérkezett a király válasza az országgyűlésnek a minisztérium hatásköréről alkotott törvényjavaslatára. Ez a válasz, a maga merev non possumus-szával felért egy kisebbfajta hadüzenettel.

A király mindenekelőtt visszavonja a nádor-főhercegnek adott teljhatalmú megbízást. (Ez volt Zsófia programjának első pontja, emlékezzünk rá!) Aztán: az alkotmányos miniszterelnöki kinevezéssel szemben a király továbbra is fenntartja az udvari kancelláriát, eddigi teljes hatáskörének épégbentartásával (vagyis ilyen körülmények között a magyar miniszterelnök működésének sem célja, sem lehetősége nem lehet!). Ám nevezzék az új embereket minisztereknek, ha

úgy tetszik, működési körük azonban kizáróan az eddigi helytartótanács szerepének folytatására szoríttatik. (Vagyis továbbra is mindent Bécsben fognak érdemben elintézni, a minisztériumnak nem lehet más szerepe, mint amit eddig a helytartótanács látott el: közvetítői, jobban mondva fordítói hivatal lehet.) S most a két legfontosabb tétel:

a pénzügyminisztérium tekintetében ama jövedelmek, amelyek eddig Magyarországból a birodalom központi kincstárába folytak be, ezentúl is oda küldendők, és

a hadügyminisztériumra nézve a katonatisztek kinevezése, a hadsereg alkalmazása és mi célra fordítása kizárólag öfeliségének (vagyis a bécsi kormánynak) tartatik fenn.

A király válaszát az országgyűlés közös ülésében olvasták fel. Páratlan megdöbbenés vált a rendeken úrrá. Kossuth, aki most már látni kezdte, hogyan csalódott eddigi lojális magatartásával, ingerülten pattant fel helyéről:

— Ez a leirat — mondotta — lázító gúny és könnyelmű játék a trónussal és a hazával. Es kik űzik ezt a játékot? Ezek az emberek nem gondolnak a dinasztia jövőjével; nem gondolnak a polgárvérrel, amely ily eljárás után patakokban folyhat. Lelkem mélyében megbotránkozom, amikor azt kell látnom, hogy e percben is még mindig Lajos főherceg, meg Hartig grófok és Windisch-Graetz hercegek befolyásától függenek dolgaink. Még most is ott tartunk, hogy a megbukott kancellár és az az ember (Apponyi), aki itt éveken át a telekvásárlás gyalázatos eszköze volt, és Jósika erdélyi kari* cellar adnak a királynak tanácsot a törvényesen erre hivatott magyar miniszter helyett...

István nádor is felszólalt és vállalkozott arra, hogy mindazokat az észrevételeket, amelyeket a miniszterelnök és deszignált miniszter társai átadnak, hűségesen fogja a király elé terjeszteni, iparkodik azokat majd keresztül is vinni s ettől, ha kell, a saját és a miniszterek állását is függővé teszi. Az országgyűlés erre, megbízván a nádor közbenjárásának eredményességében, megelégedett egy nyilatkozattal, amely sze-

rint elvárja, hogy „az ügy a lehető legrövidebb idő alatt a nemzet kívánsága szerint fog elintéztetni”.

Pozsonyban az ifjúság máglyán égette el a királyi kéziratot. Pest újra egy lépéssel továbbment. Mihelyt az este 10-kor befutott hajó utasaitól megtudták, hogy V. Ferdinánd megszegte a független minisztérium dolgában adott ígérését s pláne amikor azt is megtudták, hogy a király még a magyar minisztérium kinevezése előtt Jellachichot horvát bánná nevezte ki, — egyszerre hihetetlen izgalom szállta meg a népet:

— Fegyverre! Árulás! — zúgott a tömeg, sokan a harangokat akarták már félreverní. Az országgyűlés most újra csitítókat küldött Pesrre, Klauzált, Pulszky Ferencet és Szemere Bertalant. Az utóbbival azonban törököt fogtak, mert hordó tetejére mászva, onnan kiabálta világgá, hogy a királyi leirat egyszerűen alávaló csalás!

István főherceg támogatására az országgyűlés Bécsbe is elküldötte most néhány tagját — Batthyányt, Széchenyit, Eötvöst és Deákot —, akik még 30-án este összeültek Ferenc Károly lakásán és Lajos főherceg elnöklete alatt egy értekezletre. Osztrák miniszter ezúttal nem volt jelen, de az osztrák érdekeket Szögyény képviselte, aki előadta, hogy a független magyar minisztérium dolgában főként a pénz-, a hadügy- és a civillista körül vannak nehézségek. Előadására Széchenyi és Eötvös felelt. Ők ketten „a leendő magyar minisztériumnak az udvar iránt való lojalitását annyi ékesszólással ígérték, hogy” — az egykorú tudósítás szerint — „a főhercegek aggodalma lecsillapodott, a kívánságok teljesítése végzéssé emeltetett s az alkancellár a megfelelő királyi leirat rögtöni megfogalmazására utasított”.

Szegény Szögyénynek ott nyomban a szomszéd terembe kellett vonulnia, hogy nagy fejtörés és izzadás közepette fogalmazza meg a lelkétől annyira idegen s az ő saját állását veszélyeztető leiratot. Munkája közben István főherceg odalépett a háta mögé, s amikor Szögyény nagyokat sóhajtozva panaszkodott azon, minő veszedelmeket rejtegetnek ezek a kicsikart engedmények, a magyar nádor azzal vigasz-

talgatta: ne bánja, hiszen „mindez nem örök időkre szól s mihelyt a körülmények megváltoznak, tüstént változtatni is lehet rajta”. (Ezt a jelenlévő Bartal udvari tanácsos mint fültanú mondotta így el.)

Március 31-ére végre magával hozta a Bécsbe menesztett küldöttség a király újabb válaszát, amely most már nagyjából és a forma kedvéért belement az „önálló, független, felelős, alkotmányos” magyar minisztériumra irányuló követelés teljesítésébe. (Hogy érdemben azonban mennyire nem ment bele, az majd az események további folyamán derül ki.)

Amikor az országgyűlésen az ítélőmester az új királyi leiratot felolvasta, Ferdinánd nevének említésére „háromszoros éljenben tört ki a király iránti szeretet”. Kossuth igen diplomatikus beszédben írta körül a tagadhatatlan tényt, hogy a legfontosabb tárcák kérdésében a leendő magyar kormány-
nak mégis csak be kellett adnia a derekát.

— Mi e pillanatig a legtisztább hűség alapján állunk az uralkodóház irányában — kezdte Kossuth a szónoklatát —, amely Ausztriának is trónusán ül, s ebből oly kapocs és viszony keletkezik, melynél fogva némi közös intézkedések mindaddig kikerülhetetlenek, amíg a *pragmatica sanctio* kapcsa fennáll. Ha e szempontot szem elől nem tévesztjük, fel fogjuk találni a kellő tájékozást. A fejedelem többi népei is járulni fognak a közös költségek fedezéséhez. Ide tartoznak a közös diplomácia költségei, némely katonai testületek ellátása. A közös ellátásban szükség aránylagos részt vennünk. Mi most a királyi udvartartásra megadjuk a kellő összeget, s e 15 milliónyi nemzet nem fogja túrni, hogy királya ulászlói szegénységben sínylődjék. A *pragmatica sanctio*nál fogva tagadhatatlan, vannak kötelezettségeink; de a leirat által hadi tekintetben is ki van víva hazánk önállása. A nemzet urává van téve önsorsának ...

— Hiszem — így fejezte be szónoklatát az eddigi ellenzék vezérférfia és deszignált miniszter —, hogy teljesezni fog, amit megjövendöltem, hogy az osztrák trónus a népek szeretetében találja föl legerősebb támaszát és teljesezni fog

a jóslat, hogy az lesz a Habsburgház második megalapítója, aki népeinek alkotmányt fog adni!

(Hogy milyen rossz jósnak bizonyult okkor, minden éleslátása ellenére is, Kossuth, azt legjobban igazolja, hogy az osztrákok ugyanezen a napon megkezdték Milano kartácsolását, két nap múlva a kamarilla Bécsben titkos ülésben elhatározta, hogy Magyarországot Horvátország felől fogják megtámadni, s egy hét múlva, az új minisztérium kinevezésének napján, a bécsi udvar újabb, az eddiginél még sokkalta veszélyesebb bombát robbantott a kormány alá: az Ausztriával közös eddigi államadósságok átvételének kérdését, amely aztán a végsőkéig feszítette — most már nem Magyarország és az udvar, hanem — Magyarország és Ausztria között a helyzetet. A *divide et impera* kormányzási elvének valóságos mesterfogása volt ez, mert ezzel sikerült az eddigi két forradalmas népet egymás ellen uszítani.)

Volt azonban Kossuth március 31-iki beszédjének egy pontja, amely Bécsben a szükségesnél sokkal nagyobb és kínosabb figyelemben részesült. Kossuth ugyanis abban a törekvésében, hogy lehetőleg enyhítse a Rendek előtt azt a kellemetlen benyomást, amelyet vallomása keltett, hogy „némi közös intézkedések mindaddig kikerülhetetlenek, amíg a *pragmatica sanctio* kapcsa fennáll”, — olyan szónoki formulát használt, amellyel az e vallomás által érzékenyen érintett nemzeti önérzetet újra felerősítse. Előbb idézett mondatát ugyanis így fejezte be:

—... s midőn ezt kimondom, ne vegye tőlem senki kérdésnek, ha e nagy dolgok közt öncsekélységemről is szólok. Én egyszerű polgár vagyok, nekem semmi hatalmam, semmi befolyásom nem volt más, mint amely van azon igazságban, melyet Isten lelkembe oltott. És íme: ilyenek a Gondviselés csodás útjai: én egyszerű polgár, néhány óráig azon helyzetben voltam, hogy e kéz döntőleg határozott az osztrák trón sorsa fölött. És most is, ha azt mondom e leiratra: nem kell — polgárvér folya e szavam után!

Elgondolható, hogy e bizonyára igaz s a tényeknek nagy-

jából megfelelő, de bizonyos érzékenységeket fölöslegesen ingerlő s ezért nem diplomatikus szavak minő hatást váltottak ki az udvarnál s főként az annak politikáját irányító gőgös Zsófia főhercegnénél! Hogy az Isten kiváló kegyelméből uralkodó dinasztia sorsa egy ilyen kis vidéki fiskális jóindulatától függjön?!

A kamarilla nyomban ellenakciót kezdett. A minisztérium hatáskörét megállapító törvény ugyan már szentesítve volt, de a miniszterek még nincsenek kinevezve. Még mindig nincs késő a cselekvésre. Az udvari konferencia újra összeül s bár Lajos főherceg időközben már le is mondott annak elnökségéről, most újólág bevonják a tanácskozásokba, amelyeket természetesen ismét Ferenc Károly főherceg lakásán tartanak.

A miniszteri kinevezések elhalasztására az ürügyet ezúttal a Határőrvidék kérdése szolgáltatta. Magyarország és Erdély déli határsávján tudvalévőleg még Mátyás király létesített a török ellen, odahívott szerb és bosnyák menekültekből, egy katonai gyarmatvidéket, a „katonai végvidéket”, amelyet aztán a Habsburgok is ebben a formában vettek át s az itt élő „Gränzlereket” (grancsárok) úgy katonai, mint polgári igazgatás dolgában közvetlen osztrák alattvalókként kezelték. A magyar országgyűlés hiába panaszkodott évszázadokon keresztül e sérelem ellen, a bécsi udvar nem kívánt ezen az állapoton változtatni, mert ezek a grancsárok — a maguk államközi elhelyezkedésében — a dinasztia legmegbízhatóbb hívei voltak.

A deszignált magyar kormány magától értetődően ezt a Határőrvidéket is be akarta a magyar nemzet életébe kapcsolni, politikai képviselőt szánt neki a magyar országgyűlésen s azt kívánta, hogy katonai tekintetben is tisztán a magyar hadügyi kormányzat rendelkezése alá tartozzék majd a grancsárnép. Holott ezzel szemben a kamarilla éppen a Határőrvidékre építette fel a maga számítását: Jellachich majd Horvátországot s onnan a Határőrvidéket szervezi meg a

dinasztia számára, hogy így Dél felől tartsa sakkban a magyarságot.

Két napon keresztül tárgyalta ezt a kérdést az udvari konferencia s végül keresztül ment Szögyénynek az az indítványa, hogy őfelsége erősítse ugyan meg a deszignált minisztereket új állásukban, ugyanakkor azonban vegyen a nádortól és a magyar miniszterektől kezességet, hogy a Határőrvidék mostani katonai szervezetében — vagyis az udvari párttól való függésében — semmiféle változtatást sem fognak tenni. A magyar kormánnyal szemben való bizalmatlanságnak e kézzel fogható jele s az udvar elkövetkezendő politikájának ezen egészen nyíltan bevallott célzata ellenére is — magyar részről elkövették azt a többé helyre nem hozható hibát, hogy a magyar miniszterek elfogadták, a nádor pedig garantálta ezt a kötelezettséget! Ezzel a ténnyel a magyar állam testén olyan nyílt sebhely maradt a délvidéken, amelyen keresztül utóbb — amikor fegyveres ellenállásra került a sor — a szabadságharcnak el kellett véreznie. Nem véletlen dolga, hogy a szabadságharc ügye éppen itt, a Határőrvidék mesgyéjén bukott el végkép!

A magyar miniszterek azonban, a maguk jóhiszeműségében, beleestek ebbe a csapdába, a föltételt elfogadták, mire a király azonnal megerősítette a Batthyány által benyújtott miniszteri listát. A kamarilla meg lehetett nyugodva: olyan emberek kerültek a magyar kormányzat élére, akiket saját szavuk kötött le, hogy tétlenül nézzék: hogyan szervezi meg az udvar a magyarok szeme láttára a Délvidéken azt a katonai ellenállást, amelynek segítségével abban a percben, mihelyt ez a szerveződés befejeződött, az egész 1848-as „felfordulást” vissza lehet csinálni!

AZ ELSŐ ALKOTMÁNYOS MINISZTÉRIUM

Végre tehát április 7-én megjelenhetett a végleges miniszteri lista. Nagyjából persze igaza volt annak a még márciusban kelt lap jelentésnek, amely örvendezve állapította meg,

hogy az új kormány az eddigi ellenzék köréből került ki. Csakhogy ezen az egészen általános meghatározáson belül a politikai és személyes ellentéteknek micsoda áthidalhatatlan örvényei választották el egymástól ennek a „koalíciós” kabinetnek tagjait! A koalíciós kormányzás — amióta csak politikát csinált az emberi fajta — már mindig is magában hordta a tehetetlenség s ennél fogva a bukás csíráit. Pláne, ha annyira széles alapokon keresi a közös munka lehetőségét, mint ez az első magyar kormány. Hiszen volt közöttük egy feltétlenül jóindulatú, de egész múltja szerint az udvar légkörét képviselő arisztokrata, Esterházy Pál herceg, még nemrég Metternich nagykövete, akire fölöttébb jellemző, hogy hét évvel a magyar ügynek az oroszok segítségével való elbuktatása után ő Szentpétervárott már a bécsi udvart képviseli az új cár koronázásánál. Tessék elgondolni: az osztrák- és oroszellenes magyar forradalom minisztere! Aztán van közöttük haladó mágnás is, Széchenyi István gróf, aki ugyan erélyesen követeli a reformokat, de minden ízében a rendi, nemesi Magyarország pártján áll s undorral néz minden forradalmi törekvést. Van továbbá a minisztériumban katona: egyeneslelkű, nyílt szavú katona, Mészáros Lázár, akit azonban hűségesküje törhetetlenül az uralkodó személyéhez kapcsol s annak parancsszavát kénytelen evangéliumának elfogadni. Van közöttük mérsékelt ellenzéki: Deák Ferenc* aki valósággal érthetetlen, sőt néha bántó szkepszissel nézi a „forradalmi” országgyűlés ténykedéseit, és Klauzál Gábor, akinek szerepe a kezdet kezdetétől fogva a csitítás, a fráter monitor-nak nem mindenkor népszerű munkaköre. Van közöttük erőteljesebb ellenzéki politikát képviselő ember is: Batthyány Lajos gróf és Kossuth Lajos, mindketten alapjában a nemesi Magyarország képviselői és védői, akik szeretnék ezt a „történelmi osztályt” lehetőleg az új világba átmenteni; egymás között azonban a származásnak és a temperamentumnak olyan különbözőségeivel megátkozva, amelyek csakhamar élesen szembeállítják egymással ezt a két embert. Közöttük van aztán a „doktrinerek” csoportjának képviselője, Eötvös

József báró, aki a pártgeográfia szerint ugyan inkább a jobb-oldalhoz számítana, de a legszélesebb népi érdekek őszinte felismerésében sokkal messzibb megy, sokkal forradalmbibb, mint bármelyik minisztertársa. S végül itt van a „radikális” Szemere Bertalan, akinek rejtélyes egyénisége mindmáig tisztázatlanul áll a historikusok előtt: határozottan patológus jellem, akinek ebből a defektusából ered minden erénye s egyben minden, majdan kiütköző hibája is.

Korban is a legkülönbözőbb végletek találkoznak ebben a minisztériumban. A doyen Esterházy, a maga 62 évével, azután következik Széchenyi (57), Mészáros (52), Kossuth (46), Deák (45), Klauzál (44), Batthyány, a minisztérium feje (39), Szemere (36) és a kormány benjaminja, Eötvös, a maga 35 évével. A legidősebbet a legifjabbtól egy egész emberöltő választja el — éppen elég ok arra, hogy a „nemzedékek harca” már magában a kormány kebelében is bizonyos elfojtott ellentéteket váltson ki.

A minisztérium minden egyes tagja a nemességből jön — nem is igen lehetett másként, hiszen a honoráciorok csak egy-két éve kerültek beljebb az „alkotmány sáncain”, a nép széles tömegei pedig még soká, igen soká nem vehetnek aktív részt az ország sorsa irányításában. Ámde az una eademque nobilitas legváltozatosabb fajtái is tarkították a kormánylistát. Négy arisztokrata volt közöttük: Esterházy, Batthyány, Széchenyi és Eötvös. Már önmagukban két osztályvéglet reprezentánsai, mert hiszen Esterházy herceg dúsgazdag főúr volt (akinek vagyoni helyzete majd csak 11 év múltán rendül meg annyira, hogy hitbizományát gondnokság alá kell helyezni), míg Eötvös Józsefnek már az édesatyja annyira leszegényedett, hogy nemcsak hivatalvállalásra kénytelenkedett, hanem fiát kenyérkereső írásmesterségre kellett adnia, ami Magyarországon akkoriban bizonyos deklasszátságot jelentett. A minisztérium köznemesi tagjai — ha a grancsár-családból eredt és frissüetű nemességű Mészárostól és a cseh származású, ugyancsak újkeletű katonai-nemességű Klauzáltól eltekintünk — voltaképpen a régi „táblabíró-világ” hiteles,

bár teljességgel heterogén képviselői. Deák a maga dunántúli nyugalmas lelkialkatával, akit már fiatalkorában mindenki „az öreg” névvel tisztelt meg örökös kiegyeztető, lehiggasztó ténykedéseivel, természetesen már 1848 előtt is ellentétbe *jutott* a csupa-láng Kossuthtal. Kossuth és Szemere az ország közép-északjáról — Zemplénből és Borsodból — kerültek a politikai életbe. Temperamentumuk is közei-azonos. De míg Szemere Európát-járt magyar úr, ennek megfelelően szélesebb látókörrel, addig Kossuth, aki a monarchia határait emigrációjáig nem lépte át, a „magyar globus” látókörének volt a rabja s a nyugati demokráciák lényegéről csak igen homályos fogalmakat alkotott magában.

ELLENTÉTEK A KORMÁNY TAGJAI KÖZÖTT

Mindezekben a — ha szabad úgy mondanunk — konstitúciós ellentéteken kívül azonban az egyes miniszterek között igen mélyreható, az aktív politika irányát illető, valamint főként személyi ellentétek is uralkodtak, amelyeknek hovatovább nyílt ellenségeskedésben kellett kitörniök. A legaktuálisabb politikai célkitűzésekben például Batthyány és Szemere között — hogy csak két véglet említsünk — áthidalhatatlan volt a nézeteltérés a demokratikus haladás végcéljait illetően. Amíg Batthyány törhetetlen monarchista volt, addig Szemere eleinte csupán elvileg, később azonban a legradikálisabb praxisban is republikánus volt. Batthyány bizonyos, általa nem fontosnak tartott kérdésekben kapható volt a tranzigálásra; például amikor a pestbudai polgárság tiltakozott már áprilisban az ellen, hogy a zsidókat bevegyék a nemzetőrségbe, akkor Batthyány gróf úgy döntött, hogy „tekintettel Pest jelenlegi izgatott állapotára, a zsidókat a nemzetőrségi szolgálat alól ideiglenesen felmenti”. Ahol a két utolsó szón, az „ideiglenesen” és a „felmentésen” van a hangsúly, amikor jellemezni akarjuk Batthyánynak opportunus gondolkozását a kisebb jelentőségű napi politikai kérdésekben. Ellenben

súlyosabb beszámítás alá kell essék az az indokolás, amellyel intimebb barátai előtt Kossuthnak a kormányba való bevételeét magyarázta meg: azért adta oda neki a pénzügyi tárcát — mondotta —, mert azt remélte, hogy akkor kevesebbet ér majd rá politizálni. Csak valamennyire is homogén kormányban az ilyen rejtett célzatok aligha lehetnek helyükön. Viszont tagadhatatlan, hogy Batthyány teljességgel fölébe emelkedett holmi kicsinyes egyéni hiúságoknak s amikor a pesti nemzetőrség, nyomban a miniszterelnök Pestre érkezése után, díszőrséget akart a szállása elé állítani, Batthyány nem minden csöndes ironia nélkül intette le ezt a megtiszteltetést azzal, hogy ő bizony eléggé nyugodtan ébred és alszik örök nélkül is...

KOSSUTH

Kossuth ezzel szemben ugyancsak súlyt helyezett arra, hogy a minisztériumon belül való súlyát kívülről is megfelelő közvéleményirányítással alátámogassa. Egyszerű fáklyásmenetektől vagy aranytollak átnyújtásától kezdve egészen odáig, hogy például az V. Ferdinándot Pestre hívó kormányplakát alá — amelyet a többi miniszterek aláírtak — ő nem írja oda a nevét (május 19-én), vagy hogy ifjúsági tüntetéseket rendeztet a maga politikája mellett, esetleg magán az országgyűlésen is titkos összeköttetést tart fenn a kormány ellenzékekével, s ha a minisztérium nem egészen az ő szája ízének megfelelő irányt követ, akkor a sajtó számára beteget jelent, vidékre utazik s minden formában tüntetőleg közli a nyilvánossággal, hogy nem azonosítja magát a kormánynak ezzel vagy azzal a ténykedésével, — anélkül persze, hogy azért tárcájáról lemondana —, sőt néha nyílt parlamenti ülésen is olyan nyilatkozatokra ragadtatja magát, amelyekkel a legkeményebben dezavualja a kormányt s a miniszterelnököt, oiajd hírét költi a sajtóban, hogy lemond, vagy drámai jelenetben visszakozik a kormány politikájához —, szóval semmiképpen sem kellemes minisztertárs, akitől a kormány

egy része s elsősorban maga a miniszterelnök is minél hamarabb szabadulni szeretne. Inkább felidéznek egy mesterseges kormányválságot, hogy az egész kormány lemondásának ürügye alatt a rekonstrukció alkalmával kihagyhassák Kossuthot.

Csodás, néha szinte már érthetetlen keveréke a forradalmi haladóvágnak, meg a tradíciókat őrző nemesi-hűségnek, akinek indokolásai mindig meglepőek, egyéniek, sőt bizonyos főkig nyugtalanítóak is. Az ország demokratikus erői például tisztában vannak vele, hogy a régi rendi országgyűlésnek nem lehet már más feladata, mint hogy minél előbb eltűnjék a közéletből és semmiesetre se avatkozzék bele megkésett törvényalkotásokkal a jövő fejlődés útjába. Ezt Kossuth is érzi, látja; március 25-én fel is szólítja az országgyűlést, hogy minél előbb mondja ki már a feloszlását; az indokolása azonban távolról sem az, amit a demokratikus közvélemény várna. Ő ezzel indokolja óhaját:

— Nem jó, midőn az ország forradalmi állapotban van/ha ilyenkor létezik egy testület, amelyhez követeléseket lehessen intézni...

Tehát valósággal megtagadja a népies nemzetgyűlés leendő hivatását: azt, hogy szószólója legyen a forradalom által szóhoz jutott követeléseknek!

Avagy már április elején ellenkezésbe jut a megyék kérdésében Deákkal, és természetesen elsősorban Eötvössel. Az utóbbi a régi, nemesi megyét a visszaélések melegágyának tartja s a nép érdekében hiszi a megyék autonóm jogait megszüntetendőknek. (E kérdés körül már hosszú évekkel a forradalom előtt is heves nézeteltérései voltak Kossuthnal.) Deák tisztán állam jogi szempontból van a megyei autonómiák fenntartása ellen: szerinte például a megyei bírászkodás intézménye és a felelős minisztérium elve nem egyeztethető egymással össze. Kossuth viszont a leghatározottabban menteni iparkodik a nemesi megye régi előjogait; szerinte a népképviselő mellett is nyugodtan megmaradhatnak az autonóm megyék, sőt szükségesek is a centrális hatalom

esetleges túlkapásaival szemben. Mindkét álláspont mellett és ellen lehet érveket felsorakoztatni, sőt volt az országnak még újabb korában is olyan korszaka, amely szinte igazolta Kossuth nézetét — az úgynevezett nemzeti ellenállás éveiben. De ahogy Kossuth a megyéknek bizonyos mértékű reformját indokolja, az ismét az ő egészen sajátos agymunkájának a bizonyossága:

— Csak azon egyet kérem — mondja április 3-iki beszédében —, hogy e törvénycikket senki se tulajdonítsa demokratikus irányzatnak; ennek célja nem egyéb, mint megmenteni a megyét az enyészettől...

Mindenesetre furcsán hangzó kijelentés egy forradalmi miniszter ajkáról!

DEÁK

Az igazságügyi tárcára sikerült Batthyánynak Deákot megnyernie. Igaza van az egykorú jellemzésnek, amely kinevezése alkalmából jelent meg: „Oly időkben, midőn a főfeladat nem a heves küzdelem, hanem a jog fölötti örökös és a nemzet és fejedelem közti bizalom és egyetértés fenntartása: Deáknál nagyobb polgárt a kormányra állítani nem lehetett”. Deák csakugyan kezdettől fogva perhorreszkálta a forradalom útját. Pulszky Ferenc jegyzi föl róla az emlékirataiban, hogy Deák így korholta a pesti ifjúságot:

— Beleéltetek magatokat a francia forradalmi időkbe; mindegyiktek választ magának egy kedvenc hőst a francia forradalom tragédiájának szereplői közül s azt hiszi, hogy e szerepet el is fogja játszhatni!

Az 1848-as forradalom legnagyobb kihatású tényével, a jobbágyfelszabadítással szemben is, amely majdan hozzá, mint igazságügyminiszterhez fog tartozni, bizonyos tagadhatatlan szépséggel viseltetett. A nyilvánosság előtt ennek a fanyar érzésének persze nem adott kifejezést, de már április 30-án így ír róla a sógorának, Oszterhuber Józsefnek:

— Tudod, hogy én az országgyűlésre csak akkor érkeztem,

midőn a földolgozók már el valának döntve; tudod, hogy némelyeket én sem helyeslek; de hiszem azt, hogy korábban érkezve sem tudtam volna az események rohamát feltartóztatni ...

Higgadt, hűvös agyában nem sok hely akadt a forradalom extázisa számára s a lelkesültségnek mégoly forró hullámaival szemben is szüntelenül a strikt jogi paragrafusok áthatolhatatlan páncéljával védekezett. Sikerült is ezzel nem egy ízben magát az országgyűlést is holmi romantikus balfogásoktól megmentenie. Így például, amikor az országgyűlés, a minisztérium kinevezésének halogatása fölött való elkeseredésében, mindenáron bűnbakot keresett s ezt Zsedényi (Pfannschmidt) Ede udvari tanácsosban vélte felismerni, mint aki felelőtlen állásában ad a királynak magyar-ellenes tanácsokat. Az országgyűlés Zsedényi ellen bűnvádi keresetet akart indíttatni, amit aztán Deák ezzel az okfejtéssel szerelt le:

— Vigyázzanak a Rendek, nehogy inkonzekvenciába essenek, hiszen az elébb már minden politikai bűnös számára amnesztiát kértek ...

Amiben — a dolog természeténél fogva — volt egy kevéske ironikus ízű rabulisztika is, hiszen az amnesztiakérés a forradalom előtti bűncselekmények elkövetőire vonatkozott. Az adott esetben azonban, miként utólag kiderült, csakugyan ártatlant ért volna az országgyűlés osztracizmusa.

Deáknak azonban az 1847/48-iki országgyűlésről az iróniánál is sokkalta súlyosabb magánvéleménye volt. Tudjuk, hogy ez az országgyűlés meglehetősen mérsékelt tónusú visszhangja volt a márciusi követeléseknek. Törvényjavaslati, amelyeket április 5-én terjesztett fel a királyhoz megerősítésre, annyira szerény keretek között mozogtak, hogy még Franz Pillersdorf báró osztrák belügyminiszter is, Jellachichnak majdan erős támogatója, kénytelen volt kijelenteni, hogy kívánatosnak tartaná, vajha az osztrák képviselők se követelénének többet, mint a magyarok. Nos, ezt a magyar országgyűlést, amelyben ezidétt már a legmeggondoltabb követek

vitték a szót, Deák Ferenc — Szögyény-Marich memoárjai szerint — két nappal előbb, április 3-án, bizalmas körben „részeg”-nek nevezte lehetetlen követelései miatt.

Ez a Deák aligha férhetett meg sokáig egy karámban Kossuthtal! Pedig közöttük, legalább személy szerint, nem volt túlságosan nagy az ellentét. Igaz, hogy Kossuth csak három évvel előbb is nagyon haragudott Deákra, amiért ez nem volt hajlandó a lapjába cikkeket írni. De Deák aztán annyi humorral és jólélekkel magyarázta ki a maga tartózkodását a nyilvánosság elől, s viszont hamarosan csakugyan meg is jelent a Kossuth-féle védegyleti mozgalomban, hogy Kossuth rövid időn belül el is felejtkezett Deák hűvösségéről s most a forradalom kitörésekor Kossuth volt az első, aki Deáknak az országgyűlésre való visszatérése mellett kardoskodott.

SZÉCHENYI

Másféle helyzet uralkodott azonban Széchenyi István gróf közmunka- és közlekedésügyi, valamint Kossuth Lajos pénzügyminiszter személyes viszonyában. Igaz, hogy Kossuth még 1840 június 18-án nevezte el Széchenyit Pest megye közgyűlésén a legnagyobb magyarnak, de 1841-től, a Pesti Hírlap megindításától kezdve Széchenyi nem szűnt meg Kossuthot veszedelmes izgatónak tartani s ahol lehetett, például az iparegyesületi és védegyleti mozgalomban, megellenezte Kossuth terveit és működését. (Kossuth egy ideig abban a hiedelemben volt, hogy Deáknak e két egyesülettel szemben való tartózkodó magatartását is Széchenyi okozta!) Azután következett Széchenyi 1843-iki két memorandumja Metternichhez, amelyekben meglehetősen élesen figyelmeztette a kancellárt bizonyos agitátorok veszedelmes szerepére.

Most aztán a Batthyány-féle koalíciós kabinet egy fedél alá terelte ezt a két keménykötésű magyart, még hozzá olyan tárcák keretében, amelyek egymástól függőitek s ahol Széchenyi munkaköre voltaképpen egyenesen keresztezte

Kossuthnak egész eddigi közgazdasági tevékenységét, főként a közlekedési politika terén. Széchenyi nem túlnagy lelkesedéssel, inkább kötelességérzésből vállalt tárcát olyan kormányban, amelynek Kossuth is tagja volt. Mindjárt az első miniszteri konferencia alkalmával ki is buggyant belőle a fanyar érzés, amikor a következő allegóriával iparkodott látszólagos vereségét szépíteni:

— Én ugyanazt a hazárdjátékot játszottam — mondatta Batthyánnak és Kossuthnak —, mint ti, azzal a különbséggel azonban, hogy én óvatosan és kicsibe játszottam. Kossuth va-banque-ot mondott s csak az a szerencse, hogy kártyája beütött.

Ezt a kissé érdes kritikát a múltak fölött aztán Batthyány így akarta Kossuth számára megédesíteni:

— Szerintem jobb ez a hasonlat, ha a whist-játékkal magyarazzuk. Széchenyinél a honneurs-ök voltak, nálunk pedig a trick!

Hogy Széchenyi már kezdettől fogva nem valami nagy lelkesedéssel állott be a forradalom vezetőségébe s hogy már a miniszterek kinevezése körüli herce-hurca idején is hangoztatta visszalépő szándékát, az egy egykorú bécsi vicclapnak a tréfájából derül ki, amely március 30-án azt a koholt hírt közölte, hogy Metternich a Bécsből való távozásakor leadta névjegyét Széchenyinél s a névjegyre ezeket a betűket írta: „O. W. I. G.”, ami annyit jelent, hogy „Oweh, ich geh!”. Amire állítólag viszont Széchenyi is leadta a maga névjegyét Metternichnél s ezt a két betűt írta rá: „I. A.” („ich auch”).

Ennél a tréfánál azonban fontosabb Széchenyinek az alsótábla április 4-iki ülésén mondott beszédje, amelyben — a megyei autonómia kérdésének tárgyalásánál — határozottan kijelentette, hogy a megyék átalakításának most nem látja az idejét, s ő különben is a nemesség jogait, amely egyébként is oly sokat áldozott már a közelmúlt időkben, egy időre még fenntartani óhajtaná. Mindenesetre sajtóságos álláspontja egy olyan forradalom miniszterének, amely a hűbériség felszámolását volt hivatva végrehajtani!

EÖTVÖS

Eötvös József, a kultuszminiszter és Kossuth Lajos között szintén a személyes és elvi ellentétek meglehetősen mély szakadéka tátongott. Nem szabad elfelejtenünk, hogy a Pesti Hírlapot, Kossuthnak ezt a legszemélyesebb alkotását, amellyel ő megteremtette a magyar publicisztikát, s amelyet 1841 januáriusától 1844 június végéig szerkesztett, a kiadó-tulajdonos Lander er — egy olcsó ürügy címén, de bizonyára nem a bécsi körök ellenére — átadta a Csengery—Eötvös-csoportnak; s hogy Eötvösék az ő saját lelkéből lelkedzett gyermekét, népszerűségének talapzatát, a hírlapot elfogadták a kétkulacos kiadótól, azt Kossuth személyes bánatolmnak érezte. Ettől fogva nyílt harc volt közöttük, amely külszínre ugyan a „centralizmus” elvi kérdése körül forgott, éltető eleme azonban mégis csak Kossuth személyes ressentiment-ja volt. Eötvös aztán segített ugyan a főrendek körében az ellenzéket megszervezni, maga azonban nem ment el soha Pozsonyba, az országgyűlés munkálataiban személyes részt nem vállalt, s csak a márciusi események idején tűnt fel Pozsonyban. Hiszen — különös tekintettel a jobbagykérdés halaszthatatlan rendezésére — a márciusi forradalmat Eötvös joggal tarthatta a maga eszméi diadalának.

SZEMERE

Szemere Bertalan úgy került — Kossuth ajánlatára — a belügyminiszteri székbe, hogy már régebben, borsodmegyei követsége idején, mint szervező tehetség szerzett magának nevet. Őt viszont egyrészt Batthyánytól választották el elvi nézeteltérések, főként a demokratikus törekvések célkitűzései dolgában, másrészt személyes ellentétek is uralkodtak közte és Klauzál Gábor földművelés- és iparügyi miniszter között. Ezek az ellentétek, mint láttuk, a nyilvánosság előtt azon a pesti népgyűlésen robbantak ki, ahol Klauzál a bécsi halasztgatás miatt fellázadt tömeget csitítani iparkodott, Szemere

ellenben egészen nyíltan háborgott a bécsi „árulók” ellen. A csodálatos aztán csak az volt, hogy ugyanez a Szemere, mint belügyminiszter, hamarosan ellene fordult a forradalomnak és, mint még majd látni fogjuk, olyan reakciós sajtótörvényt mutatott be már egy héttel a forradalom után, hogy a lapok már inkább visszakivánták volna a régi osztrák cenzúra-időket!

Szó mint szó: szörnyen heterogén elemekből tevődött össze ez a kormány, és pedig — ahogy Kemény Zsigmond báró állítja — Batthyány tudatos szándékából: Széchenyit azért akarta a kormányon látni, nehogy az a reakció élére vesse magát, Kossuth nélkül pedig szintén nem akart miniszterkedni, mert attól félt, hogy ez — nyugtalan természetét követve — egy szélsőséges ellenzékot fog teremteni, ha ki marad a kormányból, s aztán egész befolyásának súlyát addig fogja a végletekre vetni, amíg az egész állam felbillen. „Széchenyit tovább sodorni, Kossuthot visszatartóztatni, az összes pártárgyalatokat a kormány mellé vonni: ez volt Batthyány elgondolása. A merész terv eleinte sikerült, később felforgattatok”, — így jellemzi Kemény báró az első magyar alkotmányos minisztérium lelki klímáját.

AZ ÁLLAM GAZDASÁGI HELYZETE

A megalakuló kormány gazdasági helyzete aztán még kétségbeejtőbb volt. Rendelkezésünkre áll Kossuth első pénzügyminiszteri kimutatása 1848 április 20-ikáról. Miután a nemesség eddig természetesen nem fizetett adót (sőt, mint a Pesti Hírlap 1848-iki 65. száma felpanaszolja, a nemesek még március után is kereken megtagadták a közteherviselést!), az egyenes adók között a legnagyobb tétel a 109.000 forintos zsidó-adó, utána következik Horvátország 96.000 forintos, a királyi városok (cenzusos) 18.000 forintos, a szepesi városok 18.000 forintos és a várerősítési díj 73.000 forintos tétele. Annál nagyobb bevételt jelentenek a közvetett adók: a kamarai és törvényszéki díjából befolyó 59.000 forintos,

a harmincadból kikerülő 2,868.000 forintos és főként a só-fogyasztásból várt 5,910.000 forintos bevétel. Summa-summarum az állam 1848-ra 11,567.748 forint jövedelemmel számított, amelyből azonban április 7-éig, a minisztérium kinevezése napjáig mindössze 6,531.480 forint folyt be. Lottóból, postából s más kisebb forrásokból még hozzájárult valamelyes pénz, úgyhogy az új minisztériumnak jog szerint 7,934.250 forinton kellett volna rendelkeznie.

Ehelyett azonban már április 7-ike előtt Bécsbe szállítottak 6,192.777 forintot, magyar állami adminisztrációra elköltöttek addig 1,100.000 forintot, a forradalom után közvetlenül elköltöttek 238.908 forintot. Úgyhogy amikor Kossuth átvette a tárcáját, abban mondd és írd 402.565 forint találtatott. Tessék ebből a félmillióból egy államot felépíteni, azt egészen modern, demokratikus alapokra átdolgozni, egész új adminisztrációt megszervezni, s mindenekelőtt előteremteni azt az asztronomikus összeget, amibe a jobbágyfelszabadítás és úrbérmegváltás kerülend, ha az új parlament csakugyan jóváhagyja a régi országgyűlésnek azt a döntését, hogy a nemességet az állam tartozik kárpótolni elszenvedett veszteségeiért. Mindezen felül pedig arra is gondolni kell, hogy a felszabadult jobbágy földekre — hacsak nem akarják, hogy parlagon maradjanak azok — instrukció is kellene, amit ismét csak az állam közbenjöttével, legalább is jótállása mellett, lehetne nagyobb hitelművelet formájában megszerezni. Hamarosan aztán még komolyabb pénzügyi gond is szakadt a kormány fejébe: amikor nyilvánvalóvá lett — amire eleinte nem is gondoltak —, hogy az új szabadságot fegyverrel kell majd megvédeni, ami tudvalevőleg már Montecuccoli óta elsősorban pénz kérdése. S mindezt rongyos félmillióból!

A KÖZÖS ÁLLAMADÓSSÁG

Mindez azonban még csak hagyján lett volna, mert hiszen ideig-óráig esetleg belső hitelekből is megoldhatták volna. Ekkor azonban a bécsi udvar olyan bombát robbantott a

magyar kormány alá, amely amennyire veszedelmes, viszont annyira várható is volt az előzmények után.

Tudjuk, hogy már a március 31-iki királyi leirat is felállította a követelést, hogy „addig is, míg azon közös költségek aránya iránt, amelyek az összes birodalmat közösen érdeklik, kölcsönös értekezés után a jövő törvényhozás intézkednék, ... a szükséges költségekről ideiglenes rendelkezés tétessék”. Várható volt tehát, hogy ez ügyben Bécs nem fog félúton megállani, annál kevésbé sem, mert hiszen a közadó kérdésében az új „alkotmányos kormányt” nyilván szembeállíthatja a régi, rendi Magyarországgal s akkor az új rezsim magában az országban kerül csödbe!

Csakugyan ugyanazon a napon, amelyen a kormány királyi megerősítése megjelent, s szinte junktimban azzal, április 7-én egy másik királyi kézirat is napvilágot látott, amelyet azonban a magyar kormány közzé sem mert tenni, úgyhogy az csak az országgyűlés berekesztése után s akkor is csak az osztrák és német lapokban került nyilvánosságra. Ez a legmagasabb kézirat, amelyet V. Ferdinánd kedves öccséhez, István főherceg-nádorhoz intézett, közli vele, hogy amikor a király a felelős magyar minisztériumról szóló március 31-iki kéziratát kiadta, nyomban utána megjelent a felségnél a „nem-magyar államrészek felelős minisztériuma is”, amely szükségesnek látta az uralkodónál sürgetni, hogy „a nagylelkű magyar nemzet és képviselői által mondatnék ki, miszerint az egész osztrák monarchián fekvő közös államadósság — igazságos arányban — a magyar korona alatt lévő tartományokra is ruháztassék át”. „Mivel pedig — a magyar országgyűlésnek pár napon belül leendő berekesztése miatt — e tárgyban forma szerinti törvényes intézkedés már keresztül nem vihető, ezért felhívja az uralkodó a nádor útján a magyar Rendeket, hogy részökről olyan őszinte kijelentés történjék, hogy ezáltal minden olyan aggodalom megszűnjön, mintha a magyar tartományok a közös államadósságban való részvételüket meg akarnák tagadni”. S hogy a kedvelt, hűséges és nagylelkű magyar Rendeik mindjárt

azzal is tisztában legyenek, mennyi pénzről is lehet itt szó, a királyi kézirat egyben azt is közli — egyelőre inkább csak a nádor „személyes tudomása végett” —, hogy „az összes államadósságnak mintegy negyedrésze, 10 milliónyi mennyiségű évenkénti adóban” esik majd Magyarországra!

Azt megmondhatjuk, hogy ez a követelés páratlanul szemérmetlen volt. Hiszen eddigelé Magyarország egész költségvetése, mint láttuk, 11 és fél millió forintra rúgott, most pedig csak a közös költségekre 10 milliót követelt az osztrák udvar. Mindenesetre borsos kis számlát nyújtott be az 1848-as törvényekben lefektetett engedmények s az új kormány kinevezése fejében!

A pesti sajtó toporzékolt dühében, amiért Bécs ilyen átlátszó manőverrel akarja a magyar forradalmat elgáncsolni. Amikor a hivatalos Wiener Zeitung április 22-én a kéziratot közzétette (még pedig nyilván azért, mert Bécsben észrevették, hogy a magyar kormány vonakodik annak publikálásától), akkor a radikális Pesti Divatlap így kommentálta azt:

— Fizesse, aki csinálta! A magam adósságát sem fizetem, hát még a másét hogy fizetném — mond a magyar ember, kivált az, aki nemes volt.

De még a leghiggadtabb lap, Csengeryék Pesti Hírlapja is a méltatlankodás keserű szavaival reagál a királyi kézira:

— Hogyan is vállalhatná el Magyarország az osztrák államadósság bármely csekély részét? A magyar törvényhozás megbízásából történt-e ennek az adósságnak a felvétele? Vagy talán magyarországi beruházásokra fordították ezeket a kölcsönöket? ... Nálunk minden ilyes kísérletet, amely a közös államadósságok elvállaltatását célozná, közindignációval fog a nemzet visszautasítani!”

A bécsi kormány vita-lapja aztán május 5-én ritkított szedéssel hozza a Pesti Hírlapnak ezt a cikkét s a következő fenyegetést fűzi hozzá:

— Ha Magyarország az államadósságnak reá eső részét nem akarja fizetni, mi lesz ennek a következménye? Semmi

egyéb, mint nyílt háború, semmi egyéb, mint hogy Magyarországot másodszor is német vérrrel kell meghódítanunk!

Nos ez a durva és otromba fenyegetődzés (amely mögül persze máris kivillant a lóláb, hogy jogcímet nyerjen az udvari párt Magyarország fegyveres letörésére), végkép kiütötte a hordó fenekét. A magyar kormány s az e kérdésben tárcájánál fogva elsősorban érdekelt Kossuth egyelőre a , nyilvánosság számára zavartan hallgatásba burkolódzott, s újra csak Petőfi az, aki meglehetősen szenvedélyességgel mutat rá az elkövetkezendő útra:

*Mit nem beszél az a német,
Az isten nyila ütné meg!
Azt követeli a svábság:
Fizessük az adósságát.*

*Ha csináltad, fizesd is ki,
Ha a nyelved öltöd is ki.
Ha meggebbedsz is
beléje,
Ebugatta himpellére! . . .*

*Ha pediglen nem fizetünk,
Aszondja, hogy jaj minekünk,
Háborút küld a magyarra,
Országunkat elfoglalja.*

*Foglalod a kurvanyádat,
De nem ám a mi hazánkat!. . .
Úgy kiverünk, jobban se kell,
Még a pipánk sem alszik el!*

Az országgyűlés ellenben éppen ezekben a napokban teljesen az uralkodó család pozsonyi látogatásának hatása alatt állott. Az uralkodó ugyanis több főherceg kíséretében érkezett Pozsonyba, hogy ott az utolsó rendi országgyűlés utolsó ülészakát berekessze, s egyúttal az 1848 márciusi

törvények szentesítését kihirdesse. Mialatt Pesten a jövődőtől való aggodástól az idegek végsőkig feszültek s egy népgyűlés 9-én két hadsereg felállítását követeli, azalatt Pozsonyban — a Pressburger Zeitung egykorú jelentése szerint — „a politikusok közt mindenütt a tegnapi királyi aktsuról folyik a szóbeszéd, s mindenkinek az a reménye, hogy a nemzetre most boldogabb korszak hajnala derült, amelyben szellemi, erkölcsi és anyagi érdekei rövid idő alatt eddig nem ismert virágzásra fognak fejlődni. És e szép reményekkel e pillanatban minden összhangzani látszik”. Másnap pedig, amikor Deák és Eötvös József miniszterek Pestre érkeznek a gözhajóval, a kormány sajtója meglepéssel konstatálja, hogy „a forradalmi állapot immár megszűnt s minden ismét a régi kerékvágásba lép”. Hogy Kossuth maga hogyan gondolkozott, azt csak abból sejtethetjük, hogy április 24-én kommunikét tétetett közzé, amely szerint napok óta betegen fekszik s a miniszterelnök kivételével senkit sem engednek be hozzá. „A betegséggel kapcsolatban — írja a Pester Zeitung — fővárosszerte azt a hírt kolportálják, hogy Kossuth lemond állásáról és visszavonul a magánéletbe”.

Bezzeg a politikai élet eseményeire sokkal érzékenyebben reagáló gazdasági élet — szemben az országgyűlés optimizmusával — egészen másként ítélte meg a helyzetet. Már április 15-én ezt jelenti egy szemtanú a Március Tizenötödikének:

— A budai banknál temérdek ember váltja be a papírpénzt ezüst pénzzé. A naponként mintegy 3—400-ra menő tömegben vannak olyan vidékiek is, akik, hogy biztosíthassák maguknak a bejutást, a banképület kapuja alatt szokták az éjszakát tölteni...

Míntha ilyes jelenetekről már olvastunk volna a francia asszignáták korából! A pánik olyan mérveket kezdett ölteni, hogy veszélyeztette már a gazdasági forgalmat, mire a pesti gazdasági élet vezetői szükségesnek látták, hogy a Pesti Hírlapban megnyugtató nyilatkozatot tegyenek közzé:

— Az osztrák bankjegyek iránt egy idő óta lábra kapott

közbizalmatlanságot s az ezüst pénznek a forgalomból kivonását a pesti kereskedelmi testületek alaptalan félelemből származott dolognak nyilatkoztatják.

Ez a megnyugtatósnak szánt nyilatkozat azonban nem sokat használhatott, ha meggondoljuk, hogy még olyan ember is, mint az egyébként csöndes papnak és a világtól távol élő poétának ismert Tompa Mihály is csak bajt okozott a pénzzel kapcsolatban a forradalmi kormányoknak. Tompa ugyanis feljött a fővárosba s elment a budai bankba, hogy — amint írta — ringy-rongy pénzéért becsületesebbet kapjon. Többen álltak ott egy csomóban, de noha már órák óta várakoztak, mégsem került rájuk a sor. Tompa ekkor haragra lobbant és szembekötösdínek, komédiának, időlopásnak nevezte az egész intézményt. Ez a kifejezés igen zokon esett a közelben álló, odarendelt három nemzetőrnek, akik közül az egyik, egy Spiesz nevű őr, rövid úton elfogatással fenyegette meg a költőt. Erre Tompa sarkon fordult, otthagya a bankot, átjött Pestre, ahol aztán a Március Tizenötödikében „Pénzváltási komédia” címen erős szavakkal kelt ki a budai bariknál uralkodó túrhetetlen állapotok ellen. — Úgy tudjuk, hogy Tompának ezt a cikkét nem vették be összes művei kiadásába!

AZ ARISZTOKRÁCIA

A márciusi törvényeknek április 11-én kihirdetett szentesítésével csakugyan lezárul a 48-as magyar forradalomnak egyik szakasza (persze nem abban az értelemben, ahogy az országgyűlés és a hivatalos sajtó elképzelte: a békés felvirágzás felé!), s így idején van, hogy rövid tekintetet vessünk a magyar társadalom különböző rétegeire: hogyan helyezkedtek szembe a diadalmas (vagy legalább is egyelőre annak látszó) forradalommal?

Arany János meglehetősen rideg szavakkal emlékezik meg április 22-én Petőfihez írott levelében az arisztokrácia magatartásáról:

— Mert itt a bukott ariszto... vagyis inkább nullocratia sehogysem akar kibékülni a dolgok folyamával s emiatt van zavar a közigazgatásban.

Azt hihetnők, hogy itt a kis falusi jegyző a maga templomtorony-távlatából ítéli meg csupán a helyzetet, és pedig csakis abból a szempontból, vájjon mennyire hat az ki az ő hivatali ügykezelésére. Ámde csakugyan vannak bőséggel jelek, amelyek szerint a főnemesség egy része nem akart a rendi világ elmúlásába belenyugodni. S itt nem is szólunk az elmúlt korszak exponált embereiről, pl. Jósika Samu báró erdélyi alkancellárról, aki magyar mivoltával összeegyeztethetőnek vélte, hogy a magyar szabadságmozgalommal Jellachichot vonultassa szembe hadsereg élén. El is érte azt, hogy arcképét — persze csak lemondása napján — kidobták a vármegye díszterméből. A másik főmatadora az elmúlt korszaknak, Apponyi György gróf, szükségesnek tartotta, hogy a Pesti Hírlapban mosakodó nyilatkozatot tegyen közzé:

— Kénytelennek érzem magamat a sajtóhoz fordulni, miszerint azon ellenem felhozott állítást, hogy hivatalomról való lelépésem után, a nemzet újabb időben feltűnt óhaj-tásai ellen alattomos utón törekedtem légyen, ezennel visszautasítom, becsületézetem és jellemem nem tűrhetvén ezen vádat. E nyilatkozatomat azzal fejezem be: miszerint felséges királyunk és hőn szeretett hazánk iránti hűségemhez képest, mindazon törekvéseket, miktől átalakulásunk szerencsés megoldása várható, nehezíteni nem akarhatom ...

Mondom, az arisztokráciának e levitézlett hőseit kár a március utáni események megítélésében szóhoz juttatnunk. Ellenben itt van pl. Vay Miklós báró, akire rövidesen jelentős szerep jut majd a forradalom menetében, tudvalevőleg már februáriusban azt indítványozta az országgyűlésen a főrendek nevében, hogy az úrbéri kényszerítő megváltást kimondó törvénynek tárgyalásába a Rendek egyáltalán bele se menjenek. Keményebb hangot ütött meg, mégpedig már a forradalom diadala után, Berényi János gróf, aki március 18-án azt indítványozta a főrendi táblán, hogy az úrbéri kér-

désben, de egyáltalán az egész márciusi törvényhozás kérdésében hívják egybe az összes magyar nemeseket ösgyűlésre a Rákos mezejére, s csak ha ez is jóváhagyja a hozott törvényeket, akkor nyerhessenek az országgyűlés határozatai törvényerőt. Még kétségbeesettebben szónokolt április 6-án, közvetlenül a feloszlítás előtt, a főrendi táblán:

— A sors úgy akarta — panaszkolta —, hogy a jelen dial a magyar ezeresztendő arisztokráciának végperce legyen. Mi lesz már ezután Magyarországból? Vagy centralizált idegenek országa, vagy pedig eldarabolt nemzetek csatamezeje. Magyar pedig többé nem lesz. Én azonban nem bánom, akár-micsoda változás történik is Magyarországon, mert én a magam személyére nézve, ámbár magyarországi nemes többé nem vagyok, leszek amerikai szabad polgár!

Ha ez a gróf csak emigrálásra szánta magát azért, mert a nemesi Magyarországnak bealkonyult, keményebb húrokat pendített meg Szapáry Antal gróf, aki Fiáth Ferenc báró feljegyzése szerint azokban a napokban, amikor az úrbériség megszüntetése került napirendre — amely persze sok családnak egyedüli vagyonát alkotta — ezt vésette a kardja pengéjére:

— Kártalanítás vagy halál!

Meglepőbb azonban, hogy Wesselényi Miklós is, aki 48 előtt mint a radikalizmus egyik zászlóhordozója és mártírja szerepelt, most egyszeriben szelíd húrokat penget: csöndet, engedelmeskedést hirdet s a jobbágykérdésben visszariad a kötelező tehermentesítéstől s elegendőnek tartja a bérrendszer alapján való rendezést.

Egyébként pedig az arisztokrácia is iparkodik lassanként az új világba belehelyezkedni, amit a „forradalmi” kormány is megkönnyít neki, amikor a „republikánus” belügyminiszternek, Szemerének intézkedéséből tömegével jelennek meg a főispáni kinevezések — majdnem száz százalékban a főnemesek köréből. (Ezek lesznek persze majd az elsők, akik a merülő hajót idejekorán otthagyják, vagy éppenséggel mint „muszkavezetők” az ellenség pártjához csatlakoznak.)

A NEMESSÉG

Az alsótáblának nagyobb részét köznemesi rendjei is meglehetősen realitásérzékkel helyezkedtek szembe a forradalommal. Amikor március közepén már nyilvánvalóvá lett, hogy a királyi propozíciók által felvetett jobbágykérdéssel most már komolyan kell foglalkozni, mert különben a nép maga veszi a kezébe sorsának intézését, ugyanazok a rendek, akik hónapokig húzták-halasztották az örökváltság elintézését, most egyszeriben sürgősnek látják, hogy a még együttülő rendi országgyűlés tárgyalja le az állami kármentesítés dolgát. Legalább a nyele maradjon meg a veszett fejszének! Ki tudja, mi lesz az új választások után: hátha olyan radikális népparlament jön ott össze, amely aztán már kármentesítésről sem akar hallani, inkább hát most nyomban foglalják törvénybe az állam kármentesítő kötelezettségét! Alapjában s főként financiálisán aligha gondolta át a rendek közül csak egy is ennek az állami hitelműveletnek a pénzügyi részét, mert hiszen akkor nyomban vissza kellett volna az állami kártérítés gondolatától rettenniök: az örökváltság költségeit még annak ellenfelei is minimális 300 millió forintra becsülték — ami a magyar nemzet múltjában egyszerűen példátlan méretű hitelműveletet igényelt volna, pláne ha meggondoljuk, hogy Kossuth összesen egy félmillió forinttal vette át az államkasszát.

A helyzetet a bécsi udvar magatartása is komplikálta, amely csak azért, hogy a kormányt lehetetlen helyzetbe hozza akár a nemesség, akár pedig a nép felé, most egyszerre a nemesség patrónusának csapott fel s március 29-i királyi leiratában azt kívánta, hogy „miután a robot rögtöni megszüntetése a földesuraknak s általában az egész országnak nagy károkat okozna, vegyék a Rendek újabb tanácskozás alá az úrbéri kármentesítésről szóló törvényjavaslatot”. A leirat mögül szinte halljuk Zsófia főhercegné kaján hangját, amely március előtt a népuralom mellett agitál, hogy azután nyomban visszaforduljon a régi rend támaszaihoz s velők karöltve

iparkodjék a demokratikus erőket és kormányokat mattba szorítani.

Kossuth érzi ezt a hangulatot, nem akar a nemesi rendekkel ujjat húzni s még március 18-án, három nappal a pesti forradalom után így békíti meg a nemeseket:

— Éppen nincs szándékomban a magyar nemességet nivellatióális rázkódtatásokba keverni, sőt a magyar nemességet olyannak tekintem, amelyet erejéből kivetköztetni a hazára nézve káros volna. Szeretném az úrbéri kármentesítést még ezen az országgyűlésen kidolgozni, és pedig azon osztály javára, amely a (magyar nemzetiségnek hű védője volt...

További két hét múlva újabb megnyugtató szükségét látja fennforogni, amikor a közlegő képviselőválasztások kérdése izgatja a rendeket:

— A nép pedig, ha joggal felruháztatik, éppen úgy megválasztá Rómában a patriciusokat, s a nemesség még soká megtarthatja befolyását, ha a néppel ellentétbe nem hozatik!

Kossuthnak ez a megnyugtató jóslata csakugyan be is válik majd — a választások majd mindenütt a régi nemes urak képviselői mandátumát hozták meg —, egyelőre azonban a nemesség nem nagyon bízott vezérének jóslatában s igen kegytelen hangulatban fogadta az országgyűlésnek jobbjabszabadító javaslatát — a kármentesítés elvi kimondása ellenére is. A Pesti Hírlap több ízben is rámutat, hogy a kiváltságokról való lemondás minő reszenzust okozott a megyékben, úgyhogy a pozsonyi követek egy része nem is mert a megyéjébe visszatérni. „Martonvásáron — ahogy Der Ungar jelenti április 7-én — a nemesség ünnepélyesen tiltakozott jogainak bármiféle megcsorbítása ellen és nagy csapatokban szándékozik városunkat fegyveresen felkeresni”. Ugyanezt hallja a lap más városokból is. Másnap a Bácskából jelentik ugyanennek a lapnak, hogy a köznemesség ott is tömegesen fölkel, országgyűlési követeit véres megtorlással fenyegeti és kijelenti, hogy hagyományos jogait utolsó csöpp véréig

védeni fogja. A Pesti Hírlap most már részleteket is közöl a nemességnek ellenállásáról: hogy megtagadják a közteherviselést (65. szám), hogy a szolgabíró tovább is úgy boroztat, mintha nem is lett volna forradalom (131. szám), hogy a földesurak tovább is robotba kényszerítik volt jobbágyaikat (134. és 159. szám), hogy a dézsmát is éppúgy bekövevelik, mint eddig (23. szám). Táncsics Mihály új lapja is felpanaszolja április 23-án, hogy egy torontálmegyei földesúr a népet továbbra is robotban tartja. Egy nappal előbb az Életképek jelenti a Pesttől mindössze négy órára fekvő Péteri községből, hogy ott a nép a volt földesúrnőjével, Földvári Miklósaéval szemben a régi viszonyokból kifolyóan bizonyos követeléseket támasztott. Erre a véletlenül odavetődött Szilasi István szolgabíró a követelőket brevi manu lehúzatta és megbotoztatta. Rögtön utána azonban menekülnie kellett, mert a feldühödött nép agyon akarta verni.

Erdélyből még tarkább hírek futottak be, úgyhogy április 13-án, egy egész hónappal a forradalom után, Wesselényi kénytelen Erdély nemességét nyílt levélben felhívni, hogy most már a lehető legsürgősebben vigye keresztül a dézsma és a robot eltörlését! Kolozsmonostoron például a szolgabíró egy odavalósi polgárt — aki melleleg még nemzetőr is volt — még május 5-én is megbotoztatott. A rumén nép természetesen örömmel vette a jobbágyság eltörléséről szóló híreket s a robotszolgáltatást nyomban meg is tagadta földesurainak. Erre egyes földesurak karhatalmat alkalmaztak, hogy volt jobbágyaikat tovább is „kötelességeik” teljesítésére kényszerítsék. Mivel pedig a földesurak nagyobb része magyar volt, ezért — mint a kor krónikása, Szeremlei Samu megjegyzi — könnyű volt a népben azt a hiedelmet ébreszteni, hogy a rumén nép szabadságának a magyarság az ellensége. Holott igazában úgy állott a dolog, hogy — Várady Gábor egykorú jellemzése szerint — a rumén köznemesség éppúgy fellázadt az új, jobbágyszabadító törvények ellen, mint a magyar nemesség egy része.

Pest újra tiszta idegekkel érzi, minő veszedelem fenye-

geti a forradalom népies eredményeit a nemesek ellenszegülése révén. A harc tehát most a régi nemesség ellen indul. A Március Tizenötödike nyitja meg a kórust, amely első számától kezdve homlokán ezt a jeligét hordja: „Nem kell táblabíró-politika”. Folytatja az Életképek, amely már március 19-én kijelenti, hogy „lapunkból az Y ki van küszöbölve. Ezentúl senkinek a nevét sem fogjuk ezzel az arisztokratikus végbetűvel írni”. Mire egy sor író — pl. Jókai és Gyulai is — leteszi neve végéről az Y-t. Egy pesti népgyűlés április 6-án ünnepélyes formaságok közepette széttép egy nemesi „kutyabőrt”, s ugyanezen a napon jelenik meg Petőfi híres verse, a „Készülj, hazám!”, amely Európa elcsapott királyait gúnyosan Magyarországra invitálja, mert a jó magyar nép szívesen látja őket s dicsőségének tartja, ha hizlalhatja őket.

*Jertek mihozzánk!
Kosztot, kvártélyt adunk,
S az elvesztett királyi címek
Kárpótlása végett
Majd táblabírákká teszünk!*

Az ironia egész skálája zúdul most a régi nemesek — a táblabírák — ellen, miközben Petőfi megfelejtkezik arról, hogy hiszen még nemrégiben őt is tiszteletbeli táblabírájává választotta valamelyik vármegye. Petőfi természetesen szántszándékkal felejtkezik meg erről az egykori kitüntetéséről, — hol van ő már ettől?!

Viszont a Délibáb is nekigyürkőzik a nemességnek, legalább egy vicc erejéig, amelyben elmondja, hogy egy táblabíró egy szép reggelen arra ébredt, hogy a pesti Magyarucca kövezete fel van szedve. Ijedten kiált rá a feleségére:

— Angyalkám, gyere, végünk van, itt az új revolúció: a nép már barikádokat emel!...

Ezen az inkább tréfálkozó, szarkasztikus hangnemen túl azonban komoly aggodalmak is ébrednek Pesten, amikor

azt látják, hogy a régi országgyűlés a maga eddigi pozíciójának védelmére olyan választójogi törvényt készül alkotni, amely egyszerűen lehetetlenné teszi majd a nép akaratának megnyilvánulását. Így pl. március 26-án híre kerül, hogy a Rende az új törvényben mint választói jogosultságot a nemesi címet is fel akarják venni. A Pesti Hírlap kemény hangon kikel e választói kvalifikáció ellen, mint amely ismét csak a régi kasztrendszer elevenítését, és „nagy részben megsemmisítene a múlt napok eredményét”. A választói jogosultság egyenlőségét a törvényben is ki kell mondani. Április elején újabb formulával próbálkozik a nemesi országgyűlés: vagyoni cenzust akar a választói jogosultság alapjául elfogadtatni. Erre meg az Életképek hördül fel: „ne felejtkezzenek meg az urak a hat szilvafáról sem, nehogy az eddigi törvényhozási tagok nagy része ki maradjon az új országgyűlésből!”

A NEMESSÉG JOGLEMONDÁSA

Amikor március második felétől kezdve a parasztság mind erőteljesebben követeli a márciusi törvényeknek a jobbágyszabadságra vonatkozó intézkedései végrehajtását, a nemesség körében új jelszó kap lábra, amely azzal iparkodik a nyugtalankodó parasztságot elcsitítani, hogy a nemesség máris nagylelkű áldozatot hozott, amikor a parasztságot politikai jogokhoz juttatta. A publicisztikai kiindulópont a Nemzeti Újságnak egy március végén megjelent cikke volt, amely a nemesség áldozatkészségét állította szembe a parasztsághozállással. Erre a doktrinerek lapja, a Pesti Hírlap március 30-án vezércikkben válaszolt:

— A Nemzeti Újság nem látszik tudni, hogy azon nagy reformok, miket most a nemzet kivívott, nem a nemesség nagylelkűségének eredményei, hanem azon demokratikus mozgaloméi, amely Parisban vévé kezdetét s fölrázta egész Európát. A nemesség, ha áldozatot hozott, nem a hon oltá-

rára nyújtá azt, hanem hozta saját érdekében, engesztelő áldozatul a népjogok bosszuló nemtőjének.

Április 4-én aztán Széchenyi mondott az országgyűlésen beszédet, s ebben újra arról szólott, hogy „a nagylelkű magyar nemesség a jogok sáncaiba bocsátá a népet”. Erre most már erélyesebben reagál a Pesti Hírlap az új legendaköltés ellen (ápr. 10):

— Mi úgy tudjuk, hogy a nép maga tört be a sáncok közé. Rosszul hangzik a nemességnek e folytonos öntömjenezése ...

Ehelyett azt ajánlja a lap, hogy a nemesség más, realisabb eszközökkel iparkodjék a nép nyugtalankodását megszüntetni. Tanácsa alighanem süket fülekre talált: a nemesség most egyébbel volt elfoglalva. Az új állami berendezkedés módot nyújtott arra, hogy a jobbágy munka járadékától megfosztott nemesség a közigazgatás körül nyerjen kárpótlást. A Március Tizenötödike gúnyosan jelenti, hogy „hire jár, hogy a Karok és Rendek kétharmada osztályfőnök akar lenni. A minisztérium pedig kérelmüket megtagadni vagy nem akarja, vagy nem meri”. Erről az invázióról majd még bővebben is kell írunk, amikor a tisztviselőknek a forradalom irányában tanúsított magatartásáról szólunk.

A PAPSÁG

A papság általában lojálisán, nem ritkán lelkesen csatlakozott a forradalomhoz, csak nagyon elvétve akadt soraikban reakciós törekvés. Mindez természetesen elsősorban a protestánsokra vonatkozik, amely felekezet csakugyan hálás lehetett a forradalomnak, hiszen az egyenjogúságot ez a 48-as törvényhozás biztosította számukra első ízben.

A főpapság részéről Lonovics csanádi és Rudnyánszky besztercei püspök már március 18-án önként lemondtak az egyházuk által bírt papi tizedről. A Pesti Divatlap már március 21-én jelenti örömmel, hogy „a katolikus papság nagy szimpátiát mutat a történetek iránt. Mi örömmel már házasítani is akarjuk őket”, — fűzi hozzá tréfásan a lap.

Március 26-án a Nemzeti Múzeum előtti téren nagy tábori mise volt „a szabadságnak békés úton történt kivívásáért”. A misét Hám János, a majdani primás mondotta.

A dolog természetéből folyik, hogy — mint minden ilyen forradalmi megmozdulásnál — itt is osztályharcos elemek türköztek fel a papság soraiban is. A Pesti Divatlap szerint a pesti katolikus káplánok már április 5-én erélyes felhívást küldtek szét kollégáiknak országszerte aziránt, „hogy írják alá azt a petíciót, amelyben sorsuk javítását kívánják. A szege nyebb plébánosok is joggal követelhetik, hogy a püspöki, kanonoki jövedelmekből nekik is juttassanak valamit”. Szerencspataký János r. k. lelkész már április 8-án s azután még több ízben ír cikket, amelyekben reformokat követel a katolikus papság számára. Így pl., hogy a papság is növevssen bajuszt és szakált, meg, hogy papi funkcióin kívül atillát hordjon. (Kostyál Ádám neves pesti szabómester, a magyar gálaöltözék ismert megteremtője, május folyamán már hirdeti is papok számára díszes nemzeti öltönyeit.) Szerencspataký aztán tovább is haladt reformköveteléseiben: most már a papok nővülése mellett agítál, s kívánságához lelkesen csatlakozik Temes- és Torontálmegyék papsága is. Főként siralmas anyagi helyzetük izgatja az alsópapokat. Április 26-án a Jelenkor ismerteti a helyzetüket: a káplánok panaszaí odairányulnak, hogy „ők gyakran csak 15—20 évi szolgálát után nyernek plébániát; évi díjuk némely megyében éppen csak 24 forintra rúg, s mivel élelmüket a plébánostól kapják, ezért ki vannak téve ezek önkényének és méltatlan bánásmódjának. Miért is kérvényt nyújtottak be a kultuszminiszterhez, akitől országos zsinat egybehívasát kívánják”. Három nap multán a Március Tizenötödike közöl „Több katolikus pap” aláírással reformprogramot, amelynek jelentősebb pontjai ezek:

— Kívánunk az egyházban a főpapság ellenében jogot és szabadságot, mivel eddig teljesen jogtalanok és lekötöttek voltunk.

— Kívánunk világi polgártársainkkal a lehetőségig teljes

egyenlőséget, mivel eddig csaknem mindenre nézve egy tőlük elkülönözött kasztot képeztünk.

— Kívánunk végre a másvallásúakkal testvériséget, mivel eddig néminemükép ellenségek voltunk.

Eötvös belátta, hogy tennie kell ezen a téren is valamit, miután az egyházi rend a papi tizedről minden kárpótlás nélkül lemondott s ezáltal az alapság jövedelme csökkent. Felszólítja tehát a főpásztorokat, írassák össze megyéjükbeli papságuk jövedelmeit. A kormány gondoskodni fog arról, hogy az alsópapság kellő javadalmazásban részesüljön.

Viszont tagadhatatlan, hogy a papság között is akadt olyan, aki nem túlságos örömmel fogadta a forradalom „vívmányait”. Lónyay Menyhért írja országgyűlési naplójában, hogy „a többi papon látszott a fájdalom a jövedelmök nagy részétől való megválás miatt, melyet a forradalom szellemétől való rémület csikart ki”. Itt-ott ellenforradalomról is esik szó papi körökben. Az Életképek már március 23-án írja, hogy „beszélnek suttyomban holmi ellenforradalmakról, amik itt-ott zárdákban éjjelenként forraltainak ellenünk. Már késő! A háromszínű lobogó mindenütt győzött s ha kell, ezentúl is győzni fog”. Május 3-án újabb rémhírt közöl az Életképek: „Győrben a katolikus papság fanatikus álhírek terjesztésével iparkodik a népet ellenforradalomba bujtoztatni”.

Ha itt valószínűleg inkább csak erősen felfújtt álhírekről van szó, annál hitelesebb és bántóbb azonban a kiskunsági eredetű Moizes zágrábi kanonoknak Zágrábmegye közgyűlésén május 23-án mondott beszéde, amelyben többek közt így fakadt ki hazája ellen:

— Én legjobban ismerem Magyarországot s nem is kételkedem abban, hogy el fog enyészni a szlávtságban: mint született magyar ismerem ezt a gyáva nemzetet...

Viszont annál dicséretesebb szó illeti Kovács Miklós püspököt, akit Kolozsvárott a nép megéljenzett, amikor papjait a Magyarországgal való unió előmozdítására serkentette.

A BEAMTEREK

Az alkotmányos kormánynak a közélet megadminisztrálására természetesen csak a 48 előtti nemesség s igen kis részben az ú. n. honoráciorok állottak rendelkezésére, amely utóbbiak rendszerint a nem-nemes apától, de nemes anyától született fiúk közül kerültek ki s egyes megyékben már 48 előtt is szavazójogot kaptak, egyébként pedig mint szabad foglalkozásúak (főként ügyvédek, orvosok, mérnökök) keresték meg kenyerüket, amelyet nem fizetés (munkabér), hanem tiszteletdíj (honorárium, innen a nevük) formájában kaptak meg.

Ez a két kategória most megrohanta a minisztériumokat. Az Életképek szerint május 1-ig nem kevesebb, mint 1642 folyamodvány futott be. „Mind hivatalt kérnek, de egyik sem mondja meg, mifélett? Magyar ember természetesen Universalgenie szokott lenni, kivált ha még táblabírófajta”. A miniszterek, főként Kossuth lakása körül valóságos kocsi-táborok vonulnak fel, csakúgy hemzsegnék a protekciót kérik. Az egyik miniszter — a Március Tizenötödike szerint — igen elmés módját eszelte ki annak, hogyan szabaduljon meg a sok „hivatali szorgalmazótól”. A legkedvesebb formában megkérdi a jelentkezőtől, minő szakra kívánna alkalmaztatni, s ha az illető aztán megnevez valamilyen szakot, nyomban a szomszéd szobába küldi, ahol már készen állanak az illető szakra vonatkozó tézisek, amikre a jelölteknek felelniök kellene. „Azt mondják, hogy a vizsgázandók ilyenkor csak azt nézik, melyik ajtón lehetne könnyebben elsurranni”. Az ügyvédség egyik névtelen képviselője április 30-án röpiratot bocsát ki „Kenyeret a népnek!” címen, s röpirata odakonkludál, hogy „a forradalom által tönkrement ügyvédeknek az állam köteles hivatalokat osztogatni”. Április végétől kezdve csakugyan sűrű rajokban jelennek meg a kinevezések, első sorban az államtitkároké, majd a kisebb félisteneké is. Soraik közül kiugrik Gyurkovics pesti szücsmester neve, akit titkárrá neveztek ki az iparminisztériumba. „Ő az első szak-

ember, akit a minisztériumba hívtak”, jegyzi meg a lap-jelentés.

Hamarosan álláshalmozással is találkozunk. „Csak nem jó az — írja a Március Tizenötödike —, ha egy ember két hivatalt visel. Ha az ember például Pestmegye pertárába délelőtt megy, vagy ezt látja kiakasztva: „Törvényszékbe parancsoltattam”, vagy pedig ezt: „Takarékpénztárban vagyok, délután méltóztassanak”. Nem úgy van az, tekintetes táblabíró úr! Nem lehet egy ember allelváltárnok, takarékpénztári biztos meg táblabíró egy személyben!...”

A megyéknél természetesen, miután Kossuth annyira lelkesen megvédte az autonómiájukat, március után is megmaradt a régi személyzet és a — régi szellem. Írtunk már olyan szolgabírákról, akik éppúgy tovább botoztattak, mintha mi sem történt volna. Mulatságosabb az Életképek március 23-i számában idézett főszolgabírói eset, aki a forradalomnak egészen egyéni interpretációját adta. A derék férfiú ugyanis, mihelyt megkapta a helytartótanács rendeletét a cenzúra eltörléséről, nyomban jelentést írt az alispánnak: „A helybeli cenzort felfüggesztettem hivatalától s a sajtótörvények ki-dolgoztatásáig magam vettem át a cenzori hivatalt” ...

A régi beamterek ellen persze sok helyütt fellépett a nép, így első sorban Pesten is, ahol április 19-én egy látogatott népgyűlés közönsége, kivált egy nagy csomó iparossegéd, a városháza felé tolongott a gyűlés után. Aztán a városi tanácsot elkergették és a hivatalnokokat — Rottenbiller alpolgármester és Kacskovics főjegyző kivételével — mind elcsapták. Éjjelre pedig nekiindultak s a polgármestertől kezdve a volt tanácsnokokig sorra mindegyiknek a lakását felkeresték és irtózatos macskazenét rendeztek nekik.

AZ ÍRÓK

Az írók nagy része természetesen lelkendezve csatlakozott a forradalom eszmeköréhez. Vörösmarty, akit majdan képviselővé választanak a nemzetgyűlésre, sőt 49-ben majd fő-

törvényszéki bírónak is kinevezik, ugyan kissé fáradtan reagált az új eszmékre. Egyetlen forradalmi verse van, a szabadsajtóról, azon is megérezni, hogy inkább névjegyleadás kedvéért, mintsem harsogó lelkesedésből íródott. Gyulai Pál egyelőre még Erdélyben hangicsál az unióról:

— *Légyen szívben és hazában
az ébredő magyar közt unió!*

Arany János rövidesen felköltözik Pestre, ahol — Petőfi protekciójából — a Vas Gereben szerkesztette népies korománylaphoz, az *Ami du peuple* mintájára *A Nép Barátjának* elnevezett újsághoz kerül segédszerkesztőnek. Főszerkesztőjének munkájával egyáltalán nincs megelégedve, nem tartja azt eléggé forradalminak.

Garai Jánost hamarosan egyetemi tanárrá nevezi ki Eötvös. Ő úgylátszik jobban ismerte Garai nevét és működését, mintsem az egykori pesti polgárok, mert amikor Garai a választói választmány magas színe előtt megjelent, az abban helyet foglaló kilenc magyar közül csupán egy ember — egy könyvkereskedő — ismerte a nevét; a többiek lakatosnak vélték, s ezen a foglalkozáson jegyezték is be a neves poétát. Vasvári Pál — tanár létére — utópikus szocialista volt, aki betéve tudta Cabet „Ikáriai utazását” s etekintetben világpolgárnak mondható; viszont egyben tüzes magyar is volt, akinél az ősmagyarok, még Attila is, heveny szocialistáknak bizonyultak. Még szerencse, hogy Eötvös nem hajolt meg az ifjúság követelése előtt s nem nevezte ki egyetemi tanárrá: alighanem furcsa igazságokat hirdetett volna a pesti katedréről! Magyarvérű szocialista keverékében alighanem olyasfajta egyéniség lehetett, mint volt Stancsics Mihály, aki — miután kis fia nem tudta a szókezdő S-betűt kiejteni — az ő kedvéért Tánacsicsra magyarosította a nevét; a 48-as népmozgalomban egyébként igen tisztos nevet vívott ki magának, csak éppen furcsa ötleteivel maga ellen uszította úgy író- mint majdan képviselőtársai csúfolódását.

Az írók nagyrésze egyébként hamarosan nemzetőri szolgálatra vonult be — ki káplárnak, ki tisztnek —, és mellesleg hol valamely hivatalban vagy szerkesztőségben folytatta munkáját, hol pedig mint szabad betyár iparkodott az időket átvészelni. A legjobban bizonyára Kuthy Lajos volt elhelyezkedve, aki már március előtt Batthyány Lajos magán-titkára volt s most egyszeriben miniszterelnökségi irodaigazgató lett. (Batthyáynak a hatalomból való távozásakor a belügybe került osztálytanácsosnak.) A derék, finom Kuthy, a főrendi társaságok régi kegyeltje, akit, tudjuk, már a forradalom előtt próbálkoztak Petőfivel összemelegíteni (a dolog nem nagyon sikerült, mégpedig főként a szálkás természetű Petőfi hibájából), mingy árt a forradalom másnapján leereszkedett a proletár-poétához, Petőfihez. Sürgősen kereste fel, hogy megkérje:

— Te pedig most regélj és siess nemzeti szerencsénk ittas óráiban a közbéke és a csend fennmaradására, a nép nyugtonlétére lantoddal hatni!

Hát aki kíváncsi rá, hogy ez a jótanács hogyan hatott a csupa-vulkán Petőfire, az olvassa el Petőfi forradalmi verseit és dalait. Bizonyos az, hogy Kuthy rábeszélő tehetsége ezúttal csütörtököt mondott.

A POLGÁRSÁG

Ha a nemesség egy része inkább csak dermedt rémülettel fogadta a forradalmat, a városi polgárság — amennyiben ilyenről a mi viszonyaink között egyáltalán szólhatunk — egyenesen rossz szemmel nézte azt. Hogyne, amikor látvalátnia kellett, hogy — szemben Kossuthnak még csak pár éve hangoztatott elvével, amellyel a céheket fenntartandóknak vélte — a forradalom belső logikája most egyenesen a céhrendszer letörésére indult. A városokban a polgárjog, meg a tanácsí tagság a céhek jóindulatától függött, s most egyszerre berobog ebbe az idilli csendéletbe a mob! A Pesti Dívatlap már április 15-én kárörömmel állapítja meg: „A

céhek kártékony vára omladozni kezd. Májustól kezdve Pesten akárki árulhat húst, olyan áron, amint tetszik”. Az április 19-iki elébb már említett munkástüntetés pedig, amely formálisan a városi tanács ellen irányult, igazában a céhek ellen szólt: a szónokok minduntalan azok ellen izgatták az izgatásra amúgy sem túlságosan szoruló iparossegédeket.

A derék polgárok viszont aztán a még náluk is gyengébb zsidókon iparkodtak méltó haragiukat kitölteni. Nyíltan nem mertek a forradalommal kikezdeni, úgyhogy Zichy Ferenc gróf, a budai helytartótanács elnöke, amikor hivatalból felszólították, mondana véleményt, kire számíthatna a bécsi uralom a forrongó elemékkal szemben, nyíltan ezt felelte:

— A pesti polgárságtól, mert gyáva, üdvös reakciót nem várok. Ők legföljebb a zsidókkal mernek mérközni, mert ezeknél még kevesebb bátorságot tétéleznek fel.

S csakugyan, a pesti polgármester már március 20-án kijelenti, hogy zsidót pedig nem vesz fel a nemzetőrségbe. Így ezek csak az ifjúsági nemzetőrségi századokba léphetnek be. Egy hónap alatt azonban, úgy látszik, mégis csak beszivároghattak ilyen nemkívánt elemek a nemzetőrök közé, mert április 22-én a pesti lakosok petíciót adnak be a kormányhoz, hogy a zsidókat ne engedjék be a nemzetőrségbe, aki már benn van, attól vegyék el mindenesetre a fegyvert. Különbben is Pest város egész területéről legjobb lenne a zsidókat kikergetni s ha már ilyen radikális lépésre nem szánná el magát a kormány, legalább is Klein Ármint, az Ungar szerkesztőjét fenyítse meg. Batthyány — említettük — meglehetősen tétova választ adott. Elvileg ugyan kimondotta, hogy a nemzetőri, mint bármely más kötelességek teljesítése dolgában sem osztály-, sem vallásbeli különbséget nem lehet tenni. De a főváros jelenlegi izgatott hangulatára való tekintettel, hajlandó a zsidókat a nemzetőri szolgálat alól ideiglenesen felmenteni. Azoktól a zsidóktól, akik Pesten már megtelepedtek, jogukat elvenni szintén nem lehet. Ami pedig Klein Ármin esetét illeti: ha ő sajtó vétséget követett el, a közvédlő dolga, hogy vele szemben eljárjon. Hát ha

a minisztérium ilyen lagymatagon kezeli a zsidók dolgát, majd a polgárok maguk intézkednek. A közgyűléssel állítólag kiküldetnék egy csupa német nyárspolgárból álló „zsidó-biztosságot”, amely „rendre kiüldözi a szegény nyomorult, a lakhatási jogért 15 forintot fizetni képtelen magyar zsidó-családokat”. A Reform le is írja egy ilyen zsidóbizottsági tárgyalásnak épületes menetét, ahol egy komáromi születésű, 12 év óta Pesten lakó, kilétét és állításait többrendbéli bizonyítvánnyal igazoló boltossegédet utasít ki a biztosság, annak ellenére, hogy ügyvéd is próbálja a szerencsétlen ember jogait védeni. Az ügyvéd végül így próbálkozik a könyörtelen burgerek lelkére hatni:

— Uraim, ez becsületes ember, szerződése 80 forintnyi bánatpénzzel van megerősítve, magyar születésű, ne tessék elzáratni.

— Wir nehmen keinen Fiskalen an — feleli a német elnök. — Einsperren! Kommissär, herunter mit ihm!

„Ilyenek történnék — fűzi hozzá a lap — az Úrnak 1848-ik évében, miután a szabadság, egyenlőség és tesvériség dicsőségesen kivívott”. A polgári öntudat azonban nemcsak a zsidókkal, hanem egyéb becstelen foglalkozású kasztokkal szemben is megnyilatkozott. Május 6-án például a budai nemzetőrség soraiból törölték a színészeket, noha ezek a legpontosabban teljesítették a szolgálatot: a polgárok egyszerűen nem akartak aktorokkal együtt katonáskodni.

S a vidéki városokban még úgyabbul reagált a polgárság a „szabadságra”, persze majd mindenütt a zsidóság bőrére.

A ZSIDÓK

A városok zsidósága ellen a fővádpont természetesen az, hogy turbulens elem, konspirál a forradalommal. Hiszen már 1848 januáriusában is rossz néven vették a pestbudai német burgerek a zsidóknak azt, hogy feltűnően magyarkodnak. Januárius elsején például megjelentették az első magyar

nyelvű zsidó naptárt. Januárus másodikán jelenik meg az „izraeliták pesti magyarosító egyesületének” névtára, amely pontos kimutatást közöl arról, hogy hány zsidó kézműves van Pesten (13 aranyműves, 2 asztalos, 12 gombkötő, 25 pipametsző, 17 sapkacsináló, 204 szabó, és pedig 410 legénnyel, 1 szappanos, 42 szobafestő, 7 üveges, 13 lábtyús). Ugyanez az egyesület januárus közepe táján mozgalmat indít, hogy a napokban nagy nyomorúságban elhunyt zsidó-magyar zeneszerzőnek, Rózsavölgyi Márknak, akit csak az Ellenzéki Kör néhány tagja támogatott, síremléket állítsanak. Ez a „magyarokodás” már odáig ment a forradalom után, hogy már külön magyar-zsidó lap kiadását is tervezik.

Érthető, ha a forradalommal nem túlságosan szimpatizáló köröknek szemet szúrt a zsidóságnak ez a magyar-barátkozása. István nádor például még április 2-án is így panaszkodik egy, a vicekancellárhoz intézett sürgönyében:

— In Pest gibt es noch Narren, die noch immer nicht zufrieden sind und nun die rote Kokarde aufstecken. Meist Juden. Mehrere wurden tüchtig durchgeprügelt.

Az antisémiták élén áll az a Berény János gróf, aki — erről már megemlékeztünk — a nemesi előjogok elvesztése fölött érzett fájalmában azzal fenyegetődzött, hogy kivándorol Amerikába. Április 6-án még egy nagy beszédet mond a főrendi táblán s azt indítványozza, mondja ki az országgyűlés, hogy „minden keresztényi adósság zsidókra nézve megszűnjön, azaz hogy a múltra nézve semminemű adósságot magyarországi keresztény honpolgár zsidóknak visszafizetni köteles ne legyen”.

A prágai születésű, de Pesten élő zenetanár, újságíró és rendőrkapitány, Adlersteini Janotyckh János, akit 1848-ban ellenforradalmi tevékenysége miatt elzártak s aki ezért aztán a szabadságharc után a legképtelenebb állításokkal telispékelt röpiratokban támadt neki a magyaroknak, ugyanekkor azt is állította, hogy a pesti forradalom előkészítésében a zsidóknak volt a főszerepük. Nos, aki ismeri a pesti közcsendi bizottságnak és a „Közvélemény asztalának” tagnévsorát,

pontosan megállapíthatja ezekből, hogy nincs azok között fia zsidó sem, ellenben hogy az ott felsorolt magyar történeti egyéniségek nem is olyanfajták, akik rászorultak volna a zsidóság forradalmi agitációjára. A negyvennyolcas mozgalom hősei közül az egyetlen Táncsics volt az, aki — mikor a börtönből kikerült — fillér nélkül állott itt, családjával egyetemben s akkor a pesti zsidó gabonakereskedők 137 forintot gyűjtöttek össze a támogatására. Ha a zsidóságnak ez volt az összes befektetése a magyar forradalomba, akkor igazán nagyon olcsón úszták meg azt, annál is inkább, mert Táncsics aztán úri módon szolgálta vissza a zsidóknak ezt a segítséget: amikor kinézték őket a nemzetörségből, akkor a saját vezetése alatt külön zsidó osztályt alapított. Erre is ráfizetett szegény ember, mert, mint a Pesti Divatlap jelentette, azért, hogy „az előítéletek dacára is nyíltan bátorkodott fellépni a zsidók mellett, népszerűségét ugyan sok ember előtt kockáztatá, míg mások előtt még inkább megerősíté”. Sok köszönet különben sem volt ebben az alapításában, mert a kormány már három hét múltán beszédette a zsidó nemzetöröknek kiosztott fegyvereket.

Aminthogy a forradalmi kormány nem túlságos melegséggel kezelte a zsidó-kérdést. A választójogot például megkapták ugyan a városokban, de csak „némi vagyoni cenzus mellett”. Szemere belügyminiszter pedig május elején elrendeli a zsidó-razziát (ahogy ma mondanók), tudniillik a zsidók pontos összeírását s ezzel kapcsolatban annak a felülvizsgálatát, vajjon van-e települési engedélyük.

A forradalom első vihara természetesen a zsidókon tombolta ki magát. így volt ez már februáriusban Parisban is, ahol azonban, mint a Pesti Divatlap jelenti, a hatóság nyomban rajtaütött az antisémita tüntetőkön: „a párisi törvényszék egy embert, aki zsidó szomszédját hepp-heppel csúfolta, 75 frank pénzbírságra ítélte. Ez a hír nálunk is megszívlelésre méltó, mert itt az egyenlőség csak jeles férfaink lelkében él igazán”. A pesti zsidóheccek leírását Boross Mihály adja élénk színekkel emlékezéseiben, s ugyan-

csak azt is leírja, hogy Pulszky Ferenc meg az ifjúság minő megnyugtató, csitító szerepet vitt ezeknek a hecceknek a lecsöndesítésében. Pozsonyban is az országgyűlési ifjúság lépett fel erélyesen a zsidóüldözésekkel szemben, amikor azt látták, hogy az ottani nemzetőrség nem hajlandó a zsidókat az iparossegédekkel szemben megvédeni. Maga a városi lakosság is azt követelte itt, hogy a zsidókat üzzék ki a városból, az iparossegédek aztán drasztikusabb formában ismételték meg ezt a követelést: egyszerűen sorra verték a zsidókat, boltjaikat pedig kirabolták. A Pesti Hírlap megdöbbenően számol be a folyton meg-megújuló pozsonyi üldözésekről:

— „Az ember feje ég és kebele fellázad, midőn a pozsonyiaknak a zsidók ellen való harcáról olvas. Ah uraim, ne nevezzétek azt zsidók elleni harcnak, mert az valósággal nagyon elleni harc, magyarul mondva: rablás volt”. Maga az uralkodó is „sajnálattal értesült tekintélyes izraeliták előadásából a pozsonyi zsidók üldöztetéséről”.

Ám ugyanilyen rémes jelenetek játszódtak le más városokban is: Szereden, Székesfehérváron (ahol a lakosok kijelentették, hogy tovább nem szívlelik meg a zsidókat a városban), Vácott (ahol azonban a zsidók összefogtak a cigányokkal és a paraszttal, s segítségükkel eldöngették a burgerokat), Vágújhelyen (ahol 600 zsidó házat romboltak le a tüntetők).

A szerencsétlen zsidók pedig ezzel szemben váltig törekedtek a forradalmi napokban a magyarsághoz való asszimilálódásra. Már két héttel a forradalom után megjelenik egy röpirat, amely a zsidók és a keresztények közötti házasságkötéseket sürgeti. Flesch Alajos pesti zsidó nagykereskedő április 21-én családjával együtt katolikussá lesz; de ennél is nagyobb feltűnést kelt, amikor a pesti zsidó hitközségnek maga az elnöke, Kunewalder, családostól együtt a katolikus hitre tér. Kolozsvárott május elején 18 zsidó keresztelkedik ki, még pedig luteránusokká lesznek, mivel „a rumének ellen ezáltal látják magukat leginkább biztosítva”. Anyagiilag is ki akarják mutatni, hogy hálásak azzal a

magyarsággal szemben, amely elvileg kimondotta a vallási egyenlőséget. A debreceni vásárkor például a zsidók 1000 forintot adnak jótékony célra, hálából azért, mert a keresztyének békésen viselkedtek. Amikor a kormányjelentésből kiderül, hogy az államnak nincs pénze, akkor Wodianer pesti nagykereskedő két ládányi arany- és ezüstműt tesz le „a hon oltárára”, ahogy az egykorú tudósítás mondja. S amikor az idők élesebbre fordulnak s most már a kormány is szívesen látja, ha a zsidók is nemzetörökké lesznek, akkor a pesti izraeliták elhatározzák, hogy ők is 100 embert állítanak ki, s ezek fizetésének biztosítására 10.000 forintnyi tőkét tesznek le.

A NEMZETŐRSÉG

A nemzetőrségi ügy egyáltalán egyik fájdalomgyermeké az 1848-as forradalomnak. Felállítását — természetesen a francia Garde nationale mintájára — a pesti ifjúságnak emlékezetes tizenkét pontja követelte, és pedig tudatosan szemben az osztrák érzelmű pestbudai katonai helyőrséggel. Eleinte meglehetősen egyszerűen oldották meg a kérdést: a már meglévő rendőrséget — „polgári őrsereg” volt a címe — elnevezték nemzetőrségnek, s tagjai balkarjukra egy nemzeti színű szalagot, kalapjukra pedig egy ugyanilyen rozettát kaptak. Másnapra már felszólította Klapka a „jó-érzésű hazafiakat”, hogy önként csatlakozzanak ehhez a kerethez (öt állomás volt: a Bel-, a Lipót-, a Teréz-, a Ferenc-es a Józsefvárosban egy-egy), rendeljék magukat alá a rendőrtiszteknek. A szolgálat idejére kapott fegyvereket tartoznak a szolgálat végével beszolgáltatni. Ezt — ügylászik — igen fontosnak tartotta Klauzál, mert a plakáton kétszer is megismétli ezt a kikötését. További két nap múltán — most immár az ifjúság bevonásával is — annyi nemzetőr áll már rendelkezésre, hogy március 18-án átvehetik a katonaságtól a polgári jellegű közintézmények (sóhivatal, harmincad, stb.) őrsését, amelyekről ekkor már levakarták a fekete-sárga színt

és a kétfejű sasokat, s helyökbe nemzeti színre festették az őrházakat.

Az egyetemi ifjúság bekapcsolásával (sa bécsi kedvezőtlen hírekre) a nemzetőrség is radikalizálódott: 27-én már „fennhangon követeli jó és használható fegyverekkel való föl-fegyvereztetését s e célból a fegyvertárak megnyitását”. Ebből külön baj is származott, mert Lederer, a budai hadtestparancsnok, kereken megtagadta a fegyverek kiszolgáltatását s csupán néhány kimustrált puskát volt hajlandó a nemzetőrségnek kiadni. A kormány ugyan kapott Bécsből utasítást, hogy Ledérért szorítsa engedelmességre, de a hadtestparancsnok — nyilván titkos parancsra — mégis megtagadta a kormány rendeletének végrehajtását. Erre nagy tüntetést rendezett a nép Lederer lakása előtt, a katonaság kivonult, belelőtt a nép közé s többen elesetek a sortűz következtében. Erre a kormány büntető eljárást akart Lederer ellen indítani, ez azonban egyszerűen Bécsbe ment s helyébe az udvar más hadtestparancsnokot nevezett ki. Lederer ellen Pesten még egy ideig folyt a büntető eljárás, de aztán teljesen elhallgattak vele.

A nemzetőrség különben a forradalom egyhónapos fordulójára már gyönyörű uniformist kapott: fekete posztóból „zrínyit” és ugyanilyen nadrágot, a mellén és a csákón fehér halálfével; oldalukra pedig handzsárt. Ilyenformán meglehetősen pénzbe került a felszerelés, a szegényebbje nem is bírta volna, mire például Sina báró, a dúsgazdag görög bankár, 1000 forintot ajánlott fel a szegényebb sorsú nemzetőrök egyenruháira. Május elejére aztán már külön századokat soroztak az ifjúság köréből: kezdett a polgári őrszolgálat a katonas sorszolgálatától a nemzetőrség keretein belül is különválni. Az előbbi főként reprezentációs célokat — miniszterek háza előtt díszőrség szolgáltatását — követett s apránként a biedermeieres „Bürgerwachék” humorába fulladt bele. A lapok tréfálkozni kezdték ezzel az intézménnyel. Az Életképek például azt jelentették, hogy most már hölgy nemzetőrség is van keletkezöben, s ezt a hírt megfelelő „pikáns”

kommentárral kísérte. Máskor azt olvassuk, hogy némely feleségek beadványt készülnek írni a férjek éjjeli őrzérszolgálatára ellen. Sőt április közepén egy csúnya kis históriát is olvasunk arról, hogy az egyik férj egy ilyen éjjeli inspekció alkalmával tilosba tévedt, a sötétben katonai köpenyegét elcserélte az otthon nem lévő férj polgári köpenyével, amiből parázs kis botrány keletkezett... Utóbb bizony még kellemetlenebb anekdoták is keringeni kezdtek a nemzetőröknek kissé hiányos bátorsága felől. Egyesek azt vették rossz néven, hogy főként az írók húzódtak meg — az idők komolyra fordulása alkalmával — a nemzetőrség díszes, de kevés veszedelemmel fenyegető formaruhájában. Petőfi ekkor írta a „Mit daloltok még ti, jámbor költők?” kezdetű versét, amelyben az írókat ért támadásokkal szemben a költőnek — költőhivatása mellett tesz hitet s többek közt ezt írja:

*... a madár nem nézi,
Hallgatják-e ötét odalent?
A pacsirta fönn a kék magasban
Istenének és magának zeng . . .*

Hű, a gonosz pesti száj, amely úgylátszik már kilencven évvel ezelőtt is hírhedt volt a kegyetlenségéről, nyombaa felkapta a szót, s ettől fogva a pesti uccákon díszes uniformisban páváskodó írókat rövidség okáért csak „hadipacsirtáknak” gúnyolta!

AZ IPARI MUNKÁSSÁG

Európa 1848-iki forradalmaiban mindenütt a polgárság és az ipari proletariátus vitte a vezérszerepet. A mi forradalmunkban — láttuk — a polgárság inkább gátja volt a mozgalomnak, az ipari munkásság pedig oly gyér számban volt Pesten képviselve, hogy jelentős szerephez nem is juthatott. S maga az egész társadalom is a szociális kérdések terén annyira tájékozatlan volt, hogy itt öntudatos társadalmi

forradalomról szó sem eshetett. Április vége felé ugyan találkozunk némi próbálkozással, bogy a sajtó tisztázza az eszméket. Megint a doktrinerek lapja, a Pesti Hírlap az, amely az előző évi vasmegyei és szatmári „rakoncátlanságokkal” kapcsolatban szóváteszi ezeket a jelentkező osztálysúrlódásokat és „birtoksértő mozgalmakat”, s velők kapcsolatban felteszi az elméleti kérdést: „van-e s mennyiben hajlama Magyarország lakosságának a kommunizmusra?” Mélyebben aztán nem is megy a kérdés taglalásába a szerző, hanem megígéri, hogy adatait másutt fogja nyilvánosságra hozni.

A köztudat azonban, nyilván az április 19-iki munkásdemonstrációval kapcsolatban, amikor az iparossegédek s egyéb „nyughatatlan elemek” azt követelték, hogy a háztulajdonosok mondjanak le a következő évnegyedi lakbér beszédéséről, a pesti forradalmi elemeket kezdte kommunizmus-sal megvádolni. Mert már április 27-én igazoló röpirat jelenik meg „Szabadság, egyenlőség, testvériség” címen, amely ugyancsak hangoztatja, hogy „mi az egyenlőségen nem értünk anarchiát, nem értünk kommunizmust”. S amikor májusban az egykori ellenzék radikális szárnya egy — különben csak két hónapig élt — napilapra hirdet előfizetést, programjában hangsúlyozza, hogy „magánjogi tekintetben a kommunizmusnak ellent mondunk s tiszteljük a tulajdont, mint az emberi társadalom talpkövét”.

A hatóságok különben is, kezdettől fogva, féltékenyen ügyeltek arra, nehogy a szociális forradalom fölébe kerekedhessék a nemzeti forradalomnak. Láttuk, hogy Klauzál mennyire óvakodott attól, hogy megbízhatatlan elemek fegyverekhez juthassanak. Eleinte nincs is az egész pesti nemzetőrségben egyetlen munkásember sem, s március 18-tól fogva is csak akkor vétetnek fel iparoslegények a nemzetőrök közé, ha értük valamely közismert nemzetőr kezességet vállal, de akkor is megkövetelik tőlük, hogy születésre magyarok legyenek. S még a forradalom másnapján házkutatást tartanak egy Schmidt nevű cipészlegény szállásán,

aki abba a gyanúba keveredett, hogy „kommunista” nyomtatványokat őriz. Április elején megérkezik Parisból az ottani magyar munkások első forradalmi nyilatkozata, mire Pesten is egyesek — a párisi forradalmárok módjára — vörös jelvényekkel jelentek meg a pesti uccákon; a lakosság azonban „véres megtorlással tüntetett a rend fenntartása mellett”. A Pesti Hírlap jelentése szerint ugyan ezek a tüntetők inkább vidékiek voltak s azok a pesti emberek, akik nekik rontottak, „abban a tévhiedelemben voltak, mintha a vörös jelvények veszedelmet, vérengzést, lázongást” jelentenének.

Klauzál már első kiáltványát azzal végezte, hogy „a derék polgárok s különösen a munkásosztály meg lehetnek elégedve s nyugodva folytathatják munkájukat”. De amikor aztán ennek ellenére is jelentkeztek bizonyos nyugtalanságok az iparossegédek körében, akkor Pest-szerte nagy razzsiát rendeztek; elébb 200 csavargót fogtak le, majd az Ungar jelentései szerint néhány nap múlva további 846-ot, akik közül 711-et, mint „idegent” rövid úton eltoloncoltak a fővárosból. Ezzel a rendszabállyal alighanem gyökerében vágták el a proletariátus minden mozgalmi lehetőségét. A fővárosban maradt munkásság azonban mégis szeretett volna a „márciusi vívmányokból” egy kis karéjkát kapni. Április közepe táján például a pestbudai kávéházi személyzet állott össze értekezletre s 30 pontban sorolta fel kívánságait. Hogy ezek a kívánságok mennyire szerény keretek között mozogtak, azt a következő pontok világíthatják meg:

1. pont: A tegezés eltörlése.

3. pont: Más foglalkozású egyének kizárása az alkalmazottak közül.

11. pont: A gazda részéről barátságos viselkedés, ehető étel, jobb alvóhelyek.

29. pont: Alkalmazottak temetésénél a kávéfőző urak kötelesek legyenek képviselőjükben legalább egy tanoncot kiküldeni!

Ugyanezen az április 17-én az iparossegédek is tartottak egy gyűlést, amely már erélyesebb kívánságokat hangoztatott.

Követelték ugyanis a céhek eltörlését, a céhládák elégetését, a zsidók kiűzését (ami, mindjárt meglátjuk, a mesterek állásfoglalásának volt a következménye). Egyébként egészen nemzethű keretekben folyt le a mozgalom, mert a gyűlés után annak résztvevői nemzetiszínű lobogó alatt járták be a várost és szerte az iparszabadság diadalát hirdették. Körülbelül egyidejűleg a kovácslegények is gyülekeztek, akik a munkaidőnek leszállítását kívánták, még pedig — a reggel 5-től esti 7-ig terjedő munkaidőre! (A 14 órás munkanap tehát már mint szociális követelés szerepelt!) Ezek a kovácslegények különben, éppúgy, mint a kötélverők — a kávéházi alkalmazottak mintájára — azt is kívánták, hogy a mesterek többé ne tegezzék őket. S általános volt a munkások sorában a panasz, hogy 13—14 évi vándorlás után még mindig nem tudják a mesterjogot elérni.

Ezek az iparosgyűlések nagyjából mind szombaton, április 15-én zajlottak le. Másnap, vasárnap a céhmesterek ellengyűlést tartottak, amely kereken elutasította a munkásság kívánságait. Hétfőn aztán a munkások nem állottak munkába; nagy falragaszok jelentek meg városzerte „Kenyeret a népek!” címmel s a szervezkedésre való felhívással. Ebből a mesterek azt látták, hogy a mozgalom úgylátszik mégis csak komolyabb, mintsem gondolták, s most már indokolását is adták elutasító magatartásuknak. Kijelentették, hogy ők a zsidó mesterek konkurrenciája miatt nem tudnak segédeknek többet fizetni. Tessék elébb a zsidókat a városból eltávolítani, így született meg aztán szerdára, 19-ére a nagy munkástüntetés, amely a főként a céheiket képviselő városi tanácsosok elkergetésével végződött.

A munkásság soraiban természetesen tovább is gomolygott az elégedetlenség s közülök a nyomdászok voltak azok, akik legelőször formálták meg modern alakban a munkásság követeléseit, és pedig egy, a minisztériumhoz intézett kérvényben, amelyet Táncsics Mihálynak április 2-ika óta megjelenő Munkások Újsága közölt. A nyomdászok itt 10 órai munkaidőt, akkordban 1000 betű szedésének 2 krajcárral

való fölemelését követelték, egyébként azonban még sok tekintetben bennrekedtek a munkásság eddigi céhszerű elgondolásában. Ők azonban ultimátumot is szabtak: amennyiben két napon belül nem intéződik el kívánságuk, akkor az összes pesti nyomdák leállanak. Egy nap és egy éjjel tartó tárgyalás követte ezt az ultimátumot, amelynek meg is volt az eredménye: megszületett belőle az első magyar bér-szerződés.

Ezzel egyidejűleg az Iparrajziskola tanulói is beadtak egy kérvényt helyzetük javítására. Szerényen hozzáfűzték, hogy „mozgalmuk által nem akarják a rendet zavarni; céljuk csupán a békés átalakulás”. Ennek ellenére is ez a kilenc pontba foglalt kérvény a magyar munkásmozgalomnak egyik legértékesebb dokumentuma, mert az első elvi és rendszeres összeállítás a munkásköveteléseknek. Ilyen nyugodt hangú és tárgyilagos mozgalommal szemben aztán igen rosszul festett, ha még az olyan „forradalmi” lap is, mint az Életképek, csak viccelődve tud a munkások mozgalmáról megemlékezni. Azt írja ugyanis május 25-iki számában, hogy rövidesen „a schusterbubok is petícióval fognak a minisztériumhoz vonulni”. S nyomban közli is kilenc igen idéetlen pontban a munkásság követeléseinek karikatúráját.

A munkásmozgalom természetesen nemcsak a fővárosra szorítkozott. Az Ungar már március 19-én hírt ad „a kubikusmunkások kis lázongásáról”. Rövidesen híre terjed a pozsonyi iparossegédek zsidóheccéinek is. Április végén pedig a bányavárosokban tör ki komolyabb jellegű mozgalom: a belügyminiszter kénytelen oda teljhatalmú kormánybiztost küldeni, „miután a bányamunkások titkos szövetségek által ingereltetnek engedetlenségre s a személy- és vagyónbiztonság megtámadására”. Lehetséges, hogy ez a mozgalom kapcsolatban áll egy másik hírrel, amely két héttel korábban járta be a magyar sajtót, s amely szerint a spielbergi börtönből, császári amnesztia folytán, nagyszámú lengyel „kommunistát” bocsátottak szabadon. Élünk a gyanúporrel, hogy ez az „amnesztia” is beletartozott a bécsi udvarnak a magyar

kormány elleni akciójába. A kormány ugyanis az adott körülmények között tulajdonképpen csak a bányavárosokból számíthatott jövedelemre (kibányászott aranyra, ezüstre); ha tehát sikerül a munkásságot itt fellázítani, akkor ezzel váratlan újabb nehézségeket gördítenek a magyar kormány útjába. Ez egyébként a bányavidékre küldött helyettes kormánybiztosnak, Beniczky Lajosnak jelentéseiből is kiolvasható.

A kormány azonban nemcsak a bányavidéken mutatott erélyt, hanem a fővárosban magában is: az április 19-iki nagy tüntetés után rendeletet adott ki, amellyel az addig teljesen szabad gyülekezési jogot a legszigorúbb korlátok közé szorította s ezzel virtuálisan lehetetlenné tette a munkások szervezkedését. Most már csak egy fóruma maradt a munkásoknak, Táncsics Mihály lapja, a Munkások Újsága, amely 1848 április 2-ától december végéig jelent meg.

TÁNCSICS

Táncsics, ugyanúgy, mint Petőfi, parasztcsaládból eredt, tehát a kompromittálatlan értelemben vett „magyar ös-
tehetségek” sorába tartozik, aki egész tarka pályafutása során — volt ő pásztor, uradalmi cseléd, takácslegény, tanárjelölt, házi tanító, tanító, gimnáziumi tanár, végül újságíró és képviselő — soha egy pillanatra sem felejtkezett meg arról a társadalmi osztályról, amelyből jött. Szociális műveltsége meglehetősen rapszodikus volt s emellett erősen keveredett nacionalista elemekkel (majd még látni fogjuk, hogy ezen a téren a kegyetlenségig kemény tudott lenni). De a magyar nép iránt való rajongó szeretetében soha meg nem ingott, sem a politikai üldözés, sem a nyomorúság, sem a hozzá közel álló politikusok lenézése erről a bástyáról őt nem tudta leszorítani. A titokzatosságot kedvelő egyéniségében van valami Marat-ból, csak éppen abszolút egyenes lelkű, szókimondó ember, aki a börtönben sem bánja meg állás-

foglalásait. Népkönyve 1846-iban a budai helyőrség börtönébe juttatja s itt raboskodik 1848 március 15-éig, de közben mégis módját ejti, hogy újabb agitációs könyveket jelentessen meg 1847-ben. S az sem zavarja meg, hogy saját elvtársai ellene fordulnak — Tóth Lőrinc, az 1847-iki országgyűlésnek talán egyetlen igazán demokratikus városi képviselője, volt az, aki Tánicsics rejtkehelyét a rendőrségnek elárulta, Szentkirályi Móric pedig, március 6-án az országgyűlés örökvaltsági törvényjavaslatának megfogalmazója és előadója, amikor Tánicsics Népkönyvét elolvasta, úgy megdühödött rajta, hogy haragjában földhöz vágta azt, — különcködései miatt kigúnyolják (Jókai is!), ő azonban szilárdul kitart a magyar szegénység mellett, amely aztán méltányolja is ezt az elvhűségét, mert amikor az 1848-as nemzetgyűlési választásokra kerül a sor, nem kevesebb, mint 16 baranyamegyei község egyhangúlag választja őt követévé, sőt a párisi magyar munkásegylet még a francia fővárosba is meghívja előadások tartására.

A forradalom első nemzeti hevületében, igaz, ő is elveszti pillanatra a tisztánlátását s ő is hirdeti lapjában, hogy a jobbágyok felszabadítását a nemesség önkéntes nagylelkűségének köszönheti a magyar nép. A köztársasági eszme követelését is botorságnak hirdeti, s nem szűnik meg a tulajdon szentségét hirdetni ama volt jobbágyokkal szemben, akik a márciusi törvényekben bízva, most már türelmetlenek és itt-ott erőszakkal hajtják végre a maguk felszabadítását. Később sem szűnik meg az embereknek türelmet, engedelmességet prédikálni a kormány irányában, — mégis, mivel hangot ad a túlkapasok elleni panaszoknak (majd még gyakrabban nyílik alkalmunk lapjának e szerepére rámutatnunk), a kormány csakhamar ellene fordul: a postát eltiltja a Munkások Újságára való előfizetések felvételétől, sőt Tánicsics arról is panaszkodik, hogy lapját szállítás közben elsikkasztják. Lehet, hogy Tánicsics sötétebben lát a kellenél, amikor a kormánynak vele szemben tanúsított magatartását felpanaszolja; de bizonyos az, hogy Tánicsicsnak megveszte-

gethetetlen demokratikus politikája (éppúgy különben, mint a Petőfié) fölöttébb kellemetlen volt az alapján mégis csak nemesi hagyományokból kiindult kormány számára.

A FÖLD NÉPE

S ha már az iparos-munkásság tekintetéből is kellemetlen volt Táncsics, meg a többi „lázító” politikája a kormányra nézve, még kínosabban érezte a minisztérium s főként az országgyűlés ezt a balról jövő nyomást a volt jobbágyok — tehát a föld népe — jogéletének új alakulása terén. Emlékezzünk röviden vissza, hogy e kérdésben mi ment végbe az országgyűlésen a márciusi nagy napokban. 6-án kapta Szentkirályi Móric a megbízatást, hogy — miután a királyi proposíciók hatodik pontja határozottan követelte a jobbágykérdés rendezését — készítsen sürgősen egy törvényjavaslatot, amely (Kossuth indítványa szerint) az úrbéri jogok megváltását a volt földesurak és volt jobbágyok egy része között hosszabb lejáratú magánjogi megegyezés tárgyává teszi. Március 14-én kellett volna az országgyűlésnek a közös teherviselésről tárgyalnia, de akkor a kiküldött válaszmány „a teendők halmaza” miatt elhalasztotta az ülést. Március 16-án egyszerre sürgőssé lesz a kérdés s az alsó tábla kerületi (tehát nem hivatalos) ülése úgy dönt most már Szentkirályi előadása alapján, hogy mégsem magánjogi egyezkedés tárgyává teszik az úrbéri jogok megváltását, hanem az állam adjon a volt nemességnek kártalanítást. Azután megérkezik Pozsonyba, az országgyűlésre, a pesti események híre, továbbá egyéb rémhírek hatása alatt is: az országgyűlés hirtelen „alkotmányozó gyűléssé” deklarálja magát, nyomban kimondja elvileg mindazokat a követeléseket, amelyeket a pesti tizenkét pont a népjogok tekintetéből felállított. Erről az országgyűlési határozatról írta István nádor Bécsbe, hogy „tegnap az első réműletben mindkét táblán keresztül ment, hogy a robotot, a dézsmát és minden tizedet örök időkre megszüntessük”.

Alig ocsúdott fel az országgyűlés ebből az „első rémületből”, nyomban megkezdődött bizonyos részről a „kijózanodási folyamat”, vagyis hamarosan jelentkeznek olyan törekvések, hogy az egész „elsietett” törvényt visszacsinálják. Szécsen gróf például már március 18-án előáll egy félénk javaslattal, hogy legalább a jobbágyi szolgáltatások egy részét állítsák vissza. Még kínosabb feltűnést keltett Tarnóczy Kázmér nyitrai követnek egy javaslata, amely mint „198. számú nyomtatvány” szerepelt az országgyűlés tárgyalásán s amely nem kívánt kevesebbet, minthogy az egész úrbéri törvényt jelentsék ki semmisnek. Kossuth, briliáns meglátásával, nyomban felpattant s kijelentette, hogy ha ezt az indítványt a rendek csak tárgyalás alá veszik is, „nincs többé erő, amely az ország lángba borulását megakadályozza”. Széchenyi, aki e napon elnök volt, szintén kijelenti, hogy „ha a 198. számú nyomtatványnak csak egy példánya is kikerülne az országba, máris sok kárt tehetne”. Ezért megkéri az indítványozó képviselőt, akit „különbön tisztelt barátjának” titulál, ne vegye zokon, ha indítványát mindjárt ott, az elnöki széken, szétszaggatja. Amely aktus rögtön meg is történt a megfelelő ünnepélyesség közepette, mire Széchenyi utána zárt körben meg is jegyezte, hogy „ez a kis komédia csak használhat”.

Meg kell azonban jegyeznünk, hogy Kossuthban magában is volt némi hajlandóság arra, hogy az ország gyakorlati közgazdasági érdekeiből mégis enyhítsen a reformok túlgyors keresztülvitelének tempóján. A március 29-iki ülésben ugyanis szót emelt az újabb királyi leiratokhoz, amelyek az úrbéri kérdés újratárgyalását óhajtották volna. így szólott:

— Az úrbéri tartozások megszüntetésének elve a királyi leiratban is szentesítve van; amennyiben azonban mégis a földművelés fennakadása, fenyegető éhség s isten tudja minő rémképek miatt újabb tárgyalás alá akarják vésztetni a kérdést, kijelentem, hogy erre hajlandó teljességgel nem vagyok;... legfeljebb a néphez lehetne szót intézni egy manifesztumban, amelyben a köz jólét szempontjából arra kéressék — de ne

parancsoltassak —, hogy ne hagyja a földeket műveletlenül és ezt a népnek saját jóérzésére, hazafiságára bízni.

Kossuthnak a nemesség érdekeit a kor követelményeivel összeegyeztetni akaró ez az indítványa meglehetősen megdöbbenést váltott ki a képviselők baloldali részénél. Bernáth Zsigmond ungi képviselő rögtön Kossuth után szót kért s így fejezte ki tiltakozását Kossuthnak — valljuk meg — sajtósági indítványa ellenében:

— Az úrbéri dologra nézve én Pest követével (Kossuthal) egyet nem érthetek. Itt többé kegyelmeket osztogatni nem lehet, az úrbéri tartozások megszüntek; a nemzet rátette a törvényre a pecsétjét s nem kell azt többé felszaggatni. Én nem tartanám jónak a népet, bár csak kérve is, felszólítani, hogy ismét robotoljon ...

Még keményebben formulázza meg tiltakozását Madarász László:

— Veszélyesnek tartanám a népet felszólítani, hogy még robotolni szíveskedjék. Somogyban híre terjedt, hogy az úrbéri terhek megszüntetése az adandó kármentesítéstől feltételeztetik s máris nagy lett az ingerültség. Itt többé nem 300.000 arisztokrata, hanem a 12 milliónyi nép érdeke forog fenn. Én senkit arra, hogy másnak szolgálja legyen, felszólítani nem akarok; aki a feudális láncokat még most is hordozni akarja, ám legyen rabszolga önjókedvéből. Végzésileg kívánom kimondatni, hogy az úrbéri tartozások megszüntetése helyben van hagyva, s a népnek visszavonhatatlanul megadva!

A nemesi országgyűlés, amely azzal, hogy „alkotmányozó gyűléssé” nevezte ki magát, voltaképpen önmagát kötözte mint halott Szolimánt a sors-paripa nyergébe, nem tehetett hát mást, mint hogy legalább az állami kármentesítés formájában igyekezett elszenvendő veszteségeiért valamelyes kárpótlást találni. S Kossuth eminens politikai érzéke felismerte, hogy az országgyűlésen még mindig uralkodó nemességet nem szabad teljesen elkedvetleníteni, meg kell könnyíteni számára az átmenetet az új viszonyokba. Ezért az állami kár-

mentesítés részleteinek tárgyalásánál határozottan a nemesség mellett fogott pártot. A Pesti Hírlap március 22-én ezt kereken meg is írja: „Kossuth a kármentesítést a nemesség javára kívánja kidolgozni”.

Az országgyűlés következő két hetét csakugyan teljesen lefoglalja az az alkuvásszerű tárgyalás, amelyet az úrbéri javaslatok tartalma, az engedmények mérve s a megadandó állami kármentesítés mennyisége és biztosítékai körül folytatott vita töltött ki. Kossuth két ponton kívánt a nemesség dolgán lendíteni. Az egyik az volt, hogy — mint erre emlékezünk — a megbecslést nem független állami közegekre, hanem megyei hatóságokra akarta bízni. A másik pedig az, hogy a kártalanítás összegét a megbecsülendő évi haszon húszszorosában akarta megállapíttatni. A kamatláb ekkoriban általában 6% volt, s így a tőkésítés szabálya szerint legfőljebb az évi hozadék 16—17-szeresében lett volna megállapítandó. Kossuth ellenben belement abba, hogy a hivatalos kamatlábat csak 5%-ban vegye fel az országgyűlés, s így került ki az évi hozadék húszszorososa. Az országgyűlés ezenkívül azt is kívánta, hogy az állam adjon a kártérítés fizetésének biztosítékául zálogos biztosítékot: kösse le a kármentesítés számára a kincstári javakat és másfajta országos jövedelmeket is. Kossuth ezen a ponton is engedett a nemesség követelésének. De most aztán már ő is megsokallotta a huzavonát s elkeseredve vágta oda a rendeknek:

— Aki pedig ezt az átalakulást még ez után is gátolni, megghiúsítani akarná, az ilyen embert a nemzet el fogná tiporni!

Az udvarnál azonban — úgylátszik — megorrolták, hogy a rendek az ország kincstári javait és egyéb fajta jövedelmeit is mindenekelőtt a nemesség kármentesítésére akarják fenntartani, ezért V. Ferdinánd leiratot intézett az országgyűléshez, amelyet arra szólított fel, hogy vegye az úrbéri javaslatot újabb tárgyalás alá. A nemesség megriadt, hogy a királyi szó netalán megfoszthatná őket a záloggal biztosított állami kártérítéstől s ezért az amúgyis izgatott hangulatban

(ugyanez nap érkezett le a három vitás minisztériumra vonatkozó visszaszívó rendelkezés!) ilyen határozatot hozott:

— Miután az úrbéri viszonyok a fejedelmi jogokat a legkisebb mértékben sem érintik s miután azok haladék nélküli megszüntetését tárgyzó határozattól az országgyűlés semmi szín alatt sem állhat el, ezért az úrbériség eltörléséről szóló javaslatot újabb tanácskozás alá venni nem fogja.

Így hát egy elmúlt világ rendjét képviselő országgyűlés meglehetősen súlyos terhet rakott a most megszülető új Magyarország nyakára, mert hiszen Stur Lajos zólyomi képviselőnek számítása szerint az úrbéri szolgáltatásoknak megváltása évente 211 millió forint költséget igényelt. S Kossuth félmillió forinttal vette át az államkincstárt!

S amellett az országgyűlés egész sor részletkövetelésben — amelyek pedig egészen közelről érintették a föld népének mindennapi életét — nem volt hajlandó az engedmények útjára lépni. Így például, mint feljebb már említettük, nem szabadította fel a kontraktuális (haszonbéres) jobbágyokat; nem szüntette meg a szőlők, erdők és nádasok haszonvétele után járó szolgáltatásokat; érvényben tartotta továbbra is a bordézsmtát; s nem szabadította fel a regálé-jogokat. Mindezek felül pedig az új úrbéritörvény 10. cikkében elrendelte, hogy „olyan helyeken, ahol a földesúr és volt jobbágyai között az úrbéri rendezés — akár egyezség, akár per útján — már tényleg végrehajtatott, ott az elrendezés többé nem bontható fel”. Amit azért mondott ki az országgyűlés, nehogy a volt jobbágyok igényei a tőlük régebben igazságtalanul elfoglalt földek dolgában netalán most újra feléledhessenek. Ez a 10. cikk most törvény erejével szankcionálta a régi igazságtalanságokat, s ez az újabb igazságtalanság országszerte kirobbantotta a pórnép elkeseredését. Egyre-másra érkeznek hírek arról, hogy a parasztság erőszakkal akarja földjét visszafoglalni. S ami még ennél is szomorúbb volt: főként ez a cikk okozta aztán, hogy a föld népe értetlenül viseltetett a szabadságharc szükségleteivel szemben.

Pest megye választmánya tüstént felismerte, minő vesze-

delmek rejlenek az országgyűlésnek ebben a határozatában: már március 28-án kijelenti, hogy ennek az országgyűlésnek nem volt joga arra, hogy az úrbéri terheknek államadósság formájában való rendezése felől rendelkezék. Április elején újabb felterjesztéssel él az országgyűléshez; kimondja, hogy az úrbéri terhek megszüntetéséről alkotott törvény két-értelmű: a miniszterelnök adjon ki hozzá végrehajtási utasítást, amely világosabbá tegye a törvény szövegét. Az alsótábla azonban április 6-án hozott határozatával fölöslegesnek tartja a törvény bővebb értelmezését. Másnap Egressy Gábor ír cikket a Március Tizenötödikében:

— A nép sem az úrbéri viszonyok megszüntetéséről, sem a közös teherviselésről, sem a nemzetország eszméjéről nincs kellőképpen informálva. A nép azt hiszi, hogy most 30 esztendeig kell katonáskodnia és azt mondja, hogy ezen az áron nem kell neki úrbéri engedmény. A másik vidéki azt hiszi, hogy részére az engedményeket a király erőszakkal csikarta ki a nemességtől, amely neki örökös halálos ellene volt és az is marad. Ily beszédek lehet a nép szájából hallani...

Hogy mennyire általános vélemény volt az, hogy a halódó országgyűlés rossz munkát végezett az állami kármentesítéssel elvileg megszüntetett úrbériség körül, az is bizonyítja, hogy a nemsokára meginduló választási kampányban a csakugyan radikális jelöltek — Táncsics, Petőfi, Arany, Nyáry Pál, Kricsfalusi Lajos, Horvát Boldizsár s a két Madarász — nyíltan követelték az egész úrbéri törvényhozás további gyökeres folytatását. A kormány viszont örült, hogy úgyahogy megúsza ezt a veszedelmes zátonyt, ahol egyrészt az udvarnak a néppel való összefogása, másrészt viszont a nemességnek a kormánnyal való szembefordulása fenyegette, s ezért, hogy a július 5-én összeülő új nemzetgyűlést befejezett tény elé állítsa, már május 11-en elrendeli s majd július 2-án megkezdi országszerte az úrbéri tartozások megbecsültetését.

A NÉP KÖVETELNI KEZD ...

A nép bizony — ezt be kell vallanunk — nem vette túlszívesen reményeinek ilyen korai lehervadását. Az Életképek már március 18-án igen gyanús dementival szolgál:

— Ama hírek, mintha a földmivelő nép több helyen földesurai ellen lázadt volna, hiteles tudósítások nyomán valótanoknak nyilváníthatnak.

A Pesti Hírlap hasábjain csak április és május hó folyamán 21 zavargásról találunk híradást: vannak közöttük olyanok, amelyek csak egyes falvakra, de viszont olyanok is, amelyek egész megyékre is kiterjednek. A kor krónikása, Szeremlei, az egykorú lapokból egész sorozatát állította össze az erőszakos földosztásoknak. A hivatalos lap pedig, a Közlöny, végül nyíltan kénytelen beismerni, hogy „a haszonbéri szerződésen alapuló robot és dézsma számtalan helyütt megtagadtatott”. Április vége felé Nagykikindán nyílt lázadás tör ki, amely földosztást követel. Szatmárban a kisebb birtokosok a nagyobbak ellen valóságos csatákat vívnak meg, s a volt jobbágyok Békésben is erőszakosan foglalják el a magukénak vélt földeket. Az Életképek április közepén arról panaszkodik, hogy „a falusi nép még mindig nincs tisztában a helyzettel”. Szerinte a nép vezetői sem tudják magukat mihez tartani s ezért eshetett meg, hogy Nagykárolyban a „hatósági vezérek” ilyesféle magyarázatokkal világosították fel a népet:

Szabad sajtó: szüretkor szabad lesz minden embernek bort mérnie.

Reform: minden ember református, azaz kálvinista lesz.

Egyenlőség: kinek mije van, azon megosztozunk.

Szabadság: üthetjük már a zsidót, senki sem bánt érte.

Nemzeti őrsereg: így akarják a szegény embert beverbuválni katonának.

Köztehverviselés: nem fizetünk többet a papnak.

Úrbéri viszonyok megszüntetése: ezentúl a földesúr szántsza a jobbágy földjét.

Esküdszék: kikergetjük a szenátorokat a városból.

Nem tudjuk, mennyi a költészet és mennyi a valóság ebben a tudósításban. De hogy nem járhatott túlmessze a tényektől, azt a Pesti Hírlapnak május 18-iki feljajdulása igazolja:

— Mindenütt bomlás jelenségei mutatkoznak a hazában. Az eszmék a tulajdonról népünk agyában egészen fel-fordultak.

Erdély ekkor még nem egyesült Magyarországgal s az ottani országgyűlés május 29-re volt kitűzve. Amiből az a baj származott, hogy az ottani jobbágyság még türelmetlenebbül várakozott a megváltás szavára. A rendek között május folyamán ott is az a nézet alakult ki, hogy az úrbéri terheket valóban meg kell szüntetni, még pedig úgy, mint Magyarországon: állami kárpótlással. De már május elején panasolja a Budapesti Híradó:

— Több megyéből érkeznek oly tudósítások, hogy a jobbágyság az urasági legelőt és földeket lefoglalja. Különös, hogy ez többnyire csak magyarajkú helységekből és nem fenyegető, lázadási szándékkal (mert a foglalók ismét engednek) történik.

Bezzeg egy hét múlva ugyanez a lap már így ír:

— Hunyad megye Rápolyt községében a megyei bizottságnak, amely fölvilágosítás végett küldetett ki, ezt feleli a nép: „Nekünk a magyar királyhoz semmi közünk, ha az osztrák császár parancsolja: a nemességgel tartunk, különben nem. Kívánjuk, hogy az 1847-ben alkotott úrbért rögtön hirdessék ki”.

Szeremlei szerint „Udvarhelyszéken a nép széltében rabolta saját urait, s hogy a formáság is meglegyen, olykor helységenként összegyűlve tanácskoztak a fosztogatás ügyében. S mindez még a legelső hónapokban, tehát a román lázadások előtt történt”. Ugyanerről olvasunk Deák életrajzában is (Kónyi, II. 72. oldal), ahol különösen a székelyek ellen van panasz:

— A pesti nemzetgyűlés egyik legelső nyílt ülésén panasolta el egy székely képviselő, hogy ott a föld népe keze között van minden birtok; a földbirtokos nem tudja, mi lesz

az övé; mindent kezében tart a nép és aggódva várják a birtokosok a pillanatot, vájjon fog-e maradni valamijük.

Természetesen még veszedelmesebb volt ebből a szempontból is a helyzet a délvidéken, ahol Jellachich igen ügyes fogással (erről majd a Jellachich-féle akció ismertetésénél kell bővebben szólnunk) azzal kezdte meg működését, hogy a „három egyesült királyság” minden egyes községének pecsétetes oklevelet íratott, amelyben azokat az úrbéri szolgálmak alól báni hatalmánál fogva már május 15-én fölmentette. Ennek az ügyes sakkhúzásnak olyan volt a visszhangja, hogy a Honvédelmi Bizottmány még 1848 december 22-iki híres kiáltványában, amelyben az általános népfölkelést proklamálta, kénytelen volt rá visszatérni, még pedig, ismerjük el, nem a legszerencsésebb formában, mert így aposztrofálja benne a volt jobbágnépet:

— Aztán mit értetek vele, hogy a robot megszűnt, ha más úton utolsó falat kenyereteket elveszik a német adósság fizetésére?!

Nem mintha Kossuthnak nem lett volna százszázalékig igaza ezzel a kérdés-vádjával, — csak éppen szerencsétlenül szövegezte meg azt, mert ebben a formában úgy festett az, mintha az ország vezetői sajnálnák a néptől a robot alól való felszabadulást!

Jellachich tudta, miért kell mindenekelőtt a volt jobbágságra megnyugtatóan hatnia. Hiszen három héttel előbb zajlott le a nevezetes nagykikindai vérengzés, ahol a kincstártól bírt majorsági földek felosztása miatt viszálykodtak a birtoktalanok a kerületi hivatalnokokkal. Április 24-én a nép éppen a templomból jött ki, amikor egy ifjú, Radák György, aki nemrég érkezett haza a pozsonyi országgyűlésről, kezében szerb zászlót lobogtatva azzal izgatta a népet, hogy a földosztást csak e zászló alatt nyerheti meg. Be is vonult a nép élén a községházába s ott a magyar zászló helyett a szerbet tűzette ki; a vele együtt a tanácsterembe betolongott nép pedig mindjárt a földek új felosztását követelte. A tanács nem tudott magán másképpen segíteni, a városban lévő

huszárságot kérte fel a rend helyreállítására. A huszárok szét is verték a népet, amely azonban hamarosan kaszával, vasvillával felfegyverkezve tért vissza és megtámadta a katonákat. A huszároknál nem volt lőszer, s így amikor néhány sebesülés esett soraikban, kivonultak a városból. Erre a nép vérszemet kapott s ilyen kiáltásokkal rohanta meg az úri házakat:

— Verjétek agyon az urakat, a magyarokat és a németeket!

A hivatalnokok idejekorán elfutottak, csak kettő maradt a helyén, akik szerb származásukban bizakodtak. De bizony a nép nem nagyon nézegette a nacionáléjukat, hanem mindkettőt kegyetlenül agyonverte. Jellachich ebből a véres esetből is tisztán láthatta, hogy ha a népet — a bécsi udvartól kapott utasításai szerint — a maga céljaira fel akarja használni, mindenekelőtt anyagi jellegű követeléseit kell kielégítenie. Csak így bíznak meg majd benne.

Ezzel szemben a magyar lapok még szeptember és október folyamán is felpanaszolják, hogy a nemes volt-földesurak még itt is, ott is megkövetelik a robotot s hogy a szolgabírák több helyen botozással kényszerítik erre a népet. Nyáry Pál még július 22-én is azt hangoztatja a nemzetgyűlésen, hogy „még nincs formulázva az, hogy Magyarországon a jogok egyenlők” s ugyanekkor ő is, meg mások is azt a vádat emelik, hogy ez a nemzetgyűlés a népet nem képviseli. S ugyanő az, aki még augusztus 3-án is kénytelen törvényjavaslatot benyújtani „a jobbágyviszony végképi megszüntetéséről”. Az igazsághoz híven azonban ehhez hozzá kell fűznünk, hogy több kortárs vallomása szerint Nyáry Pál főként azért kellemetlenkedett minden lehető formában a kormány ellen, miután önérzetét bántotta az, hogy őt, a pesti márciusi napok vezető egyéniségét s különben is régi, nagyhírű közéleti férfit, a kormány megalakításakor kihagyták a miniszterek közül. Így aztán nem is csodálhatjuk, hogy Nyárynak elébb ismertetett indítványa ellen Deák is, Kossuth is állást foglalt s így az indítványt nem is fogadta el a nemzetgyűlés.

Pedig bármi volt is Nyáry legbensőbb indoka indítványa

megtételénél, abban feltétlenül igaza volt, hogy a nép felszabadítását a jobbágyorsból most már nemcsak elvileg, hanem gyakorlatilag is végre kell hajtani, ha azt akarják, hogy a föld népe csakugyan szívvel-lélekkel részt vegyen az ország újjászületésében. Hiszen már a feljebb vázolt nagy-kikindai véres eset is olyan kommentárral jött a Pesti Hírlapban, hogy a tanácsterembe benyomult tömeg kijelentette, hogy „keveset gondolnak vele, milyen színű zászló tüzetik ki, csak a földet osszák fel”. Május 3-án azt írja a Pester Zeitung, hogy „a parasztok mindennel meg lennének elégedve, csak azzal nem, hogy nemzetörökké kell lenniök. Ők ugyanis ezt a kifejezést félreértik és azt hiszik, hogy ezentúl 20 éves koruktól 50 évesig katonák lesznek. Már pedig remegnek attól a gondolattól, hogy el kell hagyniok a szülőfaluat, amelyen tudvalevőleg a magyar paraszt imádással csügg”. Május 18-án pedig nem kisebb ember, mint Jókai Mór jellemzi az Életképekben ilyenformán a helyzetet:

— Mi magunkat igen hosszú ideig csaltuk. Azt hittük, hogy népünk van, pedig nincs. Amíg volt: nemességünk volt az. A földművelők nagy tömege előtt ismeretlen fogalom volt a szó: haza. Még most is az. Szabadságáért akárki más iránt háládatos, csak hazája iránt nem. Ha azt mondjátok neki, hogy keljen fel hónát védeni a muszka ellen, sírva-fakad s azt mondja: hogy inkább robotol és éhezik. A kabátos embert gyűlöli, nem hisz neki. A nemzeti színeket nem érti, neki addig a törvény sem törvény, míg a császár pecsétje alatta nincs, nagy kétfejű sással. Értünk fegyvert nem fog, szavainkban nem bízik, terveinkben nem segít. Így bünteti bennünk isten apáink vétkeit.

Hajlandók lehetnének ezt a sötét képet Jókai erős írói fantáziájának betudni. Azonban tény az, hogy rövidesen Arany János is hasonló szomorú jelenségekről panaszkodik A Nép Barátja hasábjain; s hogy a föld népe földosztás és polgári jogok nélkül nehezen állott sor alá, sajnos, az 1848-as kormányzatnak azt is majd nagy keservesen kellett tapasztalnia ...

Ama vizsgálódás során, hogy vájjon a márciusi események hogyan hatottak ki az ország társadalmára, néhány szóval meg kell a vidék s aztán a nemzetiségek magatartásáról is emlékeznünk.

A VIDÉK

Általában a vidék lelkesen csatlakozott a pesti mozgalomhoz. Csak példának idézzük a Pesti Hírlap székesfehérvári jelentését, amely költői hangulatban, tavaszi illúziókkal terhesen számol be arról, hogy „az európai események, mint a jó földben a jó mag”, náluk is gyökeret vertek. „Mi sem maradhatánk el. 17-én minden rangú egyénekből óriási tömeg gyült egybe s példás nyugodtsággal vonult a városház felé.” Ott a főszolgabíró tolmácsolta a nép kívánatát az ezen alkalomra a városháza udvarán egybegyült tanács előtt. Kossuth és a többi honfiak nevének emlegetésekor dörgő éljen szakítja meg a szónokot. „Végre a legszebb renddel szétvonult nép azon édes reményt vive haza kebelében, hogy neki is van hazája, melyért élhet...”

Akadnak persze forradalom-ellenes hangok is. Például Heves megye még május 19-én is felszólítja a többi megyéket, hogy tiltakozzanak a „pesti fiatalság, holmi proletárius-club és egy pár lázongó litterátus és rebellis ember uralma ellen”. Es Erdélyből is hallatszanak idegenkedő hangok. Így például a székelyudvarhelyi rendfenntartó bizottság május 20-iki üléséből kelt kiáltvány hangja nyíltan elárulja, hogy ott bizony gyanakvással fogadták úgy a magyarországi szabadságmozgalom, mint az unióra való törekvés híret. A kolozsvári országgyűlés összeállításával aztán persze elcsitulnak ezek a hangok.

AZ IDEGENAJKÚAK

A márciusi mozgalom vezetőiben meg van a tudatos törekvés, hogy a frissen szerzett szabadság áldásaiban nyelvi különbség nélkül egyformán résztellessék a haza minden

polgárát. Ez a törekvés már az olyan apróságból is kiderül, hogy például a március 16-iki nyomtatványokra nézve azt határozzák, hogy azokat „idegenajkú polgártársaink iránti tekintetből” németül is kiadják.

A HORVÁTOK

Sajnos, elsősorban a bécsi bujtogatók következtében (amire majd konkrét adatot is hozhatunk) a délvidéken hamarosan kínos visszahatás jelentkezik itt-ott a magyar szabadságtörekvésekre, amelyek pedig — ha jól felfogjuk a dolgot — éppúgy jelentettek nem magyar ajkú honfitársaink számára is értékes polgárosodási elemeket. Így például Szerémszég már március 20-án felterjesztéssel él a királyhoz, akit arra kér, hogy a magyar országgyűlés javaslataitól tagadja meg a szentesítést. Ez persze nyilván nemesi reakció: mégis az első nyílt megmozdulása az elkülönülési törekvéseknek. A pesti csendbizottmány tüstént felismeri, minő veszedelmeket rejthet a nép egységes megmozdulására nézve ez a szeparatiztikus jelentkezés, s ezért külön küldöttség útján, amelyet Zágrábba meneszt, szöveget intéz a horvát néphez. Igen józan szavakkal fordul ez a szöveg a testvérnéphez:

— Ne hallgassunk azokra, akik bennünket egymás ellen alkarnak ingerelni!

Ez a küldöttség talán még nem is nyújthatta át a pesti üzenetet, amikor Zágrábban az ott pesti mintára megalakult nemzeti bizottság Ljudevit Gáj indítványára máris kimondja, hogy működésének főcéljává azt tekinti, hogy Horvát- és Tótország váljék külön Magyarországtól. Természetesen Pozsony is felfigyel, hiszen a szerencsétlen honosítási javaslattal voltaképpen az ott jelenvolt rendek sorából indult ki a visszahatás a magyar március ellenében. Kossuth, ismét pompás intuícióval, felismeri a helyzet veszedelmeit s március 28-án azt indítványozza, bocsásson ki az országgyűlés egy proklamációt, amely a „kapcsolt részek” (a Partium) szabad nemzetiségét biztosítja s a kölcsönös rokonszenvet megerősíti.

Erre a proklamációra főként azért volt szükség, mert Pozsonyban híre ment, hogy Bécsben megjelent egy horvát küldöttség a maga külön kívánságaival. A király maga ugyan korrekt, alkotmányos választ adott a küldöttségnek, ez azonban utána nyomban felkereste titokban Kolowrat kancellárt, aki megígérte, hogy Jellachich az egész rendelkezésére álló haderejével, mihelyt felkészült, támogatni fogja a szeparatista törekvéseket.

A pozsonyi proklamáció terve úgy látszik nem ígérkezett eléggé hatásosnak, pláne, miután megjelent az újvidéki szerbeknek március 27-iki nyilatkozata, 16 pontban felsorolt kívánságaikkal. 30-án a pesti közcsendbizottság újra foglalkozik a kérdéssel, elhatározza, hogy a horvátokhoz magyar és horvát nyelven testvéries szöveget intéz, kérve őket „egységre, békére és szövetezésre közös ellenségünk, az osztrák zsarnoki bürokrácia ellen”. Egyidejűleg azonban átiratot intéz a miniszterjelöltekhez is, s komoly figyelmükbe ajánlja a horvát kívánságok ügyét, de meg azt is, hogy Jellachichot Bécsben kinevezték horvát bánná, mielőtt még a magyar minisztérium dolga elintéztetett volna. Az alsótábla csakugyan magáévá teszi a kezdeményezést s most már határozott deklarációban jelenti ki, hogy Magyarország Horvátországnak nyelvi jogait tiszteletben és épségben kívánja tartani (vagyis rektifikálja a honosítási kérdésben elkövetett hibáját).

A bécsi áfium azonban erősebbnek bizonyult, mint a magyar deklarációk. Április közepe után már mind fenyegetőbb hírek érkeztek Horvátországból, a Bácskából, Temesből és Erdélyből, hogy szerte mindenütt fellángol a magyarellenes mozgalom. S ezzel kezdetét veszi a bécsi udvarnak igazán alattomos és kétszínű játéka: a királlyal egyrészt mindent a magyarok kívánsága szerint intéztetnek el, de ugyanakkor titokban istápolják s minden rendelkezésükre álló eszközzel előmozdítják a Jellachich vezetésével álló magyarellenes mozgalmat. Május 6-án például a király kéziratot intéz István főherceg-nádorhoz s ebben felhatalmazza

őt, hogy teljhatalmú királyi biztost küldhessen Horvátországba, hogy ott a magyarelles mozgalmakat akár erélyes kézzel is leszerelhesse. Ámde ugyanakkor felhatalmazzák Jellachichot, hogy Zágrábba június 5-re tartományi nemzetgyűlést hívasson össze. Jellachich ismét igen ügyesen jár el, úgy, mint már a jobbágykérdésben is láttuk. A tartományi gyűlésre népképviselő útján kívánja a 192 követet egybehívni, még pedig az ország patriarchális berendezkedésének épségbentartásával úgy, hogy az ügynevezett öregek és a családtagok választják meg a követeket. De követet választható minden 24 éves, bennlakos, írástudó horvát polgár. (Ne felejtsük el, hogy ugyanakkor nálunk mindenféle cenzusos és egyéb kautélákról tárgyalnak a választói jogosság körül!)

A bécsi kamarilla titkos támogatása folytán a horvát ellenállás mind merészebbé lesz. Május 5-től kezdve a zágrábi városi tanács a magyar minisztérium rendeleteit már sorra felbontatlanul küldi vissza a feladónak. Amikor május 11-én Zágrábba érkezik István nádornak Jellachichhoz intézett rendelete, akkor a nép ezt a rendeletet a Márk-téren nyilvánosan el akarja égetni s csak Jellachich közbelépésére tekint el ettől a lépéstől. Ellenben ugyanekkor a nádornak és a magyar minisztereknek az arcképeit macskazene kíséretében elégetik. Egyidejűleg nyílt fenyegetések hangzanak el, hogy leölnék minden magyarónt (magyar párti horvátot), s megszületik az illír-párt harci dala, a Davoria (a magyarok ellen induló önkéntesek indulója) a következő szöveggel:

*Emelkedj fel, emelkedj, kedves nemzetem!
Az igazság hív téged véres harcba,
Hadd zuhanjanak szét az átkos ördögök,
Égesd, vágd, tapodjad, törd!
Rajta az ördögre Budáig!*

Ugyane napokban Szerem megyében elfognak egy bécsi professzort, aki a bécsi szláv központ megbízásából lázító

proklamációkat terjeszt a horvát nép között. Bizonyossága annak, minő egységes vezetés alatt állott ez az egész akkori magyarelles mozgalom!

A SZERBEK

Az 1848-as illír mozgalom kezdetén gondosan különválasztandó egymástól a horvát és a szerb irányzat. Ez nemcsak abból derül ki, hogy eleinte külön-külön vezetés alatt állanak (a horvátok Jellachich, a szerbek pedig Rajacsics érsek és Suplikác ezredes-vajda alatt), hanem abból is, hogy amikor V. Ferdinándhoz vonulnak kihallgatásra Innsbruckba, a király ugyan mindkét küldöttséget az alkotmánynak megfelelően a magyar kormányhoz utasítja, a kamarilla azonban a horvátokat titokban további ellenállásra bátorítja, viszont a szerbeknél ezt elmulasztja. Ennek a különfajta bánásmódnak ekkor még nemzetközi jelentőségű háttere volt: a horvátok a Habsburg-monarchia keretébe tartoztak, viszont a szerbek mozgalmának főfészke a monarchia határain kívül esett s emiatt a kamarilla egyelőre nemzetközi bonyodalmaktól tartott.

A kétfajta mozgalom között az is különbséget jelentett, hogy a szerb ifjúság eleinte határozottan szimpatizált a magyar forradalommal, március 18-án nagy testvéri ölelések is voltak Pesten, sőt a szerb ifjúság tetemes része be is lépett a pesti nemzetőrség ifjúsági századába.

Április 8-án azonban Pozsonyban egy kínos incidens adódott, amely egyszeriben véget vetett a kezdeti jóviszonynak. E napon ugyanis megjelent az országgyűlésen az újvidéki szerbeknek egy küldöttsége, amely egy március 27-én Újvidéken tartott nemzeti gyűlés megbízásából kereste fel Pozsonyt. A szerbek közölték az országgyűléssel, hogy „a magyar nyelvet és a magyar nyelv diplomáciai méltóságát, ezek elsőbbségét és hatalmát minden nemzetközi és hazai viszonylatban szívesen és készséggel elismerik, de viszont kívánják, hogy az ő nemzetiségük is elismertessék, nyelvük

szabad használata — a maguk saját ügyeiben, az egyházi szolgálatban és a beligazgatásban — törvény által megerősítették”. Ezenkívül óhajtják még egyházuk önkormányzatát és egyenjogúságát, a megürült bácsi püspökség minél előbbi betöltését, hovahamarább nemzeti gyülekezet tartását és szerb hazafiaknak hivatalra alkalmaztatását. (Nyelvi igényeik arra vonatkoztak elsősorban, hogy az 1840. és 1844-i törvénycikkek rendelése folytán az egyházi anyakönyveket nem-magyar ajkú vidékeken is magyar nyelven kellett vezetni.)

Az alsótábla nevében Kossuth igen korrekt választ adott, amelyben kiemelte, hogy „a pozsonyi országgyűlés minden népségnek a maga nyelvét, s annak belügyeiben, egyházi dolgaiban szabad használatát tiszteletben tartja”, s még hozzáfűzte, hogy a még nem teljesült kívánatok és sérelmek intézkedés és orvoslás végett a kormányhoz fognak utasíttatni. A küldöttség örömmel fogadta a lojális nyilatkozatot s kijelentette, hogy sorsát és életét a magyarokéhoz fűzi.

Ezután azonban a küldöttség tagjai külön is felkeresték Batthyányi és Kossuthot azok szállásán, mert Kossuth beszédében volt egy kifejezés, amely utólag aggodalmat keltett a küldöttség tagjaiban. Kossuth ugyanis így fejezte ki magát: „a magyar szívesen részesíti a szerbet abban a szabadságban, amelyet kivívott”. Ez a „részesíti” szó volt az, amelyen megütköztek, mert hiszen ez annyit is jelenthet, hogy aki mást valamiben „részesít”, nem azért teszi, mint ha ebbeli tartozását elismerné, hanem mert szabad akaratából akarja, de viszont éppúgy tehetné az ellenkezőjét is. Kossuth eleinte békítően beszélt a küldöttekkel s újra csak kijelentette, hogy egyenjogúsági kívánataikat méltányosaknak tartsa. Erre azonban a kiküldöttek a „szerb nemzet” elismerését kívánták, erre azonban Kossuth nem volt kapható. Ekkor az egyik kiküldött figyelmeztette Kossuthot arra a veszedelemre, amelyet a délszlávok között évek óta növekvő forrongás jelenthet.

— Attól félek — mondotta a kiküldött —, hogy ez a

forrongás nyílt kitörésre fog vezetni, ha a délszlávok abbeli várakozásukban, hogy a dolgok új állása a nyelvkenyszernek a végét szakítja, csalatkoznak; s akkor kívánságaik elismerését másutt fogják keresni, ha Pozsony megtagadja.

Kossuthot erre előntötte heve s így vágott közbe:

— Ebben az esetben a kard fog dönteni! — s azzal visszavonult szobájába.

A történetíró gyakran esik abba a hibába, hogy saját korának látószögéből ítél meg régmúlt cselekményeket s így könnyen igaztalanná válik a múlt idők szereplőivel szemben. Ezt a hibát — éppen Kossuthtal szemben is — nagyon, de nagyon el szeretnők kerülni s így szerencsétlen kijelentését egyrészt rajongó hazaszeretetéből, másrészt az akkor már erősen érezhető udvari áskálódásoktól való félelméből könnyen megmagyarázhatjuk. Ez azonban nem változtathat azon a sajnos tényen, hogy Kossuthnak ez a kijelentése, az egykorú források szerint is, bomba erejével hatott. Duncker, a nagy német historikus, már 1851-ben kiadott egy művet (*Die serbische Bewegung in Südungarn. Ein Beitrag zur ungarischen Revolution. Berlin, 1851*), s ebben kereken kijelentette, hogy „ez a pillanat idézte elő a szerb háborút minden iszonyaival és pusztításaival”. S Szemere Bertalan is (az 1853-ban megjelent *Politische Charakterskizzen-jeiben*) Kossuthot hibáztatja e jelenet leírásában. Később aztán, július 11-iki híres nemzetgyűlési beszédjével („leborulok a nemzet nagysága előtt”) még fokozta Kossuth a nem-magyar ajkúak körében a magyarsággal szemben amúgyis táplált ellenérzésüket s jóvátehetetlen taktikai hátrányba hozta a magyar forradalom ügyét a népszerűséget hajhászó Jellachich-csal szemben, mint ahogy erre majd független kortanuk bizonyossága alapján rá kell mutatnunk.

Hogy most áprilisban minő végzetes hatással volt Kossuth hirtelenül odadobott fenyegetése, az abból is kiderül, hogy alig érkezett vissza Újvidékre a pozsonyi küldöttségük, ott a szerbek máris kimondták 20-án a Magyarországtól való elszakadásukat. S annak jeléül, hogy csakugyan az 1840- és

1844-iki törvény okozta elsősorban az elkedvetlenedésüket, Újvidéken nyomban elkezdték a magyar anyakönyveket összehozgatni. Hat nappal utóbb Óbecsén és a környékbeli szerb községekben törtek ki lázongások. Április 24-én történt a már említett nagykikindai zavargás, mire 28-án Kiss Ernő huszárezredes — aki a főcinkos Radákot nem tudta elfogatni — öt embert Nagyikindán felakasztatott. Május elején Arad megyében és Temesvárott már statáriumot kellett hirdetni. Válaszul az eredetileg Újvidékre hirdetett szerb nemzetgyűlés (szkupstina) május 13-án Karlócán ült össze. „Elérkezett a szerb nemzet megváltásának napja”, — ez volt a gyűlés jeligeje, s a résztvevők megválasztották népük „független” vezéreit: pátriárkává Rajacsics József érseket, vajdává pedig Suplikác István granicsár-ezredest. Ezzel az a nép, amely — mint Szeremlei megjegyzi — a márciusi mozgalmak első hírére, saját ösztönét követve, a magyarral testvéresülni vágyott, most menthetetlenül a Jellachich-féle mozgalom uszályvizébe került. Később ugyan, július 11-ike után, akadt még egy pillanat, amikor a szerb mozgalmat talán le lehetett volna Jellachich mellől kapcsolni, ámde a körülmények szerencsétlen összjátéka akkor is lehetetlenné tette ennek az eshetőségnek a megjátszását.

Május 15-én a szerbek már 50 ágyúval beütnek Zimonymál, Két nap múltán megjelenik a szerbek kiáltványa a rumén nemzethez. „A magyarizmus — sikoltja ez a kiáltvány — mint egy megásott nagy borzasztó sír fenyegetett minden nemzetiséget elnyeléssel.” A szerb nép már felszabadította magát, itt az ideje, hogy a rumének is függetlenítsék magukat. Június elejére már az egész délvidék lángban áll, szerb csapatok gyülekeznek mindenünnen s a fegyveres nép minduntalan betör az ország határain.

A RUMÉNEK

A ruméneknél is kezdetben körülbelül ugyanaz volt a helyzet, mint a szerbeknél. A marosvásárhelyi királyi táblán például mintegy 30 rumén nemzetiségű joggyakornok volt,

ezek a márciusi mozgalom hírére együtt ünnepeltek a magyar és a szász ifjúsággal, sőt — a szászoktól eltérően — a Magyarországgal való egyesülést is követelték. (Utóbb persze a legtöbbjének nevével ott találkozunk a rumén mozgalmak vezetőségében.) A rumének mozgalma is eredetileg nem a nacionalizmus jegyében, hanem a feudalizmus ellen indult; hiszen Avram Jancu, a későbbi híres népvezér, maga is jobbágy fia, e napokban még csak ezt a jelszót hangoztatta:

— Örökváltság ingyen, vagy halál!

Egy hónap alatt azonban, a bécsi áskálódások következtében, itt is nagyot fordult a hangulat. Annyira nagyot, hogy ezt már Pesten is észrevették. Ismét a pesti ifjúság az, amely éber szemmel látja a dolgok fordulatait: egyesületük, a a Radical-kör, április 16-án felhívja a kormányt — amelynek mulasztásait a nemzetiségi kérdésben a kör tagjai már megsohalkották —, hogy küldjön ki a vidékre, főként a rumének közé, népszerű emisszáriusokat, akik megmagyarázzák a népnek a helyzetet. Erdélyben is érezhették, hogy e percben többet remélhetnek a pesti ifjúságtól, mintsem a magyar kormánytól — Kossuth épp e napokban jelentett betegeget s lemondási tervekkel is foglalkozott —, mert április 29-én a Radical-körben jelenik meg Wesselényi Miklós báró vezetésével egy népes erdélyi küldöttség, amely az országot fenyegető veszélyekről számolt be. Mire a kör elhatározta, hogy azonnal kérelmet ad be a kormányhoz: engedje meg egy önkéntes hadsereg toborzását, állítson fel magyar tüzer-séget s indítson országos gyűjtést az önkéntes hadsereg céljaira. (A pesti ifjúság nagyon világosan ítélte meg a helyzetet abból a szempontból, hogy a bécsi intrigák egyelőre még csak gerilla-hadakkal iparkodnak a magyarságot nyugtalanítani s így ezekkel szemben sem szabad egyelőre a rendes magyar sorkatonaságot mozgósítani, hanem egyenlő fegyverrel kell szembeszállani. Lám, a kikindai és más esetek is bebizonyították, minő hibás politika volt rendes katonaságot a lázongások megfékezésére küldeni.)

Az ifjúságnak ez a megmozdulása azonban egy tempóval

megkésett. Balázsfalván ugyanis már másnapra összeült Barnutz Simon tanár és jogbölcselelő felhívására az első rumén népgyűlés. Hogy kik állottak e mozgalom háttérében, az világosan kiderül a népgyűlésen osztogatott kiáltványból:

— Rumén testvérek! Kössünk egymással szövetséget s izzuk ki a jogtalanul betolakodott magyarokat és székelyeket. A császár katonái is velünk fognak küzdeni a közös célért. A magyarok a császárt meg akarják buktatni trónusáról —

Honnan tudhatta Barnutz tanár (aki a forradalom után Bécsben folytatta tanulmányait) olyan pontosan, hogy „a császár katonái is az ő oldalukon lesznek”? A gyűlésen résztvevő intelligencia egyébként — az ott megjelent Sterka Sulucz Sándornak Wesselényihez küldött jelentése szerint — az unió mellett foglalt állást, de feltételül kötötte ki a rumén nemzet elismerését, nyelve szabad használatát s az úrbéri terhek rögtöni megszüntetését olyan megváltással, amely ne a jobbágyokat terhelje. Különbözik pedig az is határozatba ment, hogy május 15-ikére újabb népgyűlést hívnak össze Balázsfalvára. Ez annál fontosabb volt rájuk nézve, mert az erdélyi országgyűléshez küldött királyi proпозиciók — gondos kiszámítottsággal — „a rumén állapotok javítását” célzó tárgyalásokat tűzték ki május végére.

A rumének egy része még mindig erősen kitartott a magyar ügy mellett: május 10-én a máramarosi rumének, 21-én a magyarországi rumének adnak hűségnyilatkozatot a magyarság mellett, s mindössze belügyeikben kívánják a rumén nyelv szabad használatát s ezenfelül a kultuszminisztériumban külön rumén osztályt. A bécsi udvar azonban közben nem maradt tétlen s kitűnő munkatársra akadt Nopcsa László hunyadmegyei főispánban, aki — hogy annál jobban izgathasson a rumének között — ez alkalomra rumének hirdette magát s felvette a Vaszilika keresztnévet. (Érdemei elismerésül 1856-ban osztrák báróvá nevezték ki s báróságát 1874-ben Magyarországra is érvényesítette a király.) Nopcsa munkássága következtében május 15-ére csakugyan mintegy 15.000 rumén gyűlt egybe Balázsfalván

nemzeti gyűlésre s itt osztrák és orosz (!) zászlók alatt három napon keresztül tanácskoztak. Az elfogadott 16 pont közül 9 politikai, 7 viszont tisztán gazdasági természetű s főként a földkérdés körül mozogtak. Szeremlei 1868-ban így állapítja meg a rumén-kérdésben elkövetett régebbi, 1848 előtti hibákat: „a rumén nép természetes irigységgel nézett a magyarra, amelyből jobbra földesurai és hivatalnokai is kikerültek. Hiszen a nem-egyesült hitűek (mintegy 600.000 rumén) törvény szerint ki voltak zárva a hivatalviselésből. Tagadhatatlan továbbá, hogy az erdélyi törvénytár csak a székely, szász és magyar nemzetiségeket ismerte el, a ruménekről pedig némely helyt kíméletlen kifejezésekben nyilatkozik s még az öltözet bizonyos nemét is eltiltotta tőlük”. „Azonban a törvényhozás e kinövéseit emberemlékezet óta senkinek eszébe sem jutott foganatosítani s azok tényleg semmi jelentőséggel nem bírtak, miután a rumén nemes mindazon előjogokban részesült, amelyekben a vele hasonló állású magyar, székely és szász, a magyar jobbágy pedig éppen azon mértékben volt szolga, amelyben a rumén”. Hogy ez mennyire így volt, annak legjobb bizonyága, hogy nem magyar képviselő, hanem a rumén Vlád Alajos emelt a pesti nemzetgyűlés harmadik ülésén panaszt a belügyminiszter eljárása ellen, amiért a bányászokat szavazattal ruházta fel. Azonban az erdélyi országgyűlés ugyanazt a hibát követte el, mint a pozsonyi: szántsándékkal túlélte magát. Csupán az lett volna a hivatása, hogy kimondja az uniót s aztán egyesülnie kellett volna a pestivel, ehelyett együttmaradt s a hatalma vesztét érző nemesség még egyre-másra gyártotta a törvényeket, amelyekkel saját árnyékéletét akarta meghosszabbítani. Választójogi törvényt hozott, amelyben a cenzust oly magasra emelte, hogy úgy a magyar, mint a rumén jobbágyok kimaradtak „az alkotmány sáncaiból”; az úrbériséget nem rögtöni hatállyal törölte el, hanem június 18-át tűzte ki határnapul, amivel számtalan konfliktusra adott alkalmat a földesurak és jobbágyaik között. Kőváry megállapítása szerint „a dolog odacsigáztatott, hogy a földesúri

kérdésből nemzetiségi kérdés lett”, pláne amikor a földesurak székely katonasággal akarták a jobbágyokat tovább is robotba erőszakolni.

A SZÁSZOK

Az erdélyi országgyűlésen azonban még a rumén kérdésnél is nagyobb bajt okozott a szász követek magatartása. Már márciusban megjelent egy németbirodalmi folyóiratban nagyobb tanulmány az erdélyi szászokról, mint akik „egyedül képesek Erdélyben a német elemet megvédelmezni”. Nemzeti öntudatukat azonban nemcsak az ilyen elméleti tanulmányok emelték e napokban, hanem *még* inkább a bécsi kamarilla politikája, amely természetesen elsősorban rájuk kívánt a magyarelles mozgalomban támaszkodni. Így a szászok a kezdet kezdetétől fogva ellene voltak a Magyarországgal való uniónak — mert abban vallásuk és nemzetiségük veszedelmét látták. Azokat a követjeiket, akik a kolozsvári országgyűlésen pillanatnyilag eltántorodtak ettől az állásponttól, kereken megtagadták s a szabadságharc további folyamán csakugyan itt fészkelte meg magát legerősebben az osztrák szoldateszka.

A PESTI IFJÚSÁG ÉS AZ IDEGENAJKÚAK

Az országot mindenünnen fenyegető veszedelmekkel szemben csakis kemény és elhatározott politika segíthetett volna, és pedig vagy a rögtöni ellenszegülés formájában, ha volt hozzá megfelelő erőnk (ahogy a pesti ifjúság is gondolta), vagy pedig, ha gyengéknek tudtuk magunkat az erőszak politikájához, akkor egy ugyancsak elhatározott és szilárd autonomista politika formájában. Ezt az utóbbi eshetőséget is a pesti ifjúság ismerte fel a legtisztábban; helyesebben az „álmodozó költő”, Petőfi, aki a Radical-kör megbízásából június 26-án újabb programot írt, benne a következő axiómákkal:

— „*A március 15-én kimondott nagy szavak elhangzottanak. A szabadsága egyenlőség, testvériség eszméi valósággá nem lettek.*

Sőt inkább a külön kasztok merészebben ütik fel fejüket napról-napra.

A március 15-én Festen kivívt sajtószabadságot a pozsonyi nemesi gyűlés zszarnoki törvényei által megbuktatá.

A március 15-én Pesten kimondott polgári egyenlőség elvét a pozsonyi nemesek gyűlése a különféle osztálykategóriák főnhagyása által paralizálta.

A művelt Európa újjáalakulásának alapeszméi tehát, melyeket a francia nemzet februári forradalmakor kimondott és mi a pesti eszmeforradalomban magunkévá tettünk. .. nálunk mind máig csak név, de nem valóság.

Az osztály uralkodás mai napig főállván, a nép folyvást politikai proletáriusságban tengődik.

Alulírtak azt hisszük, hogy március 15-én nem azért tűzte ki Magyarország fővárosa a forradalom zászlaját ama szent elvek mellett, hogy azok valósággá ne érleltenessenek és minden a régi állapotba visszasüllyesztessék.

Meg vagyunk győződve, hogy mint minden államnak ezentúl, úgy a magyarnak is csak úgy leend jövője, ha a nép a szó tiszta, fertőzetlen értelmében behelyeztetik azon jogaiba, melyek őt isteni és természeti törvények szerint illetik s melyekből mind e mai napig ki van zárva . . .

Ezeknél fogva . . . egyesültünk a végre . . . hogy törvényes eszközök által. . . a szabadság, egyenlőség, testvériségnek élette valósulását előmozdítsuk.

Egyesültünk a valódi és feltétlen, minden kauciótól ment sajtószabadság kivívására.

Egyesültünk a semmi kategóriák, semmi cenzus által ki nem játszott népjog kiküldésére.

Egyesültünk az ember és ember, polgár és polgár között osztályfalakat fenntartó előítéletek ostromlása- és ledöntésére.

Egyesültünk a nyelvi különbözőségeken alapuló idegenkedések elenyészésére, ennélfogva társulatunk bármily nyelvet beszélő

honpolgárt, a szabadságügy közös érdekénél fogva, mely csak kölcsönös egyesülés útján kiegyenlíthető, szívesen lát tagjai között.”

AZ UDVAR

Petőfi szava elhangzott, de a kormány egyelőre még nem talált rá az elhatározó, döntő szóra — a nemzetiségi kérdésben sem! Pedig a döntés immár halaszthatatlanul sürgős lett volna, különös tekintettel a bécsi udvari praktikákra. A dinasztia magatartása ezekben a napokban Magyarországgal szemben — talán éppen a dinasztikus politika szempontjából is — egyszerűen menthetetlen, és megmagyarázza azokat a keserű kitöréseket, amelyektől hamarosan visszhangzik az ország. Hiszen nem szabad elfelejtenünk, hogy Kossuth csak pár napja a legmelegebb lojalitás hangjaiban emlékezett meg az uralkodóházról. Az új kormány évi ötmillió ezüstforint fizetést ajánlott meg a királynak, amire a Hetilap publicistája meg is jegyzi, hogy viszonyainkhoz képest kissé sok ez az összeg, amikor az északamerikai Egyesült Államok elnökének is csak 10.000 arany a dotációja. Amikor az országgyűlés berekesztésére V. Ferdinánd a nejével, továbbá a két preszuntív trónörökössel — Ferencz Károllyal és Ferencz Józseffel — Pozsonyba érkezett, a diéta meleg ünneplésben részesítette a királyi család tagjait s a 17 éves Ferencz Józsefet csak mint „nemzetünk kedveltjét” emlegette a sajtó, bár volt olyan hang is (Ungar), amely furcsa előérzessél sajnálkozik azon, hogy a főhercegnek Bombelles a nevelője, aki olyan egyoldalú eszméket ójt a főhercegbe, amelyeket „később mi magyarok fogunk megsínyleni”.

ISTVÁN NÁDOR-FŐHERCEG

Furcsa kétlaki szerepet töltött be e hónapokban a dinasztia magyarországi exponense, István főherceg-nádor. A forradalom másnapján, 16-án az országgyűlésnek Bécsbe menesztett

küldöttsége előtt határozottan kijelentette, hogy „abban a pillanatban, amelyben a magyar nemzet felterjesztett kérései megtagadtatnának, ő máris megszűnt nádor lenni”. S még az nap legfelsőbb kéziratot is kíván a királytól, amelyben ez a magyar kívánságok teljesítését megígéri. Ámde nyomban utána bocsánatot kér V. Ferdinándtól is, meg a kamarilla fejétől, Lajos főhercegtől is ezért a lépéséért. Három nap múlva már ilyen „megtért bűnös” hangja szólal meg abból a sürgönyből, amelyet a bécsi kancelláriához meneszt (e sürgönyre följebb már röviden hivatkoztunk):

— Tegnap az első ijedelemben mindkét táblán keresztülment a robotok, kilencedek és mindenfajta dézsmák örök időkre való eltörlése. Ha öfelsége nem avatkozik be, akkor ez tönkre teszi az arisztokráciát. Egyelőre talán helyes lenne nagyon nagy titokban afelől tárgyalni: „vájjon tekintettel arra, hogy a rendek maguk is kármentesítést terveznek, öfelsége egyelőre ilyen formán felelhetne: elvileg nincs ellene kifogásom, de előbb tudni akarom, hogyan akarják ezt a kármentesítést végrehajtani; csak ezután tudnék majd véglegesen dönteni...”

Tudjuk, hogy az udvar csakugyan erre az álláspontra helyezkedett a jobbágykérdés kezelésében. Ugyanezen a napon arról is lebeszélte Kossuthot, hogy a tizenkét pontot személyesen vigye fel Bécsbe: nyilván meg akarta az udvart kímélni olyan jelenetekről, aminőket Kossuthnak pár nappal korábbi bécsi látogatása idézett fel az ottani nép körében.

Március 25-én aztán olyan perfid gesztust látunk a főherceg részéről, amelyet el sem hinnénk, ha csupán az egykorú, egyébként mindig igen jól értesült Frankfurter Zeitungból olvasnók. Azóta azonban Szögyény-Marich a saját emlékeiből is ugyanúgy adta elő ezt a dolgot. István nádor ugyanis a mondott napon felterjesztést intézett a királyhoz a magyarországi bonyodalom megoldására s ebben azt tanácsolta — igaz, csak alternative —, hogy „vonjanak ki az országból minden katonaságot s engedjék át Magyarországot teljes romlásának, nézzék nyugodtan, hogyan gyűjtogatnak,

porzsolnék, hogyan kél birokra a nemesség a parasztsággal”. Egy másik alternatív tanács pedig ugyanekkor az, hogy „élet és halál fölött rendelkező teljhatalmú királyi biztost kellene küldeni Pozsonyba nagy katonai erő kíséretében, ama célból, hogy az országgyűlést feloszlassa s aztán Pestre vonulva, a vasököl kormányát addig folytatná, amíg szükségesnek tartatnék...” A Frankfurter Zeitung szerint István nádor ezzel az előterjesztéssel csak fölfelé akarta magát az ellen a vád ellen fődözni, mintha suba alatt egy gyékényen árulna a forradalommal. Viszont ugyanez a lap azt is hozzáfűzi, hogy a főherceg, „akit az udvari körök befolyása mindig megingatott”, ugyanekkor az alkancellárral való négy szemközti beszélgetésében „mindenre késznek nyilatkozott, ami a forradalmi párt célzatait megghiúsíthatná”. Tudjuk, hogy Szögyényt is azzal vigasztalta 30-án, amikor az önálló magyar minisztérium legfelsőbb jóváhagyását kellett megfogalmazni, hogy „mindez úgy sem tart örök időkre, s ha a körülmények változnak, lesz még módosításnak helye”.

Mindezek után pedig meglehetősen furcsán hangzik a nádornak a magyar nemzethez május 20-án intézett kiáltványában ez a mondat:

— Szerencsésnek tartom magam ez időben életeken állhatni, magamat tieteknek vallhatni ...

Igaz, hogy e kiáltvány után pontosan egy hónapra nagy titokban el is szökött Magyarországról...

A KAMARILLA

Hogy a dinasztia és a kamarilla közül melyik volt a tolatyú s melyiket tolták, azt bizony nehéz lenne pontosan megállapítani. A kölcsönhatások minduntalan keresztezik egymást. Az ellenforradalom kezdő szakában mindenesetre Jellachich József granicsárezredes, majd március 23-tól fogva vezérőrnagy és belső titkos tanácsos, valamint horvát bán volt a kamarilla legkeményebb és legügyesebb eszköze. Neve már előzetesen is népszerű volt a horvátok között, még

pedig mint költőé. (Versei 1851-ben, Bécsben jelentek meg.) Amikor Jósika báró őt ajánlotta a kamarillának, mint „az erős kéz” emberét, nyilván Kulmer bárónak, a kamarilla horvát „szakértőjének” tanácsát követte, aki joggal remélte, hogy a magyarellenes illír dalok 47 éves szerzője, aki amellet mint katona is megállotta már a helyét ütközetekben is, a legalkalmasabb személy lesz arra, hogy az ő palástja alá rejtsek a kamarillának nem éppen szimpatikus ellenforradalmi törekvéseit. Jellachich mindjárt a kinevezését követő napon manifesztumot bocsátott ki a horvátokhoz s ebben politikai hitvallását mondotta el — persze kissé kiszépitve a dolgokat. A császáról, Bécsről igen kevés, az ellenforradalomról éppen semmi szó nem esett ebben az írásműben, ellenben erősen kihangoztatta az írás, hogy a horvátoknak Magyarországhoz való viszonya „új, a szabadság, önállóság és egyenlőség szellemének megfelelő, tehát szabad és hős nemzethez méltó alapokra fektetessék”, — ami mind igen szépen és megkapóan hangzott a forradalom első mézes heteiben. Konkrétum viszont annyi volt benne, hogy „részünkről minden viszony a mostani új magyar kormánnyal megszakíttatik”. A Frankfurter Zeitung április 2-iki jelentése szerint Bécsben ez napon ült össze a kamarilla egy titkos ülésre s ezen határozatba ment, hogy Horvátország lesz az a tér, ahonnan a Magyarország elleni támadást megindítják. Azt reményli az „udvari párt”, hogy onnan majd az egész alvidéket az Adriától egészen Erdélyig sikerül majd egy Magyarország-ellenes akcióra egyesíteni. Jellachich most pár héten keresztül Bécsben tartózkodik, hogy a szükséges anyagi eszközöket megszerezze, a katonai rendszabályokat megtárgyalja s az agitáció egész programját kidolgozza. Zágrábba csak április 21-én érkezik vissza, s itt minden beigtatási ünnepség nélkül kezdi meg működését, sőt — igen előrelátóan — esküt sem tesz le, hiszen azzal eleve tisztában volt, hogy ezt az esküt sokáig úgysem tarthatná meg: rövidesen szembe kell majd fordulnia — császára szolgálatában — magával a horvát néppel.

A bán kinevezését a magyar kormány hivatalosan mindig nem tette közzé; őt azonban nem-létezőnek mégsem tekinthette s kénytelen volt a tényekkel szembe nézni. Batthyány kormánya ebben a tekintetben hihetetlen béketűrésről tett tanúságot. Előbb felszólította a magyar kormány megkérdezése nélkül kinevezett bánt, hogy május 10-éig bármikor jöjjön fel Pestre és itt tárgyalják meg békésen a horvát követeléseket. Ez április 23-án történt. 25-én már itt volt a bán válasza: kiáltványa, amelyben kereken bejelentette Horvátországnak Magyarországtól való elszakadását. Egyúttal statáriumot hirdetett a lázítók ellen; lázító pedig mindenki, aki azt hirdeti magáról — horvát ember létére —, hogy magyar, s lázító az is, aki azt híresztelné, hogy a jobbágytságot a magyar urak mentették meg a robottól. Közben Bécsben Kolowrat és Fiquelmont miniszterek titokban állandóan tárgyalnak az illír párt embereivel. A miniszterek a leg-határozottabban megígérik Ozegovics Metall horvát országgyűlési követnek, hogy bármi is történjék látszólag a felszínen, bízzanak meg bennük, mert Jellachich minden rendelkezésére álló haderővel az illír párt követelései mellett áll. A Pesti Hírlapnak azt jelentik megbízható forrásból, hogy Jellachich kezében van egy császári főherceg igazoló irata, amelyben meghagyják neki, hogy bármi parancs érkeznék is hozzá öfelségétől, azt semmi esetre sem kell teljesítenie. Arról is értesülünk, hogy amikor Jellachich a felség elé vezet egy küldöttséget, és beszédet mond ott, „Zsófia főhercegnő és férje, Ferencz Károly főherceg a bán beszédétől annyira ellágyultak, hogy könnyeztek s a főhercegné ezekkel a szavakkal búcsúzott a küldöttségtől:

— Szívem nálatok marad!”

Apránként a magyar kormány és az országgyűlés is kezdi észrevenni, hogy itt valami szörnyű összeesküvés visszaél a magyarok jóhiszeműségével. Már két héttel a forradalom után is kijelenti az országgyűlés, hogy „a királyi akaraton győzelmet nem veendének oly egyének, kiknek az ország sorsa fölött intézkedni sem jogát, sem hivatását el nem ismer-

jük”. Később azonban — a mind világosabban jelentkező jelenségek ellenére is —, mintha kitörlődnék a magyar közélet vezető elméiből a kamarilla veszedelmének tudata. Anynyira, hogy Kossuth július 22-iki válaszfelirata közönséges rágalomként utasítja vissza azokat a híreszteléseket, mint ha az udvar alattomban támogatná a magyarellenes zavarokat. Bécsben valószínűleg nagyot nevettek a markukba a magyar kormánynak e szinte már megbocsáthatlanul jóhiszemű tévedése fölött. S ismét csak Petőfi az, aki világosabban látja a dolgokat. A Népelemben kiáltványt tesz közzé a saját neve alatt, de az Egyenlőségi Társulat megbízásából:

— Mink szerencsétlen, könnyenhívő, mindenkiben bizó emberek vagyunk — mondja többek között —, készpénznek vettük a szép szót és lefeküdtünk, mint akinek legjobb rendben van a szénája, s csak most ébredezünk, amikor a kamarilla ismét összeszedte magát s azt kiáltja ránk: „Amit márciusban engedtem nektek, az csak tréfa volt s ti szolgálni fogtok nekem, mint eddig szolgáltatok ...” Jellachich már belül van az országon s azt hirdeti, hogy még az idén ő tart országgyűlést Pesten korbáccsal és kancsukával... De a magyarok Istenére esküszöm, hogy ebből semmi sem lesz... Föl hát, magyarok, föl fegyverre!... Nekünk nincs a világon testvéremzetünk, amelytől segítséget kérhetnénk, amely segítséget adhatna; egyedül állunk, mint a magányos fa a pusztában; nem támaszkodhatunk, csak az Istenre és magunkra, de e kettő elegendő lesz arra, hogy örök időkre megmentsük a magyar nemzet életét és becsületét.

A SORKATONASÁG

A napok rohanásával mind világosabbá vált, hogy a kamarilla fegyveres leszámolásra törekszik a magyarsággal. A kérdés tehát most akörül fordult, hogy ennél a leszámolásnál kinek minő és mennyi haderő áll majd a rendelkezésére, helyesebben, hogy a meglévő sorkatonaság kinek fog engedelmeskedni. Ez az utóbbi kérdés persze eleinte, amíg az

udvar a maga kétlaki politikáját játszotta meg, nem került ilyen éles formában előtérbe. Hiszen a király által szentesített törvények szerint: a magyar királyi kormány és a magyar királyi hadsereg között nem foroghatott fenn semmiféle ellentét. A baj csak az volt, hogy a magyar kormány — akár mert nem gondolt ilyesmire, hiszen egészen tapasztalatlan volt a kormányzás terén, akár pedig mert talán nem volt meg a bátorsága hozzá — a hadseregszervezetekben teljesen a régi osztrák tiszti gárdát hagyta meg: egyáltalán nem gondoskodott arról, hogy a saját embereit, vagy legalább is magyar tiszteteket tétessen oda. A régi katonai hatóságok is jnind megtartották régi beosztásukat s ezentúl is egyre Bécsből kapták a parancsokat.

A kormánynak ez a hibája utóbb rettenetesen megbosszulta magát. Egyelőre inkább csak grotteszkül ható incidensekre vezetett. Így például, amikor a miniszterelnök előterjesztésére Mészáros Lázárt nevezték ki magyar hadügyminiszterré, aki ekkor az olasz harctéren ezredeskedett, akkor az öreg Radetzky kereken kijelentette, hogy ő pedig nem engedi el az ezredest, mert ő semmiféle magyar kormányt nem ismer és nem ismer el. Vagy amikor a kormány a nemzetörség számára akar posztót szerezni s tudomására jut, hogy az óbudai ruharaktárban kell nagyobb mennyiségű katonai posztónak lennie, akkor az országos katonai ruhabizottság ezt a posztót a kormány elől titokban máshová szállíttatja. S a kormány vajjon minő erélyes represszáliákkal él erre? A napilapokban kezdett panaszkodni a ruhabizottság eljárása ellen: ez volt az egész elégtétel, amit magának szerzett. Vagy amikor ugyancsak a nemzetörség felfegyverzésére a kormány a budai fegyverraktárba bizottságot küld, Lederer báró, a hadtestparancsnok egyszerűen be sem engedi oda a bizottságot. Vagy amikor a kormány az országgyűlés utasítására Esterházy herceg felség-körűli miniszter útján feliratot intéz Bécsbe, hogy engedjék haza a külföldön lévő magyar ezredeket haladéktalanul, — nincs senki, aki ebben az ügyben akár csak egy

aktát is kiállítana. Vagy: az országgyűlés hiába mondta ki elvileg a „szabadságot”, amivel együttjárt volna az is, hogy többé Magyarország területén embert botozni nem szabad, Tandler hadnagy úr a Miklós-huszároknál kereken kijelenti, hogy ő bizony ezután is fog botoztatni. (Igaz, hogy ebben, amint láttuk, egyes magyar szolgabírák jártak előtte rossz példával!) Szóval a katonaságnál a forradalom nem sok változást hozott. Illetőleg egy változás mégis akadt: április 15-től kezdve legfelsőbb parancsra a tisztek bajuszt is hordhattak, ami rendkívül nagy lelkesültséget okozott tiszti körökben...

BÉCS FORRONG

Rövid pillantást kell most vetnünk a külföldre, már amennyiben az a magyar márciusi mozgalmakkal kapcsolatos. Mindenekelőtt Bécsre, ahonnan tudvalévőleg a közvetlen impulzus érkezett Pestre. Az osztrák császárvárosban március 13—15 között játszódott le a forradalom, még pedig nem egészen olyan vértelenül, mint Pesten. Az udvari párt a lázongó tömeg ellen egy zászlóalj magyar gránátost rendelt ki, sortűzre is sor került, halottak mindkét oldalon akadtak, de ez a sortűz arra bírta a kamarillát, hogy most már komolyabban foglalkozzék a népi kívánságokkal. Metternich, aki egy kortanú leírása szerint ekkor már „egészen elsenyvedt, süket, árnyékká összeaszott, gyerekesé lett aggasztán volt”, még előző este nyugodtan ült a szalonjában s mindenható rendőrminisztere, Sedlnitzky beszámolóját hallgatta, aki öntudatosan biztosította a kancellárt, hogy minden simán fog lejátszódni: ő már beállított egy csomó újabb titkos rendőrt s ezeknek segítségével játszva végeznek a lázadókkal.

A Bécsben székelő külföldi diplomaták nem látták a helyzetet ennyire megnyugtatónak: már egy héttel a forradalom kitörése előtt olyan értelmű jelentéseket küldtek

udvaraiknak, hogy Bécsben ezúttal valami komoly dolog készül. Az uralkodót a kamarilla napok óta szoros zár alatt tartotta, nehogy esetleg deputációkat találjon fogadni s azoknak könnyelmű ígéreteket tegessen. Az „udvari konferencia”, vagyis a kamarilla, elébb az erélyes eljárás mellett döntött s Windisch-Grätz herceget megbizta Bécs katonai parancsnokságával; a herceg még késő délután kihirdette az ostromállapotot. Késő éjjelre, nyilván Zsófia főhercegné befolyása alatt, a trónörökös, Ferencz Károly főherceg, újabb javaslatot terjesztett elő: a kormány ne engedje, hogy aprólékos engedményeket darabonként csikarjon ki belőle a forrongó nép; inkább saját jószántából tegyen egy nagyobb koncessziót, de emellett aztán tüzzel-vassal tartson ki. Persze a konferencia minden tagjának azonos véleménye az volt, hogy a szó teljes értelmében vett alkotmányosságra a monarchia még nem érett meg.

A döntés aztán, régi udvari szokás szerint, teljesen kétértelműen ütött ki: a közvetlen erőszak politikájától ugyan eltértek (ezért Windisch-Grätzet még a következő nap folyamán eltávolították a parancsnokságtól és vidékre küldték), viszont „alkotmányt” is csak olyan formában engedélyeztek, hogy a császár ugyan összehív a német-szláv országaiból egy képviselőházat, ez azonban csak tanácsadó és nem törvényhozó szerv lesz.

Főként a diákok, akiknek élén a népszerű egyetemi hitoktató-páter, Anton Fuster tanár állott, a felháborodás morájával fogadták március 15-én reggel az új „alkotmányt” kihirdető plakátot, tüstént kivonultak a külvárosokba, hogy a munkásságot fellátsítsák. A nemzetörség, amely parancsot kapott, hogy vonuljon a külvárosok ellen, megtagadta az engedelmességet. Fenyegető tömegek gyülekeztek a Hofburg körül, úgyhogy késő délután végre kénytelen volt az udvari párt engedni s estére újabb császári kiáltvány jelent meg Bécs város falain, amely most már „alkotmányt” ígért a népnek s egyben kifejezte a felség megalégedését a bécsi nép „lojális” magatartása fölött. Ezzel a bécsi forradalom meg-

kapta a legfelsőbb helybenhagyást, Metternichet elejtették, „alkotmányos” minisztériumot alkottak, amelynek élén Pillersdorf báró állott. A helyzetre jellemző, hogy ez a kitűnő miniszterelnök eddig Kolowrat helyettese volt az udvari kancellária vezetésében s így nem igen lehetett valami veszekedett rebellis. (Később, a magyar ügyel szemben tanúsított magatartásában ki is derült, mennyire pusztán az újabb kamarilla teremtménye volt s mennyire csakis annak az utasításait követte.)

A lázongó nép vezére Alexander Bach dr. ügyvéd volt, akinek később, amikor már a reakció vezérévé verekedte föl magát, eléggé fejéhez is vágták forradalmi szereplését. Ilyenkor ő mindig a március 18-iki programjára hivatkozott, amelyben a megválasztandó népképviselő feladatait körvonalazta meg csakugyan igen elővigyázatos óvatossággal. Április 25-ére elkészült a belga mintára tervezett új osztrák alkotmányjavaslat: két kamarával és bizonyos választói cenzussal.

Vajda János, a költő, ezekben a napokban járt fenn Bécsben. (Általában meglehetősen sűrű volt a forradalmat követő hetekben a követjárás a két főváros között: mindenféle — főként deákokból álló — deputációk jöttek-mentek s bizony valljuk be, a Bécsből jött deákkövetségek között akadt olyan is, amelynek senkitől semmiféle mandátuma nem volt, csak a saját szakállára utazott le Pestre, ahol persze nagyban ünnepelték őket, amíg végül kiderült, hogy ezt a küldöttséget senki meg nem bírta a képviselővel.) Vajda is egy 30-tagú deákküldöttséggel járt fenn s az Életképekben megjelent beszámolójában meglehetősen pesszimistikusan ítéli meg az ottani helyzetet:

— Egész bécsi utamnak az a haszna van, hogy amit eddig csak gyanítottam, most bizonyosan tudom: hogy az osztrák poltron nép s a magyarnak párja nincs a világon ...

A bécsi demokraták azonban az újabb alkotmányjavaslatra ezúttal erélyesen reagáltak: egykamarás parlamentet köve-

teltek, amelynek semmi egyéb feladata ne legyen, mint hogy az általános, egyenlő és titkos választói jog alapján álló új, végleges alkotmányt dolgozzon ki. Követelésüket napról-napra ismétlődő, sőt erejükben fokozódó uccai kravallokkal, macskazenékkel támogatták alá, amíg végül május 15-én kitört a nagy „kladderradacs”: a felfegyverzett munkások és diákok a Hofburg ellen vonultak fel s arra kényszerítették a kormányt, hogy fogadja el az ő követelésüket.

Az udvar úgy megijedt ettől a május 15-iki „viharpeticiótól”, hogy elhatározta, sürgősen elhagyja a fővárost: a császári család május 17-én titokban Innsbruckba költözött át, vele együtt természetesen Zsófia főhercegné is, aki elérkezettnek látta az időt arra, hogy eddigi „liberális” álarcát véglegesen levesse. Nem is volt értelme azt tovább hordania, hiszen Metternich megbukott; a császárt végkép megfélemlítették és elkedvetlenítették az utóbbi események, és Zsófia gondoskodott róla, hogy ezt a hangulatát még azzal is fokozza, hogy az innsbrucki menekülést úgy festette le a császár előtt, mint egykori nagynénjének, Marie Antoinette-nek és XVI. Lajosnak varennes-i menekülését: ha most nem állanak a sarkukra, akkor rájuk is az a sors vár, mint a szerencsétlen Bourbonra. S ha Metternich már nincs s a császár is megpuhult, akkor rövidesen sor kerülhet az ő fiára, aki három hónap múlva nagykorú lesz...

Az innsbrucki menekülés Zsófiának egyik legsikerültebb trikije volt. A „hűségés” bécsi polgárság erre a váratlan quiproquóra elveszítette a fejét, komoly szakadás következett be a liberálisok (vagy ahogy magukat nevezték: alkotmányos monarchisták) és a demokraták között. A forradalom sorsa, amelyről egyik egykorú történetírója ezt írta: „A március 13-iki forradalom igen rövid életű volt, mert 16-án már kezdetét vette a reakció” — május 17-én végkép eldőlt — az ellenforradalom javára. Pillanatnyilag az udvar ugyan még nem számítolhatta le ezt a diadalát, mert két külpolitikai vonatkozású kérdés még megoldásra várt.

A NÉMET NEMZETGYŰLÉS

Az egyik volt a német forradalom kifejlődése. A bécsi forradalmat követő ötödik napon Berlinben is kiűtött a nagy krach s nyomban rá Frankfurtban összeült az előparlament, amelynek hivatása lett volna, hogy a nagynémet egységet helyreállítsa. E parlamentbe az egész német nyelvterületről, tehát Ausztriából is küldtek képviselőket. (Bécsben néhány napon keresztül olyan vehemens volt a nagynémet mozgalom, hogy még a Szent István-templom tornyára is kítűzték a német vörös-sárga színű nagynémet lobogót.) A baj csak az volt, hogy ezek a képviselők csak igen mérsékelten voltak forradalmárok. A Frankfurter Zeitung már március 20-án írta le az új „parlament” hangulatát is jellemző kritikát: „A forradalom megszűnt s kezdődik a reakció”. A republikánusok elenyésző kisebbségben voltak Frankfurtban képviselve s a parlament már március 28-án V. Ferdinándot akarta német császárrá kikiáltani. Ettől azonban mégis elállottak s csak utóbb került rá a sor, hogy egy osztrák főherceget, a liberális hajlandóságairól ismert János főherceget válasszák meg birodalmi kormányzónak. (Ez a választás számunkra, magyarokra, igen rossz pillanatban jött, mert a főhercegnek éppen akkoriban kellett volna Jellachich és a magyar kormány között békétárgyalásokat közvetítenie, amelyek aztán félbemaradtak.)

A magyar kormány követet is küldött a frankfurti parlamenthez, Szalay Lászlót, aki azonban még csak annyit sem tudott ettől a gyülekezettől elérni, hogy az válaszolt volna a magyar kormány üdvözlő iratára. A német parlament ezzel szemben erőteljes támadó politikát kezdeményezett a pán-szlávok ellen (a csehek ugyanis, felszólítás ellenére sem küldték el képviselőiket Frankfurtba). S mi most itt állottunk két szék között, a pad alatt: kormányunk odakötötte a szekerét a németek mellé s ezzel elrontotta a dolgát a szláv-sággal, a németek viszont hallani sem akartak rólunk!

AZ OLASZ SZABADSÁGHARC

Ugyanilyen hibás volt a magyar kormány politikája az ügyvezetett olasz kérdésben, amely a bécsi udvar számára e percben a másik nyitott sebet jelentette. A februáriusi forradalom hírére az osztrák császár olasz tartományai: Velence és Lombardia is megmoccantak, elérkezettnek látták a percet, hogy ők is kivívják felszabadulásukat az osztrák políciá rémuralma alól. A lázangó provinciák mellett foglalt állást szavójai Károly Albert szard király is. Betört osztrák területre s kezdetben olyan szerencsével harcolt, hogy az olaszok elnevezték „spada d’Italiának” (Olaszország kardjának). Ezek a hetek voltak a bécsi udvar legkritikusabb hetei: ha nem sikerül a lázadó olaszok elébe megfelelő erejű hadakat dobni, ki tudja, hol áll meg az olasz forradalom?! A márciusi hetekben s április elején ezért volt a bécsi udvar annyira engedékeny a magyar forradalommal szemben: egyrészt attól félt, hogy az olasz és a magyar forradalom kezét fog egymással (erre meg is voltak bizonyos előjelek, mert hiszen például Bereg vármegye már március 21-én követelte, hogy a szegedi várba zárt olasz foglyokat bocsássa szabadon a kormányzat), másrészt pedig szüksége volt az olasz lázadás letörése végett magyar csapatokra. Már a minisztérium megerősítése iránt folytatott alkudozások közben is szerepet játszott az udvarnak az a követelése (április 5), hogy a magyar kormány garantálja azt, hogy 14 napon belül Magyarországról is elindítják a magyar ezredeket az olasz harc-színtérre. Május közepén megint akörül folytatott Széchenyi, Eötvös és Esterházy Innsbruckban az udvarral alkudozást, hogy a magyar kormány 40.000 katonát ad az olaszok elleni hadjáratra, ezzel szemben az udvar, illetőleg a király kötelezi magát, hogy Budapestre költözik nyomban az újoncok megszavazása után, ezenkívül pedig Jellachichot vagy békére és engedelmességre szorítja, vagy pedig, ha az ellenszegülne, akkor forma szerint is leteszi báni és hadparancsnoki hivatalából. (Most aztán már megértjük, miért adta ki

V. Ferdinánd a Jellachichot dezavualó kéziratot, miért csapta el minden rangjából. Csakhogy ugyanekkor Zsófia és a trónörökös, Ferencz Károly titokban Jellachich mellé állottak s biztatták, csak tartson ki továbbra is: mihelyt az olasz lázadást letörték — ami július 25-én, Custozánál meg is történt —, újra reaktiválják s akkor ismét bátran folytathatja eddigi működését nyíltan is. Addig pedig az osztrák „forradalmi kormány” útján támogatták a bánt: Pillersdorf 150.000 forint hadisegélyt küldött Jellachichnak s ezt az összeget aztán a magyar kormányon akarta behajtani, mert ellenkező esetben „felmondja a semlegességet” Jellachich és a magyarok között!)

Mivel azonban ezidőszerint a magyar országgyűlés már be volt rekesztve, az új nemzetgyűlés pedig még nem ült össze s így nem volt parlament, amely a 40.000 újonc küldését sürgősen megszavazta volna, azért a bécsi kormányzat nagy titokban úgy intézkedett május 15-én, hogy Felsőmagyarországon kiszolgált katonákból gyűjtött össze ezredekert s ezeket aztán nem Pesten, hanem a magyar főváros megkerülésével, Lembergen és Bécsen keresztül menesztette le az olasz harcszintérre. Így játszotta ki az udvari párt már jóleleve a magyar parlament újoncállítási jogát! A magyar forradalomból kikerült kormány pedig ezzel a világ nyílt színe előtt megtagadta a szolidaritást az olasz forradalommal, rövidlátóan újra nyeregbe segítette az udvari reakciót s ezenfelül külföldre engedett sok ezer jó magyar katonát, amelyekre majd olyan roppant nagy szüksége leendett, amikor az olaszok leverése után az udvar most már nyíltan a magyarok ellen fordult! Páratlan az a jóhízemű rövidlátás, amellyel az 1848-as magyar kormány az ország külpolitikáját irányította!

S most megint csak az „álmodozó, naiv” poétára, Petőfire kell rányitnunk, aki még ebben a kérdésben is annyival világosabban látott, mint a hivatásos politikusaink:

Olaszország minket soha nem bántott,
 Egyet akar velünk: a szabadságot.
 Ezért minket oda vinni nyakára?
 S oh'se lépünk mi arra a határra.. .

A forradalmi francia kormányval nem sok kapcsolata akadt a magyarságnak. Március 20-án a Parisban élő magyarok egy küldöttsége megjelenik Lamartine előtt, hogy üdvözljék a francia köztársaságot, amely előmozdítója volt a magyar reformmozgalomnak is. Lamartine néhány udvarias hangú szóval köszönte meg az üdvözlést s ezzel körülbelül vége is volt a francia-magyar forradalmi barátkozásnak.

AZ OROSZ CÁR JELENTKEZIK

Annál súlyosabb dolgunk akadt azonban egy másik nagyhatalommal: az oroszsal. A cár már április elején proklamációt bocsátott ki az európai forradalmak ellen, amelyek közül a magyar annyiban érintette őt közlő, mert hiszen a harmincas években lefolyt lengyel forradalmak menekültjeinek jó része Magyarországon lett új hazára s így várható volt, hogy azok most a magyar forradalmat felhasználják arra, hogy hazájuk felszabadítását innen is sürgessék. (A szabadságharc későbbi szakában csakugyan kiderült az is, hogy lengyel eredetű vezéreink egyike-másika diverziót akart csinálni Lengyelország felé.)

A pozsonyi országgyűlés még együtt ült, amikor a cárnak ez a Magyarországot igen közlő érintő proklamációja megjelent. A pozsonyi „táblabírák” azonban ezidőszert az új berendezéssel voltak elfoglalva, úgyhogy megint a pesti uccára hárult a hivatás, hogy az ország figyelmét felhívja a fenyegető veszedelemre. Április 9-én volt a Múzeum előtt népgyűlés, amelyen Perczel Mór felolvasta az orosz proklamáció fordítását s a hozzáfűzött beszédjében csodálkozását fejezte ki azon, hogy e proklamációval szemben az ország-

gyűlés semmiféle honvédelmi intézkedést nem tesz. A népgyűlésből tehát figyelmeztetni akarja a kormányt a veszedelemre s követeli, hogy a legsürgősebben két hadsereg felállításáról gondoskodjék: egyet dél, a másikat észak ellen. Három nap múlva csakugyan hírek érkeznek arról, hogy a cár nagymennyiségű haderőt vont össze Lengyelország déli szegélyén. Április közepén pedig napvilágot lát a cár második proklamációja, amely most már egészen nyíltan szól a lengyel tartományát fenyegető veszedelmekről: „ha birodalmának bármely része bizonyos elnyomott nemzetiségek felátmasztásának ürügye alatt elszakíttatni terveztetnék, akkor ő fegyverhez nyúl s reméli az Úristentől, hogy fegyvere győztes is lesz!” Kormányunknak majd csak egy esztendő múltán, amikor már késő volt, jutott eszébe, hogy Európa színe előtt tiltakozzék az orosz cár fegyveres beavatkozása ellen...

*

A VÁLASZTÓI JOG

A márciusi forradalomból született magyar kormány azonban nem külpolitikai téren követte el legsúlyosabb hibáit: a belpolitikájában mulasztotta el azt, hogy a márciusi nagy jelszavakat megfelelő élő tartalommal töltsse meg. Bizonyára meglévő demokratikus törekvéseinek lendületét ellankasztotta — miként láttuk — már a jobbagykérdésben is az ittragadt rendi országgyűlés, amely nem elégedett meg az úrbériség feladásáért önmagának megszavazott állami kártérítéssel, hanem eddigi uralmát, bár a demokrácia külső formáiba öltöztetve, most már a jövő időre is biztosítani akarta. Ennek pedig leghatékonyabb eszköze olyan választói jognak a megteremtése volt, amely csak olyan elemeket engedjen be „az alkotmány sáncaiba”, amelyekről az állam túlzásba vitt demokratizálása terén nincs mit félni. A 48-as kormány ott követte el a hibát, hogy túlságosan engedékeny volt ezzel a restriktív irányzattal szemben.

Azt eleve mindenki érezte, hogy a már március 18-án újra

összeülő rendi országgyűlés — bármennyire is igyekezett az magát „demokratikussá” kendőzni azzal, hogy a benne már úgysis képviselt városi és egyházi elemeket most végre felruházta a megyei nemesekével egyenlő szavazati joggal — soká nem tarthatja magát. Egyelőre ugyan kevés hajlandóságot mutatott ez az országgyűlés a feloszlásra, de aztán végül is 25 napi — a kormányalakítás bonyodalmaival tarkított — pótélet után királyi szóra kimúlt. A történelem színpadáról való letűnése előtt megalkotta a maga képerre és hasonlatosságára az új nemzetgyűlési választói jogot.

Kossuth már februárus 18-án, az nap, amikor Apponyi kancellár azzal fenyegetődött, hogy kész elfogatni az ellenzéki követeket és főrendeket, ezt a fenyegetést azzal szolgálta vissza, hogy proletárforradalom rémét vetítette fel az országgyűlés falára, mondván: „a legfőbb veszély a proletártömegnek elmellőzésében fekszik, oly vészes ez, hogy meg fogja rázkódtatni a világot”. Most azonban, amikor e népi tömegek jogokkal való felruházása került napirendre, belement abba, hogy a választói jogosultság főalapjává a földtulajdont tegyék. Az alsó tábla (március 31) itt eléggé alacsony cenzust fogadott volna el, de aztán a főrendek nyomására mégis az lett belőle, hogy a volt úrbéri egésztelek fele lett a választói jogosultság alapja. „Egészstelken” vármegyék szerint váltokozóan 22—60 holdnyi birtokot értettek s ebből kitűnik, hogy bizony meglehetősen magas volt ez a cenzus, amely már csak azért is restriktív volt, mert hiszen a volt úrbéresek legtöbbje negyed- és nyolcadtelkes volt s így aránylag igen kevesen jutottak be a választók közé. A városokban ezt a birtokminimumot 300 forint értékű házbirtok-minimum helyettesítette. Hogy a honoráciorok is képviselve legyenek, az intelligenciát is elismerte az új törvény választói képesítésnek, de csak magas lakbércenzussal junktimban. A legfeltűnőbb azonban az volt ebben a „népképviselési” törvényben, hogy a „szerzett jogok” címén az eddigi választók megtartották választói jogukat, ami azt jelentette, hogy a nemes ember, ha földnélküli volt is, vagy ha nem is lakott drágább lakás-

ban, ezután is benne maradt az alkotmány sáncaiban. A leendő képviselők számát egyébként 367-re limitálta a törvény s a megválasztandótól természetesen megkövetelte a magyar nyelv tudását.

Az ilyenformán megszületett törvényt még a mérsékelt Pesti Hírlap is fonáknak és veszedelmesnek mondotta. Mondanunk sem kell, hogy Petőfi vagy Irányi teljességgel elégedetlenek voltak ezzel a törvénnyel, de még a nyugodtabb Jókai is az egész cenzust elejtendőnek tartotta, csak a kor és az állandó helybenlakás kvalifikációját kívánta. A radikális Pestmegye már március 21-én megadta a törvényhatósági választásokra minden megyebeli lakosnak a teljes tanácskozási és szavazati jogot. A kormány ebben a kérdésben saját kebelében sem tudott megegyezni, mert Széchenyi és Kosuth szétágazó nézeteit ezúttal még Deáknak sem sikerült valamely formulával áthidalnia, úgyhogy a törvényhatósági választójogra nézve végül is elodázó határozatot hoztak: „A megyei kormányzatnak népképviselőt alapján álló szabályozását a jövő országgyűlés lesz hivatva megoldani, addig pedig a fennálló választójogot érvényben hagyja az országgyűlés s a jelenlegi hivatalnokokat állásukban megerősíti”. Ezt x fennállásának utolsó napján, április 11-én mondotta ki nagyhirtelen a régi rendi országgyűlés, amely azonban ebben a kérdésben tagadhatatlanul az uralkodó közhangulat egy tetemes részét képviselte. Hiszen a pesti törvényhatósági tisztújításra megjelenhetett egy röpirat (szerzője Birányi-Schultz Ákos, rövidesen majd egy „Köztársasági káté” írója), amely nyíltan hangoztatta:

— Nem kell író, nem kell ügyvéd!

Így született meg hát az új állam új politikai keretje, amelyből hiányzott az egész földproletárság, hiányzott a városi munkásság és az iparosságnak túlnyomó része. A hiányzó föld-népe között voltak természetesen az idegenajkú zsellérek is, akik közül a rumének június folyamán panasszal is éltek a királyhoz, hogy az új választói census mellett nemzetükből igen kevesen gyakorolhatják a választói jogot. De ne

gondoljuk, hogy csak a meggondolatlan pesti rezonnőrök vagy nemzetiségi izgatók voltak az új választói joggal elégedetlenek. A nagyon meggondolt Arany János is ezt írta e napokban Petőfinek:

— Ha meggondolom a népképviseletnek kezdetét, miszerint még folyton tekintélyek rendelkeznek a buta nép meggyőződésével, bizony isten, el kell szomorodnom ...

A 48-as törvényhozás — úgy a régi rendi országgyűlés, mint aztán a „népképviseleti” nemzetgyűlés —, mint ezt ma már általában megszokták állapítani, kissé elsietett, elnagyolt munkát végzett. Törvényalkotásai közül kimaradt egész sor fontos alaptörvény, mint pl. az emberjogok kodifikálása, az állam törvényhozói, bírói és végrehajtó hatalmának elkülönzése, stb. Nyáry Pál még 48 július 22-én hangoztatja a nemzetgyűlésen, hogy „még nincs formulázva az, hogy Magyarországon a jogok egyenlők”. (Ugyancsak ő jelenti ki, hogy a nemzetgyűlés nem képviseli a népet.)

A SAJTÓ A FORRADALOMBAN

A sajtó ügyében azonban meglepően sűrű rendszabályozással találkozunk. Az előzetes cenzúrát ugyan a helytartótanács már március 16-án formailag is eltörli, de ugyanakkor átiratot intéz Pest város tanácsához, amelyben „a sajtó kicsapongásai és visszaéléseinek kellő megtorlása végett addig is, míg a törvényhozás rendelkezend”, egy csomó rendszabályt közöl. Miután az esküdszék intézménye még nem él, ezért „a sajtó útján elkövethető visszaélések és kihágások megbírálása végett” egy ideiglenes bizottságot állít össze a helytartótanács, amelyben neves írók és politikusok (Nyáry Pál, Klauzál, Deák, Fáy, Eötvös, Trefort, Vörösmarty, Bajza, Szalay, Fényes Elek, Kemény báró, Lukács Móric, Rottenbiller polgármester) mellett polgáremberek is — gyárosok, gombkötő, szabó — szerepelnek. A városi tanács „számtalan éljenzések” közepette örömmel fogadta ezt a névsort, amire meg is volt

új sajtóéletet jelentett, hogy az 1847-ben létezett 65 időszakos lap helyett a két forradalmi esztendőben 152 lap létezett.

Ebbe a csöndes idilliumba csapott bele Petőfinek „A mágánásokhoz” címzett, „valóban veszett” verse, ahogy Lónyay jellemezte. A vers első felében persze meglehetősen kemény hangon szól a arisztokráciához:

*Dicsőséges nagy urak! Hát hogy vagytok?
Viszket-e úgy egy kicsit a nyakatok?
Új divatú nyakravaló készül most
Számotokra, nem cifra, de szoros.*

Öt strófán keresztül ilyes hangon aposztrofálja az országot és a nép volt urait, de aztán hirtelen békülékenyebb hangokra lel:

*Nemes urak, ha akartok, jöjjetek!
Itt a kezünk, nyújtsátok ki kezetek,
Legyünk szemei mindnyáján egy láncnak,
Szüksége van mindnyájunkra hazánknak.*

Nos, ez a vers Kossuthban — a nemesség nagylelkű védőjében és Petőfinek nemes, de fölényes ellenfelében (amiről még majd bővebb adatokat is látunk) — azt a parancsoló érzést váltotta ki, hogy sürgősen szükséges egy sajtótörvényt kodifikálni, amely lehetetlenné tegye az ilyen lázító írások megjelenését. A Pesti Hírlap már március 23-án beszámol az országgyűlésnek e sajtóellenes hangulatáról s ezt írja: „Ezen hangulatra nagy befolyása volt némely megdöbbenetesen ki nyomatott és itt a birtokos osztály nagy elkeseredését okozó költeményeknek, melyek egyenesen a tulajdonjog ellen vannak irányozva s erőszakra provokálnak”. Ez a tudósítás tehát nyíltan kimondja, hogy „a birtokos osztály” elkeseredésének levezetésére készült az új sajtótörvény. Megszövegezésével Kossuth Szemere Bertalant bízta meg s aztán az országgyűlésen hatásosan meg is védte a javaslatot az ellene irányuló

támadásokkal szemben. A javaslat bőven megszolgált a támadásokat. Általános tendenciája az volt, hogy megnehezítse a lapalapítást és csak megbízható, „birtokos” kezek férközhessenek hozzá. Ezért a lapok kaucióját 15.000-ról 20.000 forintra emelte s drákói büntetéseket statuált, mégpedig visszaható erejűeket is! Hiába, a Törvényhatósági Tudósítások egykori sajtóbűnügye már tizenegy éve folyt le s az emberek ilyen mozgalmas időkben könnyen felejtenek!

Általános felhördülés volt a válasz erre a javaslatra. Pest-megye gyűlése nyomban feliratot intézett ellene az országgyűléshez, s ebben kifejtette, hogy a javaslat „a szellemi fejlődésre közcsapást jelent”. Pest város közgyűlése ugyanilyen formában fejezte ki aggodalmait: „Amit e város lakossága március 15-én kivívott, azt a törvényhozás e sajtó javaslatával tökéletesen lerombolni indul”. A főváros népe aztán a városháza előtti Szabadságtéren magát a javaslatot máglyán égette meg. A Március Tizenötödike „a táblabíró-politika védelmére szolgáló új cenzúrának” nevezte a javaslatot.

A rendek azonban ezúttal sürgős munkát végeztek. De maguk a főrendek is megsokalták a javaslat némely rendelkezését s így az ő határozatuk folytán a kaució összegét 20.000-ról 10.000 forintra szállította le a végleges szöveg. Az új törvényt a Március Tizenötödike e szavakkal köszöntötte:

— Így született meg egy oly sajtótörvény, melyről az volt a nézet, hogy szabadelvűségben száz évvel áll a Metternich-féle kormány erre vonatkozó rendeletei mögött.

Hát ez bizony meglehetősen megbélyegző kijelentés egy „forradalmi” kormány törvényéről, de még ennél is súlyosabb, mert csöndesebb volt a higgadt Pesti Hírlap ítélete:

— Tovább is kiváltság marad az irodalom némely fontosabb ága, — a tőzsérek kiváltsága. Az irodalom független lelkű munkásai pedig kénytelenek lesznek továbbra is mások hasznáért fáradozni, vagy pénzarisztokratákhoz zsoldban szegődni (1848 március 23).

Még ennél is jelentősebb — és a benne rejtőző gúny miatt

gyilkosabb — volt ugyancsak a Pesti Hírlap másnapi jótanácsa:

— Addig is, míg e nemzetnek valódi képviselői által a szabadság és reform szellemében más sajtótörvény fog hozatni, a helytartótanácsnak ideiglenes rendelete szolgáljon szabályul...

Tehát a márciusi sajtó a „forradalmi” politikusok törvénye helyett visszasírja az autokratikus császári uralom rendeletét! Az új törvény azonban, úgylátszik, mégsem igen vált be, mert Kazinczy Gábor, akit régóta bántott az, hogy nagynevű rokona, Kazinczy Ferenc írói babérjait a maga írásaival nem sikerült elérnie, s ezért gyakran nyilatkozott epésen a pesti írókról, már április 22-én panaszkodik „a sajtó egy töredékének hangjáról s arról, hová vezetend ez az irány”. Panaszának főoka az a feltevése, hogy „a tekintélyt, az érdemet rabolni szintoly vandál, mint könnyű”. Egy hét múlva Deák Ferenc igazságügyminiszter kiadja az esküdtsékek megalakítására vonatkozó végrehajtási utasítását, de a kormány ennek ellenére is helyesebbnek látja egy adott esetben nem az esküdtsékekhez fordulni, hanem rövid úton nyúl a lefoglalás kétélű fegyveréhez, éspedig a Március Tizenötödikével szemben (május 21-én) azért, mert a lap azt írta, hogy a minisztérium István főherceg-nádort provizórikus királynak akarja kikiáltani... (Utóbb majd keservesen meaculpázik Kossuth a kormánynak e rendszabálya fölött!)

A FORRADALOMELLENES HANGULAT

De a dolgok „visszacsinálása” nem elégedett meg a jobbagyügyi, a választójogi és a sajtóügyi törvények hozásával. Ha szabad úgy mondanunk, valahogy az országgyűlés egész közhangulata forradalomellenes volt. S most nem is annyira Széchenyi Istvánnak híres, a pesti mozgalmat lekicsinylő megjegyzésére gondolunk a „paraplé-forradalomról”, mint inkább arra, hogy Pozsonyban az egykorú feljegyzések szerint

a pesti ifjúságnak azt a tizenkét pontját, amelyet aztán pár nap multán Kossuth személyesen akart Bécsbe, a király elé vinni s csak István nádor tanácsára állott el ettől a szándékától, — ezt a tizenkét pontot az országgyűlés tagjai túlrésznek ítélték. S amikor Perczel Mór azokat 17-én a komárommegyei közgyűlés elébe terjesztette elfogadásra, a néki válaszoló szónok ezzel a disztichonnal intézte el a pontokat:

— *Ha mindezt megvalósítod, óh Perczel,
Az örökkévalóságot túléled egy perccel!*

mire a pontok az általános derűtség moszatjába fúltak bele.

Az országgyűlés azonban mégis veszedelmesnek tartotta a pesti helyzetet, s ezért, mint említettük, a tárnokmester vezetése alatt 22 tagú bizottságot küldött a fővárosba. „Titkos aggodalmak nyugtalanították az országgyűlés bölcsebb tagjait”, írja az egykorú pozsonyi helyzetjelentés, s az országgyűlésnek hamarosan volt is oka a féltékenykedésre, sőt bizalmatlankodásra is a pesti mozgalom vezetőivel s főként a közcsendi bizottmány tagjaival szemben, mert rövidesen az ország városai és vármegyéi már csak ezzel a bizottmánnyal érintkeztek, tőle kértek utasításokat: az országgyűlésre az elhomályosodás és a feledés felhője borult.

Kossuth persze nem volt hajlandó évtizedes önfeláldozó munkásságát ilyen forradalmi véletlennek feláldozni. Ezért erélyes lépésre határozta el magát a pestiekkel szemben. Amikor március 17-én a pesti ifjúság küldöttsége a tizenkét ponttal az országgyűlésre érkezett, Kossuth eleinte egyáltalán nem akart abba belemenni, hogy az országgyűlés a küldöttséget fogadja. Utóbb mégis engedett, de akkor sem a plénumban, hanem a kerületi (tehát nem hivatalos) ülésen fogadták az országgyűlés tagjai az ifjakat. Az ifjak szónoklatára a Ház megbízásából Kossuth válaszolt s szavai már e naptól fogva elválasztották őt a forradalom vezéréitől.

— Reményilem — mondotta —, Pest méltányolni fogja ama kijelentésemet, hogy én Pestet ugyan az ország szívének tartom, de mint törvényhozó utána nem indulok. Remény-

lem: osztoznak amaz érzetben is, hogy itt csak az összes nemzet az, melyet illet az ország sorsa fölött intézkedni, s hogy e nemzet elég erős és hatalmas eltiporni mindenkit, minden egyest, minden kasztot s egyes municípiumokat, amelyeknek gondolatába jöhetne ellenszegülni!

Igen jellemző, hogy ennek a beszédnek „eltiporni mindenkit” szavait a maradi arisztokrácia reakciós lapja, a Budapesti Híradó kövér betűkkel, középre kiugratva hozta másnapi beszámolójában. Kossuthnak ez az erélyes fenyegetése nagyon is az arisztokrácia szája íze szerint való volt, bár tényekben nem egészen felelt meg az adott helyzetnek, mert hiszen a régi rendi országgyűlést a legjobb akarattal sem lehetett már ekkor „az összes nemzet” akarata kifejezésének tartani. A pesti küldöttség egyik vezetője, Pest megyének nagynevű alispánja, Nyáry Pál egészen leverten hagyta ott a fogadtatást: érezte, hogy Pozsonyból hiányzik az a lendület, amely egyedül biztosíthatta volna a forradalom sikerét. Jellemző az is, amit erről a jelenetről Pulszky mond:

— A pesti március 15-ike, amely minden áron forradalom akart lenni, ünnepélyesen dezavualtattott Kossuth által, midőn a pesti küldöttség szónokának, Hajnik Pálnak, az ország-házban kemény szavakkal felelt...

A fiatalság érezte, hogy Kossuth útja különvált az övéké-től. S Kossuth továbbra is gondoskodott arról, hogy ez a distancia megmaradjon közte és a forradalom „galoppenjei” között. Tompa Mihály számol be Arany Jánosnak egy április 25-én kelt levelében erről a furcsa szeparációról:

— A Pilvaxban voltam ma... Senkinek sem tetszenek az állapotok. Azt mondja Petőfi, hogy a minisztérium gyöngé és sokat mulaszt s ha ez még egy ideig így tart: az ünnepelt férfiak elvesztik régi tekintélyüket. Petőfi és Vasvári különben is neheztelnek Kossuthra, aki állítólag nem akarja őket komolyan venni és egy társaságban így nyilatkozott róluk, hogy: az ilyen szenvedélyes, pezsgővérű, meggondolatlan fiatal legények után nem szabad indulnia egy komoly politikusnak sem ...

Ez aztán persze Petőfinek sem esett' jól, ő meg június élén így *szolgált* vissza híres öngazoló levelében a támadást:

Bármily nagy embereink is a minisztereink — s én teljes elismeréssel vagyok lángelméik iránt —, nem hagyhatom helyben, amit nagyon is túlbuzgó barátaik hirdetnek, hogy egyedül csak ők menthetik meg a hazát. Kimondhatatlan szomorú dolog volna, ha nyolc emberen állana egy nemzet élete vagy halála ...

(Mondott aztán Petőfi még különbet is a miniszterekről, holmi kötéllel kapcsolatban. De erről majd később essék szó.)

Apránként kezdett két front kialakulni: az egyik a volt országgyűlés nemesi tagjai közül a szabadelvű irányzatúakat, a másik a pesti mozgalom híveit ölelte fel. Ez a szakadék kitágult, amikor Wesselényi is, az ifjúságnak egykor bálványa, most szembefordult velők s egy ünnepi banket alkalmával a forradalom érdemét a pestiektől elvitatta s Kossuthra hárította, s a forradalom születésnapjának nem március 15-ét, hanem Kossuth március 3-iki pozsonyi beszédje napját hirdette. Ettől kezdve valóságos harcikiáltássá lett a március 3, vagy a március 15, szóval: az országgyűlés vagy Pest, Kossuth vagy Petőfiék. A március tizenötödiki „minden áron”-forradalomnak felszámolása a közélet minden terén — a politikában, a gazdaságban és a társadalomban — megindult.

AZ ELLENFORRADALOM SZERVEZKEDIK

S miközben Magyarországon a forradalmat két hónap leforgása alatt alaposan visszafejlesztették, azalatt az ellenforradalom — a kamarilla által megszervezve — hatalmas lépésekkel haladt előre.

Május közepére Bécsben, tudjuk, újabb forradalmi megmozdulásra volt szükség, hogy a Pillersdorf-kormány által visszacsinált forradalmi eredményeket kikényszerítsék. Erre a dinasztia tagjai elutaztak Innsbruckba: ez volt a jelszav arra,

hogy most végig az egész vonalon megindulhat a „rendcsinálás” a „lázadók” ellen.

Május 14-én jelent meg István nádor rendelete Hrabovszky János báró szerémségi főparancsnokhoz, amelyben megparancsolja neki, hogy Jellachich ellen indítsa meg a hűtlenségi port s függessze fel katonai tisztségeitől. A bán válasza már másnap az volt, hogy rendeletet intézett Horvát-, Szlavon- és Tótország valamennyi hatóságához: azonnal írják össze az összes fegyverképes embereket s az így alakítandó csapatokat tartsák hadi készenlétben. Egyúttal Zágrábba tartományi gyűlést hirdet, amely kimondja a Magyarországtól való elszakadást. A bán kijelenti, hogy „a király szellemileg fogoly, ő kényszerítve van akkép cselekedni, de én nem tartozom sem szavát, sem parancsát teljesíteni”.

Május 14-én jelenik meg a magyar minisztérium tiltakozása az ellen, hogy a Prágába, május 31-ére hirdetett pánszláv kongresszus a Magyarországon lakó szlávokat is felszólította a kongresszuson való megjelenésre. Egyidejűleg felszólítást intéz az osztrák kormányhoz, hogy a galíciai lengyeleknek adja meg autonómiájukat, hogy ezzel őket a prágai kongresszuson való részvételtől elidegenítse.

Május 15-én folyik le a második balázsfalvi rumén kongresszus, amelynek résztvevői kimondják, hogy örökre híve akar maradni a rumén nemzet az osztrák császárnak és a felséges Ausztriai Háznak; egyúttal azonban önálló nemzetnek jelenti ki magát, elfogadja a kék-beres-fehér nemzeti lobogót és a rumén nemzet minden egyes tagjától hűségüket kíván „a rumén nemzet és haza javának előmozdítására”.

Ugyanezen a napon az erdélyi szászok felmondják az Erdély és Magyarország között létrejött uniót.

S ugyanezen a napon Szerbiából a szerbek 50 ágyúval és egyéb hadikészülettel Zimonynál beütöttek Magyarország földjére.

Az ellenforradalmi gépezet mind a négy világtáj felől zúgva-dörögve munkába állott a szegény, saját magában is megszakgatott márciusi magyar forradalom ellen. A kormány

két hónap óta egyebet sem tett, mint minden áron be akarta bizonyítani Bécs felé a maga lojalitását, forradalom-ellenes voltát. S ugyanilyen politikát folytatott a magyar arisztokráciával és nemességgel szemben. Nem vette észre a magyar kormány, hogy hiába iparkodik Bécs felé a maga megbízhatóságát igazolni: ott eleve határozatba ment, hogy az autokratikus monarchiát a maga teljes, középkori értelmében vissza fogják állítani. S nem vette észre a magyar kormány azt sem, hogy ezekben a sorsdöntő hónapokban nem a leűnt feudalizmust kell erősítenie, hanem a magyar népet kell gyors ütemben a haza Öntudatos, szabadságszerető polgáraivá avatnia, ha azt akarja, hogy ez a nép vére ontása árán is odaálljon s felvegye a harcot a mindenünnen feldübörgő veszedelmekkel szemben.

A KORMÁNY FORRADALMI ÚTRA TÉR

A sorsdöntő május közepe végre a magyar kormányban is tudatosította az önvédelem kategorikus parancsszavát. Május 16-án megbízottakat küld Belgiumba és Poroszországba, hogy ott fegyvereket vásároljanak be, miután most már mind világosabbá lett, hogy az osztrák hadsereg magyarországi rak-táraiból aligha juthatnak nagyobb mennyiségű fegyverhez. Elhatározza továbbá a kormány, hogy Szeged táján 12.000 főnyi nemzetőri csapatot koncentrál a fenyegető délszláv be-törés ellen, s ebből a célból mindenekelőtt a székely határőr-ezredekét szólítja fel, hogy siessenek a szegedi táborba. To-vábbá 17 magyar városhoz felszólítást küld a kormány, hogy nyomban kezdjék meg az önkéntesek toborzását. Az önkén-tesek szervezete azonos a sorkatonaságéval, de az önkéntesek kétszerannyi zsoldot kapnak, mint a sorkatonák. Végül fel-szólítja a kormány a sorkatonaságnál szolgáló magyar tiszte-ket, hogy jelentkezzenek sürgősen a magyar önkéntes nemzet-őrséghez.

A miniszterelnök kiáltványa ugyan „a haza és az alkot-mány védelmén” kívül „a királyi trónus” védelmét is emle-

geti, ámde mindenki érezte, hogy a királynak nem lehet két „királyi hadserege” egyszerre.

A május 16-iki kiáltvánnyal felállított „rendes nemzetőrsereg” megteremtése volt a kormánynak első forradalmi lépése, amellyel most már menthetetlenül elvetette a kockát. Az események belső logikája szinte szándéka ellenére sodorta a kormányt a forradalom útjára. Arra az útra, amelyet Petőfi eleve tisztán meglátott. Ezekben a napokban írta le a költő:

*Föl, föl, hazám, előre gyorsan,
Megállni jelúton kívánsz?
Csupán meg van tágítva rajtad,
De nincs eltörve még a lánc!*

„Ne bántsod a magyart!”

*Vigyázz, magyar, vigyázz, éjjel is ébren légy.
Ki tudja, mikor üt rajtad az ellenség?
Ha eljön, úgy jöjjön, hogy készen találjon,
Még a félhalott se maradjon az ágyon!*

(Petőfi: A magyar nép)

A Március Tizenötödike szerkesztőségében határozottan puskaporos volt a hangulat.

Az első népképviselői választások Magyarországon! S még hozzá egy egész hónapon keresztül! Tánccsot június 3-án választották meg, Petőfi választása 15-re volt kitűzve, Madarász Józsefé 20-ára, a budai választás 26-ára, Kemény Zsigmond báróé 28-ára, s a pesti kerületek választói pláne csak július 2-án járultak volna a szavazatszedő bizottság elé, amely napra pedig eredetileg már az új nemzetgyűlés egybeülése volt tervbe véve (igaz, hogy aztán csak 5-én ült össze: addig vártak ugyanis, hátha a király — ígérete szerint — mégis csak eljön Pestre, a megnyitásra).

Egyébként is izgatott a hangulat! Nemcsak külpolitikai okokból, hanem azért is, mert Szemere belügyér meglehetősen keményen fogja a gyepelőt. Már április 20-án kiadta rendeletét a népgyűlések tarthatásának megszorításáról. Június 12-én jelent meg rendelete a rendőrség megszervezéséről s ezzel kapcsolatban az útlevelügyről is, amely — a nemzeti-agitátorok utaztatása veszedelmének ürügye alatt — bizony az országon belül is utazási nehézségeket jelentett. Ugyanezen a napon — egy Károly-kaszárnyabeli összetűzés

jogcímén — statáriumot rendelt el Pest város területére s ezt már másnap „szükség szerint” az ország többi vidékeire is kiterjesztette. S ez a statárium „az ország békéjének s a törvényes közcsendnek ... lázadás, lázítás, lázadásra bújtogatás... által megháborítása eseteire, sőt az e részben megkísértett, de a közbejött törvényes erő által a végrehajtásban megakadályozott merényekre is világosan kiterjesztett”. Elgondolható, hogy ilyen hangulatban az olyan követ jelöltek, aminő pl. Petőfi is volt — akit csak az imént kiáltottak ki lázítóknak —, minő nehezen kerülhették el az ominózus rendelet szankcióit.

PETŐFI VÁLASZTÁSI BUKÁSA

Ezenkívül az is félős volt — ha szabad e részben Madarász József memoárjainak hinnünk —, hogy itt-ott vesztegetések is felmerülhetnek. Már pedig ebben az esetben a Március Tizenötödike körül tömörült „Nemzeti Párt” jelöltjei — vékonypénzű írók, gyöngé keresetű fiskálisok — aligha vehetik fel a versenyt! A Március Tizenötödike nagy súlyt helyezett Petőfi megválasztására. Már a hónap elején bejelentette egy nagyobb cikkben, hogy Petőfi fel fog lépni. „Azt, hogy hol, kérdezni sem kell. Hol másutt, mint ahol az Alföld sík, mint a tenger, ott terem a magyar ember!... Petőfi ott akar képviselő lenni, ahol született, ahol boldog gyermekkorát tölte, s ahol, mint prófétailag megéneklé: eltemtetni is akar... Petőfi a Kunságon a Nemzeti Pártra s a tisztán népies elemre fog támaszkodni... Tudjuk ugyan, hogy lesznek, akik őt szeretnék a választáson megbuktatni, de ez semmi, ilyennek is kell lenni. Kell, hogy legyen, akiken a jóra való emberek nevetessenek... Szinte képzelni lehet, hogy ezek Petőfinek azt fogják hibául tulajdonítani, amiért ő most a nemzet kedvence lett. Azt fogják mondani: versíró nem való követnek ... Kunszentmiklós, Szabadszálás, Lacháza, stb. Fogadjátok vendégeket szívesen. Éljen Petőfi!”

Amióta ez a cikk megjelent, két hét telt el. Tegnap kellett lefolynia a választásnak s a szerkesztőség tagjai most idegesen várták az eredményt. Hiszen ha ő bejut a nemzetgyűlésbe, az ő népszerűsége, robbanó temperamentuma, s nem utolsó sorban politikai éleslátása nyomban rányomná a maga bélyegét az első magyar népképviselőre, s akkor talán sok mindent helyre is lehetne hozni, amit a március idusa után ittragadt országgyűlés a magyarság jövő sorsa dolgában elrontott...

Egyszerre csak berobog a költő, mögötte fiatal felesége, aki vele együtt járta a falusi kortézia keserves kálváriáját, szíve alatt három hónap óta az eljövendő gyermekkel, amely a szabadság ünnepén fogamzott meg kettejük forradalmi szerelméből!

Mint a láva, úgy patakzott a költőből a méltatlankodás és a harag.

— Lementem a szülőföldre, a Kiskunságba. Proklamációt osztottam a nép között. A választók nem-kaputos része lelkesedéssel fogadta s egyhangon azt mondták, hogy engem választanak meg. Aztán néhány napra felrándultam Pestre. Mire ismét visszajöttem, olyan borzasztó hírek keringtek felőlem, aminők csak a legelvetemültebb gonosztevőt illethetik. S kik terjesztették ezeket a híreket? Persze a kaputosok!

— A kunszentmiklósi nép mégis látni és hallani kívánt s vagy kétszázan eljöttek hozzám deputációba. Velők együtt elmentem a városházára s bejelentettem a tanácsnak — az új rendelet szerint —, hogy népgyűlést fogok tartani. Erre ez a berzenkedő sündisznócsoport rám rőffent s elakarta tiltani a gyűlést. Végre mégis beleegyeztek, de csak azzal a feltétellel, ha minden következményért magamra vállalom a felelősséget s ha az elmondandó beszédemet előzetesen írásban mutatom be nekik! Az elsőt vállaltam, a másikat nem fogadtam el.

— A tanáccsal való alkudozás közben megcsörrent az oldalomon a kard, mire ott künn a nép azt hitte, hogy benn meg-

támadtak engem. „Baj van, Petőfit bántják!”, — kiáltozták s tömegesen betódultak a tanácsterembe. Erre én kiáltottam a városháza elé s megnyugtattam a tömeget. Délután átrándultam Szabadszállásra s itt egy tanácsúrtól magától hallottam, hogy a nép úgy itt, mint Lacházán és Fülöpszálláson csaknem kivétel nélkül mellém állott. Nyugodtan mentem hát vissza Kunszentmiklóásra abban a tudatban, hogy én leszek hát a követ.

— Mire visszaérkeztem, Kunszentmiklóson a dicső kaputosok már újra munkába állottak s teli szórták a népet az én ócsárlásomimal, rágalmakkal, hazugságokkal. Többek közt azt is híresztelték rólam, hogy délelőtti beszédemet egy újságból loptam, s hogy most délután be sem engedtek engem Szabadszállásra, hanem már a város határából visszakergettek!

— Tegnap délután aztán, hogy ezt a rágalmat megcáfoljam, újra átmentem Szabadszállásra s egyik ismerősömnél akartam megszállni. Hát erre az egész ház-népe szörnyű rémületbe esett: „Az istenért, távozzék el tüstént, mert minygyárt agyonverik! Tegnapelőtt majdnem éjfélíg tartottak ön ellen népgyűlést a kaputosok s a népet felbőszítették. A pap, akinek a fia akarna követ lenni, azt mondta, hogy mihelyt ön beteszi a lábát a városba, félrevereti a harangokat. Ha kedves az élete, forduljon nyomban vissza!”

— Én, bevallom, a feleségemre való tekintettel, már csakugyan visszaakartam fordulni. Ő azonban a leghatározottabban azt felelte, hogy nem megyünk, itt maradunk, itt kell maradnunk!” Ha agyon akarnak verni, mondta, jól van: verjenek agyon; de azt ne mondhassa senki, hogy te hátráltál!” Így beszélt a feleségem s erre belementem, hogy maradjunk.

— Esti tíz óra felé — mi már lefeküdtünk — örült kurjongatás vert fel álmomból. A pap fiát éltették, mint megválasztott követet. A ház népe már előzőleg figyelmeztetett rá, hogy a pap az egész várost itatja. Miután azt látták az alávalók, hogy sem rágalommal, sem meggyalázással nem

tudják a népet tőlem elhódítani, a végsőre vetemedtek: borral és pálinkával vették el a szegény, szánakozásra méltó nép esztét... Szabadszálláson egyhangúlag, szavazás nélkül kiáltották ki követnek a pap fiát!... Fiuk, higgyétek el, szent igaz, hogy így történt, nem hamisítottam egyetlen tényt sem, isten engem úgy segéljen!

Táncsics, aki ekkor már biztos mandátum birtokosa volt, s aki Petőfi mellett szintén kiáltványt intézett a néphez, aztán a szerkesztő: Pákh Albert, meg a Március Tizenötödike egész munkatársi gárdája, valósággal dühtől remegve hallgatták a költő beszámolóját, amelyet csak néha szakított meg feleségének egy-egy közbevetett megerősítő szava. Hamarosan egyéb alkalmi tudósítók is befutottak, akik elmondották, mi mindennel agitáltak ott lenn a kaputosok a költő ellen: hogy elmondták őt kommunistának, meg republikánusnak, meg hogy tót királyt akar a magyar nép fölé állítani...

A „kommunista”-szó szöveget ütött a költő fejébe, s mire feleségével együtt szállására ért, s miközben az asszony már lepihent a fáradságos út után, Petőfi a moderátor-lámpa fényénél nekiült az íróasztalának, homlokát balkezére támasztotta, jobbjá pedig idegesen róttá az acéltollal a papírbarázdát. Percek múltán már ott villogott előtte az új költemény kihívó címe: „Az apostol” ...

Egy hét múlva küldöttség érkezett a kerületből Pestre. Hogy ők nem nyugszanak meg a vereségben, petícióval akarnak a minisztériumhoz fordulni: semmisítse meg a törvénytelenül létrejött választási eredményt. Petőfi nagyhirtelen durva pakkolópapírra vetette fel a petíció szövegét, amelyet majd a küldöttség élén Deák igazságügyminiszternek nyújtanak át. A petíció elmondja, hogy az ellenpárti urak azt hirdették Petőfiről, hogy „lázító, hazaáruló, orosz kém, szóval olyan ember, akinek nemcsak a megbuktatását, hanem elfogatását, sőt agyonveretését is jó néven veszi majd a minisztérium és az egész nemzet”. Azt is elmondja a petíció, hogy amikor Petőfi az ellene szórt rágalmat a nép előtt meg akarta cáfolni, a hatóság úgy Kunszentmiklóson mint

Szabadszálláson eltiltotta a felszólalástól. A másik követjelölt viszont ugyanakkor egész éjjel s még a választás reggelén is folyvást itatta a népet, amely aztán részegségében agyonveréssel fenyegette Petőfit. Petőfi a főbíróhoz és a választási elnökhöz fordult s minden esetleges balesetért őket tette felelőssé. A kitűnő férfiak válasza az volt: ha Petőfi úr tüstént el nem takarodik, ők nem felelnek az életéért. Petőfi ilyen körülmények között kénytelen volt magát arra szánni, hogy elhagyja a várost, amin az urak úgy megőrültek, hogy maga a város rendelt ki neki kocsit. Petőfi csak későn jött rá, hogy ebben még külön csalafintaság is rejlett: a városi urak azt az utasítást adták a kocsisnak, hogy félreeső mezei utakon hajtson, nehogy a közbelső falvakbeli néppel összejöhessen, akiket talán sikerült volna a maga számára megnyernie. Mindehhez aztán még hozzájárult, hogy a kunszentmiklósi tanácsurak azzal fenyegetődztek, hogy testületileg lemondanak hivatalukról, ha a választók Petőfire szavaznak (persze nyílt szavazás volt!), s mindezekén felül a város a választás napjára elhajtatta a városi polgárok ménesét, úgyhogy a választók nagyrésze nem is volt hajtólova, nem tudott befogatni s ennél fogva meg sem jelenhetett a választási helyiségben. Tisztelettel kéri a minisztériumot, hogy ezt a törvénytelen választást semmisítse meg és írjon ki új választást.

Ez volt Magyarországon az első petíció. Amelynek keserves dokumentáriumához még az is hozzátartozik, hogy négy nap múltán a kerületbeli urak már azt híresztelték Petőfiről, hogy a nála megjelent választói deputációt nem is magához az igazságügyminiszterhez, hanem csak egy Deák Ferencnek kendőzött színészhez vezette fel. Petőfinek a nyilvánosság elé kellett ezzel a váddal szemben menekülnie. S volt még egy grotteszk utójátéka is e választásnak.

Nagy Károly, a Petőfi helyett megválasztott papfi-képviselő, már egy hete fenn volt a nenzetgyűlésen s társaságban becstelen embernek nyilvánította Petőfit. A költő erre Jókai Mór és Pálfi Albert útján provokáltatta Nagyt. Nagy Ká-

roly a segédeknek kijelentette, hogy olyan emberrel, akit ő becstelennek nyilvánított, nem verekszik meg mindaddig, amíg Petőfi be nem bizonyítja, hogy ő nem becstelen... S hogy ennek az álláspontjának nagyobb hatékonyságot adjon, mingyárt fel is jelentette Perczel Mór rendőrfőnöknél Petőfit, hogy az az életére tör. Perczel, úgy látszik, a kitűnő hazafit felvilágosította afelől, hogy az, ha valakit párbajra kihívnak, nem jelent még egyúttal gyilkossági kísérletet, mert erre Nagy Károly másnap társaságban már azt hangoztatta, hogy hiszen ő hajlandó Petőfivel párbajozni, de csak kardra. Viszont Petőfi segédei kijelentették, hogy az ő felük a sértett fél, akinek joga van fegyvert választani. Már pedig a sértés súlyosságára való tekintettel ők a pisztolyhoz ragaszkodnak. Ha Nagy úrnak nem tetszik, hívasson össze párbajbírószágot. Nagy Károly uram azonban erre sem volt hajlandó, mire Petőfi segédei egyoldalú jegyzőkönyvet vettek fel s ezt a Március Tizenötödikében közzé is tették.

A 48-IKI VÁLASZTÁS

Igen, hát így zajlott le 1848-ban az első magyar népválasztás. Petőfinek erről az egész választásról meg volt a maga véleménye, amelyet így fejezett ki Arany Jánoshoz írott levelében:

— Disznóság, amit azok az emberek országszerte elkövetnek, disznóság. Lesz ugyan elég derék gyerek a nemzetgyűlésen, de a legbuzgóbb és legönzетlenebb barátai a népnek úgyszólván egészen kimaradnak.

Amire a szalontai községi jegyző, Arany, aki tudvalevőleg szintén kibukott ezen a választáson, ezt felelte pesti költőtársának:

— A jegyzok szegyeitek, hogy csak magokszőrű ember legyen követ... A bírák által 5 frt. büntetés terhe alatt mindenkinek megparancsolták Szalontára menni... A szegény nép azt hitte, hogy szabad és lehet neki azt, akit szeret s

akiben bizodalma van, megválasztania... Én a korteskedést az isteni gondviselésre és a jó lelkiismeretre bízom. De bíz ezek, látom már, igen rossz kortesek a mai világban...

A nemzetgyűlésre 415 képviselőt választottak. Volt közöttük 16 gróf, 10 báró, 109 hivatalnok, 5 író. Az egykorú krónika nagy eredménynek, a demokrácia pompás diadalának könyveli el, hogy a 415 követ között akadt — 4 földmives is! Az akkor még majdnem tiszta agrár-országban!

Szemere belügyminiszter, a választást megelőzően, az összes megyékhez és kerületekhez köriratot küldött, amely megrendítő szavakban ecsetelte az eddigi nemesi rend áldozatkészségét.

— Az 1848-iki törvényhozás örökké emlékezetes marad azért, hogy a földbirtokos sajátjáról lemondott s azt a haza fennmaradására áldozatul hozta. Sőt, aki eddig jólétnek örvendett, most a szükség szélén áll. A nemesi és földbirtokos rend méltóan, sőt dicsően végzé be az utolsó országgyűlést. A földesurak átadták a népnek, ami a nép kezén volt. Átadták önként, hazafiságból. És a földesurak nemes ajánlatához később a király akarata is hozzájárulván, a tett ekképpen megkoronáztatott. De a kezdet dicsősége a földesuraké. Ha mindezért ... a földesurak iránt nem érez, nem mutat hálát a nép, úgy e népnél háladatlanabbat nem hordozott hátán a föld... E körülményt a népnek tudtára adni szükséges, mert nemcsak megfoghatatlan, de szomorú is az, hogy e ténynek elferdítésén sokan, még a templomi szószékből is, munkálkodnak...

Ez a belügyminiszteri rendelet akár korteskiáltványnak is beillett volna, mindenesetre pompásan megfelelt céljának: Kossuth tudta, kit ajánl a belügyminiszteri székre. Mert ennek a rendeletnek a segítségével aztán ragyogóan igazolódott Kossuth előrelátása, hogy a nép azokat fogja követekül megválasztani, akik eddig is vitték a sorsát. Az új nemzetgyűlés tagnévsora majdnem száz százalékban azonos a régi rendi országgyűlés tagjainak névsorával.

Nyáry Pál a nemzetgyűlés 8-ik ülésén nyíltan ki is jelen-

tette, hogy „Magyarország ugyan eszmében már átalakult, de valósággal még nem. Köztünk csak ismeretes nevekre találhatni”.

A régi nemesi rend képviselői, amelynek áldozatkészségéről Szemere olyan megható szavakban emlékezett meg, de elfelejtette hozzátenni, hogy nagylelkűségének az állami kártérítés formájában meglehetősen jó árát szabta, ezek a képviselők majdnem hiánytalanul megjelentek a pesti nemzetgyűlésen is.

Csak éppen az olyas nemzeti értékek, mint pl. Petőfi meg Arany, nem kaphattak mandátumot. No meg utóbb, amikor a helyzet a debreceni menekülés után kezdett elkozmásodni, az is kiderült, hogy bizony ott már a nép csak igen kis mértékben volt „képviseelve”: a követ urak nagy része jobbnak látta, ha a saját személyes sorsát külön választja a nemzetgyűlésétől. Már a Pestről való menekülés percében lemaradt 107 képviselő, februárius végére pedig a 415 követ száma leolvadt 255-re, s ezeknek egy része is csak a nemzetgyűlés kegyelméből nyert „mint jelenlévő” igazolást, holott esze ágában sem volt a forradalmi országgyűlésen részt venni, ami ellen aztán Kossuth keményen ki is kelt: a nemzetgyűlés tagjainak nem az a hivatása, hogy kegyelmeket gyakoroljanak távollévő pajtásaikkal szemben s alibit biztosítsanak azok számára, akik Bécs felé is, meg Debrecen felé is egyformán „jó fiuk” akarnának maradni s két vasat tartanak a tűzben ...

A FELSŐHÁZ

A képviselők a pestvárosi nagy táncteremben (redut), a főrendek pedig a Nemzeti Múzeum dísztermében tartották gyűléseiket. Amely utóbbi körülményre a Nemzeti Újság meg is jegyezte, hogy „a főrendi tábla csakugyan a régiségek tárába való”. A főrendek maguk is érezték egy kissé, hogy a rendiség formális megszűntével voltaképpen a született főrendeknek csakugyan kissé túlélte a törvényhozói sze-

repe. Minélfogva már az összeülést követő napon „a felsőtábla szükségesnek tartja a maga reformáltatását. A kormányt felszólítja, hogy dolgozzon ki ilyenirányú javaslatot”. S hogy a saját jóakarátát nyomban be is bizonyítsa, ugyanaz nap le is teszi a „méltóságos” címet, s eddigi „főrendi ház” nevét „felső ház”-ra változtatja. Öt nap múltán aztán Madarász László, aki különben mindig tüntetően piros szegfűt viselt a gomblyukában, indítványt is jelent be a képviselőházban, hogy a felsőházat, „mint a nemzeti akarattal össze nem férő intézményt” töröljék el, mert a mágnások többé nem lehetnek született törvényhozók. De aztán Kossuth mégis rábirta Madarászt, hogy tekintettel a zavaros időkre, álljon el indítványától, úgyhogy ez négy nap múltán vissza is vonta azt. Viszont ugyanezen nyugtalan időkre való tekintettel a kormány sem teljesítette a felsőháznak a maga megreformáltatására vonatkozó óhajtását: ez a reform mindvégig elmaradt.

A NEMZETGYŰLÉS

A nemzetgyűlést, mondtuk, ígérete szerint V. Ferdinándnak személyesen kellett volna megnyitnia. Miután ő azonban Innsbruckban tartózkodott, azt üzenete, hogy „súlyos beteg” s a nádort bízta meg a helyettesítésével. A megnyitást ugyanis továbbhalasztani a kormány már nem merte: a nádor megnyitó beszéde maga is hivatkozott rá, hogy a sietős összehívást a „horvátországi nyílt támadás s az aldunai fegyveres csoportok” működése indokolja. A tanácskozásnak tehát az ország védelme és pénzügye lesznek a főtárgyai. A ház maga meglehetősen kényelmes tempóban látott a munkának: igazoló bizottságokat választgatott, a házszabályok kidolgozását tűzte napirendre, míg végül is külpolitikai okok — a zágrábi tartománygyűlésnek a horvát-szlavón nemzethez Magyarország ellen intézett kiáltványa, Bécsben pedig a reakciós Pillersdorf-kormánynak lemondása s egy új, Doblhoff-minisztériumnak megalakulása — arra kényszerítették

a kormányt, hogy most már erélyesebb ütemet diktáljon a nemzetgyűlésnek, legalább is látszatra, mert valójában a kormány egyelőre még el akart kerülni minden olyan lépést, amely a János főherceg személyén keresztül kezdeményezett tárgyalásokat Jellachich-csal kedvezőtlenül befolyásolhatta volna.

Július 11-éna szemmeláthatóan beteg Kossuthot két barátja karon fogva vezette be a nemzetgyűlésbe. Kossuth nyomban szót kért s ekkor tartotta életének egyik legmegkapóbb szónoklatát. „A haza veszélyben van ...”, surrant fel a vészjósló szó. „A nemzetnek erőt kell teremtenie... Adja meg a képviselőház a 200.000 főnyi katonát s az erre szükséges 42 millió forint hitelt”.

Döbönt, de ünnepélyes csend fogadta a pénzügyminiszternek ezeket a szavait: a követek érezték, hogy itt perdül előttük a sors kockája a minisztérium szónoka szavainak ezüst kelyhében. Az ő válaszuktól függ Magyarország, nem, egész Keleteurópa sorsa. S erre az a képviselő, aki március közepe óta minden kérdésben a legélesebb ellenzéki álláspontot képviselte a kormány ténykedéseivel szemben — s akinek majd keserves sokévi rabsággal kell ezért az egy felsikoltott szóért fizetnie — Nyáry Pál felugrik a helyéről, jobbát ég felé emeli s szinte extázisban kiáltja bele a terembe:

— Megadjuk!

Nyomában a követek százai lelkesedve pattantak fel üléseikről s a redut terme visszhangozva dörögte utána a megváltó szót: „Megadjuk!” Kossuth ajkáról pedig remegve pergett le a meghatottság hálaszava:

— ... és én leborulok a nemzet nagysága előtt... Ennek a valóban történeti jelenetnek volt azonban egy kellemetlen melléköngéje, amely ugyan nem magán ezen az ülésen jutott kifejezésre, azonban hamarosan mélyebb nyomokat hagyott a közéletben. Az ellenzék ugyanis már előző nap azt az óhajtását fejezte ki, hogy a megszavazandó összeget és katonaságot a kormány semmiesetre se használ-

hassa fel az olaszok szabadságharca ellen. Hiszen ezzel csak a szorult helyzetben lévő bécsi udvaron segítene a kormány, az udvar viszont, amint ez előrelátható volt, mihelyt végezett az olaszokkal, teljes erejével a délszláv mozgalmat támogatná a magyarokkal szemben. A 11-iki ülésen magán ezek az aggodalmak persze nem kerültek szóba. De 19-én már ezt írja Méhes Sándor kolozsvári követ Széchenyi Istvánnak:

— Az ellenzék hangulata ma már nem olyan, mint 11-ikén, Kossuth beszédének közvetlen hatása alatt volt. Már banni kezdi, hogy föltétel nélkül járult hozzá a pénz és a haderő megajánlásához, holott a kormány Olaszország ellen használja fel azt.

Kossuth és az ellenzék nézeteltérése aztán 21-én nyílt ülésen is kitört. Kossuth előző napon azt a nézetét fejtette ki a Házban, hogy a nemzet kötelessége az, hogy öfelségét külmegettámadás ellen megvédelmezzük. Az ellenzékiek erre több beszédben mutattak rá, hogy véleményük szerint a kormány ebben a kérdésben téves politikát követ. Kossuth végre is megunt a szerinte jogtalan ellenzéki kifogásokat s szenvedélyes beszédben vetette fel a bizalmi kérdést. A Ház nagy többsége erre természetesen bizalmat szavazott a kormánynak, mire aztán Kossuth — beszédét tovább folytatva — olyan kifejezésekre ragadtatta magát, amelyek a parlamentáris államformával nem igen voltak összeegyeztethetők:

— Nem óhajtottam ezen jelenetet provokálni — mondotta — de midőn a lojalitást félretéve azt mondják, hogy a minisztérium el akarja nyomni a Ház szabad akaratának megnyilvánulását, akkor azt mondom: törpüljön el az olyan minoritás, amely így violenciálni akarja a dolgokat...

Az ellenzéket a maga jóhiszemű parlamenti kritikájában ilyen diktátori szóval leinteni: kissé mégis túlmént a parlamentarizmus legelemibb lényegén. Ezt nyomban felérezte Deák is és néhány békítő szóval iparkodott Kossuth szavait mentetgetni, s Kossuth maga is felállott, hogy szónoki el-siklását megmagyarázza. A helyzet azonban mégis annyira elmérgesedett, hogy Perczel, a pesti rendőrfőnök, aki pedig

Kossuth baráti köréhez tartozott, még aznap beadta lemondását és pedig azzal az indokolással, hogy nem akar olyan kormányt szolgálni, amely a civilizáció (értsd: az olaszok szabadságharca) ellen zsoldosokat akar küldeni. S ugyancsak Perczel még aznap a Házban is felszólalt s a kormány eljárását ilyen szavakkal bélyegezte meg:

— Merő ármány uralkodik közügyeink vezetésében!

A kormány a megszavazott magyar haderőnek az olaszok ellen való felhasználásával az udvarnak akart kedveskedni: azt remélte, hogy így sikerül az ott uralkodó kamarillát leszerelni. Reményében azonban hamarosan keservesen kellett csalódnia. Teleki László ugyanis három nap múlva azt indítványozta, hogy a parlament küldöttsége keresse fel a királyt s hívja az országba, annál is inkább, mert hiszen V. Ferdinánd ezt megígérte. A küldöttség aztán szeptemberben meg is jelent az időközben Schönbrunnba visszatért uralkodónál. Őfelsége azonban kereken kijelentette, hogy egészségi állapota miatt nem jöhet le Pestre. Erre a küldöttség tagjai némán meghajtották magukat s fészeken elfordulva hagyták ott a fagyos hangulatban lefolyt audienciát. Ez volt az utolsó alkalom, hogy a nemzet és királya egymással találkoztak, de ez a találkozás csak igazolta azt az ellenzékét, amelyet Kossuth a „törpe minoritás” gúnyos lenézésével akart elhallgattatni. Július 25-én zajlott le ugyanis az osztrákokra nézve diadalmas custozzai csata, amellyel Bécsnek sikerült az olasz szabadságharcot levernie: többé nem volt a magyarok segítségére szüksége s most már ledobhatta eddig viselt álarcát. A magyar kormány — a maga jóhízműségében — csakugyan téves vágányra terelte az ország politikáját!

A KORMÁNY GYÖNGESÉGE

A kormánynak ez hibája volt; de eredeti bűne nem itt, hanem — mint ezt feljebb már vázoltuk — összetételében rejlett. Batthyánnak az ellentétek kiegyenlítését célzó jó-

szándéka mindjobban csődöt mondott. Két hónap múltán már ott tart a kormány, hogy Deák a sógorának írott levelében nyíltan bevallja: „Magunk között is van egymás iránt, legalább is egy iránt, bizodalmatlanság”. S amellett erélytelen is volt ez a kormány. Ezt nemcsak a pesti ifjúság panaszából tudjuk, hanem Szemere belügyér saját vallomásából, aki a Délvidéken uralkodó teljes anarchia láttán így sóhajt fel július 18-án: „Bácsban nem találkozott ember, aki a rögtönítélő bíróságban részt mert volna venni, vagy annak ítéletét végrehajtani bátorkodott volna”. Minő tekintélye lehetett az olyan kormánynak, amely még a saját maga hirdette statárium végrehajtását sem tudja biztosítani?

BATTHYÁNY

A miniszterelnök, Batthyány, maga nagy népszerűségnek örvendett. Gyakran maga hajtotta hintáját, inas nélkül kocsizott ki Pesten s öltözékében is tüntetően hangsúlyozta a demokratikus kormányférfiút. Ellenben a ki- és meg-egyezősekre hajlamos természete határozottan megnövesztette az ellenforradalom taraját. Június 10-én sikerül például V. Ferdinándtól Jellachich ellen szóló rendszabályokat kiterőszakolnia (a Wiener Zeitung olyasmivel is megvádolta, hogy az uralkodó aláírását megengedhetetlen praktikák által csikarta ki!), de aztán mégis belement abba, hogy személyesen fog Jellachich-csal Innsbruckban találkozni. A bán azonban ezen a találkozón nem jelent meg, mint ahogy nem engedelmeskedett a kormány azon felszólításának sem, hogy Pestre jöjjön a nehezményezett kérdéseket letárgyalni. Erre Batthyány újabb, most már erélyesebb királyi kéziratokat szerez Jellachich ellen; ezeket azonban félre teszi s levéltárba helyezteteti abban a percben, amikor Bécsből azt ajánlják neki, hogy János főherceget kérjék fel a közvetítésre a magyar - délszláv ellentétben. Erre a közvetítésre tudvalevőleg már nem került sor, mert János főherceget a frankfurti német-birodalmi gyűlés kormányzóvá választotta. Jellachich viszont

annál nagyobb erővel folytatta háborús előkészületeit. S ekkor Batthyány megint csak nem az erély fegyveréhez nyúlt az engedetlen bánnal szemben, hanem Deákkal együtt az uralkodóhoz ment, hogy szépen megkérje azt, adjon ki parancsot egyrészt arra, hogy a magyarországi katonai parancsnokságok engedelmeskedjenek a magyar kormánynak, másrészt pedig, hogy a király parancsolja meg Jellachichnak, hogy hazánkat meg ne támadja. Szinte hihetetlen naivitás vezette ezt a kormányt, amely képtelen volt a kamarilláról rosszat feltételezni...

KOSSUTH

Batthyány kormányzását egyébként még az is megnehezítette, hogy a magyar nyelvvel hadilábon állott s így Kossuthra bízta a kormány parlamenti képviselőjét a vitákban. Rendszerint Kossuth volt az, aki még a kormány általános politikájára vonatkozó interpellációkra is a miniszterelnök helyett felelt. Viszont Kossuth már augusztus eleje óta kezdett a kamarilla titkos játszmájában tisztán látni s így kénytelen volt pro foro interno az általa olyan gúnyosan lebecsült ellenzéknek igazat adni. Amivel természetesen együtt járt az is, hogy ettől kezdve intímusabb szálak szövődtek közte és az ellenzék között, mindenesetre bensőségesebbek, mintsem a kormány belső szolidaritására nézve kellemes lett volna. Az egyik kortörténész Kossuthnak ezt a magatartását súlyosabb szavakkal bírálja; arról szól, hogy „Kossuth az ellenzék érdekei szerint kompromittálta a minisztériumot”, s hogy ebben a vezető indoka a „népszerűségelhajzása” volt. Mi ezt a szigorú bírálatot nem írjuk alá; annyi azonban tény, hogy Kossuth néha szokatlan eszközökkel erőszakolta ki a kormány kebelén belül a maga álláspontjának diadalát: hol beteget jelentett s ilyenkor senkit a kormány tagjai közül nem fogadott, hol a sajtóval közölte lemondószándékát (mint például akkor, amikor csak így tudta a kormánynál kieroszakolni, hogy most már végezen

az illír zavargókkal való tárgyalásaival, amelyek méltatlanok a magyar kormány méltóságához). Hol (június 1-től fogva) Kossuth Hírlapja címen lapot indít, amelybe maga is ír cikkeket, s amikor aztán a kormány többi tagjai egyes állásfoglalásait szóvá teszik, akkor leadat a lapjában egy kommunikét, amely szerint ő a lapnak ugyan tulajdonosa, de nem szerkesztője — Bajza József volt az —, s így nem felel a saját lapja állásfoglalásaiért!

Népszerűsége percről-percre fokozódik. Amerre az uccán megjelenik, hangos éljenzés fogadja, vidékről is annyi ajándékot kap, hogy már el sem tudja mind helyezni. A szervezkedő nemzetőrségben „Kossuth-huszárok” néven vöröscsákós ezred alakul; szeptember 1-én kormány engedéllyel Budapesten szabadkőműves páholy alakul „Kossuthhoz, a ragyogó világosságához” címen; az Illustrierte Zeitung pedig szeptember elején fényképét közli „Magyarország miniszterelnöke” aláírással, mire a Népelem csak ennyit jegyez meg: „Was nicht ist, kann noch werden”.

Kossuth most ezt az egész népszerűségét odaveti a dinasztiaát fenyegető gátszakadás elébe. Július végén saját lapjában hirdeti, hogy „a magyar nemzet királysági érzelmű”. Ugyanekkor azt indítványozza, hogy miután V. Ferdinánd országjárása körül nehézségek mutatkoznak, az uralkodó koronáztassa meg Ferencz József főherceget magyar királlyá. „A magyar nemzet — írja Kossuth — kedveli ezt a drága főherceget. Tegye meg a főséges Ferencz Károly főherceg atyai szeretetből azt az áldozatot, hogy adjon nekünk Ferencz Józsefben egy ifjú királyt”. (Kossuth itt önkéntelenül is elébe dolgozik ezzel az ötlettel az olasz pucsnak, még pedig nemcsak a nyilvánosság előtt, hanem gyakran ismételt magánbeszélgetéseik formájában is.) S amikor erre a nagylelkű ajánlatra Bécsből nem érkezik visszhang, akkor meg István főherceget kínálja meg augusztus elején a magyar koronával. Minden áron szeretne Budán valamelyes ellensúlyt teremteni úgy az udvari kamarillával, mint a lázongó délvidékkel szemben. Mert a kormány most már mind tisztábban ébred

rá az onnan fenyegető veszedelemre. Kossuth — talán a kormány szándékainak ellenére is — mind erélyesebb hangot használ a délszláv mozgalommal szemben. Már emlékezetes július 11-iki nagy beszédje, amelyben a nemzetgyűléstől katonákat és pénzt kért, bántó éllel fordult a szerbek ellen. Azok akkor éppen annak a fogadtatásnak hatása alatt voltak, amelyben őket Innsbruckban részesítették, ahol is — szemben a horvátoknak kijutott meleg szavak helyett — őket, a karlovici küldöttséget, igen hűvösen intézték el s még utólag sem kaptak Zsófiáék részéről olyan flastromot, mint aminő a zágrabiaknak kijutott. Duncker „Serbische Bewegung”-ja szerint olyan lélektani perc volt ez, hogy a karlovici szerb bizottság talán már Pesthez fordult volna kívánságaival, ha Kossuthnak idézett nagy beszédje nem teszi lehetetlenné a kiegyezést. Hogy minő romboló hatással volt ez a kínos ügy az adott helyzetben, az abból is kiderül, hogy a pesti és budai rác-szerbek ekkor macskazenét akartak Kossuthnak adni. Amire aztán viszont Kossuth azzal felelt, hogy július 26-án törvényjavaslatot nyújtott be a nemzetgyűléshez, amelyben azt kívánta kimondatni, hogy a délvidéki magyar lakosság erősítésére ott sürgősen székelyeket kell letelepíteni. Ez a javaslat Rajacsics pátriárkának kitűnő agitációs anyagul szolgált: Kossuth Hírlapja maga jelenti szeptember 1-én, hogy a pátriárka körlevelét terjesztik fenn északon a tótok között is, azt híresztelvén, hogy a magyarok megkezdték a szlávok kiirtását, hogy aztán a rác nép helyébe az erdélyi székelyeket telepítsék le. (Ez a gondolat különben utóbb egyszer Bem agyában is megfogamzott!)

SZÉCHENYI

Az az ember, akire Kossuthnak ezek az egyéni akciói a letragikusabb hatással voltak, Széchenyi volt. Hiszen ő már a Kelet Népe óta szünetlenül abban a meggyőződésben élt, azt írta be naplójába s azt hirdette barátai előtt is, hogy „Kossuth Magyarország rossz nemtője”. Ez a rossz előérzete

most valósággal gigantikus méreteket öltött a lelkében és sokban hozzájárult tudata elborulásához és az ebben a lelki állapotában megfogant ahhoz az elhatározásához, hogy elutazik Pestről. „Az ég boltozatán — sikoltozta ebben a kétségbeesett hangulatában — lángbetűkkel vonul végig Kossuth neve!” Széchenyit csakugyan szörnyű depressziók üldözték ezekben a hetekben. Aludni is alig tudott már, szüntelenül vad sejtésekkel küzdött, valósággal búskomorra lett. Aggodalmi akkor hágtak a tetőpontra, amikor kiderült, hogy V. Ferdinánd, akit semmiképpen sem lehetett rávenni, hogy a magyar nemzetgyűlésre lejöjjön, az osztrák képviselőház követelésére mégis elhatározta magát, hogy Bécsbe visszamegy. Ez annyit jelentett, hogy az udvar most már nemcsak a délszlávokkal, hanem Ausztriával is kiegyezik a magyar mozgalom lehengetésére. Széchenyi ekkor kijelentette, hogy ha a viszonyok hamarosan meg nem változnak, akkor Magyarország elveszett.

Szeptember 5-én egyszerre rémhír verte fel a fővárost: köztudomásra jutott, hogy Széchenyi elment Pestről és Bécs felé utazott el. Az ellenzéki lapok — elsősorban a Március Tizenötödike, az Életképek és a Népelem — határozottan azt állították, hogy Széchenyi csak álbeteg s voltaképpen csak Bécs védelme alá siet a fenyegető veszedelmek előtt. Wesselényi, Széchenyinek lovagias ellenfele, nyomban állást foglalt a hiedelem ellen, bár egyelőre még semmi más érvet nem tudott felhozni, mint a saját becsületes meggyőződését; sőt még súlyosbította is csupa jóindulatból a gyanút, amikor azt hirdette, hogy „van, hála az égnek, remény, hogy honunk nagy polgárát lélekben és testben épen nemsokára visszanyerendjük”, — amely várakozása tudvalevőleg soha többé nem teljesült. Egy másik kínos adat abban is rejlett, hogy a gróf családja pár nappal korábban éppen olyan titokzatosan utazott el, mint maga Széchenyi. Nem segített a balvéleményen Széchenyi orvosának, Balogh Pálnak szeptember végén közzétett nyilatkozata sem, mert ebből az derült ki, hogy amikor Széchenyi az orvossal együtt kocsira ült, még

egyáltalán nem volt elhatározva, hogy hova és merre utaznak, — szóval gyógyintézetéről ekkor még szó sem volt! Ellenben kiderült, hogy Széchenyi közvetlenül az elutazása előtt csakugyan súlyos depresszióban szenvedett. Klauzál szerint az utolsó minisztertanácson ilyen szavakkal fordult Deákhhoz:

— Deák, én mindent elveszítettnek tartok. A mi helyzetünk kétségbeejtő. Számunkra, akik becsületes hazafiak vagyunk, nem marad egyéb választás, mint magunkat agyonlőni...

Így anticipálta Széchenyi tizenkét esztendővel a maga későbbi tragikus végsorsát!

DEÁK

Egyébként Deák Ferenc sem érezhette a maga miniszteri székét rózsaszirmokkal tömöttnek. Alapjában demokratikus érzését bizonyára bánthatta, amikor Táncsics-csal szemben a nemzetgyűlésen állást kellett foglalnia a volt jobbágyok kívánságaival szemben, mondván, hogy: „habár a legelő-elkülönítésnél néhol hibák is történtek, a volt jobbágyok mégis meg lehetnek elégedve, mert hiszen most ingyen kapják a szessziót”. Ragyogó igazságérzete bizonyára átérezte, hogy az úrbéri felszabadításnak hiányos végrehajtása nem felel meg egészen az igazság követelményeinek, mert nyomban hozzáfűzte, hogy: „egyébiránt később az úrbéri tárgyalásnál a sérelmeket elő lehet majd terjeszteni”. S talán még ennél is jobban bánthatta Deák magyar lelkét, amikor a Népelem tudósítása megírta róla, hogy „Jellachich minden magyart kitörültetett a zágrábi táblabírák sorából, csak Deák Ferencet hagyta meg, *sőt* főtáblabírónak is kinevezte”. A hír már csak azért sem lehetett igaz, mert hiszen „főtáblabíroságot” nem ismert a magyar hieratika.

EÖTVÖS

Eötvös József csöndesen dolgoztatott a maga tárcája körében; de itt is érhatték azért keserű felismerések, mint amikor például a népoktatási reform kidolgozása közben

arra a szomorú tényre kellett rájönnie, hogy „az iskoláztatás nem a nemzetiségi, hanem éppen a magyar megyékben a leg-szomorúbb”. Mennyire igazolta ez a megismerés az ő régebbi nézeteit a magyar nemesi rend bűneiről, amely teljesen el-hanyagolta a nép gondozását.

MÉSZÁROS

A miniszterek sorából említsük még meg Mészáros Lázárt, akit végre Radetzky a király egyenes parancsára hazaengedett. Mészáros páratlanul népszerű a katonák között; hiszen ez az ember az egyszerű közlegénységénél kezdte a maga katonai pályafutását s apránként vitte fel hősiességével egészen az ezredességig. Magyar katonái egyenesen a „második Hunyadi-nak” nevezték el. A közemberek között való népszerűsége, sajnos, nem ért fel a tisztikar előtt való tekintélyével, amiből, látni fogjuk, súlyos konfliktusok adódtak a szabadságharc folyamán.

A GAZDASÁGPOLITIKA

Ha a kormány összes tagjai úgy egymás keze alá dolgoztak volna is, mint valamely gép pontos kerekei, akkor is éppen elég bajuk lett volna, mindenekelőtt az új államháztartás megalapozásával. Kossuth első költségvetése, amely a háborús szükségletekkel még nem számolt, máris 28,845.507 forintra rúgott, amely összegre az eddigi bevételek arányában csak körülbelül 10 millió forint fedezet volt: a költségvetési hiány 18,718.777 forintot tett ki. S ere a hiányra április 11-én, az 1848-as törvények szentesítésének napján mindössze 506.015 forint állott a pénzügyminiszter rendelkezésére! Három hónap múltán természetesen megváltozott az egész költségvetés képe a háborús szükségletek miatt. Kossuth hozzávetőleges számítása szerint 1848 második felében 16,000.000 forintra, s ha a háború 1849 végéig tartana, akkor 1849-ben még külön 45,000.000 forintra lesz szükség. Erre

az akkor csillagászati méretű összegre Kossuth a nemzetgyűléstől hitelt kért, még pedig kamatozatlan pénzjegyek formájában, amelyeket 1852-től kezdődően évi 3 millióval törlesztene vissza az államkincstár. Az állami rendes kiadásokra nézve viszont olyan adórendszert dolgozott ki Kossuth, amelyben volt ugyan egyenesadó is (még pedig ötféle: föld-, ház-, kereseti, személyi és távolléti adó), amely azonban főként a közvetett (vagyis fogyasztási) adókon épült fel.

Sem a nemzetgyűlés tagjai, sem a sajtó nem igen értett ezekhez a dolgokhoz, mert például a Március Tizenötödike ezekkel a jellemző szavakkal kommentálta az adótörvény tárgyalásának kezdetét: „Ezután a Ház átalmant a pénzügyi javak tárgyalására, mely különösb érdekekkel nem bírt”. Bezzeg az egyes adónemeknél aztán jelentkeztek a „különösb érdekek” is, mint például a pálinkaadónál, ahol a felvidéki képviselők jelentették be a maguk külön kívánságait, amelyek röviden odaformulázhatók, ahová ők maguk akarták, tudniillik, hogy „a kisüstön főtt pálinka az Európában adó alatt lévő minden tárgyak között a legcsekélyebb adóval rovassék meg”. Kossuth déferait is a kiscgazda-közösség ezen követelésének s az eredetileg 2 forintra kontemplált adót a felére szállította le. Viszont a só árának leszállításába nem ment bele, bár maga is elismerte, hogy „alig ismerék módot, mely a határörvidékeknek megnyugtatására többet tehetne”. Nem szabad viszont elfelejtenünk, hogy ugyanekkor Jellachich tetemesen leszállította a sóadót!

A nagy kérdés az volt, honnan fedezze a kormány a sürgösen kibocsátandó bankjegyek ércalapját? Május 19-én a kormány kiáltványt tett közzé, amely szerint mindenki szolgáltatassa be nélkülözhető ércpénzét, aranyát, ezüstjét. A lapok külön is propagandát csináltak ennek az akciónak s megírták, hogy Széchenyi egy mázsa ezüstöt, Wodianer pesti nagykereskedő pedig két ládányi arany- és ezüstholtmit ajánlott fel a hon oltárára. Emellett Körmöc most már Pestre szállította az eddig Bécsbe irányított termelését: havonta

20.000 darab aranyat. Augusztus 5-éig azonban mindössze 856.862 forint 66 krajcárnyi ajándék és (nagyobb részben) kölcsön érkezett be a hon oltárára. Nyilvánvaló, hogy a tehetős osztályok nem nagyon erőltették meg magukat. Ennek ellenére Kossuth mégis elhatározta, hogy az állampénztárban fekvő 5 milliónyi ezüstpénz terhére 12 ½ millió forint erejéig egy- és kétforintos banknótákat bocsát ki a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank közbenjöttével, amely intézettel szerződést kötött. Holott az igazat megvallva, jog szerint a bécsi banknak 1866 decembere végéig szólt az egész monarchiára nézve a bankjegykibocsátási szabadalma. Ausztria természetesen nyomban bejelentette a tiltakozását az új magyar bankjegykibocsátás ellen s eltiltotta az osztrák pénzügyintézeteket ezeknek a banknótáknak az elfogadásától. Kossuth ezt azzal torolta vissza, hogy viszont ő is hasonló tilalmat adott ki az osztrák egy- és kétforintosok ellen. A magyar bankjegyeket azonban, sajnos, nemcsak az osztrák financia ellenezte meg. Nálunk mindjárt első nap ilyen lapkommentár jelent meg az új bankjegyről: „Csak aztán a palóc azt ne mondja rá, amit a véletlenül talált sors játékjegyre, hogy az vadbankó!” (Pesti Divatlap.) S alighogy forgalomba kerültek az új jegyek, minden úton-útfélen kritikákkal támadták, például hogy nincs rajtok sem dátum, sem évszám, sőt még kellemetlen sajtóhibát is kiböngésztek rajta. A magyar bankjegy ellen a falu is megkezdte a támadást, legalább is ezt kell a Pester Zeitung augusztus 13-iki jelentéséből kiolvasnunk, amely arról panaszkodott, hogy „annak ellenére, hogy a gabonában mindenütt nagy a bőség, Pesten a drágaság mégis folyvást növekedőben van”. Július 13-ától kezdve az új ezüstpénz is megjelent a forgalomban, de nem maradt ott sokáig: augusztus 25-én már „mindenfelől jön a panasz, hogy nincs ezüstpénz, tehát nincs aprópénz. Pozsonyban olyan nagy az ércpénzszükséglet, hogy a bécsi szükségbankókat 4 darabra vágiák. A régiek sokat meséltek az aranyidőkről, amelyeket később az ezüst-, réz- és vasidő követett. Most ezek közül egy sincs. A világ még lejjebb süllyedt: most valóságos

papirosidó uralkodik”, — panaszolja a tipikus inflációs jelenségeket a Budapesti Divatlap. Mit tehetett a pénzügy-miniszter az inflációk ősi logikája szerint? Szeptember 6-tól fogva már új, ötforintos pénzjegyeket hoz forgalomba, hogy a felduzzadt árakkal lépést tudjon a közforgalom tartani.

HANGULATOK

Általában — mint forrongásos időkben mindig is — most is kezdenek az irracionális hangulati elemek felülkerekedni. Nagy a keletje a jóslatoknak. Széltiben terjesztik Magyarországon a párisi Madame Rachue könyvét, aki már 1846-ban pontosan megjósolta, hogy két év múlva forradalom remegteteti meg Európát. Most, 1848 elején megjósolja, hogy Ausztriában és Magyarországon nagy események várhatók, s míg az egyik ország tapsolni fog örömeiben, a másikban vérfolyam öntözi majd a vetéseket. (Vannak messzibb jövőre szóló érdekes jóslatai is. Így például Amerikáról azt jóslja, hogy 70—80 év múlva — vagyis 1918—1928 között — fél Európát hatalmába fogja keríteni. „Jaj lesz akkor annak, akit trónra szült az anyja s akinek fején korona csillog”, — mondja Mme Rachue, s az ember önkéntelenül is az 1918-évi forradalmakra gondol. Van aztán egy jóslata még, amely Magyarországra vonatkozik s amely szerint 1948-ban itt borzasztó tűzvész dühöng s az ország legszebb városa Szodoma és Gomorrha sorsára jut majd!)

A korhangulatba tartozik a nagy névmagyarosítási láz is, ami elég könnyen megy. „A miniszter a kérvény hátára egyszerűen ráírja, hogy „Helyes!” s ezzel megtörtént a névmagyarosítás”, — írja az Ungar.

A mind harciasabbá váló hangulatra az is jellemző, hogy Liszt Ferencnek, aki már Bécsben is adott az ottani nemzet-őrség javára hangversenyt s aki most Pesten, gróf Károlyi Györgyné palotájában adott két jótékonycélú hangversenyt, rajongói magyar diszkardot ajándékoznak (amellyel utóbb

eleget bosszantották Európa-szerte a karikatúrárajzolók). Igaz, hogy erre az egyik vicclap meg is jegyezte, hogy Radetzky tábornoknak viszont alighanem dísz-zongorát fognak küldeni.

Korjellemző az is, hogy az Egyenlőségi Klub elhatározta, hogy ezentúl tagjai felhagynak az önözéssel és magázással s csak tegezni fogják egymást (ez a szokás aztán átöröklődött az 1867 utáni parlamentre is).

Forradalmi idők karakterisztikuma természetesen az álhir is. Csupán egyet idézünk, mert újabb időkben is akadt másolata. Június 24-én ugyanis egyszerre híre szaladt Pesten annak, hogy a szentendrei szerbek fegyveresen törnek be a fővárosba. Az egész persze vaklárma volt.

PETŐFI

A kor ideges hangulatának legjobb barométruma természetesen az író. No, és persze elsősorban Petőfi. Idegei valósággal vitustáncot járnak, főként ha a minisztérium kunktátorkodására gondol. Ő már május közepe táján tisztában volt vele, hogy az ország fegyveres leszámolás elé siet s ezért sürgősen meg kell szervezni a hon védelmét. Máris elárverezteti a magyar katonaság javára könyvtárát s a befolyt 65 forintot katonai célokra adományozza. „A királyokhoz” című verse miatt teli van az ország az ellene szórt rágalmakkal. A költőt szemmel láthatólag roppantul deprimálja ez az ellene irányuló hangulat: „A népszerűség — írja az Életképekben — a tarpéji szikla, amelynek tetejére nem azért viszik fel az embert, hogy ott a magasban uralkodjék, hanem, hogy lehajítsák. A népnek mulatság kell”. Robbanásig feszült idegállapota most már személyes támadásokba menekül. Amikor Vörösmarty, mint képviselő, megszavazza a kormánynak azt az előterjesztését, amellyel az olaszok ellen hadsereggel támogatjuk a bécsi udvart, Petőfi — aki tisztán látja ennek a szerencsétlen lépésnek minden tragikus következményét — megírja híres támadó költeményét Vörösmarty ellen:

*Nem én téptem le homlokodról,
Magad tépted le a babért.*

A verset, amellyel azt az embert támadta meg, aki elsőül nyúlt pár évvel korábban a fiatal vidéki poéta hóna alá és segítette őt az érvényesülés felé, Petőfi az Életképekben akkor jelentette meg, amikor társszerkesztője, Jókai Mór nem járt be a szerkesztőségbe. A két szerkesztő között ekkor kínos polémia kezdődött a nyilvánosság előtt, mert Jókai egészen határozottan rosszalta szerkesztőtársának ezt a lépését. Petőfi erre meglehetősen érthető célzást tett arra, hogy Jókai voltaképpen miért fordult ellene: tudniillik Jókai ezekben a napokban készült elvenni Laborfalvi Rózát, a Nemzeti Színház művésznőjét, s Petőfi ezt a házasságot annyira végzetesnek tartotta barátjára nézve, hogy megakadályozására Pestre mozgósította Jókai családját. Jókai — Petőfi szerint — ezt a beavatkozást vette neki rossz néven, s emiatt való haragját vezette le a Vörösmarty mellett való kiállításában. A két író úgy összeveszett ezen az ügyön, hogy többé nem is érintkeztek egymással. Vörösmarty viszont meglehetősen fenntől fricskázta le Petőfit; mindössze egy hexametert szentelt neki:

— Légy buzgó, de szerény; te bírónak még kicsin vagy!
Nos, ez olaj volt a tűzre; Petőfi elkesedetten felel: nem várta volna, hogy Vörösmarty a gyanúsítás és lenézés fegyvereit fogja vele szemben használni. S most megszólal Petőfiből az a szörnyen végzetszerű alaphangulat, amely őt elsősorban avatja magyarrá, magyar költővé, — az elhagyatottságnak, a magáramaradottságnak, a magányosságnak az az apokaliptikus érzése, amely ezer év óta ott remeg az Európába kivetett magyarság öntudata mélyén s csak néhanéha, de akkor kiliasztikus erővel tör fel — s amely most a leszámolás közeledtével szinte kétségbeesett sikoltássá, az egész világgal való szembenállássá érlelődik ki benne — és a magyarságban:

— Én magammal akarok békében élni, nem a világgal...

Harc, harc, akár az egész világ ellen, a nagy egyedülvalóságban, a rideg értetlenségben, s harc elsősorban azok ellen, akik még mindig nem értik meg, amit a költő lelke szűkülve felérez: hogy itt a végső óra!

Petőfi ezekben a napokban új „roppant” forradalmat hirdet; s Aranyhoz intézett levelében elkeseredetten fakad ki a miniszterek ellen:

— Első dolgunk lesz egy óriási akasztófát állítani és reá kilenc embert!

REAKCIÓ A SAJTÓ ELLEN

Petőfinek és vele a forradalmibb lelkű íróknak meg is volt minden okuk, hogy elégedetlenkedjenek a „forradalmi” kormány sajtópolitikájával. Amikor Perczel meglehetősen kínos feltűnést keltve lemondott a pesti rendőrfőnökségről, a kormány erre az állásra Hajnik Pált nevezte ki: rablóból pandúrt csinált. Hiszen Hajnik volt a szónoka a pesti ifjúság ama pozsonyi küldöttségének, amelyet Kossuth olyan csúnyán letorkolt az „eltiprom”-beszédjével. S lám, most mégis odaadta magát az ellenpártnak! Hajnik pedig komolyan vette a maga hivatását. Egressy Gábor augusztusban lenn járt a szerveződő magyar hadseregnél s onnan visszatérve röpiratot akart kiadni „A rác lázadás és a magyar ügy” címen, amelyben bizony kemény kritikát akart a kormány intézkedéseiben gyakorolni. „Hogy dolgaink rosszul mennek — írta ez a röpirat —, azt többé leplezni sem nem lehet, sem nem használni”. S ezzel kapcsolatban aztán olyan teendőket javasolt, amelyek szomorúak voltak ugyan (még majd rátérünk), de amelyek veszély idején sok tekintetben szükségesek. Hajnik megtudta, hogy ez a röpirat készül s a nyomdáknak rövid úton megüzente, hogy a füzetet addig nem engedí ki nyomtatni, amíg kéziratban el nem olvasta. Szóval hát nem egész félévvel a márciusi napok után újra itt volt teljes ragyogásában az előzetes cenzúra!

Voltak itt aztán más intézkedések is. Petőfit a kormány

— a költő nagy népszerűsége miatt — nem merte szemben megtámadni; azt csinálta tehát, hogy barátját, Pálfi Albertet fogta pörbe — republikánus cikkei miatt. Szerencsére az esküdteknek több eszük volt, mint az igazságügyi hatóságoknak s felmentették az író. Más esetben megint a megyék mozgolódtak a sajtószabadság ellen: Zemplén megye — Kazinczy Gábor indítványára (róla már fennebb megemlékeztünk) — körlevelet intézett a többi megyéhez: támogassák a kormányhoz intézett azt a kérését, hogy a kormány kobozza el Táncsics Munkások Újságát. Sőt volt olyan eset is, mint teszem a győri Hazánk szerkesztőjéé, dr. Kovácsé, aki a lapjában közzétett egy cikket a győri nemzetőrség ellen; mire a derék nemzetőrök a szegény szerkesztőt, „noha a cikket nem is ő írta, barbár módon megtámadták”. Kovács aztán, miután életét többé nem érezte biztonságban, Pestre költözött s kítűnő orvos létére itt orvosi gyakorlatot kezdett folytatni.

Szóval cenzúra az egész vonalon. Petőfi és Zerffi végül megsokalták a sok apró tűszúrást s az Egyenlőségi Társulathoz érélyes és ünnepélyes óvást emeltek a kormány sajtópolitikája ellen.

AZ IPARI MUNKÁSSÁG

Az alsóbb néposztályoknak is lehettek a kormány egyes intézkedései ellen többé-kevésbé jogosult kifogásai. Így például június 9-én a minisztérium kiadott egy rendeletet a céhszabályok megváltoztatásáról. Emlékezzünk csak vissza az Iparegyesület nagy transzparensének diadalmas soraira: „Nyúgeiből szabadon szárnyra kelend az ipar! Hol Batthyány s Kossuth vezetők, ott csak haladás van!” A derék Garay János, amikor áprilisban a disztichont kifaragta, aligha gondolta volna, hogy már három hónap múlva rácafol a kormány, „Batthyány és Kossuth kormánya”. A rendelet ugyanis — egyik forrás szerint Szemere, a másik szerint Klauzál műve — távolról sem alapult a szabad ipar köve-

telesen, sőt tudatosan „a mesterek állásának biztosítását” tűzte maga elé célul. Így például kimondotta, hogy szigorúan tilosak a legények közti összebeszélések béreik megváltoztatása vagy a bérrontók bojkottálása céljából. Igaz viszont, azt is kimondotta a rendelet, hogy az inasoknak ezután legfőljbbe napi 9, a legényeknek pedig legfőljbbe napi 11 órát kell dolgozniuk; továbbá figyelmébe ajánlotta a mestereknek, hogy azokat, akik sorsuk javításáért hozzájuk folyamodtak, ez oknál fogva ne hagyják munka nélkül; s végül megszüntette a tegezést is a munkásokkal szemben. Az utóbbi rendelkezés ugyan nem sokat lendített a munkásság társadalmi helyzetén, mert eleinte a pesti iparossegédeket csak úgy vették fel a nemzetőrségbe, ha egy megbízható pesti polgár kezéskedik értük. (Bezzeg, a délvidéki mozgalmak hírére már egyenesen verbuválták őket; a Szenttamásnál el-esett önkéntesek közül aztán csakugyan a legtöbb pesti fiú volt!)

A NÉP

A népnek is lehetett oka a kormánnyal való elégedetlenségére. Az úrbériséget megszüntető törvények végrehajtása igen lassú tempóban haladt elő. Táncsicsnak, mint képviselőnek, csak július 29-áig már 49 ilyen tárgyú petíciót kellett benyújtania. S még jó volt, ha a nép a kérvényezés eszközhöz s nem a „közvetlen tett” akciójához nyúlt. Eötvös báróhoz tömegével érkeztek az egész országból a panaszok, hogy a nép megtagadja a papoktól és a tanítóktól a nekik szerződésben biztosított járandóságokat. Másutt egyenesen földosztásra vetemedett a nép. A földesúri erdőket elprédálták Ravazdon, Újvároson, Lipócon, Nyitra és Veszprém megyékben. Pruszkán a föld népe a bíró vezérlete alatt osztotta fel magának az urasági földet, s a földesúri legelőket a legtöbb helyen (például Heringyesen) egyszerűen közhasználatba vette. Békés, Szatmár, Vas, Zala és Baranya megyékben nagymérvű forrongások törtek ki, amelyek ellen a kormány

katonaságot és akasztófát alkalmazott. Arad megyében pedig a rumének formaszzerű parasztlázadást szítottak. Augusztus végére már országszerte olyan nyugtalan volt a nép között a hangulat, hogy Táncsics a szomorú időkre való hivatkozással, „amelyek az úrbériség tárgyalását aligha engedik meg”, azt kérte a Háztól, mondja ki legalább elvileg a bordézsmá és kisebb királyi haszonvételek (regálék) eltörlését. „A Ház az indítvány fölött egyszerűen napirendre tért”.

S amellett oly nagy volt a nép tudatlansága és közönye — ahogy Arany János a Nép Barátja augusztus 6-iki számában felpanaszolja —, hogy még a nemzeti színeket sem ismerte s az első hónapokban a néplapoknak minduntalan újra meg újra meg kellett magyarázniok, melyek a nemzeti színek s mit jelent a nemzeti zászló.

A kormányra várakozó óriási anteuszi munkát legjobban jellemzi, hogy ebből a népből kellett a hónát védő néphadsereget szinte napok alatt előteremtenie!

AZ UDVAR

Mert most már csak a vak nem láthatta, hogy a dinasztia a custozzai győzelem után végkép elszánta magát a Magyarországgal való fegyveres leszámolásra. V. Ferdinánd, a „jóságos” király, a párisi Journal jelentése szerint immár egészen magatehetetlen, folyvást sír. Csak akkor derül fel kissé, ha kedvenc téstáját kapja s ilyenkor „Oh meine süssen Kirschenstrudel!” felkiáltással tapsikolni kezd, mint valami gyermek. Akarata már nincs, de azért szívósan ragaszkodik a koronájához. Zsófia azonban még ezen a kis ellenállásán is kifogott. A Münchner Nachrichten szerint ugyanis abból az alkalomból, hogy a király halat fogott s annak elfogyasztása közben halszájka akadt a torkán, a szakácsot elcsapta. Mivel pedig ez védekezésül arra hivatkozott, hogy a király egyenes parancsára sütötte meg a halat egészben, Zsófia egyszerűen elrendelte, hogy ezentúl őfelségének minden parancsát elébb ő elébe kell terjeszteni, mert „a betegeskedő királyra

nagyon kell ügyelni”. Ez a rendelet persze nem annyira a szakácsra, mint inkább a magyar miniszterekre vonatkozott, akik Zsófia szerint illetéktelenül csikartak ki öfelségétől bizonyos parancsokat.

WIR

Hogy a custozzai csata mennyire sorsdöntő volt a dinasztia további magatartására nézve, az bizonyítja, hogy amikor a győzelem híre éjjel befutott, Zsófia úgy amint volt, hálókön-
tösben és minden bejelentés nélkül rontott be az uralkodó-
hoz. Zsófia főhercegné ezekben a hetekben egyáltalán hihe-
tetlen méretű aktivitást fejtett ki. Terveit három katonára,
„a dinasztia három oszlopára” építette fel. Közülük Windisch-
Graetz hercegre várt Bécs és Csehország lenyűgözése, Ra-
detzkyre Olaszország legázolása és Jellachichra Magyarország
bilincsbe verése. A három „oszlopot” röviden „WIR” néven
emlegette az udvari párt. A három közül elsől Windisch-
Graetz felelt meg hivatásának. Június 16-án bombázni kezdte
a lázongó Prágát s másnapra már sürgönyben jelentette a
császárnak: „Prágában a rend helyre van állítva”. A második
telamon, Radetzky, a július 25-i custozzai győzelemmel fordí-
totta a dinasztia javára a sorsot s milánói augusztus 6-i be-
vonulásával nagyjából befejezte a hadjáratot. A custozzai
győzelmet — hála a magyar kormány előzékeny magatartá-
sának — a 25. magyar gyalogezred vívta ki, úgyhogy Ra-
detzky az ütközet után így szólt hozzájuk (a Wiener Zeitung
tanúsága szerint):

— Na, magyar fiúk, ha valamennyien így harcoltok, akkor
Olaszország fuit!

Hálából aztán az olasz hadjárat lezárása után 24 zászló-
aljat küldött Jellachich támogatására — Magyarország ellen!

Most tehát már sor kerülhetett a harmadik gölem nekilen-
dítésére. Az udvar tudta, hogy Magyarország kemény falat
lesz s ezért már eleve olyan erőket iparkodott Jellachich mellé
tömöríteni, amelyek eleve kizárjanak minden kellemetlen

véletlent. így a belgrádi osztrák konzulnak, Mayerhofernek meghagyták, hogy agitáljon Szerbiában „a magyar elnyomás alatt sínylődő horvát testvérnép” felszabadítása mellett. Ugyané célból Karagyorgyevics Sándor fejedelemnek a császár házipénztárából ötmillió forintot utaltak át.

A magyar kormány szeméről végre lehullott a hályog. Amikor Batthyány utasításokkal látja el Szalay Lászlót, a frankfurti német birodalmi gyűléshez küldött egyik magyar követet, nyíltan közli vele:

— A reakció már nyíltan lép fel és többé nem titkolja szándékát és terveit. Magyarország van kijelölve első áldozatul... Elöttünk legfeljebb három hét van ...

A KIRÁLY REHABILITÁLJA JELLACHICHOT

Ezt 48 augusztus 18-án, Ferencz József nagykorúságának napján, tehát azon a napon közli a miniszterelnök, amikor Zsófia tervei szerint fiának az uralmat át kellett volna beteg nagybátyjától vennie, ha nem jönnek közbe ezek a fene ribil-liók. A törvényes király színleg még mindig a magyar kormány pártján van, de ugyanakkor lenn a Délvidéken már székiben köröznek egy nyomtatott királyi kéziratot a császári csapatok fővezéréhez, valamint egy királyi kiáltványt a horvát néphez, amelyben a király bejelenti, hogy a horvát hadsereg kevés pár nap múlva megkezdí a Magyarországba való benyomulását. A magyar kormány még mindig lehetetlennek tart ilyenfokú perfidiát: váltig erősítgeti, hogy csak hamisítványról lehet szó, amíg végül négy nap múlva, szeptember 4-én, forma szerint is rá nem ébred az udvar hihetetlen méretű fondorkodására. E napon jelenik meg ugyanis V. Ferdinánd legmagasabb kézírata — persze miniszteri ellenjegyzés nélkül — Jellachichhoz.

— Kedves Báró Jellachich! — kezdí a kegyes leirat —. Azon húségnek s ragaszkodásnak, amelyet ön a dinasztia és

az egyetemes monarchia érdekei iránt horvát bánná való ki-nevezése óta ismételve tanúsított... kétségtelen bizonyítékai arra a meggyőződésre vezettek engem, hogy az én legfelsőbb parancsaimnak párttűően ellenszegülni... önnek soha sem volt szándékában.

— Atyai szívemnek különös megnyugtatóására szolgál tehát, hogy ezennel eltérhetek attól a régebbi elhatározásomtól, amellyel Ön ellen vizsgálatot rendeltem el s amellyel önt június 10-i kiáltványomban báni méltóságától és minden katonai tisztségétől ideiglenesen felfüggesztettem.

— Midőn ebben a tárgyban megfelelő rendelkezést tesztek uramöcsémnél, Magyarország nádoránál, egyszersmind elvárom az ön kötelességérzetétől és lojalitásától továbbra is, hogy abban az állásban, amelyre bizalmam emelte... stb., stb.... működend.

Nos, ez az egész világhistóriában példátlanul álló perfidia ugrópontot jelent a magyar forradalom történetében. Kormány, amely csak valamennyire is súlyt helyez a maga politikai és férfiúi becsületére, ezek után nem fedezhette tovább az ilyen uralkodó cselekedeteit. Széchenyi a maga részéről le is vonta a konszekvenciákat s mihelyt a kézirat híre Pestre érkezett, tehát másnapra, megőrült. István főherceg, a magyar nádor, úgy érezte, hogy ezek után alighanem fegyveres lázadásban tör ki a magyarok méltatlankodása s ezért már szeptember 5-én Bécsbe menesztette Zsedényi Edét, hogy hozzon onnan magával megfelelő mennyiségű és megbízható katonai erőt. Az osztrák hadügyminiszter, Latour gróf azonban azzal a machiavellista indokolással tagadta meg a nádor kívánságának teljesítését, hogy „a mérvadó köröknek” az az óhajtuk, csak hadd üssenek ki Pesten zavarok, mert Jella-chich aztán a rendcsinálás ürügyével vonulhat be a magyar fővárosba. A nádor különben még két hétig folytatta Budán kétértelmű működését, aztán szeptember 21-én nagy titokban elhagyta Magyarország földjét mindörökre. Csak Batthyányval közölte titoktartás kötelezettsége alatt, hogy egyenesen

a király parancsára hagyja el az országot. Itt maradt írásai igen sok jellemző bizonyítékot szolgáltatott arra, hogy szinte kezdettől fogva — emlékezzünk csak a forradalom napjaiban való bécsi szereplésére — kétszínű politikát vitt a magyarsággal szemben.

AZ ÁLLAMADÓSSÁG KÉRDÉSE

Úgy, mint már áprilisban is, most is az osztrák kormányt küldte az udvar faltörő-kosnak a magyarok ellen. Úgy, mint akkor, most is azzal kezdődött, hogy a mi hatóságaink lefoglaltak egy az alvidékre küldött dunai hajót. Akkor löpor volt benne, most pedig 20.000 pengőforint húszasokban és 4000 darab arany. A konszignáció szerint a küldemény a déli felkelő csapatoknak volt szánva. Az Életképek nyomban felteszi a kérdést, vajjon a *pragmatica sanctio* — amelyre mostanában olyan gyakran hivatkoznak odatúl — megengedi-e azt is, hogy Ausztria pénzt küldjön Magyarországra ellenségeinek? A következő lépése az osztrák kormánynak, hogy újra terítékre hozza a osztrák — szerintök közös — államadósságok kérdését. Áprilisban még csak annyit tudtunk, hogy mintegy évi tízmillió forintnyi törlesztőszolgálat vár reánk. Most kiderül, hogy az egész osztrák államadósság 1,238.062,395 forintra rúg. Akkoriban a kormány közzé sem merte az osztrák minisztérium követelését tenni s csak a bécsi német lapokból szivárgott át hozzánk a hire. Azonban ez is elég volt, hogy a közvélemény nyomban a legvehemensebbül reagáljon erre a követelésre. Petőfi famózus költeménye fejezte ki a leghívebben a hangulatot. Most, július 19-én, Batthyány — a kiegyenlítések embere — hajlandónak mutatkozik az államadósság egy részének elvállalására. Frankfurtba küldött követünknek utasításul ezt adja:

— Ezen adósságból legfőlegb csak a francia háborúból származott magyar kamarális kötelezvények elvállalásáról lehetne szó.

AZ OSZTRÁK „EMLÉKIRAT”

Az osztrák kormány részéről azonban még ez is inkább csak apró előcsatározásnak volt szánva. Az igazi nagyágyúval augusztus végén rukkolt ki a Wessenberg—Doblhoff-kormány, tehát akkor, amikor Bécsben már elhatározták az imminens támadást Magyarország ellen. Augusztus 31-én az időközben nádori teljhatalmától megfosztott István főherceg a királytól kéziratot kapott, amely „az összbirodalmat már-már fenyegető” magyar miniszteri „irányt” kifogásolva és „a minden oldalról tagadhatlan támaszpontnak elismert *pragmatica santio*” védelmében, továbbá „a Lajtán túli és inneni állami kormánynak egysége” biztosítására az osztrák kormánynak két iratát teszi át azzal, hogy a magyar minisztérium „tüstént fontolja meg és méltányolja azokat”. Addig is azonban azt követeli a királyi kézirat, amely már eleve bejelenti különben, hogy az osztrák kormány mellékelte előterjesztéseitől „legfelsőbb jóváhagyását meg nem vonhatja”, hogy a magyar kormány két héten belül jöjjön fel Bécsbe az osztrák kormánnyal való közvetlen tárgyalásokra; továbbá, hogy ezekhez az alkudozásokhoz Jellachichot vagy annak meghatalmazottját is be kell vonni; azonkívül az összes délvidéki ellenségeskedések nyomban beszüntetendők; a bán és a metropolita személye ellen foganatosított intézkedések hatálytalanítandók; s végül a katonai őrvidek is „ideiglenesen” újra a bécsi hadügyminiszter rendelkezése alá bocsátandó.

Elgondolható, hogy ha már a királyi kísérő-irat is így szólt, mi mindent tartalmazott az osztrák kormánynak, mint érdekelt félnek, az emlékirata s a hozzá csatolt promemoria, amelyben az osztrák kormány mindazokat a törvényeket gyűjtötte fel, amelyek a *pragmatica sanctio* által teremtett birodalmi egység alapokmányait jelentik. Hiszen a királyi kéziratnak mégiscsak tekintettel kellett arra lennie, hogy most pontosan mindazt dezavualja, amit hónapok óta önmaga hirdetett és proklamált, s így némiképp szordinót kellett raknia, már csak a szent és sérthetetlen uralkodói tekintély megóvása

céijából is, a hangjára. Az osztrák kormány emlékirata viszont, amelyből szinte kísértetiesen csendül ki Zsófia főhercegné államjogi álláspontja, nem tartozott erre tekintettel lenni; sőt egyes helyein olyan nyilvánvalóan rosszalja V. Ferdinánd eddig ténykedéseit, hogy valósággal fizikailag hallani véljük Zsófia véleményét császári sógoráról, amit tudvalevőleg röviden és velősen a „Trottel” szóban foglalt össze a fenséges asszony.

Az osztrák emlékirat is természetesen a *pragmatica sanctio* indivisibiliter ac inseparabiliter-alapelvéből indul ki, amelyből az folyik, hogy az állam legfőbb kormánya, a pénzügy *vezetése s a hadsereg tartása és vezénylete* mindig *egységes* legyen. „Magyarország a külföld irányában — mondja az emlékirat — Ausztriától soha nem volt elkülönözve, soha elválhatónak nem tartatott, soha külön *nem képviseltetett*. Ausztria nevezete alatt sohasem maga a főhercegség, hanem azzal egyesítve Magyarország is fellépett az európai nagyhatalmak közé”. „Fájdalom!” — folytatja az okirat — „a magyar rendek ezen belső testvéri összeköttetés lelkétől 48 márciusában eltávoztak, amikor független, felelős minisztérium iránti kívánataikat a kereskedés, a közmunkák, a had és a kincstár ügyeire is kiterjesztették”. Az nap, amikor egy önálló magyar had- és fináncminiszteri tárca létesült, ez egyúttal a *pragmatica sanctio* törését jelentette, annál is inkább, mert e két tárca körében azóta hosszú sorban olyan ténykedések vitettek végbe, amelyek „a magyar minisztériumnak ellenséges irányzatát bizonyítják”. Itt felsorolja az emlékirat azokat a vélt sérelmeket, amelyek a két állam közösségét a két magyar tárca részéről érték: pl. hogy a magyar földön és a katonai határőrvidéken tartózkodó katonaság csak a magyar hadügyminisztérium útján vehet parancsokat, vagy, hogy a tábornokok és törzstisztek kinevezése csak a magyar hadügyminiszter útján hajtható végre; vagy a minisztériumnak az a rendszabálya, amellyel 200.000 főnyi katonaságot igényelt a nemzetgyűléstől, „amely rendszabály a szükséges védezközök mértékén túlmenve, valósággal fenyegető szint kölcsönöz a

minisztérium eljárásának”; vagy a magyar kormány rendelkezései a magyar kommandó s a zászló-eskü dolgában, „ahol a királyt megillető császári címet fel sem említik”. A pénzügyminisztérium elszenvedett sérelmeit is hosszan és aprólékosan sorolja fel az emlékirat: hogy az áprilisi magyar kormány a Magyarország pénztáráiban talált pénzügyösszegeket, a bécsi központi kormánnyal való egyetértés nélkül, egyszerűen mint a magyar pénzügyminisztérium tulajdonát tekintette; hogy Bécsbe irányított pénzbeli bányaküldeményeket önhatalmúlag lefoglalt, az osztrák dohány árusítását betiltotta, az osztrák határon só- és cukorvámot vezetett be, a Dunagőzhajótársaság hajóit kárpótlás nélkül elvette, az osztrák bank szabadalmának negligálásával 12 és félmilliónyi külön papírpénzt bocsátott ki, a közös államadósság illetékes részének átvételére semmit sem tett, az osztrák tartományokba való készpénzkivitel 500 forintra maximálta, az osztrák kormánynak dunai pénzküldeményeit lefoglalta, stb. Azt is kifogásolja az emlékirat, hogy a magyar kormány már arra készül, hogy külön külügyminisztériumot szervezzen s máris önállóan küldött Frankfurtba két követet.

Három kérdést tesz fel eztán az osztrák emlékirat:

1. Vájjon összhangban vannak-e ezek a változások a *pragmatica sanctio*val?

2. Hasznosak-e ezek a változások az öszbirodalomra nézve?

3. Volt-e az uralkodónak egyáltalán joga ahhoz, hogy az öszes birodalom egyes részének ilyen engedményeket tegyen?

Természetesen kimutatja az emlékirat, hogy a 48 márciusa óta életbe lépett változások a két állam viszonyában teljességgel nem férnek össze a *pragmatica sanctio*nak indivisibiliter ac inseparabiliter-elvével: a külön hadi és pénzügyminisztériumok szervezése csakis a monarchiát összetartó kötelékek feloldozására vezethetnek. Hogy hasznosak és „áldásosak” voltak-e ezek az új intézkedések? „Zavart, forgalombeli csökkenést, pénzügyi bizonytalanságot, a birtokosoknak

és jámbor érzésűeknek bizalmatlanságát, félelmét, s végre polgárháborút” eredményeztek, ahol most a délvidéken „ugyanazon zászlókat viszik a magyar minisztérium seregei a harcba, amelyek ellenfeleinek soraiban lobognak; így van ez különösen pl. az 5. tüzérezredben, ahol egyazon ezred különböző osztályai állanak fegyveresen egymással szemben”.

S ami végül a magyar kormányzatban 1848 márciusa óta történt változások jogi alapját illeti, a minisztérium kereken kijelenti, hogy „az ausztriai császár még az 1848-i márciusi események előtt sem változtathatta volna meg önhatalmúlag az államok egybefüggését biztosító főviszonyokat az egyes tartományok státusainak meghallgatása nélkül”. Még kevésbé tehetette meg ezt 48 márciusa után, amikor tudvalevőleg már alkotmányt adott az egyes államoknak s így az ő meghallgatásuk és hozzájárulásuk nélkül nem is intézkedhetett az uralkodó az őket közösen érdeklő ügyekben.

„Mindez világosan bizonyítja, mondja az emlékirat, hogy a császárságot a monarchia egyik részének egyoldalú határozata által szétszaggatni vagy elkülöníteni nem szabad”. S most következik aztán az emlékirat legfamózusabb axiómája, az, amely miatt voltaképpen íródott:

— Az ausztriai császárságtól különvált magyar királyságnak létezését politikai lehetetlenségnek kell nevezni... Ezért minden áron szükség a magyar kormánynak 1848 márciusa óta felvett intézkedéseit az összes monarchia szükségletei szerint megváltoztatni úgy, hogy egy közös legfelsőbb státuskormány ismét visszaállíttassék.

Hát bizony ez az emlékirat, „amelytől pedig őfelsége a jóváhagyást meg nem vonhatta”, valljuk be, szörnyű pofon volt elsősorban őfelségének, aki, ha csak kissé is birtokában lett volna józan eszének, ezt aligha hagyta volna jóvá, s főként nem engedte volna ki a kabinetirodából, hogy országvilág röhögjön azon, hogyan teszi nevetségessé őfelségét a saját udvara. A magyar kormányra nézve azonban határozotlan a legsúlyosabb döntések kényszerét róttá ez a memorandum. Hic Rhodus, hic salta! Ettől a perctől kezdve — ha

netán a Jellachich-féle rehabilitációt le is nyelte volna — többé tranzigálásról, kiegyezésről szó sem lehetett. Az osztrák emlékirat a leghatározottabban, sőt kihívóan *vette tagadásba* Magyarország jogát az önálló léthez. Az udvar immár minden szépítés és enyhítő formulák nélkül nekiszégezte a tört a magyar kormánynak, s a helyzetet még azzal tette a kormányra nézve elviselhetetlenebbé, hogy Jellachichot egyenlő tárgyaló félnek ismerte el, akivel a magyar kormány Bécsben tartozik alkudozni. Mert azt ne felejtjük el, hogy az udvar a délvidéki kérdést tekintette az első pillanattól fogva annak az archimédeszi pontnak, amelynél fogva az egész magyar problémát felgöngyölheti. Jellachichnak 48 nyara folyamán tanúsított magatartását kell tehát röviden áttekintenünk, hogy a Zsófia-féle aknamunkát megérthessük.

JELLACHICH

Jellachichot a király május 6-án még arra utasította, hogy pontosan engedelmeskedjék a magyar felelős miniszterek rendeleteinek. Négy nap múltán külön is kap parancsot István nádortól, hogy vonja vissza a horvát hatóságokhoz intézett alkotmányellenes körlevelét s erről három napon belül tegyen a nádornak jelentést. Miután Jellachich ennek a parancsnak nem felelt meg, a nádor 14-én — királyi felhatalmazás alapján — felfüggesztette Jellachichot minden tisztességétől és elrendelte ellene a hűtlenségi és hazaárulást per megindítását, amelynek lefolytatásával Hrabovszky báró altábornagyot bízta meg. Jellachich ezzel a rendszabállyal mitsem törődött, sőt az ellen nyíltan tüntetve, június 4-én önhatalmúlág kihirdette a horvát tartományi gyűlés megtartását. Ezen a gyűlésen másnap mondta el báni beiktató beszédét, amelynek fenyegető éle volt Magyarország ellen. „Ha a magyarok a szlávökat elnyomni akarnák, tudják meg, mi készek vagyunk fegyverrel is bebizonyítani, hogy elmúltak

azok az idők, amidőn egyik nép a másik fölött uralkodhatik”, — mondotta többek között ebben a beszédben.

A beígért fegyveres fellépést igen hatásos szociális intézkedésekkel alapozta meg. Mindenekelőtt fölmentette a horvát községeket az úrbéri szolgálmatok alól; majd bizonyos jóindulatú elnézést gyakorolt azokkal a tömegekkel szemben, amelyek május vége felé a nem-horvát földesurakkal szemben erőszakosan léptek fel. Legjelentősebb volt azonban — a Frankfurter Zeitung egykorú jelentése szerint — az a tény, hogy földosztást ígért jutalmul mindazoknak a parasztnak, akik melléje csatlakoznak.

Június 10-én most már maga a király is „Szózatot” intéz a horvát néphez és a maga részéről is perbe fogatja Jellachichot, egyben leteszi báni hivataláról s megfosztja minden katonai tisztségétől is. Jellachich ezzel a királyi intézkedéssel sem törődik, hanem — mintha semmi sem történt volna — a horvátok egy küldöttségét vezeti öfelségéhez Innsbruckba. Igen jellemző, hogy Jellachich itt nyomban megérkezése után Ferenc Károly főherceg és neje, Zsófia főhercegné lakásán szállott meg! Vagyis a magyar király öccse és sógornője egy a király által perbe fogott egyént láttak maguknál vendégül. Az audiencia azzal kezdődött, hogy V. Ferdinánd tessék-lássék megszidta a volt bánt:

— Nyíltan meg kell vallanom, hogy az Ön ellenszegülése parancsaim iránt, engem mélyen sértett.

Nyomban az audiencia után azonban Zsófia főhercegné „kegyesen fogadta” Jellachichot. Ha akkoriban a mikrofon már fel lett volna találva, alighanem igen érdekes dolgokat lehetett volna ezen a főhercegnél fogadtatáson hallani. Tény az, hogy az innsbrucki tiroliak még aznap este — nyilván nem saját elhatározásukból — fáklyás zenét adtak Jellachichnak s a vele volt horvát küldöttségnek. Tíz nap múlva a király megbízta János főherceget, hogy közvetítsen Jellachich és a magyar kormány között. A főherceg ekkor levelet írt a volt-bánnak, s ebben a levélben „Kedves horvát bán”-nak szólította azt az embert, akit előzetesen már a nádor is s

aztán a király maga is letett a báni hivatalából, sőt aki ellen e percben is jogerősen folyt a hazaárulást és hűtlenségi per. A minisztérium megelégedett azzal, hogy a nádorral szemben megütközésének adjon kifejezést e sajtóságosan barátságos címzés fölött. Egy hónap múltán Bécsben 200 tisztből álló küldöttség üdvözli az éppen ott tartózkodó Jellachichot, aki most már annyira megerősödöttnek látta a helyzetét, hogy immár ő szabott feltételeket a magyar kormánnyal való tárgyalásra. Két főfeltétele az volt, hogy 1. a magyar pénz-, had- és külügyminisztérium az osztrák császári minisztériummal egyesíttessék (ez már előrevetett árnyéka az egy hónap múlva megjelenendő osztrák minisztériumi emlékiratnak s nyíltan elárulja a közös származási forrást), s 2. hogy a horvát nemzetiség és nyelv a magyar országgyűlésen a magyarral teljes jogegyenlőséget nyerjen. A magyar kormány kijelentette, hogy az első pont tárgyalásába nem mehet bele. Egyébként is — ezt közölte már pár nappal előbb István nádorral — „a korona ellen fellázadt alattvalót” nem ismerhet el egyenrangú tárgyalófélnek. Ellenben azt ajánlja, hogy utazzék le maga a nádor Horvátországba s világosítsa fel ott a horvátokat, hogy a magyar kormány szívesen elismeri a horvátoknak minden nemzeti jogát és szabadságát.

Jellachich pedig időközben rendületlenül folytatta hadi előkészületeit: tudjuk, a bécsi kormánytól is kapott több ízben pénzt (amit aztán a derék bécsi kormány a magyar kormányon akart behajtani!), de ezenkívül megkezdte magában Horvátországban is az adókvétést. Mindezen felül pedig már augusztus elején — mint említettük — sorkatonaságot is kapott Radetzkytól, ami aligha lett volna lehetséges a legfelsőbb hadúr beleegyezése nélkül!

Augusztus utolsó napján jelent meg aztán a királynak nyomtatott kiáltványa a horvát néphez (amelynek hitelességét a magyar kormány tudvalevően eleinte kétségbe vonta), szeptember 4-én pedig kiadta V. Ferdinánd azt a kéziratát, amellyel Jellachichot teljesen rehabilitálta s visszahelyezte minden hivatalába és méltóságába. Már egy hét múlva kiadta

Jellachich „a magyar nemzetihez” címzett kiáltványát, amelyben a magyarokat „testvéreknek” hirdeti, felszólítja Őket, hogy fogadják az ő csapatait szívélyesen, miután azok nem a magyar nép, hanem kizáróan csak a magyar miniszterek ellen indulnak. (Amióta Metternich ezt a kitűnő formulát a Napóleon elleni háborúban feltalálta, azóta úgy látszik nagy keletje van minden háborúságban: gondoljunk csak Wilson jegyzékeire!)

S ugyanezen a napon, szeptember 10-én jelent meg Jellachich hadüzenete is. „Egy elbizakodott, önző párt” — mondja ez a kiáltvány — „a magyar korona alatt lévő idegen nemzetek szolgaságára és elnyomására törekedett” s ez a törekvés végül az egységes összbirodalomtól való elszakadásra vezetett. „Mi egy egységes, hatalmas Ausztriát akarunk, s ennek előfeltételül a had-, pénz- és külügyek minisztériumának Bécsben való összpontosítását”. „Miután azonban a magyar minisztérium megmarad különszakadási törekvéseinél, vagyis a szép monarchia felbomlását akarja előidézni, ennél fogva a kötelesség és a becsület azt parancsolja, hogy merjük a legvégsőt és ragadjunk fegyvert!”

Aki ezt a Jellachich-féle játszmát figyelmesen végigkíséri, ha végiggondolja a dolgokat, kénytelen beismerni, hogy a dinasztia joggal bűnhődött 1918 végén birodalmának felosztásával. Hetven évvel elébb megkezdett egy folyamatot a dinasztia, amely folyamat aztán végül is őt magát merítette el. Saját dinasztikus, autokratikus érdekei szolgálatában felébrésztette a nemzeti autarchia gondolatát s ezt a varázsinast többé nem tudta seprővé visszaváltoztatni. Jellachich két feltételt szabott; az egyik a saját nemzeti jogainak kihangsúlyozása volt, ezeknek teljesítésébe a magyar kormány a legnagyobb készséggel belement; a másik azonban a bécsi hegemónia visszaállítása, amelyért hajlandó volt — nacionalista jelszavak alatt — a délszláv népek vérét is önteni. Ebbe a feltételbe a magyar kormány — öngyilkosság nélkül — nem mehetett bele.

A dinasztíának akkor sikerült úgy a horvát, mint a szerb

népet a saját dinasztikus érdekei mellett megnyergelnie. A szerbek hamarosan rájöttek, minő kétszínű játékot játszik velök Bécs, s ekkor aztán — persze már későn — otthagyták Jellachichnak, a „nemzeti hősnek” táborát; a horvátok viszont, akiknek hazája a monarchia határain belül esett, nem tudtak Bécs ellen fordulni. El kellett tűrniök, hogy Jellachich majd egy könnyed kézlegyintéssel intézze el nemzeti autonómiát igénylő követeléseiket...

Egy nappal Jellachich kiáltványának megjelenése után, 48 szeptember 11-én, az osztrák hadvezér és „horvát bán” mintegy 50.000 főre tehető csapatai élén betört Magyarország földjére!

A HORVÁTOK

Ezt a „hivatalos” hadjáratot természetesen már egyéb gerilla-megmozdulások is megelőzték, amelyeket most szintén röviden át kell tekintenünk, miután ezek jelentették a magyar honvédelem számára azt az acélfüldőt, amely aztán az egy esztendeig tartó szabadságharcra megerősítette a magyar népet.

A hadjárat politikai előkészítése a zágrábi tartománygyűlésen folyt, amely már július 6-án kiáltványt intézett a horvát-szlavón nemzethez az „idegen uralom”, t. i. a magyarok ellen. Ne higgyen a magyarok ígéreteinek, hanem csakis a „dicső bánnak”. Ekkor — június 19 óta — tudvalevőleg már János főherceget, V. Ferdinándnak az osztrák tartományokra kinevezett helytartóját bízta meg a király a magyarok és a délszlavok között való közvetítéssel. Július 10-én a zágrábi tartományi gyűlés 11 pontba foglalta azokat a feltételeket, amelyek mellett János főherceg közben jötté vei a magyarokkal kiegyezni hajlandó. Az első feltétel a bán ellen szóló június 10-i interdiktum visszavonása volt. A 3. pont a tartománygyűlésnek és a szerb szkupstinának elismerését kívánta. Ha ezeket a pontokat a magyar kormány el is fogadta volna, még mindig hátra volt a 6. pont, amely kimondottan magán viselte az udvartól való származásának bélyegét. Ebben ugyanis

a zágrábi gyűlés kijelentette, hogy „miután a magyar minisztérium főhatóságát el nem ismerik, azért a kapcsolt részekbeli katonaság, a bán útján, közvetlenül az osztrák minisztérium rendelkezése alatt álljon”. Ezt a pontot már csak kiegészítette a 7-ik, amely azt kívánta, hogy János főherceg — tehát az osztrák császári helytartó, s ne a magyar nádor — legyen a kapocs a bán és az uralkodó között s az eszközöljön ki megerősítést a bán által foganatosítandó kinevezésekhez. Ezen az elejétől végig minden ízében ausztrófil okiraton megérzik, hogy szerzői nem annyira horvát érdekeket, mint inkább az összmonarchia szempontjait tartották szem előtt. Azt viszont meg kell hagyni ennek a gyűlésnek, hogy népies propaganda terén nagy szolgálatokat tett a délszláv népek: már június 21-én elhatározta a földosztást a szerb parasztok javára, három hét múlva pedig felhatalmazta Jellachichot, hogy a nép terhei könnyítésére 1,000.000 forint kölcsönt vehessen fel.

A SZERBEK

A monarchiabeli szerbek élén Rajacsics József karlócai érsek állott, míg a szerbiai szerbek élén hat év óta az ausztrófil Karagyorgye fia, Sándor fejedelem állott, aki népe felszabadítását a török főhatóság alól a bécsi kormánytól várta s ezért iparkodott annak kedvében járni. István nádor-főherceg már május 17-én kifejezte rosszaságát Rajacsics érsekkel szemben a szerb nemzeti kongresszusnak önhatalmú összehívásáért, amire aztán az érsek erősen kihívó hangú levélben felelt a főhercegnek. Augusztus elején aztán Eötvös kultuszminiszter felfüggesztette Rajacsicsot érseki hivatalától, amire a bécsi udvartól azt az elégtételt kapta, hogy pátriárkái méltósággal ruházták fel. Rajacsics ugyan Supiikác István ezredest választatta meg szerb vajdává, de azért nemzete politikai vezetését annál is inkább a saját kezében tartotta, mert Suplikác hirtelen elhunyt.

A szerbek és magyarok között az ellenségeskedések már

június elején ütöttek ki, mégpedig az óbecsei és nagykikindai zavargások idején, amelyek — mint láttuk — nem is annyira nacionalista, mint inkább szociális megmozdulások voltak (hiszen a zavargók éppen szerb nemzetiségű tisztviselőket gyilkoltak le.) Az osztrák sorkatonaság akkor kissé túlzott eréllyel járt el a zavargókkal szemben, akik közül 110-et elfogtak és kikötöttek. Sztratimirovics György, volt császári huszárhadnagy, aki ezidőben a szerb gerillacsapatok fővezére volt, a szerb nemzethez június 3-án intézett kiáltványában hivatkozik is erre az oktalan kegyetlenkedésre: „nehogy titeket is felakasszanak és kínozzanak...” Öt nap múlva a szerbek már három táborban vonultak fel, míg velök szemben a magyar oldalon 6000 sorkatona állott. A sorkatonaság vezetői azonban ahelyett, hogy centrális támadást intéztek volna a szerb erők ellen, a katonákat szerte osztották az egyes községek védelmére. Olyan hiba volt ez, amely keservesen megbosszulta magát, mert ennek következtében a felkelők zavartalanul gyűjthették fel erőiket, holott ellenkező esetben talán már csírájában sikerült volna az egész mozgalmat elfojtani. Június 11-én a délvidékre katonai főparancsnokká kinevezett Hrabovszky báró altábornagy felhívja a magyarországi szerbek főodborát, segítsen a maga részéről is a nép lecsitításában. A gyűlés kijelenti, hogy semmiféle nyugtalanságokról nem tud; ellenben ugyanakkor panaszirattal fordul V. Ferdinándhoz, mint császárhoz, Hrabovszky ellen. Hrabovszky már másnap fegyveresen megtámadja a szerb mozgalom főfőszékét, Rajacsics érsek székhelyét, Karlócat. Ez volt a magyar forradalom első fegyverténye, s nyomában kitört az egész délvidéken a fegyveres fölkelés. Már három nap múlva — mint utólag kiderült: a belgrádi osztrák konzul toborzása alapján — átjött Belgrádból 10-12.000 főnyi szerb gerillacsapat; s amikor a magyar kormány ez ellen a szerb kormánynál tiltakozását jelentette be, akkor Karagyorgyevics Sándor ausztrofil kormánya kijelentette, hogy sajnálja, nem áll módjában ezeknek a felkelőknek a Dunán való átkelését megakadályoznia. Tíz nap múlva Hrabovszky főparancsnok

újabb hibát követett el: a karlovici fődborral belement egy tíznapos fegyverszünetbe, addig, amíg majd Jellachich visszaérkezik Innsbruckból. Ez alatt a szerbek fegyveres szervekedése természetesen csak még erősebben folyt. S most aztán — július 11 és szept. 2 között — másfél hónap alatt 13 véres gerillaütközet zajlott le Versecen, Szenttamásnál, Perlaszon, Földvárnál, Fej ér templomnál, Szőregen, Temerinnél és Turiánál. Magyar részről részben a sorkatonaság, részben pedig pesti és kun nemzetőrök vettek ezekben a csatákban részt. Mérlegük nem volt a magyarokra kedvező, mert végül *is* Sztratimirovicznak sikerült az erős péterváradai várat a szeged-szabadkai vonaltól elvágnia s ezzel a ferencsatornai és a tiszai vonal felé az út az ellenség számára szabaddá vált.

A balsiker nem a magyar katonák és nemzetőrök hősiségén múltott — bár bizonyos bajok itt is jelentkeztek —, hanem a főként osztrákokból álló fővezérlét rejtélyes magatartásán, amelyet már akkor sem tudtak a mieink más szóval, mint „árulással” jellemezni. Megtörtént pl. olyan eset, hogy Blomberg ezredes a maga sorkatonákból álló ezredét a negyedik fejrtemplomi ütközet idején nyugodtan pihentette a várostól mindössze egy órányira fekvő táborában s esze ágában sem volt a mieink oldalán beavatkozni. A császári udvar „kétszínű” magatartása mellett az osztrák főtiszteknek ilyen „semleges” magatartását nem lehet csodálnunk, amint hogy utóbb mindinkább fel is szaporodtak az ilyes esetek. A szerb-osztrák összjátékra a legjellemzőbb az a zászló, amelyet a mieink a versed harc alkalmával zsákmányoltak: ennek a zászlónak a rúdján volt egy rúgó, amelynek segítségével a lobogót tetszés szerint lehetett egy pillanat alatt változtatni — szerb, vagy osztrák színűvé! Az is jellemző, hogy a bródvidéki granicsárok között — akik névleg a magyar hadügyminiszter főhatósága alá tartoztak volna — már augusztus elsején széltében beszéltek, hogy pár hét multán Magyarországot egyszerre nyolc oldalról fogják a császáriak megtámadni s e támadásban a határőrvidék katonasága viszi majd a főszerepet.

A RUMÉNEK

Erdélyben Urban Károly császári alezredesre várt a magyarellenes hangulat megszervezése: szeptember 4-én Naszódon maga köré gyűjti a 2. számú, főként ruménekből álló ezred tisztikarát s ennek élén kijelenti, hogy ezennel felmondja az engedelmességet a magyar kormánynak. Másnap újabb rumén nemzetgyűlés Balázsfalván, amely ünnepélyes óvást emel Erdélynek Magyarországgal való uniója ellen, s egyben megbízza a vezető komitét, alapítsa meg Nagyromániát Erdély bevonásával.

A SZÁSZOK

A szászok részéről — a ruménekkal együtt — már június 17-én járt egy küldöttség Innsbruckban V. Ferdinándnál, hogy az unió ellen tiltakozzék. A király akkor alkotmányosan korrekt válaszban utasította vissza követeléseiket. A rákövetkező hónapokban azonban mind erőteljesebb agitációt kezdett a bécsi udvar a szászok között is, aminek eredménye az volt, hogy szeptember 6-án Nagyszebenben kerekén megtagadták a magyar kormánynak katonaillesítési jogát, a másnapi brassói kerületi ülésen pedig egyenesen kijelentették, hogy többé egyáltalán nem ismerik el a magyar kormány hatóságát.

A SZLOVÁKOK

Északon már májustól kezdve folyt a magyarellenes agitáció: széltében terjesztették a prágai kiáltványt, sőt Liptószentmiklóson szlovák nemzeti gyűlést is tartottak, amelyen elhatározták, hogy „a legitimitás és a törvényes rend érdekében egy külön, katonailag vezetett önkéntescsapatot szerveznek az osztrák kormány részére”.

A magyarországi idegenajkú népek e mozgalmaiban tehát a közös császári forrás mindenütt pontosan kimutatható s ha hetven év múltán a monarchia széthullott, akkor azt elsősor-

ban Zsófia és az udvari párt 48-i agitációjának tudhatja be a dinasztia, mert ekkor szabadította fel elsősorban „legális formák között” a nacionalista szenvedélyeket!

Fel kell már most a kérdést tennünk, hogy a magyar kormánynak e nyilvánvalóan Bécsből, központilag szervezett fegyveres felkelésekkel szemben — ahol mindenütt, még a monarchián kívüli szerbeknél is, osztrák főtisztek irányították a fegyvertényeket — minő erőhatalmi eszközök állottak a rendelkezésére?

A MAGYAR KORMÁNY FEGYVERES ERŐI

A forradalomnak ebben a szakában négyfajta katonai alakulattal számolhatott a kormány. Az első, mert már fegyverben s így kéznél lévő eszköz a sorkatonaság volt (vagy talán inkább: lehetett volna), amely királyi parancs következtében papíron a magyar hadügyminiszter rendelkezése alá tartozott. A második: a márciusi napokban országsszerte szervezett nemzetőrség volt: eleinte tisztán a belső rend fenntartására hamarjában szervezett alakulat, amelynek tagjai csak bizonyos rövid időre — egy-két hétre — vállalkoztak önként fegyveres szolgálatra, elébb csak a saját törvényhatóságuk határain belül, később azokon kívül is. E nemzetőrség kiegészítéséül a harcok fellobbanásával „önkéntes nemzetőri csapatok” formálódtak: a majdani honvédség törzse; az utóbbival együtt a harmadik fajta fegyveres formációnak nevezhetjük. A negyedik fajtát a népfelkelés — a levée-en-masse — adta, amelyet fegyveresnek csak annyiban nevezhetünk, hogy kaszátkapát fogott s azzal iparkodott bizonyos gerillaszolgálatokat teljesíteni.

A CSÁSZÁRI SORKATONASÁG

A sorkatonasággal mindvégig sok baj volt. Mindenekelőtt a legnagyobb baj az volt, hogy a Magyarországon fekvő ezredek — az udvar rég bevált *divide et impera*-elvénél fogva —

idegeneredetű népekből rekrutálódtak, míg a magyar ezredek az osztrák külföldön teljesítettek szolgálatot. A magyar kormány ugyan, mint láttuk, hivatalba lépése első napjától fogva követelte a magyar ezredek repatriálását, de semmi sikerrel. A külföldön „fekvő” magyar fiúk komolyan vették a magyar országgyűlés hívó szövegét, s közülök a galíciai Mariampolban állomásozó Württemberg-huszároknak Lenkei János százados parancsnoksága alatt álló 2. százada volt az első, amely éjnek idején megszökött a garnizonjából, tisztjeit magával hozta s a Dnyeszteren átúsztatva Máramarosszigeten keresztül hazatért május 28-án. Mészáros hadügyminisztert igen kínos helyzetbe hozta ez az önkényes távozás. Elvégre a császárkirály tisztje volt ő is, aki esküt tett legfőbb hadurának. Ezért június 6-án szigorú parancsot tett közzé, amelyben „mély fájdalommal tette közhírré”, hogy ez a század „talán túlbuzgó hazafiságból” elhagyta a garnizonját. „Kénytelen vagyok állásomnál fogva e tény fölött rosszalásomat kifejezni; hadi bizottságot neveztem ki magyar főtiszttekből; a büntetésre nézve királyunk öfelsége határozatát fogjuk bevárni”.

A Lenkei-huszárok — mert az erőszakkal magukkal hozott kapitányuk után már csak így nevezték őket — inszubordinációja roppant népszerűséget szerzett nekik a magyar közvéleményben, amely nem osztotta Mészáros Lázár rosszalását. Persze ismét Petőfi az, aki ennek a hangulatnak kifejezést is ad:

*Itt a haza földén,
Hová vont szívetek,
Forró öleléssel
Üdvözlünk titeket,
Vitéz jó testvérek,
Üdvözlünk ezerszer . . . ,
Beszéljen akármit
A hadügyminiszter!*

Elgondolható, hogy ez a vers az amúgyis kínos helyzetben lévő minisztert nem érintette valami kellemesen. Petőfi ettől kezdve szálla volt a szemében s a szabadságharc folyama alatt még majd kínos incidensekre vezetett a keménykötésű katona és a fegyelmet nehezen tűrő poéta között.

Mészáros erélyes és katonás magatartásának azonban meg volt az az eredménye, hogy a legfőbb hadúr most már bátrabban ment bele abba, hogy a Magyarországon szállásoló egész katonaság fölött a parancsjogot a magyar hadügyminiszter kezébe tegye le. A sorkatonaság V. Ferdinánd parancsa következtében most egy ideig (Custozza előtt vagyunk!) híven is teljesítette kötelességét s az első tiszt, aki a magyar ügyért elesett, d'Orsay gróf dzsidáskapitány volt. A magyar hadügyminiszternek azonban rendkívül sok gondot okozott az, hogy honnan szerezzen magyar tiszteket legalább a felelős vezéri helyekre. így például Bechtold Fülöp báró altábornagyot azért kellett a déli hadszíntérre fővezérnek kineveznie, miután magyar származású tiszt erre a feladatra egyáltalán nem vállalkozott. Amikor Mészáros a tisztek között felhívást körözött, sokan még a származásukat is letagadták, mások egyáltalán nem válaszoltak a miniszter felhívására, a legtöbben pedig egyenesen magyarellenes érzelmeikről voltak ismeretesek s később csakugyan ellenünk is harcoltak. A tisztek ellenállása oly erős volt, hogy Bechtold báró a Patriot július 29-i jelentése szerint kénytelen volt tisztjeinek ezt a „beszédet” tartani:

— Uraim! Ügy hallom, hogy önök vonakodnak attól, hogy az ellenségre lövessenek. Jegyezze meg mindenki — a közembertől kezdve föl egészen Kolowrath ezredesig —, hogy minden faluban akad egy kötél és egy fa!

(Ez a beszéd négy nappal Custozza után hangzott el!)

Nemcsak tiszti körökben akadtak azonban ilyen konfliktusok. A legénységi állományúak között is több ízben törtek ki nemzeti ellentétek. Augusztus 10-én pl. a pesti Károlykaszárnyában (a mai Központi városházán) akadt egy csúnya ribillió. Itt közösen voltak osztrák és magyar katonák elszál-

lásolva. Az utóbbiaknál a forradalom óta a botozás is el volt tiltva, az osztrákoknál viszont még vígan botoztak. A mondott napon is nagy exekúció volt a laktanya udvarán, mire a magyar katonák lerohantak s félbeszakították az embertelen büntetést. Erre a napos osztrák tiszt fegyverbe parancsolta az ott lévő olasz ezredet, kölcsönös tűzharcra került a sor, amely csak akkor szűnt be, amikor a hadügyminiszter személyesen és egyedül be nem ment a kaszárnyába s le nem szerelte a szembenálló feleket.

Augusztus közepe táján Egressy Gábor *tett* a déli táborban néhány kínos felfedezést (amelyekről utóbb tudvalevőleg röpiratot írt, de ezt Hajnik Pál rendőrfőnök megcenzurázta). Felfedezései közé tartozott az is, hogy mindazok a tiszték (egy pár magyar érzelműnek a leszámításával), akik a Közlönyben „mint magukat kitüntettek, cifra dicséretiáddal halmoztatnak el”, rendszerint vagy ott sincsenek az illető ütközetekben, vagy pedig idejekorán eltűnnék onnan!

Július 25-e, a custozzai ütközet után, valószínűleg titkos utasítás következtében, teljesen megváltozik az eddig többé-kevésbé engedelmeskedő osztrák tiszték magatartása. Perczel Mór augusztus 21-én a képviselőház nyílt ülésén árulással vádolja meg a délvidéki hadsereg vezérét. A minisztérium a saját sérelmének tekinti a vádat, a Ház rosszalását fejezi ki miatta Perczellel szemben; Perczel azonban fenntartja vádjait ennek ellenére is és zsarnokságot vet a kormány szemére, amiért ilyen kérdésben is a bizalmi szempontot állítja a váddal szemben előtérbe, ahelyett, hogy megvizsgálná a tényállást. Perczel mellett csak Madarász László foglalt állást. Két hét múlva azonban, úgylátszik, alaposan megváltozhatott a kormány véleménye — amely ismét egyszer megkésve ismert fel olyan helyzetet, aminőt az ellenzéki emberek sokkal világosabban és jóval korábban láttak meg —, mert most már maga Kossuth az, aki Bechtold báró visszahívását követeli s helyébe magának a hadügyminiszternek, Mészárosnak a fővezérlettel való megbízását szorgalmazza. A kormány nézetváltozására nyilván nagy hatással lehetett

Szentkirályi Móric referátuma, aki augusztus 26-án „az események szellemével s némiképp múltjával is meghasonolva” került vissza a déli táborból, ahogy az egykorú tudósítás óvatosan megjegyzi.

Szentkirályi nyilván bizonyítékokat terjeszthetett a kormány elé arról: mennyire az orránál fogva vezette őt eddig a bécsi udvar, mert már két nap múltán Batthyányt és Deákot Bécsbe menesztik azzal a megbízással, bírják rá a királyt arra, parancsolja meg a Magyarországon lévő összes katonai parancsnokoknak, hogy engedelmeskedjenek a magyar kormánynak. Ez a páratlan naivitás annál is csodálatraméltóbb, mert hiszen a király ilyen értelmű parancsot már két és fél hónappal elébb kiadott! A hordó fenekét a délvidéki harcok szempontjából annyira fontos két vár dolga ütötte ki: Pétervárad parancsnokává a király a magyarérezelmű Hrabovszky helyébe Blagojevics granicsárezredest nevezte ki parancsnoknak; Eszéken pedig a vár tisztjei egyszerűen megtagadták a magyar csapatok bevonulását.

Erre határozta el magát aztán a magyar kormány a döntő cselekedetre; szeptember 11-én kimondotta az önálló magyar sorkatonaság szervezését és e célból felhívást intézett az osztrák lobogó alatt küzdő magyar katonákhoz, főként a tisztekhez és az altisztekhez, hogy — dupla fizetés mellett — jöjjenek át a magyar zászlók alá. Ez áthidalhatatlan szakadékot teremtett az udvar szándékai és a magyar politika között. Hiába próbálták aztán közel egy éven keresztül ezt a szakadékot azzal a fikcióval betömni, hogy elvégre a magyar zászlók alatt is ugyanazért a magyar királyért harcolnak, aki egyben osztrák császár: a császári sorkatonaság ettől fogva élesen szembenállot a magyar királyi haderővel.

A NEMZETŐRSÉG

A nemzetőrség olyan kispolgári vakparádának indult. Sajátmaga választotta tisztjei csinos formaruhákban parádeztak a főváros uccáin, egyszer-egyszer csapatosan vonultak

fel, ha például május 18-án a kormány mellett kellett bizalmi tüntetést megjátszani. Ellenben nagy megdöbbenést keltett a hatóságnak a nemzetőrséghez intézett rendelete, amely szerint — ha vést dobolnának — akkor minden nemzetőr tartozik fegyveresen megjelenni gyülekező helyén. Ilyen eset adódott például a Károly-kaszárnyabeli csetepaté alkalmával. Másnap aztán teli is voltak a lapok megfelelő viccekkel. Aminő pl. az Életképek-ben is megjelent:

— Hol volt ön a múlt éjjel — kérdi az egyik polgártárs a másiktól — a kaszárnya ostroma idején?

— Én biz ott voltam elejétől végig. Puska volt a kezemben.

Tovább folyik a terefere a két bugris között. Egyszerre csak a hős puskás-polgár inasa jelenik meg a színen, puskával a kezében.

— Itt a puskája, jó nagyuram, — ujjong az inas. — A múlt éjjel ott tetszett felejtetni a pincében, az ágy alatt!...

A délvidéki nyugtalanságok fokozódásával a nemzetőrökre is mind komolyabb és súlyosabb hivatás várakozott. Most már nemcsak a saját városukban kellett holmi segédrendőri munkát végezniök, hanem idegen vármegyék területére is elmenesztették őket s itt bizony már nemcsak a löportorony mellett kellett bakterkodni. Ezzel kapcsolatban szigorúbb katonai fegyelem alá is kerültek s szolgálatuk tartamát is az eredeti egy-két hétről minimális 10 hétre emelték fel. Ez július elején volt, augusztus elejére még jobban kitűnt, hogy a nemzetőri csapatok gyakori leváltása súlyos bajokat okoz a szolgálat ellátásában, ezért augusztus 13-án a kormány rendeletet adott ki, hogy ezután olyan nemzetőrökből álló haderőt kell teremteni, amely önkéntesen ajánlkozó egyénekből áll, de ezek viszont kötelezik magukat arra, hogy amíg csak a „harc” tart, fegyver alatt maradnak. Ez aztán már kevésbé tetszett a purgereknek, pláne, amikor rendszeres sorshúzás útján kezdték az egyes városok és megyék a rájuk szabott nemzetőri kontingenst kiállítani. Olvassuk is a Hazánkban, hogy a győriek ettől a sorshúzástól „jobban félnek, mint a kolerától”. S eleinte igen szép zsoldot is kaptak ezek az ön-

kéntes nemzetőrök. Ámde aztán egy szép napon újabb rendeletet adott ki a kormány a törvényhatóságoknak, hogy ott, ahol napi 8 krajcárnál nagyobb zsoldot ígértek a nemzetőröknek, ott ezt a túlósszeget majd csak a visszatéréskor fizessék ki a nemzetőröknek.

A pesti önkéntes nemzetőrök szervezését Földváry Lajos volt katonatiszt vette a kezébe, önkénteseivel eleinte sok baj volt. Amikor például Szolnokra érkeztek, ott szonika kijelentették a parancsnokuknak, hogy ők bizony kenyér és 8 krajcárnyi zsold mellett egy tapodtat sem mennek tovább. Földváry őrnagy csakugyan kénytelen volt Pestre visszatérni, hogy a kormánnyal elintézzze a követelésüket. Vajda János, a költő, egyébként szintén pesti önkéntes, Turia ostroma idején másfajta bajokról is panaszkodik: „A nemzetőrök általában rosszul viselik magukat”. Nem egyszer olvassunk a nemzetőrök futásáról is, pl. Tomasovácnál, ahol a szerbek az egész 1600 emberből álló torontáli nemzetőrsereget kergették meg.

Ilyen esetek aztán kissé rossz hírbe hozták nemzetőreinket, amiről az egykorú lapok viccovata tanúskodik. Az Életképekben olvassuk a következő jótanácsot (amely különben a világháborúban is újra aktuálissá vált, amikor a katonáknak azt ajánlották, hogy friss gránátölcserbe ugorjanak be: emberi számítás szerint a közeli percekben oda nem esik még egy golyó!). „Biztos recipe az ellen, hogy az embert golyó ne találja: amint meglátod, hogy valakit lelőttek, állj a helyére. Lefebre híres matematikus kiszámította, hogy 11.000:1-hez a valószínűség, hogy oda többet nem fognak löni”.

A Népelem pedig még gyanúsabb viccet közöl:

— Higyje el, Herr Vetter, most legjobb a vadkacsának és a snepfnek, — szól egy polgártárs a barátjához.

— És mi okból? — kérde az.

— Hát lássa azért, mert most minden puska a háborúba vitetvén, a vadkacsa és a snepf jóformán biztos lehet, hogy nem lőnek rá ...

A HONVÉDSÉG

A nemzetőrségnek kissé biedermeieres, nyárspolgári volta láttára a pesti Radikal Kör már április óta követelte, hogy a kormány állítson ki egy rendszeres mobilgárdát, amely tüzérséggel is fel legyen szerelve. Május közepén a kormány csakugyan el is rendelte ilyen állandó jellegű fegyveres erő toborzását. A toborzáson a magyar katonák és a nemzetőrök is részt vettek, s például a pesti izraeliták 100 embert állítottak ki ehhez a haderőhöz s egyben 10.000 forintnyi tőkét tettek le e 100 ember költségeinek fedezésére. A kormány a budai ruhatárban a határőrség számára készült tubákszínű posztót talált; ezt most lefoglalta s ettől kezdve lett a 48-as magyar katonák formaruhája ilyen színű. Fegyvert Belgiumból és Poroszországból rendelt a kormány, de csakhamar a pesti József-hengermalmot is berendezte fegyvergyár céljaira s itt éjjel-nappal 600 munkás foglalatzkodott puskaműveséssel.

Július elsejére az új katonaság már kivonulhatott a Vérmezőre, ahol a tisztikart a Gotterhalte hangjai fogadták, de utána nyomban felcsattant a Rákóczi-induló is. Az új katonaság itt felesküdt az alkotmányra. Június 8-ára már annyian jelentkeztek a pesti zászlóaljhoz, hogy a 2000-re kontemplált létszám betelt s Mészáros hadügyminiszter beszüntette a további toborzást Budapesten. Az önkéntes haderő céljaira pénzgyűjtés is folyt: Budapesten június 6-ig 21.146 forint ajándékpénz és 15.052 forint kölcsön gyűlt össze.

Ennek a katonaságnak eddig nem volt külön neve. Július 27-én azonban Kiss Károly százados azt ajánlotta, nevezzék el az új haderőt Kisfaludy Károly „Az élet korai” c. versében használt szó után honvédének. A szó napok alatt beivódott a köztudatba s ettől kezdve nemcsak az önkéntes magyar haderőt, hanem az osztrákoktól hozzánk átpártolt csapatokat is honvéd-néven nevezték. Az új fogalom augusztus 16-án nyert törvényesítést, amikor Mészáros hadügyminiszter a képviselőházhoz benyújtotta az újoncállítási törvény-

javaslatot, 200.000 főnyi rendes „honvéd”-katonaság szervezésére, ahol is a szolgálát ideje hat év, a hadfiak nem toborzás, hanem sorozás útján regrutálódnak; de a papok és a családok egyetlen fiai nem tartoznak sor alá jelentkezni. Az újoncok magyar vezényletet és nemzeti színű jelvényeket kapnak, szemben a sorkatonasággal, ahol megmarad a régi osztrák rend.

Ettől fogva a régibb „önkéntes” katonák becsülete nagyon megcsappant. Petőfi István panaszkodik is az öccsének írott levelében: „az úrfomák lenézik az önkéntes katonát. Azt hiszik, holmi csavargó miegymás... Azt is megkívánnók, hogy kissé udvariasabban bánjanak velünk... Szállásaink igen rosszak, holott Veszprémben jobb helyekre is szállásolhatnának bennünket...”

Kellemes kiegészítést kapott különben az új honvédsereg augusztus 24-én, amikor Pesten markotányosnőket kezdtek a hadsereghez toborozni. 300 ilyen nőt kerestek. „Már sokan csaptak fel, s tábori öltözetben, hordócskákkal hószín vállukon, járkálnak a fővárosban”. Kitűnően egészítette ki ezt a színdús képet az új pesti gyalogvadászcsapat formaruhája: sötétzöld zeke, vörös gallér és búzavirágszínű pantalló, — így sétálgattak a pesti utcákon s a nyalka legények nem igen sejtették, hogy ez a kissé operettszerű kezdet minő hamar csap át egy véres sorstragédiába ...

A NÉPFÖLKELÉS

Ennek a tragédiának a főszereplője pedig maga a nép volt s szerepköre a népfölkelés, amely újra és újra megismételt hullámokban özönlött a veszélyeztetett határookra, hogy primitív fegyverével, a kaszával kezében vesse magát két nagyhatalom és három szomszédnép fenyegető halálos-ölelése elébe.

Az első ilyen fölkelést Szemere belügyminiszter hirdette ki a déli megyékben és a Duna—Tisza-közén június 13-án. „Mindenki, aki elbírja, fogjon fegyvert!”, szólott a kiáltvány

s az egyes megyéket arra kötelezte, hogy 2—4000 embert állítsanak ki a maguk költségén s lássák el őket fegyverrel, vagy legalább is kiegyenesített kaszával. Másnapra már maga a kormány kezdett — az 1830-iki lengyel felkelés mintájára — ilyen kiegyenesített kaszákat gyártatni.

Aminő, csodával határos, halálmegvetéssel harcolt ez a nép a szabadságharc további folyamán — egy világ bámulata kísérette ezt az apokaliptikus harcot —, annyira őszintén be kell azt is vallanunk, hogy bizony eleinte nehezen szánta rá magát a véráldozatra. Aminek igen egyszerű és könnyen megtalálható oka volt: az úrbériség, a földkérdés s a feudalizmus többi maradványainak rendezetlen volta. Az egykorú források — közöttük igen jelentős kortanúk is — egyhangúan bizonyítják ezt a tényt, amely előtt szemet hunynunk struccmadár-politika lenne.

Táncsics újságja már május 21-én írja:

— Minden józan ember átlátja, hogy e kettő: nemzet-
őrség és robot össze nem fér. Aki még most is úr dolgára
menni kényszerítették: az nem fog fegyvert ragadni, nem fog
a nemzetőrségbe állani.

Június 12-én írják Fenteléről ugyanennek a lapnak:

— Majd akkor leszünk katonák, ha a földeket elosztják,
addig menjenek az urak.

A Budapesti Híradó június 21-én panaszolja, hogy „Tolna megyében sok békétlenkedésre ad okot az úrbéri viszonyoknak sokáig függőben való tartása. A megyében toborzanak ugyan, de a részvét és lelkesedés, főként a német községeknél nem igen nyilatkozik, sőt vannak magyar faluk is, ahová nem engedik be a toborzókat”.

Táncsics újságjában írja június 25-én egy bihari levelező:

— A vagyonosak, gazdagok fülöket sem billentik avégre,
hogy a nemzetőrségbe állani szándékoznának.

Július 2-án már Arany János is panaszodik a kormány lapjában, a Nép Barátjában:

— A bolond nép nagyon okosat akar mondani és így
szól: Mit nekem a haza? Van nekem mire költenem. Nem

vagyok bolond, hogy potomra kivessem a pénzemet: ótal-mazza magát a haza, ahogy tudja; én bizony sem főbe nem veretem magamat érte, sem a tőkepénzemet miatta meg nem hiányosítom.

A Pesti Hírlapnak július 4-én írják Fehérmegyéből:

— A nemzetőrségi zászló alá sok helyiségeink nem akarnak fölesküdni azon okból, mert náluk a tagosítás, rendezés még nem történt meg.

Ugyanezen lap július 11-iki számában Kemény Zsigmond azt tanácsolja, hogy a szerződéses tartozásoknak és a királyi kisebb haszonvételeknek az örökváltságba való belevonásával nyerjék meg a népet a nemzeti ügynek. — Ugyanez a lap-szám hirdeti, hogy „most két nagy kérdés megoldása van szőnyegen: a nemzetiségek és a tulajdon”, s ezek elválaszt-hatatlanok a fegyverkezés kérdésétől.

Vas Gereben, a Nép Barátja szerkesztője, lapjának augusz-tus 8-iki számában „fekete levest” ad néhány ötvenévi polgártársnak, akik csak úgy akarnak katonát adni, ha gróf Viczay is annyit ad, ahány féltelek kerül ki minden jószágából.

Arany János augusztus 12-én magánlevélben írja:

— De terjedjen el csak a nép között oly lap, mely őt a politikába a napi események hű közlése által, mintegy praktice belevezesse, azonnal fel fog lángolni romlatlan keblében a hazaszeretet s nem keilend őt bottal kényszeríteni a hon védelmére.

A Munkások Újsága augusztus 13-án közli a siklósi választókerület levelét:

—... A képviselők mégsem végeztek egyebet, hanem hogy katonát adjunk s fizessünk; de hogy miért adjuk a katonát s miért fizessünk, arról még eddig egy szót sem szólottak. Azt mondják ugyan: a haza veszedelemben van. De hogy kié az a haza, vagy hogy mit tarthatunk magunkénak mi, kik Magyarországnak népei vagyunk, micsoda javadal-makban részesülünk, — arról úgylátszik kerülik kendtek a

beszédet... Bizony higyjék el kendtek, sokan gondolkoznak úgy közülünk, hogy aligha jobb nem volna a horvátok mellé állani...

(E levél magyarázatja az, hogy a Frankfurter Zeitung-nak már két nappal korábban kelt jelentése szerint Jellachich e hetekben állandóan agitáló úton volt s azzal tüzelte a népet a fegyverfogásra, hogy hadiszolgálatuk jutalmául a földesurak jószágait fogja köztük felosztani.)

Augusztus 25-én megint a kormány lapja, a Nép Barátja közli az öszönyi panaszt:

— Azt beszéli bíró létire, hogy majd meglátja ő, ki viszi őt az udvarából katonának; eleget oltalmazta már a parasztság a hazát...

Ugyanezen a napon Kossuth Hírlapja is felpanaszolja, hogy a nép kivonja magát a nemzetörség alól s ezt mondja: „Ha az urak kikötöttek a királlyal, menjenek ők a rácok ellen”.

Az Alföldi Hírlap augusztus 30-án írja:

— Ha végignézzük az önkéntes nemzetőrökül ajánlkozottak névsorát, szomorodva kell tapasztalnunk, hogy a magukat kiválólag az isten választott debreceni nagyreményű polgáraiul hívő pirosposgás, marciális kinézésű, zsíros civisek s ezek származékai, s főképp a földművesek közül ajánlkozott a legkevesebb. Fájdalom!

Egyenesen megdöbbenő az az adattömeg, amelyet Békés megyéből gyűjtött fel Oláh György, a megye historiográfusa, ismert munkájában (Békés vármegye története, I. kötet, 93, 187-191, 194-195, 198-203, 263-264, 273-274, 276-277, 284-285, 295, 353-354, 390-391, stb.), ahol ezenkívül megrendítő részleteket találunk arról is, minő szörnyű állapotban engedték ki a harctérre a mégis fegyverre kelt népet. Máriássy János őrnagy, a megyei ellenállás szervezője, megható kérelemmel fordul a megye közönségéhez: legalább nadrággal lássák el a bevonultakat, akiket az úribb módú, másunnan jött nemzetőrök „gatyás, mezítlásos vitézeknek”

csúfolnak, amiből aztán véres összeütközés is támad. A megyének nincsen pénze. A hatóság a megye nagybirtokosaihoz fordul, nem ajándékért, csak azért, hogy előlegezze a nemzetvédelem és a népfölkelés céljára a jövő évi adóját. „A felhívásnak nem nagy eredménye lett, mert Wenckheim József grófon, aki 1200 forintot, és Károlyi Lajos grófon, aki 373 forint 30 krajcárt fizetett le, mások úgylátszik mitsem fizettek.”

A Kossuth Hírlapja augusztus 25-iki száma Dobos Jánostól hosszabb cikket közöl:

— E hó elején megérkezett a felkelési parancs, az induló megriadt. E nép nem mozdult, leült a földre: rossz irányú gyávaságból nem kelt föl a riadóra. Eljöttek a férfiak, kik érte áldozatokat tettek, kérték, unszolták, hogy keljen fel a szabad hon védelmére, s e nép sarokba vonva magát, kevés kivétellel fogát csattogtatá legjobb barátira... Megérkezett végre a honvédsereget gyűjtő küldöttség, eleinte teljes számban, végre egyetlen egy esküdtig lefogyva. Mondhatom, sok helyen nagy bajjal ki bírta vasalni a kívánt mennyiséget, sok helyen még máig is otthon bujkálnak vagy kocsmáznak a honvédó bajnokok. Pest, az országgyűlés helye tövében!

Látjuk, a népnek ezt a könnyen veszedelmessé válható, csüggeteg hangulatát néhányan, írók, lelkük érzékeny membránján felfogták: Arany, Táncsics, Vas Gereben, Kemény Zsigmond tollából fel-felsikolt az aggodalom, hogy a márciusi országgyűlés által megszabottált, az új nemzetgyűlés által elhanyagolt földkérdés egykönnyen végzetévé válhatik a nemzetnek. Elgondolható, hogy újra Petőfi az, akinek ajkáról a legriasztóbban hördül fel az új menetekel:

*Haloványul a gyáva szavamra . . . dalom
Viharodnak előjele, forradalom!*

*Szomorúk az idők, a napok feketék,
Odahagytak atyáid', o nemzet, o nép!*

*Csak azért szakítod le bilincseidet,
Hogy újabb, nehezebb vas eméssze kezed.*

*Födi még beteg arcod az egykori por,
S íme sorsod újonnan a porba tipor.*

*Nem a sors, nem a sors, de saját fiaid
Akaratja, mi újra lealacsonyít.*

*Ez a vétek, amily cudar és iszonyú,
Iszonyúbb legyen érte az égi bosszú! . . .*

A kormány az egyszer már nagynehezen nyugvópontra juttatott jobbgykérdést nem óhajtotta újra felkavarni (az úrbériség megváltásának kérdése körül úgysis lesz majd még elég baja-gondja), s különben is egyelőre minden ideg-erejét az udvarnak immár egészen szemérmetlen nyíltsággal képviselt támadópolitikája, s ezzel kapcsolatban új külpolitikai orientációk keresése foglalta le.

AZ OLASZ KÉRDÉS

A legközelebb esett volna az amúgyis fegyverben álló, szabadságukért a magyarokkal egyformán küzdő olaszokkal való összefogás. Ezt a lehetőséget — amely pedig még az orosz beavatkozás előtt kettős harapófogóba szorította volna a bécsi udvart — a magyar kormány elszalasztottá néhány semmitévő királyi kézirat kedvéért. A magyar kormány a bécsi udvarnak fegyveres támogatást adott az olasz szabadságharc ellenében s ennek fejében kapott V. Ferdinándtól legkegyelmesebb leiratot a három kormánytárca (had-, pénz-, külügy) dolgában, amelyeket pár hét múlva megkontrázott az osztrák kormány hírhedt „emlékirata”; kapott a királytól leiratot, amely a magyarországi haderőket a magyar hadügy-

miniszter rendelkezése alá bocsátotta, — ugyanakkor azonban titkos parancsok mentek szét ezekhez a haderőkhöz, amelyekkel eleve érvénytelenítették a nyíltan kiadandó legfelsőbb engedélyt; kapott őfelségétől egy Jellachichot súlyosan elítélő kéziratot, amelyet ugyanaz a király néhány nap múlva sajnálkozó „oppardonnal” vont vissza. S mindé kitűnő kéziratokkal szemben odadobta az olasz szabadságharc átfogó erejében rejlő lehetőséget: a custozzai ütközet és Milano újra visszafoglalása után persze immár tisztán láthatta a kormány, minő suta politikát követett eddig, s Kossuthnak meg kellett állapítania, minő igazságtalan volt az ellenzékkel szemben, amikor az olasz kérdésben elfoglalt álláspontjuk miatt olyan gúnyos fennsőbbiséggel leckéztette meg őket. (Vörösmarty-nak is el kellett most már ismerje, hogy mégis csak Petőfinék *volt igaza, azzal a bizonyos babér-versezettel!*)

A bekövetkezett hangulatváltozást a Március Tizenötödike augusztus 20-iki száma pompásan jellemzi:

— Milano elveszése óta a pestiek egy része ugyancsak szemére húzza kalapját, elfütyöréshi a legszomorúbb csárdást, szorongva fülel az esténként érkező hírekre, káromkodik... s bizalmat szavazva a minisztériumnak így kiált föl: Oda vagyunk!

Azzal szemben, hogy az udvarnak katonát ajánlottunk fel az olaszok ellen, igen gyöngye ellenszolgáltatás volt a nemzetgyűlés részéről, hogy a királyhoz intézett július 22-iki feliratában ezt a kívánságát fejezte ki: „örömmel nyújtandunk segédkezet felségednek oly béke megkötésére, amely egyrészt a trón méltóságának, másrészt az alkotmányos szabadságnak s az olasz nemzet méltányos kívánatainak megfeleljen”. Bécsben alighanem jót mulattak ezen a platói óhajtáson s azt gondolták magukban, hogy csak bánjanak el a magyar katonaság segítségével az olaszokkal, akkor nem igen jut majd többbe a magyar nemzetgyűlés abba a helyzetbe, hogy bármiféle „segédkezet” nyújtson őfelségének holmi „alkotmányos szabadságok” kivívására ...

AZ OROSZ VESZEDELEM

Észak felől is mind komorabb felleggel fenyegetett az orosz veszedelem. A budai Bagó-nyomda már június elején kiadott egy röpiratot, amelyben a közlő muszka támadásra mutatott rá. Igen jellemző a kor hiányos alkotmányos érzékére az, hogy éppen ellenzéki lap, a Március Tizenötödike volt az, amely szükségesnek tartotta a 4 krajcárért árusított és a nép által szertekapkodott „ponyvairodalomra” a kormány figyelmét felhívni. Mégis csak furcsa világ az, ahol ellenzéki sajtószerv követel hatósági beavatkozást a gondolat szabadsága ellen! Lengyelországból azonban rövidesen konkrétebb hírek is beigazolták a feljelentett „ponyvairodalom” helyes sejtését: augusztus közepén már jó forrásból jelenti a Frankfurter Zeitung, hogy Varsó körül 40.000 embert koncentrált az orosz cár, s hogy az egész lengyel királyságban két hadtest áll készenlétben 100.000 emberrel. Az Ellenőr riadtan közvetíti a híreket s hozzáfűzi:

— Polgártársak, vihar közeledik, imádkozzunk!

A NÉMET ORIENTÁCIÓ

E fenyegető veszedelemmel szemben a kormány a német-birodalmi gyűléstől szeretett volna támogatást szerezni. Hogy ez a német orientáció már eleve is minő helytelen vágányon haladt, azt egy május 8-iki pesti lap jelentésből látjuk, amely arról számol be, hogy a Pest-Budai Német Egylet (Deutscher Verein) a német államszövetséghez való csatlakozásról tárgyal és egyúttal — német magisztrátusról álmodik a magyar fővárosban! A német Ostraumnak ezen jóelőre vetett árnyékában a magyar kormány arról is megfeledkezett a tervezett német szövetségi tárgyalások elgondolása közepette, hogy hiszen a frankfurti parlamenttel való összefogás egyben nyílt kihívást jelent a Bécs irányában ezideig olyannyira hangoztatott lojalitással szemben. Hiszen Frankfurt törekvése éppen

arra irányult, hogy V. Ferdinánd birodalmát is beleolvassza a nagynémet egységbe. Sőt Kossuth, aki ekkor még V. Ferdinánd minisztere volt, a nemzetgyűlés nyílt ülésén az egész kormány nevében jelentette ki, hogy „az osztrák kormány ne számítson Magyarország támogatására, ha a német egység kérdése fölött háborúba keverednék”.

Batthyány most már, persze teljesen megkésve, felismeri a magyar kormány végzetes balfogását az olasz kérdésben s amikor augusztus 18-án útjára bocsátja Szalay Lászlót, a magyar kormánynak Frankfurtba menesztett követét, így magyarázza meg neki a helyzetet:

— A reakció már nyíltan lép fel és többé nem titkolja szándékát s terveit. Magyarország van kijelölve első áldozatul. Evégre az olaszországi győzelem után 24.000 katona küldetett Olaszországba ugyanannyi grancsárok felváltása céljából. Ezeket most aztán visszahozzák Szlavóniába, hogy ott egyesítsék őket azzal a 14 zászlóaljjal, amelyeket Jellachich Várasd körül máris koncentrált. Jellachich hidakat veret s proklamációiban nyíltan ígéri, hogy betör Magyarországra ... Ezekből következik, hogy előttünk legföljebb három hét van. Arra szólítom fel tehát önt, hogy ezt a helyzetet értesse meg a németbirodalmi gyűléssel és bírja azt rá egy diplomáciai fellépésre nemzetünk és függetlenségünk mellett akár követküldés, akár szövetségkötés formájában ...

Egy Möhring nevű birodalmi képviselő egy ízben fel is szólalt Frankfurtban, hogy hát illenék a magyarok követével szóba állani. De aztán megérkezett János főherceg a birodalmi gyűlésre s ettől fogva mintha a világon sem lettünk volna: úgy nem foglalkozott többé a magyar ügygel a német birodalmi gyűlés. És ismét egyszer Petőfinek lett igaza, a maga szörnyűséges magányosságérzésével:

*Már minékünk ellenségünk
Egész világ, látom én;
Szegény magyar, beh magad vagy
Ezen a föld kerekén!*

MEGKEZDŐDIK A SZABADSÁGHARC!

Békés megoldásokról, az eddigi szokott kompromisszumokról többé szó nem lehetett. Jellachich a szeptember 10-én kelt s a magyarországi sorkatonasághoz intézett kiáltványával bejelenti, hogy a határőr vidéki csapatok élén átlép Magyarország földjére s reméli, hogy a császári sasok védelme alatt bevonuló csapatokat testvéreinek tekinti a magyarföldi sorkatonaság s nem fog ellenök fegyvert emelni.

Szeptember 11-én csakugyan átkel a Dráván és három csoportban Csáktornya és Nagykanizsa irányában nyomul előre mintegy 50.000 főnyi serege élén. Benyomulást szándékaról a magyar kormányt sem előre, sem utólagosan nem értesítette.

Erre a hírre Batthyánnak sem marad más hátra: általános népfölkelést hirdet:

— Azon vész, amely a magyar hazára és különösen a magyar nemzetre az alkotmányos szabadság újabb kivívása óta percről-percre nehezedik, íme egész erejében kitört. A drávai vonalat az ellenség három helyen nyíltan megtámadván, hazánknak a Duna—Dráva-közi részeit fegyveres erővel elfoglalni, — azon földet, amelyért őseinknek annyi vére omlott, tőlünk hű maradékoktól joggalánul eltulajdonítani — sa magyar nemzetet szolgálává alázni törekszik...

Felszólítani sietek tehát a közönséget, hogy..... azonnal tömeges fölkelést elrendelni, minden fegyverfogható embert kiállítani, ott, honnan az előrenyomuló ellenség részéről a veszély leginkább fenyeget, összpontosítani... hazafiúi szép kötelességének tartsa... És mi azt, hogy a magyar nemzet megsértett jogait fegyverrel is kivíni, megóvni még mindig elég erős, elég hatalmas, a művelt világ előtt bebizonyíthatjuk!...

Biz ez a kiáltvány kissé nehézkesen görgött végig az országon. Annyit azonban megértett belőle minden ember, hogy ezzel az elvetett kockával az ország léte sorsfordulathoz érkezett. A márciusi napokról lehetett lekicsinylően beszélni,

lehetett azok forradalmi voltát kétségbe vonni, sőt lehetett azok első szép elvi eredményeit apránként lemorzsolgatni, visszacsinálni: 1848 szeptember 11-étől fogva olyan mesgyén lépett át a magyar nép, amelyet kicsinyes praktikákkal visszacsinálni többé nem lehetett, mert ezt a mesgyét ezreknek és ezreknek hulló vérével rajzolták bele a magyarság ezer esztendejébe.

KOSSUTH NAGY LESZÁMOLÁSA

Kossuth is, akinek szinte már túlzottan lojális magatartása hovatovább mind érthetlenebb rejtéllyé lett a tömegek előtt, most végre magára talál. A letelt félévről nagy mérleget von ezekben a napokban s leszámol múlttal és — jövővel. Ez a leszámolás vádirat is egyben az udvar és a saját miniszter-társai ellen, akikkel ettől fogva a közösséget megtagadja; s bár be nem vallotta: nagy igazolása is ez a leszámolás azoknak a lenézett, lekicsinyelt „pesti radikális köröknek”, amelyek kezdettől fogva tisztán látták a bekövetkezendő eseményeket.

— A márciusi napok — írja Kossuth — nem ember műve. Az örökkévaló istené. Nekem csak annyi részem volt benne, hogy határozottan megragadtam az események fonálát...

— Bécsben magában — folytatja beszámolóját — egy percig oly hatalom volt a kezemben, amelynek emlékezetére is megborzadok. Intésemről függött, mi történjék a bécsi „Burg”-gal. És én azt mondtam a dinasztíának: „Híved vagyok. Nekem nem kell semmi. Én nem ismerek nagyra-vágyást eddig. Adja meg a király Magyarországnak, amihez ennek régi joga van, amire 14 király megesküdött s esküjét egyikük sem tartotta meg: adja meg neki önálló független kormányzatát, „und ich werde Ruhe schaffen dem Hause Österreich in Wien”.

— Úgy lön.

— És mi lojális magyarok elég kábák voltunk azt hinni, hogy hálások lesznek a magyar nemzet iránt. Még csak

seregeinket sem hívtuk vissza a külföldről. A *pragmatica sanctio* iránt való gyöngédségből hagytuk azokat künn, hadd támogassák a roskadozó ház oszlopait. Idebenn pedig megtúrtuk az idegen tiszteket, az idegen zsoldosokat s etettük őket a saját kenyérünkkel.

— S mi lett belőle? Mivel hálálták meg a lojalitásunkat? Azzal, hogy odakünn a mi seregeink vérével vívták ki a győzelmet, idebenn pedig hálakép a magyar szabadságot akarják eltiporni —

— Bécsből visszajött a minisztérium. Arra kértem a miniszterelnököt, hagyjon ki engem a miniszteri kombinációjából, úgyis gyomorból utálok a hivatalt. Erre azt felelték: nem lehet; énnélkülem nem alakulhat minisztérium, mert senki nem meri a pénzügyi tárcát elvállalni. Erre hát engednem kellett. Meghoztam az áldozatot, a legnagyobbat életemben. Miniszterré lettem — sa sok kegymosoly csak úgy özönlött le rám a magasból.

— De aztán elkövetkeztek a kezdődő vész napjai... Azt mondták: diplomatizáljunk, ne kísértsük meg erőszakos cselekedetekkel a végzetet. Hiszen lehetetlen az, hogy elhagyjanak. Lehetetlen az, hogy ne támogassanak, amikor a királyi esküvel szentesített törvény és az igazság mellettünk szól.

— Hát erre elkezdtünk diplomatizálni. S közben megcsalták *szegény* hazánkat rútul, iszonyatosan. Amikor aztán már világos volt, hogy megcsaltak, ezt mondtam: „Sok idői vesztettünk ugyan, s most már 10.000 ember kell ahhoz, amit még nemrégén kétezerrel is elvégezhattünk volna. De azért csak bátorság és erély, még nincs veszve semmi sem!”

— Erre meg az volt a válasz, hogy „igen, erély, de csak törvényes formák között, azon túl nem szabad lépünk, bármi történjék is”. No, mondtam erre, meglássátok, a „törvényes formák” miatt még majd elvesz a haza. Az „erély” pedig bizony csak úgy ment, hogy ha valamelyik parancsnok elárult bennünket, akkor a régi híres löcsei formula szerint írtak

neki szép levelet: „Herr N. N. möge sich äussern, miért árulta el az országot!”

— Bezzeg Jellachich nem így bánt el a dologgal, ő akasztófát állított mindenki számára, aki nem akart pártütővé lenni. S amikor már eléggé erősnek érezte magát, azt üzent a péterváradai főhadi-kormányzónak, a Jellachichnál öregebb és rendjelekkel telirakott Hrabovszky altábornagynak: „Kendet a császár tette ide; én viszont kendet leteszem, menjen kend a pokolba!” És Hrabovszky szépen el is ment azzal, hogy majd elégtételt kér a császártól. Meg is kapta azt szépen, mert a császár levelet írt Jellachichnak: „Mein lieber Jellachich, ön derék, hű, lojális pártfogóm, ezennel biztosítom önt magas császári kegyemről!”

— Ilyesmik láttára én százszor is odavágtam, hogy „lemondok!”. De a felelet mindig az volt: „Az istenért ne, mert szétbomlik a minisztérium és soha többé nem lesz magyar pénzügyminiszter. Én leszek majd felelős a magyar szabadságért!” Mondhatom, kínos egy helyzet volt ez. öt hónapon át soha egy nyugodt pillanatom nem volt, soha egy percem, amelyben meg lehettem volna magammal elégedve.

— Időközben a császár megszökött Bécsből. Más nemzet azt mondta volna, amit a nemzetek általában mondani szoktak, amikor a fejedelmük megszökik. Mi azonban, a mindig hű, mindig lojális magyarok, erre csak még megkettőztettük hűségünket. Még a „Március Tizenötödike” szerkesztőjét is porbe fogattuk, mert azt híresztelte, hogy István főherceg ideiglenesen kezébe vette az uralkodást. Könyörögtünk, hogy jöjjön a király a mi hű körünkbe. S eléggé naivok voltunk azt hinni, hogy csakugyan meg is teszi, annyival is inkább, mert hiszen ezt meg is ígérte; mint ahogy ő előtte 14 öse is megígérte: és 300 esztendő alatt mégis alig töltöttek 300 napot Magyarországon. Ekkoriban az volt a vezérpolitika, hogy „Budapest legyen minden áron nyugodt, mert különben nem jön el a király!” S erre Budapesten e nyugalom kedvéért annyi katona vesztgelt,

amennyivel Kiss Ernő kényelmesen kiirhatta volna a hazánkba betört ellenséget...

— Apránként aztán mindinkább napfényre kerültek a reakció ármánykodásai. A katonai parancsnokok nem engedelmeskedtek. Jellachich nyíltan fellázadt. Külföldről a magyar katonákat nem engedték haza s hermetikusan elzárták őket a magyar kormánnyal való érintkezéstől. Ha valamely magyar ezrednek meg is engedték fenntől, hogy hazatérhessen, a végrehajtás mégis elmaradt. Volt úgy, hogy maga a király adott ki ilyen parancsot, mégsem lett semmi sikere. Bécsből pedig ilyenkor azt felelték nekünk: „Mi mindent megtettünk, de ez s ez az ezredes, ez s ez a parancsnok egyszerűen nem engedelmeskedik!”

— Általában mindaddig, amíg Olaszországban Radetzky nem győzött, őfelsége — ritka kivételekkel — mindig kiadta a törvényes parancsokat: Jellachichot pártütőnek deklarálta; a hadi főparancsnokságoknak és a határőröknek megparancsolta, hogy a magyar hadügyminiszternek engedelmeskedjenek. A baj csak az volt, hogy felséges parancsainak ritkán engedelmeskedett valaki, s az ellenséges szellemű főtiszteknél az az elv uralkodott, hogy nem az az uralkodó akaratja, amit leír, hanem az, amit mások az uralkodó közvetlen környezetében mondanak. Így üzte a kamarilla velünk s a király nevével a legrútabb játékot!

— Jellachichot, akit a király pártütőnek nyilatkoztatott, Bécsben a legnagyobb kitüntetéssel fogadták. Bécsből — ahogy mondták: „tévedésből” — ágyúkat, löszert, puskát, fegyvereket küldöttek neki; pénzt is küldöttek, nehogy a „szegény határőrök” szükségét szenvedjenek; a közös harmincad-hivataloknak megparancsolták, hogy a magyar jövedelmeket Jellachichnak adják ki; a Fiume védelmére rendelt magyar gránátosokat — megint csak „tévedésből” — Radetzkyhez küldték: Dreyhahn alezredest, aki Fehértemplomot olyan rútul elárulta, „tévedésből” ezredessé nevezték ki; Mayerhofer tábornok, belgrádi osztrák konzult — „nehogy polgárvér ontassék” — azzal bízták meg, hogy

lázítsa fel a granicsárezedeket; Szenttamás körül ismét csak árulás tette semmivé a mi igaz és jogos reményeinket. A magyar hadügyminiszter rendeleteinek senki sem engedelmeskedett. Ellenben a bécsi minisztérium a horvátok kedvéért felmondta ellenünk a semlegességet, a szerbeket „Waffenbruderekül” fogadta el s az ország északi és keleti idegenajkú népességét lázadásra ingerelte ellenünk s Erdélyt az unió megtörésére bujtogatta. Szóval mindenütt pártütés, árulás, lázadás, de mindenütt az uralkodó iránti hűség és lojalitás mezében — a törvény ellen!

— Ezalatt pedig a magunk hűtlen vezérei a bácsai táborunkat két hónapi tétlenségben, szabad ég alatt, örökké nyugtalanított állásokban kínozták és kedvetlenítették el, a tábor nagyobbik felét betegségeknek dobták oda martalékul. Majd a haditanácsban megállapított diszpozíciókat éjjel megváltoztatták, anélkül, hogy a hozzánk hű és becsületes csapatvezéreket ezekről a változtatásokról értesítették volna. S amikor Bakonyi mindezek ellenére is meghágtá az ellenséges sáncot, akkor a győzelem percében egyszerre hátrálót fűvattak. Irtózatos!

—Elvették pénzünket, elárulták törvényünket, — és ezt katonai becsületnek keresztelték!

—Tényeket mondtam el. Én — lelkem és minden tehetségem szerint — igyekeztem a vést ellensúlyozni. De a haditárca nem volt a kezemben: én legföljebb csak szólhattam, de tennem semmit sem lehetett. Lemondásomat viszont mindenki a legnagyobb veszélynek állította, s én hónapokon keresztül abban a kínos helyzetben voltam, hogy oly politikáért való felelősség színét kellett viselnem, amely vagy egyáltalán nem egyezett az enyémmel, vagy csak későn fogadták el, vagy pedig végrehajtása közben szenvedett hajótörést.

—Végre aztán már odáig fejlődtek a dolgok, hogy ugyanannak az uralkodónak az egyik minisztériuma — az osztrák — velünk szemben nyílt ellenségeskedésre adta magát: a dolog így tovább már nem maradhatott. Ezért hát végre

tisztába kellett azzal jönnünk, akar-e a király bennünket a saját esküjével megerősített törvényeinek védelmében támogatni vagy sem? Mert az az irtózatos állapot tovább már nem volt húzható, hogy az uralkodó közvetlen környezetéből szőjék Magyarország ellen az összeesküvést, s ha az uralkodó a törvény érdekében parancsol valamit, akkor azt magából a királyi udvarból tegyék semmivé.

— A minisztérium végre belátta, hogy ennek az örökös diplomataizálásnak véget kell szakítanunk s tisztába kell jönnünk a király akaratával. Ezért hát két miniszterünk felment Bécsbe, hogy a következő törvényes kívánságainkat terjessze őfelsége elébe: 1. Jöjjön le a király az országba. 2. Ezt annál is inkább meg kell tennie, mert hiszen teljesítettük e lejövésének előfeltételét: az általa e célra összehívott országgyűlés gondoskodott pénzről és katonáról; a törvényeket tehát őfelsége kegyeskedjék már szentesíteni. 3. Ha a magyar katona vérzik őérette Olaszországban, viszont ő meg tegeje kötelességévé az országban lévő idegen katonáknak, hogy azok engedelmességeskedjenek a magyar kormánynak. 4. Tiltsa meg Jellachichnak, hogy Magyarországot megtámadja.

— Ha ez a szó: „királyi eskü” szent, vajjon lehetett-e e kívánságokat megtagadnia? S mégis mi történt? Minisztereink tíz napig voltak Bécsben, de ott komolyan még csak szóba sem állott velük senki. Ellenben időközben megjelent őfelsége aláírásával egy királyi kézirat, amelynek kíséretében leküldte Budára az osztrák minisztériumnak ismeretes „emlékiratát”, amelynél nagyobb politikai bünt nem mutathat a történelem! Mi arra kérjük a királyt: segítsen minket királyi tekintélyével a hazát, a királyi széket s a törvényt megvédeni; s erre nekünk egy emlékirattal felelnek, amelynek az a tartalma, hogy „a törvény, amelyre a király megesküdött, semmit sem ér, Magyarország szűnjék meg önálló országnak lenni; majd Bécsből fogják a német minisztérium által kormányozni, hogy így a jövőben se kelljen a pénzünkről elszámolniuk, mint ahogy mostanáig sem számoltak el vele;

magyar vitézeinket pedig majd csak továbbra is a népek szabadságának elnyomására fogják fordítgatni, minket pedig majd továbbra is idegen zsoldosok tartsanak igában, mint ahogy eddig tartottak, és csak legyünk mi továbbra is pusztagyarmat”. Hát ez volt a felelet a mi igazságos kívánságainkra; ez volt a hála hűségünkért; ez volt a köszönet azért, hogy ragaszkodtunk a dinasztiahoz . . .

— Amikor az országgyűlés észrevette a kamarilla taktikáját, amely szerint halogatással akarja hazánkat elveszejteni, küldöttséget menesztett Bécsbe, hogy az ott a nemzet nevében követelje a minisztérium kívánságainak teljesítését. S vajjon minő választ kapott? Azt, hogy őfelsége beteg, tehát nem jöhet az országba. A törvények szentesítéséről majd gondolkozni fog, s ha lenne is ellenök észrevétele, senki ne merje azt arra magyarázni, mintha a törvényeket nem akarná megtartani ...

— Szóval a küldöttség egészen hiába járt. De mégis — nem járt hiába, mert újsághoz hasonlóan magával hozott egy őfelsége neve alatt kelt és Jellachichhoz intézett kéziratot, amelyben a király Jellachichot — aki a törvény ellen fellázadt, aki fegyveres kézzel szegült a király ellen s akit őfelsége pártütőnek nyilatkoztatott — most minden miniszteri ellenjegyzés nélkül, tehát a törvény ellenére, hivatalaiba, amelyektől a király maga függesztette fel őt, nemcsak visszahelyezi, hanem őt eddigi eljárásáért (t. i. hogy a törvény és a törvényes kormány ellen fellázadt) még meg is dicséri!

— Valóban, ilyen rettenetes dolgok csak azzal magyarázhatók, hogy a király, miként önmaga is mondja, csakugyan beteg. Az viszont azonban már csakugyan tűrhetetlen állapot, hogy a királynak ezzel a betegséggel a titkos kamarilla s a nem-felelős udvari tanácsadók annyira visszaéljenek ...

— Amikor azt láttuk, hogy a király, akinek miniszterei voltunk, elgyengült egészsége miatt így cserben hagy bennünket, számunkra nem maradt más hátra, mint hogy leköszönjünk. István nádor lemondásunkat elfogadta, de nem nevezett ki nyomban más miniszterelnököt, az ország tehát

felelős kormány nélkül maradt. Ott tartottunk, hogy az, amit a bécsi cselszövények el akartak érni s ami miatt Jellachich is tulajdonképpen fellázadt, hogy tudniillik ne legyen magyar minisztérium, csakugyan be fog teljesedni. Nos, ezt nem engedhettük meg. Ezért a képviselőház arra kötelezte a visszalépett minisztériumot, hogy folytassa hivatalát mindaddig, amíg más minisztérium meg nem alakul. Minisztertársaink erre nem voltak hajlandók, viszont én és Szemere kötelességünknek véltük, hogy megtegyük. A Ház pedig osztatlan bizalommal kísérte cselekvésünket...

— Fentt nagyon haragudtak; de mi azt mondtuk: itt az országban miniszteri ellenjegyzés nélkül senki sem parancsolhat, tessék miniszterelnököt kinevezni, mi annak kezébe letesszük a hatalmat, de máséba nem. Ez aztán használt. Mi ketten ugyan lehetlenné tettük magunkat, de az alkotmányos miniszteri kormányformát s vele Magyarország önállását megmentettük. Batthány Lajos grófot ki is nevezték miniszterelnökké.

— Ezzel egyidőben érkezett meg az a hír is, hogy a pártütő Jellachich betört az országba. Batthyány a minisztériuma megalakításának feltételül kötötte ki, hogy ezt a pártütőt őfelsége kiharcolja az országból. Három napig vártunk a válaszra... Végre megérkezett a király válasza. Batthyány miniszterelnöki kinevezését ugyan a király jóváhagyta, de Jellachichnak az országból való kiharcolása dolgában őfelsége azt mondta, hogy elébb látni kívánja, kiket hoz majd Batthyány minisztériuma tagjaiul javaslatba...

— Én minden erőmmel odahatottam, hogy Batthyányi rábírnjuk, alakítson olyan minisztériumot, amelyből az én nevem és minden olyan név kimaradjon, amely ürügyül szolgálhatna arra, hogy a királyi helybenhagyást megtagadják. Istenemre esküszöm, csak így lehetett a haza megmentésére időt nyerni... S most ítéljen minden igaz hazafi!...

— Gondolkozatok, lelkesüljetek! S fegyverre, fegyverre az elárult hon védelmében, a hazánkat megszálló ellenség

ellen. Ha őt megbuktatjuk, ezzel megbuktatjuk a gyalázatos kamarillát is. S akkor a szegény beteg királyt s a szegény elárult hazát is megmentettük!...

*

Kossuth ezzel az írásával a nyilvánosság elé menekült. Miniszter-társaira nézve páratlanul kínos helyzetet teremtett, hiszen olyan kulisszatitkokról rántotta le a leplet, olyan tárgyalásokról lebbentette fel a fátylat, amelyeket az utókor kritikája esetleg egy aggodalmaskodó, de elővigyázatos kormány óvatossági rendszabályainak tudhat be, amelyek azonban — az akkori viharos napok égő tüzeiben — ferde színben tüntethették fel a kormányt, Kossuth saját miniszter-társait. De Kossuth most már ilyen részletkérdésekkel nem törődhetett. Szinte percről-percre erősebben támadt fel benne történelmi elhivatottságának érzése: már pedig a történelem távlatából arra kellett iparkodnia, hogy a felelőségeket pontosan elhatárolja s a minisztériumnak határozottan és tagadhatatlanul gyöngé, habozó s — ahogy Kossuth maga mondotta — naiv magatartásával szemben örök időkre le-szögezze, hogy „öt hónapon át soha egy nyugodt pillanata nem volt”, hogy „ő csak szólhatott, de tennie semmit sem lehetett” s hogy „hónapokon keresztül oly politikáért kellett felelőséget vállalnia, amely nem egyezett az övével”.

*

„KÁRPÁTOKTÓL AZ ALDUNÁIG!”

Kossuthnak ez a mesteri védőirata ugyan utolsó szavaival szintén fegyverre szólítja a népet. De sem ez, sem pedig a miniszterelnök bürokratikus merevségű kiáltványa nem volt arra alkalmas, hogy a magyarságot a közelgő élet-halálharcra lázítsa fel. Újra Petőfinek kellett a sors harangját meg-kondítania. Most is újra ő sikoltotta bele a nép fülébe a fel-szabadító, velőkiगत, az égig felfutó nagy szót:

*A Kárpátoktól le az Aldunáig
Egy bösz üvöltés, egy vad zivatar!
Szétszórt hajával, véres homlokával
Áll a viharban maga a magyar.
Ha nem születtem volna is magyarnak,
E néphez állanék ezennel én,
Mert elhagyott, mert a legelhagyottabb
Minden népek közt a föld kerekén . . .*

Petőfi extatikus szavaiból most megtudhatta az ország,
hogy a forradalomnak vége: megkezdődött a szabadságharc!

Tartalomjegyzék

Előszó.....	3
Meghökkenítő párhuzamok.....	6
Elvetések kilencven év előtt.....	6
A 48-as kormány erélytelensége.....	11
Tévedések hínárában.....	13
A történelmi kritika határai.....	16
A források.....	17
I. Csend a vihar előtt (a forradalom előtt — 1848 március 14-ig).....	21
A nemesség.....	22
A polgárság.....	26
A választói jog.....	27
A munkásság.....	31
A nép.....	32
Az örökváltság.....	36
Az államgazdaság.....	42
Az adó.....	42
A Karok és Rendek.....	46
A vezetők: Széchenyi.....	48
Deák.....	50
Kossuth.....	51
Idegesség a diétán.....	55
A februáriusi forradalom.....	56
A nemzetiségek.....	57
A dinasztia.....	61
Zsófia főhercegné.....	62

Pest, 1848 március elején.....	67
A forradalom előestjén.....	69
A bécsi forradalom.....	72
A tizenkét pont.....	74
II. Tombol a viheder (1848 március 15 — május 15-ig)	16
Március Idusa.....	77
A márciusi ifjúság.....	84
Republikanizmus?.....	91
Pesti hangulatok.....	95
Forrongások a szellemi életben.....	98
A rendi országgyűlés.....	102
Huzavona a minisztérium kinevezése körül.....	109
A bécsi udvar politikája.....	113
A három vitás tárca.....	119
Az első alkotmányos minisztérium.....	125
Ellentétek a kormány tagjai között.....	128
Kossuth.....	129
Deák.....	131
Széchenyi.....	133
Eötvös.....	135
Szemere.....	135
Az állam gazdasági helyzete.....	136
A közös államadósság.....	137
A magyar társadalom a forradalom kitörése után:	
Az arisztokrácia.....	142
A nemesség.....	145
A nemesség joglemondása.....	149
A papság.....	150
A beamterek.....	153
Az írók.....	154
A polgárság.....	156
A zsidók.....	158
A nemzetőrség.....	162
Az ipari munkásság.....	164
Táncsics.....	169
A föld népe.....	171
A nép követelni kezd.....	177
A vidék.....	182
Az idegenajkúak.....	182
A horvátok.....	i83
A szerbek.....	186
A rumének.....	189

A szászok.....	193
A pesti ifjúság és az idegenajkiák.....	193
Az udvar.....	195
István nádor-főherceg.....	195
A kamarilla.....	197
A sorkatonaság.....	200
Bécs forrong.....	202
A német nemzetgyűlés.....	206
Az olasz szabadságharc.....	207
Az orosz cár jelentkezik.....	209
A belpolitika:	
A választói jog.....	210
A sajtó a forradalomban.....	213
A forradalom-ellenes hangulat.....	217
Az ellenforradalom szervezkedik.....	220
A kormány forradalmi útra tér.....	222
III. „Ne bánts d a magyart!” (1848 május 16 — 1848	
szeptember 11).....	224
Petőfi választási bukása.....	225
A 48-iki választás.....	230
A felsőház.....	232
A nemzetgyűlés.....	233
A kormány gyöngesége.....	236
Batthyány.....	237
Kossuth.....	238
Széchenyi.....	240
Deák.....	242
Eötvös.....	242
Mészáros.....	243
A gazdaságpolitika.....	243
Hangulatok.....	246
Petőfi.....	247
Reakció a sajtó ellen.....	249
Az ipari munkásság.....	250
A nép.....	251
Az udvar.....	252
WIR.....	253
A király rehabilitálja Jellachichot.....	254
Az államadósság kérdése.....	256
Az osztrák „emlékirat”.....	257
Jellachich.....	261

A horvátok.....	265
A szerbek.....	266
A rumének.....	269
A szászok.....	269
A szlovákok.....	269
A magyar kormány fegyveres erői.....	270
A császári sorkatonaság.....	270
A nemzetőrség.....	274
A honvédség.....	277
A népfölkelés.....	278
Az olasz kérdés.....	283
Az orosz veszedelem.....	285
A német orientáció.....	285
Megkezdődik a szabadságharc!.....	287
Kossuth nagy leszámolása.....	288
Petőfi vézsikoltása.....	296